

A close-up photograph of a woman's eye, looking directly at the camera. The eye is dark and framed by reddish-brown eyelids. White paint or cream is splattered across the eye and surrounding skin, creating a dramatic, artistic effect. The background is a soft, out-of-focus skin tone.

Artemis & co

SARAH MOSS KOUDE AARDE

Artemis & co

Koude aarde

Deze bladzijde is met opzet leeg gelaten

Sarah Moss

Koude aarde

Vertaald door
Lilian Caris

Artemis & co

ISBN 978 90 472 0143 4

© 2009 Sarah Moss

Originally published in English by Granta Publications under the title *Cold Earth*

© 2009 Nederlandse vertaling Artemis & co, Amsterdam en Lilian Caris

Oorspronkelijke titel *Cold Earth*

Oorspronkelijke uitgever Granta

Omslagontwerp Janine Jansen

Omslagillustratie © Plainpicture GmbH & co. KG/Hollandse Hoogte

Foto auteur © Charlotte Sleigh

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Wommelgem

Voor Kathy, met dank

Deze bladzijde is met opzet leeg gelaten

Nina

Ik kon niet slapen, de eerste nacht dat ik hier was. Dat kwam deels door de opwindende opluchting dat ik eindelijk in Groenland was, en deels door het licht. Ik denk dat ik had verwacht dat de midernachtzon iets heel exotisch was, maar het is maar een beetje anders, alsof de zon wegstijgt, en je weet wat het voor me betekent om overdag te slapen. Het geeft me het gevoel dat ik op moet staan en aan het werk moet gaan. Ik lag daar te stikken in mijn slaapzak, met ogen die prikten alsof er zand in zat, en staarde de tent in tot het leek alsof die terugstaarde. Je had gelijk, ik had het eerst in het park moeten uitproberen. Het is niet zo makkelijk als het zou moeten zijn, een tent opzetten. De zijwanden leken steeds slapper te worden naarmate de nacht vorderde. Ik heb echt de bodem geïnspecteerd op stenen voor ik het grondzeil uitspreidde, maar naarmate ik er langer lag, leek ik op steeds meer stenen te liggen. Na een tijdje werd het me duidelijk dat één ervan een lange rechte rand had en dus door mensenhanden moest zijn gemaakt, en naar alle waarschijnlijkheid een grafsteen was. Ik probeerde er niet aan te denken. Ik deed mijn ogen dicht en begon te tellen bij het ademen terwijl ik dacht aan de stem van die Schotse vrouw op het bandje met ontspanningsoefeningen. Ontspan je vingers. Ontspan je polsen. Jammer dat ze klinkt als een schoolhoofd dat bijverdient met telefoons. Laat de spanning van je schouders glijden.

Het kost een heleboel tijd om een kerk in brand te steken. Hun stemmen weergalmen vanuit het duister in het dal, ze grinniken en vloeken als

schooljongens. De stenen zullen nooit gaan branden, en het met plaggen bedekte dak moet eerst drogen, maar uiteindelijk begint er iets te knetteren en rijst in de donkere lucht witte rook op. De mannen schreeuwen en springen wanneer de ramen oranje oplichten en er in het dansende licht op de grond tussen de kerk en de rivier vervormde gedaanten zichtbaar worden. Een kreet weerklinkt over het water vanaf het wachtende schip. Toen de laatsten stierven ging dat niet snel of gemakkelijk. Ik huiver, op mijn hurken op vochtige zoden achter een rots, en probeer er niet aan te denken wat er met de vrouwen op het schip gaat gebeuren wanneer de zeelui weer aan boord komen. Gegil draagt ver over een kalme zee.

Ik ging overeind zitten, de spanning kwam terug. Soms is het beter om gespannen en wakker te zijn. De werkelijkheid is al erg genoeg zonder dat je bovenaards gezelschap moet verduren, hoewel de krantenkoppen die ik op Heathrow zag toegang boden tot het vage grensgebied tussen iemands ergste fantasieën en *les actualités*. Het is meestal verkeerd om over het nieuws na te denken, dat weet ik. En als je op reis bent, kun je het beslist beter niet doen. Maar het is al helemaal geen goed idee om tegelijkertijd aan het nieuws en aan de mensen van wie je houdt te denken wanneer je bij het een noch het ander in de buurt bent. Er is iets aan de hand met van huis zijn; nieuws lijkt er ineens angstaanjagend waarschijnlijk door, terwijl dat thuis niet zo zou lijken. Ik moet bekennen dat ik niet echt van reizen houd. Dat heb ik nooit gedaan. Ik heb de afgelopen vier jaar gedaan alsof ik dapper en wereldwjs was, maar eerlijk gezegd zou ik niet verder gaan dan een huisje in Cornwall – met de trein om mogelijke kettingbotsingen op de M4 te vermijden – als ik aan mezelf overgelaten zou zijn. Wat ik absoluut niet zou willen.

Ik vind het wél leuk bereisd te zijn. Dat maakt al dat reizen de moeite waard, de status die het je geeft, en ik weet dat ik goed ben in plannen maken, maar eigenlijk hoopte ik altijd dat die zorgvuldige organisatie de verplichting om ook echt weg te gaan kon vervangen. Misschien zou ik moeten gaan werken voor zo'n in maatwerk gespecialiseerd reisbureau met art-nouveauletters, en uitgekiende reizen samenstellen voor mensen voor wie geld geen rol speelt. De

avond voordat ik naar Amerika ga maak ik me altijd de meeste zorgen. Ik vind Amerika op zich een prettig land; de mensen daar lijken het nog de moeite waard te vinden om met vreemdelingen te praten en te begrijpen dat er omstandigheden zijn waarin je alle reden hebt om na halftwee 's middags in een restaurant nog een lunch te bestellen. Maar enkele uren voor vertrek wordt de keerzijde van de vrijheid duidelijk. Ik heb serieus overwogen het vliegtuig te kapen omdat ik me boven de Atlantische Oceaan had bedacht. Gezagvoerder, er is sprake van een vreselijk misverstand. Breng me terug. Weet je hoeveel seriemoordenaars er in Amerika rondlopen, op zoek naar willekeurige vreemdelingen, zoals verdwaalde Engelse vrouwen wier partners in een of andere galerie werken, tegen wie ze bruuut geweld plegen? Weet je hoeveel Europese toeristen er zijn doodgeschoten door Amerikaanse gezinshoofden omdat ze aanklopten om de weg te vragen? Om maar te zwijgen van schietpartijen vanuit een rijdende auto. Het is krankzinnig om een perfect geordend leven op het spel te zetten door in een bevlieging naar Amerika te gaan. Ik neem me altijd voor de hotels te waarderen, met badkamers die hygiënisch schoon zijn gemaakt en een heleboel schone lakens, maar een briefje dat iets is schoongemaakt betekent nog niet dat het ook schoon is. Hoeveel moeite zou je doen voor een wc die gebruikt zal worden door mensen die je niet kent? En in het Zuiden is het hopeloos, daar kan ik mezelf simpelweg niet verstaanbaar maken. Zelfs niet in het Frans. Ik schaam me te erg om je te vertellen dat ik op een dag in een plaatsje buiten Atlanta flauwviel van de honger omdat ik niet in staat was een winkel te herkennen die voedsel verkocht en alle pogingen om met obers te communiceren in wederzijds onbegrip en pijnlijke verwarring waren geëindigd. Ik gaf het op en bracht de dag op bed door met mijn laatste zak jellybeans terwijl ik *Daniel Deronda* las. Het is me in Griekenland zonder Grieks beter gelukt.

In Europa voelde ik me iets meer thuis, maar niet véél meer. Ik vond het eten heerlijk, maar er worden nogal vaak doelbewust mensen doodgemaakt op Corsica, en ik was in restaurants de hele tijd bang voor bommen. Italiaanse wegen zijn gevaarlijk, de Zwit-

sers hebben bijna net zoveel geweren als de Georgiërs en zelfs de Denen zitten dronken achter het stuur. De ware reden om niet naar Rusland te gaan was de afschuwelijke gedachte mezelf voor schut te zetten in een land waar ik het alfabet niet eens kan lezen, en ik heb me voor dat congres in Rome ingeschreven nadat jij plannen had gemaakt voor de reis naar Japan. Dat spijt me. Het enige wat ik echt prettig vond was IJsland, zo koel en mooi en veilig. Kun je je nog herinneren dat we op die heuvel zaten nadat we er alle bosbessen hadden geplukt? We hoorden alleen de vogels en de wind, en chocola smolt niet, ook al was het augustus, en later vertelden Duitse rugzaktoeristen ons dat het in Londen vijfendertig graden was. Als ik de baas over de wereld ben, zal ik de maximale middagtemperatuur instellen op het punt waarop goede chocola geluid maakt wanneer je die breekt.

Ik dacht dat Groenland net zo zou zijn als IJsland, maar ik verwachtte niet dat het gemakkelijk zou zijn. Echt niet. Deze keer is het niet zo dat ik overenthousiast aan iets begonnen ben en vervolgens niet tegen de realiteit opgewassen blijkt te zijn. De krantenkoppen maakten het erger, en je moet bedenken dat jij degene was die erop stond dat ik meeging toen de moed me op Heathrow in de schoenen zonk. (Ik vraag me af hoe vaak er op Heathrow sprake is van moed die in schoenen zinkt, maar het is net zoiets als met trouwen, vind ik; zodra je voor het altaar of in de rij voor de incheckbalie staat, word je door het hele ritueel overweldigd.) Ik hoor nóg je hart kloppen in mijn oor en voel nóg je ruwe wang tegen mijn voorhoofd, maar ik herinner me alleen nog de woorden die ik gebruikte om aan te geven hoe je rook. Je streelde mijn haar en zei tegen me dat ik het fijn zou vinden als ik er eenmaal was, net als in Australië, maar het punt is dat ik Australië helemaal niet leuk vond. Het was er te heet en de vrouwen in Sydney waren allemaal te elegant. Ik kan je garanderen dat hitte en elegantie in Groenland geen probleem vormen. Over de krantenkoppen heb ik het maar niet gehad, ik wilde niet dat je wist dat ik eraan dacht, maar ik heb je zo vastgehouden dat ik nog steeds je lichaam tegen me aan voel. Waar het hoort. Ik moest, zoals altijd, mezelf geweld aandoen om van je weg te lopen, daar in de ver-

trekhal. Ik doe mezelf pijn wanneer ik bij je wegga. Als ik had omgekeken, had ik nu niet hier gezeten. Het werd warm achter mijn ogen. Ik beet op mijn lip en keek op mijn horloge. Nog uren te gaan. Claire zegt dat je ogen open proberen te houden een verbazend effectieve manier is om in slaap te komen. Ik staarde naar het roze tentdoek en wachtte.

Wanneer de vlammen knetteren en het plaggendak droog wordt en begint te schroeien, probeert iemand naar buiten te komen. De zoete geur van een turfvuur verspreidt zich door het stille dal, en de schapen lopen zenuwachtig naar de rivier. De priester zit binnen opgesloten. Ik zag hem naar binnen glippen tijdens de slachtpartij, en nu kan ik hem horen smeken om eruit te mogen. Het glas in de ramen – vanuit Noorwegen tegen hoge kosten hierheen gehaald – is versplinterd en op het zachte gras van het kerkhof gevallen, maar ik denk niet dat hij er langs die weg uit komt. Vlammen lekken omhoog door de sponningen en de houten deur begint te smeulen. Hij is opgehouden met bidden. Het lawaai dat hij maakt, klinkt nu in het donker door het dal en over het water, en als de vlammen opstijgen zie ik in het raam een gedaante met een kap over zijn hoofd, de armen uitgestrekt naar de stromende rivier en de verlaten huizen. Ik weet zeker dat hij me ziet staan, hier in de weide, waar ik de hitte op mijn gezicht voel. De brandlucht verandert. De stenen op de vloer van de klokkentoren worden zwart en de klok begint zachtjes te luiden wanneer het dak instort en de hemel in het oosten lichter wordt.

Nee. Ik deed mijn ogen weer open en het roze staarde terug. Vredige gedachten. Soms helpt het om alle goede dingen van de vorige en de komende dag op te sommen, zelfs als het enige waarnaar je kunt uitkijken het eten is. Morgen is er weer een dag, en dan zal er tenminste een ontbijt zijn. Ik herinnerde mezelf eraan dat de stenen alleen maar een probleem zijn omdat ik nog slank ben, in tegenstelling tot mijn moeder, en vergaf mezelf alles wat ik onderweg had gegeten. Chips op Heathrow, voor het geval dat het tot het najaar de laatste gelegenheid was, omdat buitenlanders een vreemde afkeer vertonen van salt & vinegar-chips. Er zit een goede bakker op het

vliegveld van Kopenhagen en daar profiteerde ik van, in de wetenschap dat landelijk Groenland niet vergeven zou zijn van bakkerijen en ik van Yianni waarschijnlijk geen oven zou mogen bouwen. Ik neem aan dat je cakebeslag op het strand zou kunnen begraven met hete stenen, zoals Nic en Mike met mosselen hebben gedaan op Rock Point, maar het zou natuurlijk lastig zijn om aan eieren te komen. Hoe dan ook, ik heb lekkere gebakjes en heerlijke chocolade-cake gegeten. Niet te zoet. En toen bedacht ik dat er ook geen ijs zou zijn; er was een soort *gelateria*, maar bij nader inzien viel die tegen. Kunstmatige smaakstoffen in het frambozenijs, en het chocoladeijs bevatte minder cacao dan ikzelf. Ik had twee uur op Nuuk en nam, meer uit verveling dan om andere redenen, een pizza, die best goed was als je bedacht dat je op een vliegveld in Groenland zat. Ik durf te wedden dat de eerste tomaat na de Tweede Wereldoorlog op Groenland is gearriveerd. Ik ben ervan overtuigd dat Yianni zijn zaakjes beter voor elkaar heeft dan wij, maar ik moest er steeds aan denken dat we in IJsland uiteindelijk op yoghurt en marsepein leefden. Nou, er zijn slechtere manieren om te overleven.

Dus lag ik daar aan eten te denken en me af te vragen welke etenswaren Yianni had meegebracht en wat ik ermee zou kunnen doen, en ik deed mijn best om niet aan jou te denken of aan dode mensen of het nieuws of aan hoe laat het was en hoeveel nachtrust ik had verspild door te proberen nergens aan te denken. Ik haalde even diep adem en overwoog toen op te staan en te gaan wandelen, en toen maakte iets buiten de tent een vreselijk wrikkend, scheurend geluid vlak bij mijn oor, alsof dode handen zich uit het graf probeerden te duwen. Langzaam draaide ik mijn hoofd om, maar wat het ook was, het veroorzaakte geen schaduw en ik kon niet zeggen of dat kwam door de stand van de zon of doordat het iets bovennatuurlijks was. Ik lag stokstijf en deed mijn best ondanks het suizen in mijn oren nog meer angstaanjagende geluiden op te vangen, en ze kwamen weer, van achter mijn hoofd. Ik herinnerde me de *windigo*. Jij was weg toen ik over de *windigo* schreef, maar die kwam aan de orde bij het gedeelte over kannibalisme, dat meer te maken heeft met negentiende-eeuwse reisverhalen dan het lijkt. De *windigo* is

een monster waarover de plaatselijke indianen aan handelaren van de Hudson Bay Company vertelden. Ooit was het monster iemand die mensenvlees had gegeten en gek werd van verlangen naar meer. Een windigo sluipt 's nachts in het kamp rond en maakt een fluitend geluid dat alleen het slachtoffer in spe kan horen. Ik vroeg me af of de mensen in de andere tenten het konden horen als het vlees werd afgescheurd en erop werd gekauwd, en zo ja, of er iets was wat ik kon doen om te voorkomen dat ik als volgende aan de beurt kwam. Het tentdoek trilde in de zon en ik hield mijn adem in. Ik vroeg me af of je het erg zou vinden als ik in de eerste nacht door een monster werd opgegeten, en toen bedacht ik hoe erg ik het zou vinden als dat jou overkwam. Toen begon ik flink te huilen en ging ik rechtop zitten, waarmee ik roekeloos de aandacht van alle kannibalen en monsters in het dal op mijn aanwezigheid vestigde. Een ervan blaatte en draafde weg, er dreunden hoefjes over het veen. Een andere interpretatie van het beschikbare bewijs zou kunnen duiden op de aanwezigheid van schapen.

Ik ging weer liggen en knalde met mijn elleboog op wat vermoedelijk een graf was. De tenten staan tegenover de kerk aan de overkant van de rivier en ik weet zeker dat we niet op gewijde grond kamperen, waardoor ik tot de conclusie kwam dat er zelfmoordenaars of, waarschijnlijker in het middeleeuwse Groenland, verborgen moordslachtoffers lagen. (Ik weet dat niemand een zerk zet op het graf van moordslachtoffers – HIER LIGT HET LIJK, IK HEB HET GEDAAN – maar dat was om twee uur 's nachts niet duidelijk, oké?) Er is een spookverhaal in een van de sagen die William Morris graag las, over een eenzaam jongetje op een bergpad, op een plaats waar door de nacht overvallen reizigers de dageraad afwachtten. Af en toe kwam er een boze dode man tevoorschijn en stak hen allemaal met zijn mes terwijl ze sliepen. Het gegil was bij de juiste windrichting in het dal te horen en de dorpsbewoners haalden altijd eerst de priester erbij voor ze op onderzoek uitgingen. Ik lag te woelen en vroeg me af welke inscripties erop zouden staan, en ik begon kwaad te worden op Yianni dat hij me op het graf van een bloeddorstige geest liet slapen. Ik veronderstel dat archeologen daartegen moe-

ten kunnen, maar hij weet dat ik er niet van houd. Als je niet kunt slapen, is boos zijn nog erger dan bang zijn. De zon volgde zijn baan, warm roze licht scheen recht in mijn gezicht, en zeemeeuwen begonnen naar elkaar te krijsen. Ik gaf mijn pogingen om in slaap te komen op, vreesde dat een zeer koude rivier het dichtst in de buurt van een douche kwamen en vroeg me af waar je kon plassen.

Na de brand komt er een oude vrouw uit de stille boerenhoeve en loopt de heuvel af naar de kerk. De muren staan nog overeind, maar het dak is weg en er stijgt rook op naar de lichte hemel. Een briesje drijft de rook langzaam diagonaal naar zee, maar de geur van verbrand hout hangt in de lucht terwijl ik bij de rivier sta.

De vrouw komt langzaam vooruit, ze stapt als een reiger, maar ze is niet kreupel. Wit haar golft om haar onbedekte hoofd en haar grijze cape wappert in de wind. Wanneer ze bij de kerk komt, haalt ze haar hand onder haar cape vandaan en gooit door het gat van het raam iets in de rook. Het is zwaar als een kiezelsteen en het glanst. Ze draait zich om naar de rivier, heft haar armen en begint dan te zingen. Ze heeft een krachtige stem, de woorden die door de wind worden meegevoerd zijn Noors, niet het Latijn van middeleeuwse gebeden. Ik denk dat ze weet dat ik hier ben, maar ik kan niet voor haar vluchten en ik voel paniek opkomen.

Toen ik wakker werd was de zon sterker, en ik had het veel te warm in mijn pyjama en donzen slaapzak. Een 'tweepersoonstent', zo ontdekte ik, is groot genoeg voor één klein iemand, wat chocola en een heleboel boeken. Ik schopte tegen een van de stokken toen ik me uit mijn slaapzak probeerde te wurmen en het hele geval zakte scheef. Ik hoorde Yianni buiten lachen.

'Sta me daar niet uit te lachen,' zei ik. 'Hou hem overeind terwijl ik eruit kruip.'

Zijn schaduw verscheen op het glanzende roze tentdoek en hij pakte de punten van de stokken beet. Ik kroop naar voren en stak mijn hoofd naar buiten. Ik was blij dat ik hier was. Het dal is uitgestrekt en groen en de rivier loopt als een weg omlaag naar het rotsachtige strand. De ruïnes van de boerderij waarvoor we zijn geko-

men liggen verspreid door het dal, voornamelijk onder aan de steile, boven de rivier en de grazige weiden oprijzende, met puin bedekte hellingen. De zee was die dag donkerblauw en er dreven nog grote stukken helderwit ijs op de kabbelende golven, maar de zon scheen warm en krachtig in mijn gezicht en zelfs Yianni, die zoals je je misschien herinnert in juni in Yorkeen trui aanhad, droeg dezelfde korte broek en T-shirt als vorig jaar op Kreta. Ik krabbelde naar buiten, de zon in, en ging blootsvoets op het stugge gras staan.

‘Goed geslapen?’ vroeg hij. Hij heeft zijn haar laten groeien, maar de gelijkenis met dat beeld in de Cast Gallery in Parijs wordt tenietgedaan door beginnende baardgroei.

‘Nee,’ zei ik. ‘Wat ligt er onder die steen?’

‘Dat weet ik niet.’ Hij gaf een klopje op mijn arm. ‘Ik heb hem nog niet gelicht.’

‘Hoe kun je dan weten dat het geen graf is?’

‘Dat kan niemand weten. Maar het zou er een rare plaats voor zijn.’

‘Het zijn juist de rare plaatsen waar je je zorgen om zou moeten maken.’

‘Nina, iedereen die hier is begraven, ligt al minstens vijfhonderd jaar onder de grond.’

Ik keek om me heen. Zon en paarse pyjama’s maken geestverschijningen onwaarschijnlijk.

‘Enige kans op warm water om me te wassen?’

‘Nee,’ zei hij. ‘Er is daar een prima rivier. We kunnen geen brandstof verspillen aan waswater, we moeten het drinkwater koken. Ga nu maar, het is verfrissend.’

Ik keek hem aan. Ik denk dat ik ‘verfrissend’ tegen hem heb gezegd toen we hem in Brighton de zee in wilden krijgen. Maar kou gaat over, terwijl vuil steeds erger wordt. Ik pakte mijn handdoek en zette koers naar de rivier. Terwijl ik me een weg door het stekelige gras baande, bedacht ik dat de Noorse vrouwen dit traject tientallen keren op een dag moesten hebben afgelegd.

Er stonden vier tenten op het veldje, dat door brokkelige stenen muren werd omgeven, maar van de anderen viel geen spoor te be-

kennen. Yianni zat op een rotsblok met zijn gezicht naar het dal in een notitieboek te schrijven. Ik stapte over de kiezels langs de oever van de rivier en stak mijn voet in het water. Hoewel ik wist dat het smeltwater van de gletsjer was, was het kouder dan je zou verwachten van water dat net niet meer bevroren is. Ik keek omhoog naar het ijs en zette mijn tanden op elkaar, beseffend dat als ik me niet in de rivier waste, ik me wekenlang helemaal niet zou wassen. Met mijn voet weer op de warme steen wierp ik een blik op Yianni. Hij keek nog steeds de andere kant op, dus gooide ik mijn pyjama op de rotsen, strompelde de rivier in en ging zitten voordat mijn herseinen de pijn in mijn voeten en benen registreerden. Even dacht ik dat ik nooit meer zou bewegen en dat ik door de volgende generatie archeologen zou worden gevonden – een gestoorde Engelse vrouw die in een Groenlandse rivier was bevroren – en toen strompelde ik eruit. Ik voelde de zon en de wind op mijn blote huid en wurmde me in mijn door de zon verwarmde pyjama zonder me af te drogen.

Yianni keek op toen ik voorbijkwam, met voeten die nu ongevoelig waren voor het stekelige gras.

‘Verfrist?’ vroeg hij.

Als ik mijn kaken van elkaar had gehaald had hij mijn tanden horen klapperen, dus probeerde ik me voort te bewegen alsof ik geen natte pyjama aanhad. Er bestaat geen waardige manier om een tent in te gaan, en hij stortte in zodra ik door de flap kroop.

Ik hoorde stemmen terwijl ik worstelde om me aan te kleden in een tent die bleef inzakken, dus ik maakte geen haast. Ik vermoedde dat de anderen waren gearriveerd, maar ik kon niet bedenken waarom ik moeite zou doen om me met hun begeleiders in te laten en ik hoopte dat de paarden weg zouden zijn tegen de tijd dat ik naar buiten kwam. De paarden vormden een van de redenen die me ervan hadden kunnen weerhouden hierheen te gaan. Yianni heeft altijd beweerd dat er geen gevallen bekend zijn van paarden die zich bewust zijn van hun superieure kracht en omvang en daar misbruik van maken, dus ik weet niet waarom hij me met het vliegtuig met het gereedschap mee heeft laten komen. Hij liet de anderen per boot reizen tot het punt waar het bevoorradingschip komt. Daarna zijn

er geen wegen meer, dan moet je het doen met boten, vliegtuigen of paarden. Maar hij heeft beloofd dat hij met geld gaat smijten om ons straks allemaal, inclusief onze vondsten, met het vliegtuigje te laten vertrekken. Dat was toen hij zei dat ik wel wist dat hij verwachtte lijken te gaan opgraven; biologisch materiaal dat, net als ik, niet stevig genoeg is om een lange reis te doorstaan.

Trouwens, het vliegtuigje vanaf Nuuk was wel leuk. De piloot heette Anders en was flink gespierd; ik zat achter hem op een kist met troffels en verdeelde mijn aandacht tussen hem – de manier waarop hij grote hendels op en neer bewoog – en het landschap, dat spectaculair was en intrigerend dichtbij. Het is lastig om in een sneeuwlandschap afstanden te schatten, maar ik besepte pas echt hoe laag we vlogen toen hij op een paar kajaks wees die als wegschietende vissen een baai doorkruisten. Het is niet echt geruststellend te horen dat het veiliger is om over het ijs te glijden dan zo'n klein vliegtuig door laaghangende bewolking te loodsen, dus stelde ik me een toekomst voor waarin jij een Arctische piloot was en we in een huisje aan zee woonden, met witte muren en zo'n gietijzeren fornuis. Wat niet wil zeggen dat ik het ooit ook maar in overweging zal nemen om op een plek te gaan wonen die niet op loopafstand is van leveranciers van fairtrade koffiebomen en ingebonden boeken.

Ik hoorde Amerikanen een demonstratie van teambuildingsvaardigheden geven en onnodig zelfverzekerd tenten opzetten terwijl ik me in mijn ondergoed wurmde. Zelfs toen ik erin geslaagd was in min of meer liggende positie mijn beha aan te doen, haastte ik me niet. Ik had het gevoel dat bijna zes weken met de mensen die ik daarbuiten hoorde meer dan genoeg zou zijn en het had geen zin er eerder dan noodzakelijk aan te beginnen. Toen ik naar buiten kwam, met mijn haar nog hopeloos in de war, want het is geen doen om in een klein tentje lang haar te borstelen, brachten twee mannen een onrustbarend groot aantal paarden over het lichte gras naar beneden bij het strand, en het veld zag eruit alsof iemand microscoppreparaten van schimmels of bacteriën over een Arctisch zomerlandschap heen had gelegd. Ronde en ovale tenten in onna-

tuurlijke kleuren stonden verspreid in het gras en het kluitje mensen op de keien bij de rivier waar Yianni het kooktoestel had neergezet zag eruit alsof ze uit een ander plaatje waren gehaald, waarschijnlijk een tijdschrift voor oud-studenten van een of andere vermogende Amerikaanse universiteit. Ik bedacht dat ik nog liever weer de rivier in zou gaan dan kennis te moeten maken met een zootje zelfverzekerde vreemden die de rest van de zomer met me zouden moeten samenleven, maar ik liep naar hen toe en hield mezelf voor dat ik goed moest luisteren wanneer ze hun naam zeiden. Dat heb ik namelijk niet gedaan, moet je weten, toen ik jou leerde kennen op het feest van Charles. Toen ik de volgende ochtend naar beneden ging en Helen en Claire vertelde dat er in mijn kamer een man lag te slapen, vroegen ze wie het was en moest ik bekennen dat ik geen idee had. En toen wilde ik niet dat je zou denken dat ik zo'n vrouw was die met mannen naar bed ging zonder te weten hoe ze heetten, dus kon ik je naam niet meer vragen. Ik keek op je brievenbus en zou je Stephen hebben genoemd als je niet een telefonische boodschap voor hem had aangenomen voor ik echt had besloten de gok te wagen.

Daar dacht ik nog steeds aan toen Yianni hen aan me voorstelde, dus natuurlijk vergat ik alle namen meteen. Er waren een paar bijzonder netjes uitzierende Amerikanen bij die zo van achter de rotsen kwamen opduiken met koppen oploskoffie (ik zou denken dat Amerikanen beter wisten dan oploskoffie te drinken) en grote platte uitgestoken handen en open, lachende, welwillende blikken zoals uit een film van Thornton Wilder. Ze droegen bijna allemaal een wit T-shirt dat gestreken leek te zijn en zouden er waarschijnlijk zo blijven uitzien, ongeacht de hoeveelheid modder en rivierwater waarmee ze in aanraking kwamen. Er was ook een Schots meisje bij, dat wel sympathiek overkwam, behalve dat ze een rustig zelfvertrouwen uitstraalde, voor haarzelf ongetwijfeld een prettige eigenschap, maar voor anderen nogal ontmoedigend. Ik weet dat je zult zeggen dat mensen onzekerheid aanvoelen en dan slecht op hun gemak raken, een beetje zoals honden agressief worden als ze voelen dat je bang bent. Dat betekent alleen maar dat het mijn eigen schuld

is als mensen en honden zich slecht gedragen. Alsof ik daar wat aan heb.

Iedereen stond erbij alsof de rotsen te heet waren geworden om erop te zitten nadat we het verplichte geveinsde plezier bij een eerste ontmoeting hadden tentoongespreid. Als je Henry James leest, zou je denken dat het de Oude Wereld is die geacht wordt hoffelijk te zijn, maar Amerikanen beoefenen beleefdheid op een voor de Engelse burgerij ongekend niveau. Door het vooruitzicht dat ik nog voor het ontbijt de Amerikaanse goede manieren zou moeten proberen te overtreffen, voelde ik me als een in een net verstrikte vogel. Ik ging in het gras zitten naast het Schotse meisje, dat naar de Amerikanen stond te kijken, vervolgens naar mij keek en toen ook ging zitten. Kiezelsteentjes wervelden door het heldere water aan onze voeten en een witte wolk kwam statig aandrijven boven de donkere puinhellingen langs het dal. Yianni draaide zich om naar de primus en begon uit een dampende pan gestoofd gedroogd fruit te verdeelen over geschilderde emailen kommen. Ik had begrepen dat het machtig was en scheurbuik zou voorkomen. Het Schotse meisje keek ook naar hem en het werd duidelijk dat een van ons beiden iets zou moeten zeggen. Ik probeerde mijn schouders te ontspannen.

‘Denk je dat het water zo warm is als het lijkt?’ vroeg ze.

Ik wierp een snelle blik op haar. Ze keek met een lichte frons naar de rivier, alsof ze er iets in had laten vallen.

‘Nee,’ zei ik. ‘Ik heb net nog geprobeerd me erin te wassen. Het voelt kouder aan.’

‘O,’ zei ze. ‘Ach, nou ja. Het is toch schone grond, bij opgravingen.’

‘Dat zal wel moeten.’ Ik kon me niet voorstellen dat ik in staat was mezelf zo gek te krijgen weer de rivier in te gaan nu ik wist hoe koud het water was. ‘We mogen in elk geval geen zeep of shampoo gebruiken.’

‘Nee,’ zei ze. ‘Geen afval, geen vuur, geen zeep. Niets plukken wat er groeit en niets planten wat er niet groeit. Maar goed dat de Groenlanders niet zo dachten, anders zou hier voor ons niets te vinden zijn.’

‘Misschien dachten ze wel zo,’ zei ik. ‘Misschien is dat wat er is gebeurd. En werden ze niet verkracht en beroofd door piraten of zijn ze niet verhongerd door een klimaatverandering en reisden ze niet allemaal naar Amerika of terug naar IJsland, maar gingen ze alleen maar op de ecologische toer en behandelden ze de aarde zo voorzichtig dat niemand weet dat ze hier zijn geweest.’

‘Misschien,’ zei Yianni, die ons allebei een kom overhandigde. ‘Maar dan zouden er nog altijd lichamen zijn. Zelfs als ze rieten doodskisten hadden. Of as. Je kunt de doden niet zomaar laten verdwijnen. Daar draait archeologie om. Het is onvermijdelijk dat er menselijke resten overblijven.’

Ik huiverde. De emailen kom was te heet en ik zette hem neer.

‘Sorry,’ zei ik. ‘Ik ben je naam alweer vergeten. Ik luister altijd vreselijk slecht bij het voorstellen.’

‘Ik ben Catriona,’ zei ze. ‘En jij bent Nina? Ben jij degene uit Oxford, met de beurs? Yianni heeft me erover verteld. Je moet wel heel goed zijn.’

Ik heb geen idee wat hierop een passend antwoord zou kunnen zijn. Ja, ik ben briljant. Nee, ik ben erg dom maar gehaaid in het misleiden van geleerde commissies. De wolk was bijna over de heuvel heen.

‘Ik woon nu in Londen,’ zei ik. ‘Mijn vriend werkt daar.’

Ik vroeg me af of je klaar was met het schilderen van de slaapkamer en hoe mijn orchidee het onder jouw hoede deed. Ik dacht eraan dat je elke ochtend de deur van een stille flat afslot en ’s avonds weer op afhaalmaaltijden uit foldertjes terugviel met kruimels op tafel.

‘Bevalt het je daar?’ vroeg ze.

‘Nee,’ zei ik. ‘Ik mis Oxford. Maar David vindt zijn werk leuk en ik kan net zo goed in de British Library werken als in de Bodleian. Alleen hou ik toevallig meer van oude gebouwen waar mijn vrienden zitten dan van bewerkt hout en onbekenden.’

‘Maar je doet de negentiende eeuw, toch?’

Ik vroeg me af waarom Yianni haar over mij had verteld en mij niet over haar, en wat hij nog meer kon hebben gezegd. Waarschuw

jij mensen voor ze me gaan ontmoeten? Ik pakte de kom weer op en prikte in een korrelige peer.

‘Ja,’ zei ik. ‘Engelse literatuur. Ik onderzoek de invloed van oude Noorse sagen op victoriaanse poëzie. Tot nog toe vooral de prerafaëlieten, hoewel ik me steeds meer bezighoud met spookverhalen. En toen kreeg ik een beurs. Of eigenlijk, niet echt. Maar er is een fonds waarop je een beroep kunt doen om reizen te bekostigen die met je onderzoek te maken hebben. Ik hoef alleen maar iets te schrijven wat verklaart hoe mijn aanwezigheid hier bijdraagt tot mijn proefschrift. Nou, niet dus, dat is het nou juist: de Vikingen zijn een soort victoriaanse fantasie geworden, maar ik verzin wel iets. Ik heb altijd al naar Groenland gewild en Yianni zei dat ik kon komen als ik het niet erg vond ongeschoold werk te doen.’

En toen hij ‘ongeschoold werk’ zei, zette jij je glas neer en zei je dat iedereen in zijn leven een keer met zijn handen zou moeten werken, jij, in je handgemaakte overhemd, en toen we lachten zei je dat je op de restauratieafdeling had geholpen toen je bij Sotheby’s begon. Ik zal in elk geval aarde onder mijn nagels krijgen. Zo niet erger.

‘Doe jij middeleeuwse archeologie?’ vroeg ik.

Ze knikte. Een briesje speelde door haar Vlaamse madonnahaar.

‘Vooral Faröerse. Vroegmiddeleeuwse Noord-Atlantische migratiepatronen. Daar komt ook wat oceanografie bij kijken.’

‘Is de Atlantische Oceaan in acht eeuwen veranderd?’ vroeg ik.

‘Sommige mensen denken van wel, andere niet. Er zijn temperatuurveranderingen, maar niemand weet wat voor effect dat heeft.’

Een van de Amerikanen boog naar voren, een kleine vent met rood haar dat als distelpluis overeind stond en een typisch Amerikaanse kaaklijn.

‘Goed onderwerp,’ zei hij. ‘Grappig dat proefschriften van anderen altijd interessanter zijn.’

‘Je bent geen Amerikaan,’ hoorde ik mezelf zeggen.

Hij keek me aan. ‘Zou dat dan moeten?’

De grassprietten zijn lastig te splijten, taaier dan dat groene spul thuis.

‘Nee. Ik dacht alleen maar dat jullie allemaal Amerikanen waren. Sorry.’

‘Wat is jouw onderwerp?’ vroeg Catriona, en ze at een abrikoos op die als een eidooier op haar lepel lag.

‘Akkerbouw en voedselvoorziening in gebieden met liminale nederzettingen in Noorwegen,’ zei hij. ‘Ik werk samen met Brian Claridge op Madison.’ Hij keek me aan. ‘Nou, je hebt gelijk, ik ben in de vs gestationeerd. Ik kom uit Sheffield.’

‘Sorry,’ mompelde ik. Jij zegt altijd dat ik moet doen alsof ik zelfverzekerd ben. Ik haalde eens diep adem. ‘Wat zijn gebieden met liminale nederzettingen?’

‘Plaatsen waar mensen alleen in goede tijden kunnen wonen,’ zei Catriona. ‘Op de grens van bewoonbaarheid.’ De roodharige prikte in zijn kom. ‘Dus in het noorden van Noorwegen vind je huizen of zelfs dorpen die voor enkele tientallen jaren zijn verlaten en toen zijn herbouwd en opnieuw verlaten. De belangrijkste factor is de pest, maar klimaatveranderingen op korte termijn spelen ook een rol.’

Ik goot sap van mijn lepel terug in mijn kom. Ik begreep waarom hij andermans onderzoek leuker vond. ‘Je zou dat kunnen gebruiken om de onroerendgoedmarkt te analyseren.’

‘Ik neem aan dat daar wel iemand mee bezig is,’ zei Catriona. ‘Ik heb Brian Claridge vorig jaar ontmoet op het NACR-congres. Was jij daar ook?’

De bedrieglijke typisch Amerikaanse kaak was aan het kauwen, maar hij schudde zijn hoofd.

De andere man zette zijn lege kom neer. Hij was lang en had van die brede Amerikaanse schouders die getuigen van een jeugd met een eetpatroon dat rijk is aan biefstuk met groeihormonen. ‘Ik heb een vriend die bezig is met de antropologie van het surfen aan de universiteit van Hawaï,’ zei hij. Hij was echt Amerikaans.

We keken allemaal naar het ijs dat over het zwarte water gleed en de rivier die over de kiezelstenen kolkte en begrepen dat hij aan Hawaï dacht.

‘Mijn vriend Mike zou het liefst “Passie voor eten: restaurants in

de twintigste-eeuwse Franse film” als onderwerp nemen,’ zei ik behulpzaam. ‘Maar in werkelijkheid is het auditieve neurofysica.’

‘Klinkt lucratiever dan Franse film,’ mompelde Yianni. ‘Of middeleeuwse archeologie.’

‘Ik zou graag in Venetië zitten.’ Catriona zette haar kom op de rots en strekte haar benen. ‘Wat zouden jullie zeggen van “Machtsvertoon in zeventiende-eeuwse Venetiaanse portretkunst”? Maar ik verbaas me altijd over alles wat nooit is opgevraagd in publicatiedepots. Je zou iets kunnen doen over de ongelezen bestanden van de British Library.’

‘Vertel mij wat,’ zei ik. ‘Ik denk altijd dat het interessantste werk te maken heeft met de stukjes geschiedenis die verloren zijn gegaan. Ik bedoel, dat vormt een groot deel van de aantrekkingskracht van de Groenlanders, toch? We willen dat iedereen een verhaal nalaat. En die verdwenen Amerikanen, je weet wel, de vroege kolonisten. Van wie geen enkel spoor is overgebleven.’

‘Roanoke,’ zei de nep-Amerikaan.

‘Trouwens, ik wil wedden dat de ongelezen bestanden van de BL waarschijnlijk vooral spoorboekjes en dat soort dingen zijn,’ zei ik. Er lagen nog wat koude, natte appelringen in mijn kom en ik vond dat die daar wel konden blijven liggen. ‘En dingen waarvoor mensen in de collegezaal zich generen om ze te lezen. Stuverromannetjes. Venetië klinkt beter.’

De Amerikaanse vrouw schraapte haar keel. Haar haar zat onberispelijk, alsof ze verwachtte elk moment gefotografeerd te kunnen worden, en ik zag dat ze zich had opgemaakt, het soort dure, vernuftige make-up dat jarenlange oefening verraadt. Het zag eruit alsof iemand een barbiepop in het gras had neergezet. Ik merkte dat ik een plekje op mijn kin betastte waarvan ik eerder had besloten dat het er niet was zolang ik geen spiegel had om het te zien. Ik dacht dat *De zoete leugen of de mythe van de schoonheid* verplicht leesvoer was voor bekakte Amerikaanse vrouwen, die zo vaak op zoek zijn naar de status van slachtoffer.

“Lezen en gezinsleven in negentiende-eeuwse Amerikaanse jeugdliteratuur,” zei ze. Ze klonk niet zo Amerikaans als ze eruit-

zag, ze had zo'n accent dat aan geen van beide kanten van de Atlantische Oceaan thuishoort en dus overal nep klinkt. Haar gestoofde fruit dreef nog als dode goudvissen in haar kom. Je moet wat eten betreft echt helemaal doorgedraaid zijn als je je zorgen maakt over de calorieën in een gestoofde abrikoos.

‘Wat in het bijzonder?’ vroeg ik. ‘Ik doe negentiende-eeuwse Engelse literatuur.’

Ze praatte tegen de grond bij mijn voeten.

‘O, ik ben altijd dol geweest op *Onder moeders vleugels*,’ zei ze. ‘En Laura Ingalls Wilder.’

‘Hoepelrokken en zelfgebakken taart,’ zei ik. ‘Weet je, er waren vrouwen in het negentiende-eeuwse publieke leven die hun doctorstitel haalden en politieke campagnes voerden.’

Haar blik verplaatste zich naar mijn spijkerbroek. ‘Dat weet ik. Maar er waren ook hoepelrokken en zelfgebakken taart.’

Yianni stond op.

‘Als jullie allemaal je ontbijt op hebben, laten we dan het terrein eens gaan bekijken. Ik doe de afwas terwijl jullie je notitieboek halen.’

‘Waar kan ik mijn tanden poetsen?’ vroeg de vrouw met het perfecte kapsel.

Yianni grijnsde. ‘Waar je maar wilt. Er is drinkwater in de voorraadtent. Maar spuug de tandpasta niet uit.’

‘Wat moet ik daar dan mee doen?’ leek ze aan de rots naast zijn linkerschouder te vragen.

Hij haalde zijn schouders op. ‘Doorslikken?’

De nep-Amerikaan, die Ben bleek te heten, gniffelde.

‘Dat heb ik gisteren ook gedaan,’ zei hij. ‘Het kan niet giftig zijn.’

Ze zuchtte diep en haalde toen haar schouders op. ‘Oké.’

‘Het went vast wel,’ zei de vriend van de Hawaïaanse surfer. ‘Gewoon wat minder gebruiken.’ We liepen zwijgend terug naar het kamp en ik keek hoe de anderen hun tent in kropen. Catriona en de lange man kwamen na elkaar met een spiraalblok naar buiten. Ik had dit notitieboekje meegenomen en een ander voor ‘onderzoek’, wat dat ook zou mogen inhouden, dus nam ik de achterkant van de

uitdraai van mijn vluchtschema's, die jij hebt gemaakt toen ik de laatste ochtend thuis onder de douche stond. Het leek me dat blaadjes papier niet van het veen zullen opdwarrelen zoals ze dat thuis van alle horizontale oppervlakken doen. Ik zag een schaap ijverig grazen tussen de tenten. Je kunt hier nog makkelijker aan de bestanddelen van perkament komen dan aan bomen voor papier.

Yianni stond aan de andere kant van de rivier, tussen paaltjes en touwen die een raster markeerden over vervallen stenen muren. Zelfs ik kon randen in het gras ontwaren, en vreemd rechthoekige stukken vegetatie; aan één kant lagen er rijen stenen waarvan ik me niet kon voorstellen dat ze daar echt al achthonderd jaar lagen. Tussen de verspreide stenen door liep nog steeds een ondiepe geul naar zee. De middeleeuwse Groenlanders beschikten over stromend water, wist je dat? En sauna's en voorraden ingevroren voedsel in de kelders.

Catriona kwam bij me staan.

'Heeft hij je al rondgeleid?' vroeg ze.

Ik schudde mijn hoofd. 'Ik ben gisteravond pas aangekomen. We moesten alle voorraden en gereedschap opbergen. Ik weet waarschijnlijk nog minder over de locatie dan jij.'

'Ik weet alleen wat Yianni me heeft verteld,' zei ze. 'Het is een vreemde plek, makkelijk bereikbaar vanaf zee maar waarschijnlijk pas laat bewoond. Meestal zijn de later bewoonde plekken meer landinwaarts. De nederzettingen die je vanaf open zee kunt zien, werden overvallen zodra de kabeljauwvisserij ontdekten dat ze onbeschermd waren.'

We liepen het veld over.

'Denk je dat dat hun einde is geweest?' vroeg ik. 'Overvallen door piraten?'

Verderop bij de zee was de horizon een rechte lijn waar donker water samenkwam met grijze lucht. Je zou mensen zien aankomen lang voor ze het strand bereikten. Maar misschien niet voordat zij jou hadden gezien.

'Voor sommigen,' zei ze. 'Anderen merkten misschien dat hun landbouwmethoden niet meer voldeden toen het klimaat kouder

werd. Ik denk niet dat er een dramatisch einde is geweest, hoogstens dat het leven in de loop van enkele generaties steeds moeilijker werd, misschien door hogere sterfte en minder eten, tot de mensen die weg konden gaan dat ook deden. Maar de meeste locaties hier lijken meer op de Highland Clearances en Bens gebieden met liminale nederzettingen dan op de Grote Hongersnood. Er zouden meer graven, en massagraven, zijn als er sprake was geweest van de pest of hongersnood.'

Ik dacht weer aan de krantenkoppen. Massagraven. We kwamen bij de rivier; de Amerikanen waren al op zoek naar stapstenen.

'Heb je nog nieuws gehoord onderweg hiernaartoe?' vroeg ik.

'Niet speciaal.' Ze stak haar notitieblok in de zak van haar groene parka. 'O, je bedoelt dat virusgedoe?'

'Hm.' Een vis kwam even aan de oppervlakte van de rivier.

'Het wordt weer eens opgeblazen door de media. Ik zou me er niet druk om maken. Makkelijk onderwerp in komkommertijd. Weet je nog: de laatste keer kochten mensen mondkapjes en gaven een hoop geld uit aan nepvaccins op internet en toen verloren de kranten hun belangstelling en werden we weer bang voor iets anders. Echt, tegen de tijd dat we teruggaan, maakt iedereen zich weer druk om de onroerendgoedmarkt.'

'Mijn vriend David zegt dat het een rookgordijn voor iets anders is. Óf de Amerikanen gaan beweren dat terroristen ziekteverwekkers hebben verspreid, zodat we weer een inval moeten doen in een land waar olie is, óf ze zijn al een land met olie binnengevallen, maar de Amerikanen merken het niet omdat ze te bang zijn voor de gebruikte zakdoekjes van andere mensen.'

'Hij houdt dus van complottheorieën?'

Ik keek op. 'Je weet toch van die toestand met die gewassproeimiddelen.'

'Daar was nauwelijks bewijs voor.'

Onze eigen Amerikanen bereikten de overkant van de rivier, nadat ze een reeks stenen hadden verplaatst zodat de Amerikaanse vrouw geen natte voeten hoefde te krijgen. De lange jongen reikte haar de hand toen ze de laatste sprong maakte.

‘In elk geval zou een flinke pandemie weleens goed voor het milieu kunnen zijn,’ zei Catriona. ‘Waarschijnlijk is het tegenwoordig zo ongeveer de enige manier om klimaatverandering tegen te gaan. Ontvolking door de pest heeft wonderen verricht voor de middeleeuwse fauna en flora. Maar het laatste wat ik heb gehoord ging over een paar kinderen in Delhi, een hypochondrische Amerikaanse dierenarts die verkouden was, en mogelijk wat vogels. ‘Ga jij eerst, of zal ik?’

‘Ga jij maar,’ zei ik.

Ze stapte over de stenen alsof het een zebrapad was. Ik ging meteen achter haar aan, zodat ze me niet kon zien stuntelen en aarzelen, en bij de laatste sprong concentreerde ik me op de horizon, waar de rotsen uit de puinhellingen oprezen. Ik had geen last van koudwatervrees, maar was wel bang om af te gaan.

‘Dit is dus de grote boerderij,’ zei Yianni. De muren kwamen tot aan mijn taille en waren bijna een meter dik. ‘We staan in de hal. Dat zijn de voorkamers.’ Hij wees naar wat hoopjes stenen.

‘Is dat de latei?’ vroeg de lange jongen.

‘Ja,’ zei Yianni. Hij wees. ‘Dat daar is de schoorsteenmantel. Het was een schouw.’

Het was een lange, platte rots, zo groot als de rechtopstaande stenen in de Dales, waar we altijd gingen wandelen toen mijn grootouders nog leefden.

‘Hoe kregen ze die opgetild?’ vroeg ik.

‘Ik denk dat ze rollers gebruikten,’ zei Yianni. ‘Er zijn nog grotere in de kerk. De geul dient uiteraard als watertoevoer.’

‘Ze hadden een mooi uitzicht,’ zei Catriona, die bij de lateisteen stond. ‘Toch raar om de deur te laten uitkomen op de heersende windrichting. Of denk je dat hij is verplaatst?’

‘Ik denk van niet,’ zei Yianni. ‘Misschien namen ze de wind voor lief om te kunnen zien wat eraan kwam.’

‘Er staat een kruis op de latei,’ zei Ben.

‘Dat weet ik,’ zei Yianni. ‘En het is oud. Maar het kan natuurlijk op elk moment zijn ingekerfd.’

Ik ging naast Catriona staan. Het uitzicht over de heuvel en de

rivier die naar het rotsachtige strand kronkelde was precies zoals ik me thuis aan mijn bureau had voorgesteld, en ik betrapte mezelf op de gedachte dat het zonde was dat de boerderij een ruïne was en dat ik die wilde opknappen en erin trekken. Het tegengestelde van archeologie.

‘Ik heb in de informatie vermeld dat dit de plek is die Norman MacDonald heeft geïdentificeerd als de boerderij die het eigendom was van Bjørn Bardarson in de *Björnsaga*. Laatdertiende-eeuws. Volgens de saga heeft zijn broer de schuur in brand gestoken. De schuur is afgebrand en lijkt niet te zijn herbouwd; zodra we klaar zijn met dateren zullen we weten wanneer de boerderij is verlaten. Boerderij V49 ligt vijftien kilometer naar het zuiden en ik heb met Adam Morris over zijn werk gesproken voor ik wegging. Hij is er zeker van dat die boerderij aan het eind van de veertiende eeuw nog bewoond was, dus als deze eerder is verlaten, kunnen we haar misschien in verband brengen met de saga. Maar dat moeten we afwachten.’

Hij begon te vertellen over de laboratoriumanalyses van V49 en Adam Morris’ niet-gepubliceerd werk. Het was nog warm, maar er verzamelden zich grijze wolken in het noordwesten en de zee zag er donkerder uit dan eerst. *Björnsaga* is het verhaal over Ingibjörg en Kristin. Ze waren tweelingzussen en hun vader was zijdelings betrokken bij zo’n langselepende vete waar de meeste saga’s over gaan. Op een dag werd Kristin dood en ‘onaangenaam beschadigd’ op het strand gevonden. Niemand wist wie haar had vermoord of had genoeg vertrouwen in zijn gissingen om wraak te nemen, wat de gebruikelijke manier was om doden ervan te weerhouden terug te komen. Ze werd snel en zorgvuldig begraven omdat iedereen verwachtte dat iemand die op die manier was gedood problemen zou veroorzaken. Dat gebeurde ook. Elke nacht kroop ze in verder gevorderde staat van ontbinding bij Ingibjörg in bed en mompelde beschuldigingen, totdat Ingibjörg ‘geen zinnig woord meer kon uitbrengen en vreemde profetieën uitsprak tot ze stierf’. Daarna zat een van beiden vaak op het dak van het huis en hield de mensen met haar geschreeuw uit hun slaap, maar dat is niet zozeer wat me

dwarszit. Het idee dat iemand die van je houdt in een geest verandert die in je bed komt wegrotten en je tot waanzin drijft, dat is vooral verontrustend. Zou jij liever lastiggevalen worden door je rottende geliefde dan haar helemaal te verliezen? Ik denk dat ik goed zou zijn in rondspoken.

‘Nog vragen?’ zei Yianni. ‘Ja, Ruth?’

Ruth praatte nog steeds tegen stenen en in het luchtledige.

‘Is er enig tastbaar bewijs van recent extern contact van V49?’

Recent extern contact betekent, denk ik, interactie met de buitenwereld in de laatste decennia van de nederzetting.

‘Niets overtuigends dat Morris aan me kwijt wilde,’ zei Yianni. ‘Maar ik mocht niet al zijn gegevens inzien.’

‘Idioot,’ zei Ben. ‘Je kunt zijn gegevens moeilijk publiceren terwijl je in Groenland zit.’

‘Nou, het is zijn goed recht,’ zei Yianni. ‘Kom mee, er is boven op de heuvel nog meer. En de kerk natuurlijk.’

Ik had het gebouw op de heuvel nog niet opgemerkt. Het lag gedeeltelijk verscholen achter een kleine ophoging en was veel completer dan de boerderij, met de muren nog tot schouderhoogte en de stenen deurpost nog overeind.

‘De schuur,’ zei Yianni. ‘Met voorkamers.’

Hij wees op het puin dat in rechte lijnen langs één kant lag.

‘Later in gebruik genomen dan het huis of alleen maar beter beschermd?’ vroeg Catriona.

‘Misschien van allebei wat,’ zei hij.

Hij is mooi, de schuur. Je zou een tuin kunnen aanleggen, of er in elk geval bloemen kunnen laten groeien, aan de beschutte kant, hoewel het soorten moeten zijn die niet veel zon nodig hebben. Gotisch plafond, degelijke turfkachels. Geen gas of elektriciteit natuurlijk, maar het is een plek waar een generator zichzelf beslist terugverdient. Er stond een artikel over verbouwde schuren in het interieurkatern van de laatste *Observer*, die ik op een ronde bank onder een palmboom op het vliegveld van Kopenhagen heb achtergelaten. Een verwaarloosde schuur kost in sommige delen van de Home Counties nu meer dan een huis. Ik heb geen idee van Groen-

landse onroerendgoedprijzen, maar ik wil wedden dat als we de flat zouden verkopen... Ik ving Yianni's blik op en bloosde alsof ik was betrapt terwijl ik aan seks zat te denken. De anderen zaten dingen op te schrijven in hun notitieboekje.

'We beginnen na de lunch,' zei hij. 'Er is iets wat ik direct aan het begin wil zeggen: we hebben hier nog geen zes weken, en als we aanhoudende regen krijgen kan dat tot vertraging leiden, dus laten we onze tijd optimaal gebruiken, oké? Jullie weten hoe snel het seizoen hier wisselt en de zomer is al half opgegaan aan voorbereidend onderzoek voordat we ook maar zijn begonnen. We beginnen vroeg en gaan tot laat door en ik rooster geen vrije dagen in.'

'Prima,' zei Catriona. 'Het ziet er niet naar uit dat we veel zullen missen van het bruisende nachtleven van landelijk West-Groenland.'

'Mij best,' zei Ruth.

Ik dacht aan mijn boeken.

'Voor mijn beurs moet ik wel wat schrijven,' zei ik. 'Het gaat niet alleen om gegevens, het is niet zo dat ik het allemaal kan opschrijven wanneer ik weer thuis ben.'

'Je hebt heus wel tijd om te schrijven, Nina. Het is trouwens momenteel bijna de hele nacht licht.'

Ik zag niet in waarom ik midden in de nacht zou moeten werken, maar het leek me beter dat later onder vier ogen met Yianni te bespreken.

De lunch bestond uit toastjes met roomkaas, die niet minder vies smaakte door de toevoeging van gerooktezalmaroma, gevolgd door melige rode appels.

'Dit is het enige verse fruit,' zei Yianni. 'Als ze op zijn, moeten we het doen met gedroogde vruchten en vitaminesupplementen.'

'Waarom neem je dan in 's hemelsnaam smakeloze Amerikaanse appels mee terwijl het Engelse seizoen net is begonnen?' vroeg ik. 'Je hebt van alles laten invliegen, daar had je toch ook fatsoenlijk fruit aan kunnen toevoegen. Op dit moment kun je op alle boerenmarkten allerlei soorten appels kopen.'

‘Appels zijn appels, Nina. En er zijn citroenen.’

‘Tegen scheurbuik,’ opperde Catriona.

‘En een voorraadjie rum?’ vroeg Ben.

‘Helaas,’ zei Yianni. ‘Maar er zijn wel uien. Verder is het allemaal gedroogd of vacuümverpakt voedsel.’

‘Wedden dat de Groenlanders meer hadden?’ zei ik. ‘Hadden ze geen mosselen? En bergbramen?’

Ik weet niet precies wat bergbramen zijn, maar het klinkt een stuk beter dan gedroogde vijgen.

‘Zij bedreven landbouw en visserij,’ zei Ruth terwijl ze de roze crème op een toastje smeerde. ‘Wij gaan graven.’

‘Nu we het daar toch over hebben,’ zei Yianni en hij stond op. ‘Catriona, wil jij hier opruimen? Dan kunnen wij gaan.’

En toen hebben we de hele middag gegraven. Blijkbaar wordt het later pas interessanter, en op plaatsen waar wegen zijn gebruiken archeologen in het eerste stadium soms een mechanisch graafwerktuig. Maar de zon scheen en er kwamen vlinders vanaf de heide langsgefladderd en het gras rook naar schone was. Er waren bloemen die op uit de kluiten gewassen boterbloemen leken en de schapen, die ons eerder van dichtbij verontrustend boosaardig hadden aangestaard, hielden beleefd afstand en produceerden pastorale achtergrondgeluiden. Het handwerk leek op het soort werk waar rijke mensen in hun vakantie voor betalen en we gingen er, met een enkele zeldzame onderbreking om water te drinken en beleefdheden uit te wisselen, tot laat in de middag mee door. Toen pas begon ik te beseffen dat voor graven spieren nodig zijn die niet worden ontwikkeld door lezen, typen en zo nu en dan een yogales. Ik probeerde wat rekoefeningen voor mijn onderrug te doen in het gras.

‘Stijf?’ vroeg Catriona.

‘Dat zal ik zeker worden. En jij?’

‘Ik wissel van hand. Maar dan nog.’

Ze legde haar schop neer en strekte haar armen boven haar hoofd.

‘Houden jullie pauze?’ vroeg Ben, die ging staan en cirkelbewegingen met zijn schouders begon te maken.

‘Het is allang theetijd geweest,’ zei ik.

‘Jij kent Yianni beter dan wij.’ Catriona bewoog haar hoofd naar links en naar rechts. ‘Maar hij lijkt me geen groot voorstander van een theepauze.’

‘Nee,’ gaf ik toe. ‘Vooral hier niet. Hij vindt het waarschijnlijk verspilling van brandstof.’

‘Je wilt toch niet beweren dat je kerosine in de thee doet?’ zei Ben. Hij keek als een hond die een koekje hoopt te krijgen.

‘Niet in Schotland,’ zei Catriona. Ze zat in kleermakerszit en ik zag een vlinder over haar broekspijp kruipen. Boven de zee breidden de grijze wolken zich uit, maar onze schaduwen tekenden zich nog scherp af op het gras. Ben stond te peinzen.

‘Hé, dat is een Arctisch blauwtje. Die heb ik nog nooit gezien.’

‘Een wat?’ Ik keek naar de zee, alsof een Arctisch blauwtje een soort ijsberg zou kunnen zijn.

‘Vlinder. Kijk.’

Hij was ‘blauw’ zoals grijze katten wel blauw genoemd worden, alsof mensen hun taxonomische ingevingen moeten rechtvaardigen door dingen verrassender te laten klinken dan ze zijn.

‘Heb je dan verstand van vlinders?’ vroeg Catriona, en ze keek het insect na toen het wegfladderde.

Ben haalde zijn schouders op. ‘Een beetje. Ik ga graag de bergen in. Eigenlijk is Louise, mijn vriendin, degene die verstand van vlinders heeft.’

‘Is ze entomoloog?’ vroeg ik.

Hij speurde rond naar nog meer blauwtjes. ‘Aardrijkskundelerares.’

Ach, gymlerares zou erger zijn. Ik keek naar Catriona, maar die zat naar de zee te turen.

‘Sheffield of Madison?’ vroeg ik.

‘Sheffield.’

‘Hoe bevalt dat werk?’

Hij keek alsof ik had gevraagd wat hun favoriete voorbehoedsmiddel was.

‘Prima. Hoezo?’

Catriona rekte zich uit. 'We moesten maar weer eens aan het werk.'

De echte Amerikaan kwam naar ons toe en ging naast haar zitten. 'Ik ben nog stijf van het paardrijden,' zei hij. 'Maar het was geweldig om hier op die manier te komen. Ik heb in geen jaren meer gereden.'

'Deed je dat vroeger vaak, Jim?' vroeg Catriona.

Hij draaide rondjes met zijn hoofd. 'Toen mijn grootvader nog leefde. Ze hadden een boerderij.'

'Hadden de Groenlanders paarden?' vroeg ik. In de saga's wel, maar ik begreep niet hoe ze van nut konden zijn op plaatsen waar bootjes het voornaamste transportmiddel vormden.

'Sommigen,' zei Ruth, die achter me stond. Ze boog zich over ons heen. 'Rijke boeren hadden waarschijnlijk een paar pony's. IJslandse.'

Ik strekte mijn hals, draaide mijn hoofd om en keek recht in haar neus. Ik schoof naar voren. 'Hou jij je met Groenland bezig?'

'Niet echt. In eerste instantie met Noord-Amerika. Ik heb een hoofdstuk over de opgravingen in Vinland.'

'Maar Groenland leek je wel wat?' vroeg ik.

'Het leek een goede kans. Om weg te komen.'

Ik wilde haar vragen waarvan ze weg wilde.

'Vond je promotor dat goed?' vroeg Catriona.

Ruth was nog steeds niet gaan zitten. Je kon haar gezicht nauwelijks zien.

'O jawel,' zei ze. 'Hij is erg flexibel.'

Dat bracht ons op promotors als gespreksonderwerp. Het zal je plezier doen te horen dat de Engelse nog steeds kleurrijker zijn dan de Amerikaanse, die een 'rooster voor bijeenkomsten' hebben dat door de faculteit wordt vastgesteld, net als de colleges, en die natuurlijk niet dezelfde drankcultuur kennen. Ik begon het verhaal over Verity Buchan te vertellen en was net bij het punt waar ze in haar slipje op een bank lag te doen alsof de teddybeer over Piers Plowman praatte, toen Yianni naar ons toe kwam. Hij kan het niet eerder hebben gehoord – of denk jij van wel? In elk geval wachtte hij

tot ik uitverteld was en zei toen dat we moesten doorwerken en dat hij hoopte dat we tegen bedtijd alle graszoden zouden hebben weggegraven. Dat klonk alsof hij werkdagen eerder in termen van dag-taken dan van uren zag, en ook alsof hij de lichte nachten optimaal wilde gebruiken. We gingen weer aan het werk.

Ik dacht dat ik daarna wel goed zou kunnen slapen. Ik verplaatste mijn tent van de door de kannibaal annex monster geteisterde grafsteen naar een plek naast Catriona waar het gras goed was opgekomen. Iedereen ging al vlug na het eten (noedels met saus uit een flesje – het is geen scheurbuik maar rachitis waar we ons hier zorgen om moeten maken) naar bed. Ik heb *Cassandra en het kasteel* meegenomen voor in geval van nood en heb daar wat in gelezen en me toen op één oor gelegd. Ik viel vrij snel in slaap, maar had akelige dromen.

De oude vrouw rijdt door het dal op een ongezadeld paard dat te groot voor haar is. Ik hol moeiteloos met haar mee, gelijkmatig ademhalend, alsof mijn lichaam niets weegt. Als we over de heuvelrug komen, zie ik een andere boerderij; daar is iedereen er nog. Twee mannen zijn met visnetten bezig in een boot die op het strand is getrokken, een andere man spit de akker om. Op de stenen bank bij de deur zit een vrouw; ze zoogt een murmelend bundeltje in een geweven sjaal. Iedereen kijkt op als het paard over de rotsachtige heuvel zijn weg naar beneden zoekt, maar de mannen gaan door met werken. De vrouw staat op en loopt moeizaam naar ons toe, met de drinkende baby in haar ene arm. Ze weet wat de oude vrouw haar gaat zeggen. Ze heeft de rook uit het naastgelegen dal zien opstijgen, en de mannen hebben haar verteld dat ze zich in het bootje achter een eiland hebben verstopt en de vissersboot zagen wegzeilen. Ze hebben haar niets verteld over het gegil van de vrouwen of over wat ze bij de andere boerderij hebben aangetroffen. Niets over het jongetje of het gespietste hondje dat aan zijn voeten lag.

Ik werd ergens van wakker, een geluid. Ik ging overeind zitten en wachtte tot het bonzen in mijn oren minder werd, zodat ik de nacht kon horen. Dromen zijn niets nieuws, maar ik word niet graag wakker terwijl ik er nog middenin zit. Er was daglicht, maar nog sche-

merig, en ik durfde de tent niet open te doen om naar de koude zon te kijken. De schapen en de vogels hielden zich stil; na enkele minuten meende ik een onregelmatige ademhaling en gesnif te horen, alsof iemand zachtjes zat te huilen. Het was heel dichtbij.

‘Wie is daar?’ riep ik.

Het geluid hield op, maar er kwam geen antwoord. Ik ging weer liggen, durfde niet weer te gaan slapen, en dacht aan jou.

De baby kruipt aan mijn voeten door het verdorde gras en een jongetje zit vlakbij; hij houdt een oogje op de baby maar is ook bezig een stukje hout uit te snijden. Ik loop achter de moeder van de baby aan naar de rivier, die in het wegstervende licht tussen de grijze velden glinstert. Ik ga achter haar staan terwijl ze de zware natte wol uit de plas tilt waarin die heeft liggen weken en het water loopt langs haar armen naar beneden en spettert op haar bruine jurk. Mijn voet glijdt uit op een steen en ze draait zich geschrokken om, met de wol in haar armen geklemd. Ze kijkt me aan, loert om zich heen en huivert. Ze draait zich om naar de zee alsof ze donderwolken, of erger, verwacht. De zon zakt naar de donkere wolkenmassa boven de zee in het westen en de lucht wordt ineens kouder. Ik sta daar onbeweeglijk, onbeweeglijk en koud, en ik wil alleen maar terug naar huis.

En toen stonden we gisteren op, aten gedroogd fruit, groeven de hele ochtend, aten knäckebröd met van die speciale Noorse kaas die naar een mengsel van roest en gecondenseerde melk smaakt en de laatste appels, groeven de hele middag, aten met vezelrijke plantaardige eiwitten verrijkte pasta (de vezels maken het er niet lekkerder op) met tomatenpuree uit een tube, en daarna chocola, en gingen naar bed. Ik begin het te vermoeden te krijgen dat archeologie in de praktijk minder interessant is dan ik had gehoopt. Er kwamen alleen maar wormen tevoorschijn, die er de reden van zijn dat ik niet van tuinieren houd, en Yianni was de hele dag bezig papierwerk te produceren. 's Nachts hoorde ik weer gehuil.

Er zijn schepen aan de horizon. De vrouw en de baby blijven in het huis; ze giet water op het vuur. Het loopt over de vloer, zwart van de as, en kleurt de

zoom van haar jurk donker als bloed. Zonder het vuur is het binnen donker. De baby huilt en de moeder pakt hem op, maar haar ogen zijn op de deur gericht terwijl ze hem haar vinger geeft om op te zuigen. Het kindje slurpt even verwoed en begint dan weer te huilen. De jongen ligt in elkaar gekruld op de slaappleats. Ik doe de deur open en glip naar buiten.

Het is licht, hier buiten. Er is één man beneden aan het strand; hij gooit zeewier over het bootje dat hij over het grind heeft gesleept en achter een rots heeft gelegd. De boot is vanaf zee misschien niet zichtbaar, maar de groeven in het grind zijn duidelijk te zien. De twee anderen drijven de schapen naar de schuur, waarbij ze dicht bij de grond blijven. De rekken waarop vis te drogen hangt staan als bakens op de heuvelrug. Het is dom om je in het huis te verstoppen en ik ga naar de grote rotsen die verspreid in het gras boven de schuur liggen.

De rits van mijn tent ging open en ik schoot overeind en gilte. De gedaante van de indringer hief zijn hoofd. Yianni.

‘Nina, sst! Ik ben het, het is oké.’

‘Wat doe je hier, verdomme? Jezus, het is midden in de nacht.’

‘Nina, je praatte in je slaap. Je hebt uren liggen mompelen. Ik werd er steeds wakker van.’

‘Dat was ik niet,’ zei ik. ‘Yianni, ik was het niet. Ik hoor ’s nachts ook dingen. Het bevalt me hier niet.’

Hij stak zijn hand uit en gaf me een klopje op mijn schouder.

‘Je hebt nachtmerries, Nina. Ga maar weer slapen. Alles is in orde. Er zijn hier alleen maar schapen en lucht, zie je wel?’

Hij hield de flap open. Het was niet donker, maar de lucht zag er doods uit. De zee was zwart en kalm, en er waren geen vogels.

‘Raar,’ zei ik. ‘Hoe laat is het?’

‘Iets over enen. De zon komt zo weer op. Je kunt nog een paar uur slapen tot het ochtend is.’

Ik werd wakker van stemmen en het suizen van de primus. Het was warm in de tent en ik rook appelkruimeltaart, hoewel ik wist dat het alleen maar gestoofd fruit was. Jij maakt vast geen kruimeltaart. En ik wil wedden dat je ’s ochtends weer bent overgestapt op papperige

cornflakes in magere melk. Soms verdenk ik je ervan dat je alleen maar in eten geïnteresseerd bent om mij een plezier te doen, dat je net zo gelukkig zou zijn met iemand die custardpoeder gebruikt en minder afwas veroorzaakt, om maar te zwijgen van uitbarstingen over te gaar geworden eidooiers. Ik trok mijn spijkerbroek en trui weer aan en kroop naar buiten. Jim en Yianni zaten op de stenen bij de tenten, de primus stond als een huisdier aan Yianni's voeten.

‘Goedemorgen, Nina. Heb je niet zo best geslapen?’

‘Ik hoop dat jullie geen last van me hebben gehad.’

Jim zag er onwaarschijnlijk schoon en pasgeschoren uit naast Yianni's stoppels en groezelige T-shirt. Scheren leek zo onvoorstelbaar, met ijskoud water en zonder spiegel, dat ik me afvroeg of hij in plaats daarvan misschien ontharingscrème gebruikte. Hij keek toe terwijl ik slierten vet haar in mijn vlecht probeerde terug te stoppen. Misschien laten Amerikanen hun kin wel laseren voor ze op reis gaan.

‘Ach, je kunt het niet helpen dat je droomt.’

‘Nee,’ zei ik. ‘Sorry.’

Ben kwam vanaf de rivier over het veld aanlopen; hij zag er verfrist uit.

‘Is het vandaag weer meer van hetzelfde?’ vroeg ik. ‘Graven?’

Yianni trok zijn mouw over zijn hand en tilde het deksel van de pan aan zijn voeten. Een wolk stoom met appelgeur steeg tussen ons op.

‘Daarvoor zijn we hier,’ zei hij.

‘Dat weet ik. Ik vraag me alleen af wanneer we dingen gaan vinden.’

‘Zodra we ze vinden. Dat is archeologie.’

Jim haalde een brede hand door zijn gekamde haar.

‘Waardoor ben je in Groenland geïnteresseerd geraakt, Nina?’

Achter me hoorde ik Catriona ritselen in haar tent.

‘Ik hou van het hoge noorden,’ zei ik. ‘Dat is altijd al zo geweest. Vandaar het proefschrift, eigenlijk. Ik dacht dat er misschien goede reisbeurzen waren, en het leek me leuk een paar maanden in IJsland door te brengen. Maar dat was voor ik mijn vriend leerde kennen.’

‘Ben je nu minder tuk op reizen?’

Niet minder tuk. Alleen is van jou gescheiden zijn een te hoge prijs.

‘Hij werkt,’ zei ik. ‘In een galerie met kaarten en prenten. Hij kan niet een halfjaar vrij krijgen om naar IJsland te gaan en in het voetspoor van William Morris te treden. En eigenlijk hoef ik dat ook niet echt. Feitelijk draait mijn hele proefschrift juist om de denkbeeldige natuur van IJsland in de victoriaanse poëzie, maar het zou leuk zijn. En er zijn beurzen.’

Catriona kwam haar tent uit kruipen. Zij had haar haar ook niet geborsteld.

‘Ik vond IJsland fantastisch,’ zei ze. ‘Ik wilde alles schilderen. Ik zou er graag nog eens heen gaan met olieverf en grote doeken.’

‘Schilder je?’ vroeg Jim. Alsof hij het zelf had ontdekt.

‘Ik ben beter in schilderen dan in onderzoek doen,’ zei ze terwijl ze ging zitten. ‘Ik ben niet naar de kunstacademie gegaan, omdat ik vond dat ik iets praktischers moest doen. En nu ben ik een proefschrift aan het schrijven over middeleeuwse geschiedenis.’

‘Heb je verf meegebracht?’ vroeg ik. Ze keek naar de lucht en de zee. ‘Ja. Ik heb altijd al echt ijs willen schilderen. Ik vraag me soms af of ik het Noord-Atlantisch gebied als specialisatie heb gekozen omdat ik het fijn vind om het licht te schilderen.’

‘Je zult geen echt ijs te zien krijgen, hoor,’ zei Yianni. ‘Tenminste, ik hoop van niet.’

‘Prima,’ zei Catriona. ‘Mij hoor je niet klagen.’

Na het ontbijt, toen Ben en Jim bij de rivier de borden afspoelden en Ruth in haar tent zat, vermoedelijk bezig met een van haar schoonheidsrituelen alvorens de gebruikelijke stenen en schapen onder ogen te komen, liep Catriona naar haar tent en kwam terug met een schetsboek. Het was mijn beurt om voor de lunch te zorgen en ik had zitten nadenken over de ingrediënten en naar wilde kruiden gezocht.

‘Aten de Groenlanders engelwortel?’ vroeg ik. ‘Dat groeit hier overal. Thuis kun je het gekonfijt kopen. In recepten staat dat je het kunt gebruiken om trifle mee te decoreren.’

‘Als het eetbaar is, zou ik denken dat ze het ook aten,’ zei ze. ‘Wil je mijn aquarellen zien? Ik dacht dat je er wel belangstelling voor had.’

‘Graag,’ zei ik. Wat ik meende, hoewel ik zelfs na vier jaar in jouw gezelschap nog niet heb geleerd intelligente dingen over visuele kunst te zeggen. Ik kom niet verder dan of ik het mooi vind of juist niet. Sorry.

Maar Catriona’s aquarellen zijn prachtig. Ze schildert op Skye, meest landschappen, en ze maakt het waterige tot onderdeel van de interpretatie, alsof dat waar ze naar kijkt naar het papier is gestroomd. In haar zeeën doemen buitelandse gedaanten op, zeehonden, of drenkelingen.

‘Exposeer je weleens?’ vroeg ik. ‘Ze zijn prachtig. Heb je er hier al wat gemaakt?’

‘Nog niet. Ik denk erover. Eerlijk gezegd ben ik daarom hier. Maar zeg dat maar niet tegen Yianni.’

‘Dat zal ik niet doen. Maar het kan hem vast niets schelen. Ik ben hier gekomen omdat het me leuk leek. Omdat ik dacht dat ik het achteraf waarschijnlijk fijn zou vinden eraan terug te denken.’

‘Maar jij bent een vriendin van hem. Van mij wordt verondersteld dat ik hier ben om te werken. Ik had vorig jaar wat schilderijen hangen op een expositie in Edinburgh. Gewoon een plaatselijke galerie. Niks bijzonders.’ Het schetsboek in haar hand trilde een beetje.

‘Ik vind het spannend klinken,’ zei ik. ‘Heb je wat verkocht?’

Ze knikte, beet op haar lip en glimlachte als een kind dat aan Kerstmis terugdenkt.

‘Dus de galerie wil meer?’

‘Hm. Nou, ze willen meer zien. Het kan natuurlijk zijn dat ze het niet mooi vinden. Dat werk was minder abstract.’

‘Ik vind deze mooi,’ zei ik. ‘Ik weet er niet veel van, maar soms hang ik noodgedwongen rond in galleries terwijl mijn vriend aan het netwerken is. Meestal verveel ik me al snel, maar hier zou ik een hele tijd naar kunnen kijken.’

‘Ik ben blij dat je ze mooi vindt,’ zei ze.

Ben en Jim begonnen aan de terugtocht, met de afwas in de rieten

mand die Yianni vreemd genoeg voor dat doel heeft bestemd. Hij lijkt op de mand die Mrs Rabbit meeneemt wanneer ze vijf krentenbollen en een heel bruin brood gaat kopen.

‘Ik berg ze op,’ zei Catriona. ‘Tegen niemand zeggen.’

Ik wist niet precies wat ik tegen niemand mocht zeggen.

‘Ik hou mijn mond,’ beloofde ik.

Na de lunch – knäckebröd en tonijn uit blik met mayonaise uit een pot – vroeg Jim Yianni of hij zijn e-mail mocht bekijken. Ik had die vraag zo lang mogelijk proberen uit te stellen, in de wetenschap dat Yianni chagrijnig zou worden om wat hij beschouwt als recreatief gebruik van de verbinding, en ook in het besef dat e-mail, hoeveel ook, op geen enkele manier een vervanging kan bieden voor je stem in mijn oor en je armen om me heen.

‘Heb je daar een speciale reden voor?’ vroeg Yianni. ‘Eenmaal per week, heb ik in de instructies gezegd. Die satellietverbinding is een dure grap.’

‘Nee.’ Jim veegde een klodder mayonaise op met zijn vinger. ‘Ik maak me zorgen om mijn familie, dat is alles. Waar ik vandaan kom zijn een heleboel pluimveebedrijven. Ik heb al een hele tijd geen nieuws gehoord.’

‘Wat zou je doen?’ vroeg Yianni.

‘Dat weet ik niet. Niets, waarschijnlijk. Maar het is wel een beetje vreemd. Ik denk dat we gewend zijn geraakt aan nieuws zeven dagen per week, vierentwintig uur per dag. Thuis ben ik verslaafd aan internet.’

‘Ik ook,’ zei Ben. ‘Ik schrik altijd als ik mijn *history* zie. Hoeveel tijd ik online heb gezeten terwijl ik denk dat ik aan het werk ben. Dan vraag je je toch af of mensen voor de komst van internet hun proefschrift niet sneller schreven.’

‘Dat denk ik niet,’ zei Catriona. ‘Denke eens aan al die extra tijd om informatie in te winnen. En om naar bibliotheken te gaan. Dat lijkt me alleen maar eerlijk: we krijgen tijd door internet en we geven die weer terug.’

‘Ik heb de netwerkkabel van mijn laptop weggegooid,’ zei Ruth.

Ze was bezig haar knäckebröd in steeds kleinere stukjes te breken. 'Voor internet moet ik naar de campus. Je kunt toch niets aan het nieuws veranderen.'

'Gebruik je het net dan helemaal niet?' vroeg Ben. 'Check je je e-mail niet?'

Ze haalde haar schouders op. De stukjes knäckebröd waren zo klein geworden dat ze ze tussen duim en wijsvinger moest verkrui-
melen.

'Meestal wel. Ik ga er toch al bijna elke dag heen. Er is niet veel dat niet een dagje kan wachten. De mensen kunnen me bellen.'

Kunnen. Het klonk niet alsof ze dat deden.

'Hoe dan ook,' zei Yianni, 'ik denk dat we het bij eens per week houden. En maak het alsjeblieft niet te lang, het is echt ongelofelijk duur. We kunnen het om de beurt doen als jullie willen, dagen toewijzen, en daarnaast kan iemand een paar keer per week naar de krantenkoppen kijken. Doe dat vanavond maar, als je wilt. Maar zelf vind ik een tijdje níét internetten juist prettig. Ruth heeft gelijk, aan het nieuws kunnen we toch niets veranderen. Concentreer je op wat we hier te doen hebben. Er moet daarginds het een en ander te ontdekken zijn. En nu we het er toch over hebben...'

We stonden een voor een op. Catriona stapelde de melamine bekers op die we voor water gebruiken en die naar chloor ruiken door de 'zuiveringstabletten' tegen wat mensen geacht worden van schapenstront te krijgen, en Ruth verzamelde de borden. Ze had haar nagels een *French manicure* gegeven, weer, of die op z'n minst bijgewerkt sinds we hier waren aangekomen. Je weet wel, dat gedoe met drie lagen nagellak waar je zus weleens mee bezig is.

Verderop bij de boerderij hebben we eindelijk het einde van de veenlaag bereikt. Voordat de grond uitdroogde, kon je lijnen en vormen in de bodem zien en Ruth en Yianni hebben stokken met touw eraan om de kleurveranderingen heen gezet. Ik verwachtte dat er sporen van funderingen uit de bodem tevoorschijn zouden komen, maar dat gebeurde niet.

'Oké,' zei Yianni. 'Nu de troffels.'

Hij deelde dingen rond die eruitzagen als stukadoorstroffels en

wees gedeelten van de hoofdingang toe. Ik kwam tussen Jim en Catriona terecht. Yianni deed me voor hoe ik moest graven, je moest lepel voor lepel de kruimelige bodem wegscheppen, en ik ging aan het werk, naast de ingestorte muren afwisselend op mijn knieën en op mijn hurken. De zon was verdwenen en ik wendde mijn blik af van een worm die in de wortels van het opgegraven veen wriemelde. Ik was nog niet lang genoeg bezig geweest om het vervelend te vinden, toen mijn troffel over iets hards schraapte,

‘Hier zit iets!’ zei ik.

‘Waarschijnlijk een potscherf,’ zei Catriona. ‘Ik heb er ook een paar, kijk maar.’

Ze had een handjevol platte bruine dingen die ze op een steen bij elkaar legde. Ik veegde de aarde op de plaats waar ik aan het graven was weg met mijn vingers. Ze keek lachend toe.

‘Je raakt er wel aan gewend,’ zei ze. ‘Ik was het helemaal vergeten. De eerste paar keer is het heel spannend.’

Ik pakte het op, lichter en platter dan steen, een ruwe rechthoek van ongeveer tweeënhalve centimeter.

‘Aardewerk,’ zei Catriona. ‘Hier, doe maar in een zakje.’

Er zijn hersluitbare plastic zakjes van het soort dat je thuis gebruikt voor kralen of goedkope oorbellen, maar daar waar normaal gesproken de prijs staat schrijf je op waar je het ding hebt gevonden, gerelateerd aan het raster van touw, en de datum en de initialen van de vinder. Later kun je daarmee de opgravingsplaats ongeveer reconstrueren, en ik veronderstel dat het resultaat daarvan in musea te zien is.

‘Is dit dan Noors? Was de laatste persoon die dit in handen heeft gehad een van de Noorse Groenlanders?’ vroeg ik, terwijl ik door het zakje heen voelde.

‘Waarschijnlijk,’ zei Catriona. Ze ging door met graven. ‘Ik bedoel, het ligt op de juiste plek. Voor zover we weten, heeft hier niemand anders borden laten vallen. De Inuit deden niet aan pottenbakken. Natuurlijk kan het van later dateren, en op een of andere manier zou dat interessanter kunnen zijn omdat we denken dat er later niemand meer is geweest. We zullen er honderden vinden, eer-

lijk gezegd. Tegen het einde van de dag leg je ze terug omdat je geen zin hebt om een zakje te gaan halen.'

Jim hield op en keek omhoog. 'Dat hoop ik niet.'

'Nee, oké, hier niet. Ik ben bij opgravingen geweest waar dat gebeurde. Denk je dat we hier *willow pattern*-servies zullen vinden?'

'Willow pattern?'

Mijn grootouders hadden willow pattern, onder meer een taartschaal, die mijn grootmoeder altijd bedekte met papieren kanten onderleggetjes, waarop ze zelfgemaakte meringues, scones en vruchtencake legde. Ze heeft me geleerd dat je de oven uit moest zetten en de meringues er dan een nacht in moest laten staan.

'Dat is een vaste grap. Waar je ook bent, op welke opgraving ook, er is altijd willow pattern. Je zou denken dat Wedgwood mensen heeft betaald om stukken achter te laten in overblijfselen van Romeinse nederzettingen. Ik denk dat je terug moet naar de bronstijd om aan willow pattern te ontsnappen.'

'Of de Atlantische Oceaan oversteken,' zei Jim. 'Maar ik heb er van gehoord.'

Mijn troffel stuitte op iets anders en ik haalde nog een potscherf tevoorschijn, donkerder en dikker.

'Het is niet van hetzelfde voorwerp,' zei ik.

'Dat is bijna nooit zo,' zei Catriona. 'Als er drie bij elkaar passen, dan moet je gaan opletten.'

Ze legde een volgende scherf op haar stapeltje.

'Hoe zijn ze hier gekomen?' vroeg ik. 'Ik bedoel, betekent het dat de Noorse Groenlanders een heleboel borden hebben stukgesmeten? En ze op de vloer hebben laten liggen?'

'Dat denk ik niet,' zei Catriona. 'Het is waarschijnlijker dat ze vreselijk veel potten hadden. Ze zullen niet veel anders hebben gehad om spullen in op te bergen. En als dit huis zo'n... laten we zeggen driehonderd jaar bewoond is geweest, zou je een heleboel scherven verwachten.'

Daar had ik niet bij stilgestaan, de gedachte dat de boerderijen heel oud waren toen ze werden verlaten. Ik had me voorgesteld dat de mensen er in een nieuwe, onveilige situatie tussenuit waren ge-

knepen, maar de meeste nederzettingen waren op z'n minst het equivalent van georgiaans. Net zo oud als het huis van jouw ouders.

'Waarom zijn ze volgens jou weggegaan? Als ze tenminste zijn weggegaan?' vroeg ik. 'Ik weet dat niemand dat weet, maar wat denk jij?' Onwillekeurig keek ik naar de zee, en spiedde de horizon af.

Catriona ging door met graven met haar troffeltje.

'Waarschijnlijk om diverse redenen,' zei ze. De wortels onder haar vingers waren bedekt met kruimelig leem dat eruitzag als gemalen koffie. Als Yianni ons nog meer van die slappe oploskoffie voorzet, zou ik het bijna gaan uitproberen. 'Sommige boerderijen deden het zelfs in goede jaren niet zo best, en toen het klimaat kouder werd, was het niet rendabel meer. En ik denk dat er bewijs is voor de erosietheorie. Dat de landbouwmethoden die ze toepasten de grond na een tijdje uitputten. Er moeten ook overvallen door vissers hebben plaatsgevonden zodra de kabeljauwbanks werden ontdekt; er is een behoorlijk aantal uitgebrande gebouwen. En toen dat in West-Ierland gebeurde, was het gebruikelijk alle jonge mensen als dwangarbeiders mee te nemen. We weten niet precies hoeveel Groenlanders er naar Amerika zijn vertrokken of wat er met hen is gebeurd, en we hebben er geen idee van hoeveel er naar IJsland zijn teruggekeerd. Het is geen dramatisch verhaal, mijn versie, maar ik kan me voorstellen dat in de loop van een of twee eeuwen veel jonge mensen zijn weggegaan en dat de oudere steeds minder op het land deden. Dat is in een deel van de Hooglanden en op sommige eilanden zelfs in de afgelopen eeuw nog het geval geweest.'

'Dus je denkt dat het een van Bens liminale, tijdelijke nederzettingen is geweest?' Ik begon weer te graven.

'Zoiets. Maar tijdelijk in zowel politiek als ecologisch opzicht. Ze hadden vriendschappelijk contact met de rest van de Noorse wereld nodig en ze konden zich op geen enkele manier tegen de vissers verdedigen.'

Jim werkte aan zijn stukje grond alsof de winter op de loer lag en hij van plan was te blijven overwinteren, maar hij stopte even.

'Het is niet de politiek correcte versie, maar ik durf te wedden dat

er conflicten met de Inuit zijn geweest, toen de kleine ijstijd kwam en de Inuit hier opdoken. Twee groepen mensen die in de winter om dezelfde bestaansmiddelen moesten concurreren; het is onmogelijk dat er geen conflicten waren. En bedenk eens hoe de saga's over de Inuit schrijven; het is duidelijk dat ze dachten dat het wilden waren. Nauwelijks menselijk.'

'Zou kunnen,' zei Catriona. Ze haalde weer een brok uit de grond, veegde het af en liet het toen weer vallen. 'Dat was gewoon een steen. Maar wat schermutselingen af en toe kunnen niet de oorzaak van de verwoesting van al die verspreid liggende boerderijen zijn geweest.'

'En dan was er nog de Zwarte Dood,' voegde Jim eraan toe. Hij bekeek fronsend zijn stukjes aardewerk. 'Ze zeggen weleens dat iedereen die met de ziekte onder de leden uit IJsland vertrok, al dood zou zijn geweest voor hij in Groenland aankwam. Mijn promotor zegt dat je niet levend hoeft te zijn om iemand met de pest te besmetten.'

Of een ander virus. Mijn polsslag versnelde. Catriona streek haar haar achter haar oren.

'Nee,' zei ze. Ze legde haar troffel neer en begon haar potscherven tegen het handvat te rangschikken, ze zachtjes met haar vingertoppen wegschuivend tot ze allemaal netjes op één lijn lagen. 'Ik denk dat het voorbarig is om er nu al over na te denken, maar het grafpatroon vlak langs het strand wijst daar niet op. Epidemieën laten massagraven achter.'

Weer massagraven. Ik merkte dat ik mijn adem inhield en probeerde uit te ademen.

'Met al die afzonderlijke boerderijen zou je geen massagraven krijgen,' zei Jim. 'En bij een paar boerderijen zijn hele families in bed of rondom het huis aangetroffen.'

Mijn hand trilde. 'Kunnen we alsjeblieft ophouden over epidemieën? Ik ga plassen.'

Ik legde mijn troffel neer en stond op. Alles werd zwart en ik bleef staan en probeerde me te herinneren hoe ik moest ademen. Ademhalen is net als autorijden. Hoe meer je erover nadenkt, hoe moeilijker het wordt. Ik stapte blindelings over de ingestorte mu-

ren heen en keek neer op mijn roze tent en dacht aan de boeken die erin lagen. Ik hoorde de rivier stromen en de wind ruisen in het hoge gras aan de buitenkant van het huis, waar mensen in de loop der eeuwen door afval naar buiten te gooien de bodem hadden verrijkt en de wilde planten sterk hadden gemaakt.

Ik ben weer op de akker en zit tussen bloemen en lange halmen die tot aan mijn schouders reiken. Ik ben maar een paar meter van het jongetje verwijderd en ik zie dat hij naar zijn oom en diens zwager kijkt, die aan het schaken zijn. Het is begin juni, een van die weken waarin de zon niet ondergaat maar met tussenpozen die langer dan een dag lijken te duren naar de westelijke horizon schuift. Het lijkt avond, doordat de schaduwen in het dal zo lang zijn geworden dat die van de schuur bijna tot het water aan de voet van de heuvel komt, maar niemand gaat naar bed. De bedrijvigheid van overdag is afgelopen. De vrouw heeft de baby meegenomen naar de rivier, en tegen het jongetje gezegd dat ze hoopt dat hij zich nog iets zal herinneren van het veranderende licht en het kabbelende water wanneer straks in de winter alles stil en donker is. De zomer lijkt eindeloos; wanneer het winter wordt, zullen vooral de vrouwen en kinderen vooruitlopend op de weken van licht genoeg tijd in het donker in bed doorbrengen om later de lange dagen door te komen.

De mannen zitten buiten te schaken – het heeft geen zin binnen te blijven wanneer de zon warm op het gras schijnt en de bodem gonst van de bedrijvigheid van insecten – en het jongetje zit in het korte gras naar de baai te kijken en doet alsof hij met het bootje speelt dat zijn oom de vorige winter voor hem uit hout heeft gesneden. Hij speelt niet. Hij is gefascineerd door het schaakbord dat zijn oom heeft gemaakt en vooral door de kleine figuurtjes die uit het oude land afkomstig zijn. Ze zijn gemaakt van zachte, zware steen, beter dan het speeksteen dat de Groenlanders voor zulke dingen gebruiken. Speeksteen kun je polijsten en is prettig om aan te raken, maar deze glansen meer en voelen koud aan, zelfs in de zon of bij het vuur in de winter. Ze lijken op ondoorschijnend ijs. De boer zet de pionnen van zijn zwager op de grond naast zich neer wanneer hij ze slaat en de jongen sluipt dichterbij. Als de vrouw terugkomt van de rivier en stopt om de baby aan zijn oom te laten zien, pakt de jongen er een op en stopt hem in zijn

mouw. Hij is slim genoeg om niet meteen weg te kruipen alsof hij iets heeft gedaan wat niemand mag weten. Na een tijdje steekt hij het overschaduwde veld over om op de hooizolder te gaan slapen, als een muisje opgekruld in het stro. Het is warm en licht, maar stro is brandbaar en ik waak over hem alsof ik in staat zou zijn hem te redden.

Ik heb nog geen ongebroken nacht gehad sinds ik van huis ben weggegaan. De nare dromen waren zo levendig dat ik bang ben om weer te gaan slapen en het koude, dode licht van de vroege uurtjes is niet geruststellend. Ik begin me overdag traag en slaperig te voelen, vooral in de heldere uren na de lunch, wanneer het ochtendlijke werk en gepraat mijn herinnering aan de nacht hebben doen vervaagen. Thuis verzanden mijn gedachten tijdens de middaguren, tussen de impuls om aan de dag te beginnen en de druk om hem af te maken, vaak in een hazenslaapje. Dan loop ik onder de starende blikken van de dode geleerden aan de muren en die van de min of meer levende die verspreid boven de tafels hangen de hele leeszaal door en drink heel koud water uit de koeler bij de damestoiletten, uit zo'n piepklein met een waslaagje bedekt kartonnen bekertje, dat ik wel zes of zeven keer vul. (Soms kom ik daar iemand tegen en zijn we het erover eens dat aangezien we toch al niet erg opschieten, we net zo goed naar de kroeg kunnen gaan. Soms ga ik dan boodschappen doen en begeef ik me naar huis om te koken tijdens *Afternoon Play*; ik ga ervan uit dat je al wist dat mijn kookkunst niet alleen maar dient om jou te plezieren. Een of twee keer heb ik zelfs bonbons gekocht bij Maison des Chocolatiers en die de rest van de middag in de bioscoop zitten opeten. Jij en iedereen die ik verder ken, zouden nog liever twee uur naar een screensaver kijken dan naar de romantische komedies uit Hollywood die ik toen heb gezien. Ik heb mijn reputatie als ijverige studente altijd erg bevrijdend gevonden.)

Maar al het water is hier koud, en naar de zee staren komt voor ons het dichtst in de buurt van escapisme, het gevoel even te kunnen ontsnappen. Ik moet erg mijn best doen om Dorothy Sayers en Marjorie Allingham te bewaren tot ik ze echt nodig heb. Dus als mijn vermoeidheid verontrustend begint te worden, daal ik af naar

de rivier, spetter mijn gezicht nat en ga aan de oever zitten, met mijn voeten in het water. Die worden blauw, maar het lijkt te helpen. Gisteren had ik dat nodig. De zon was warm rond de middag, en Ben en ik waren aan het werk in een van de voorvertrekken. We zaten op het niveau van de begane gronden en hadden niets gevonden, nog geen potscherf. Er was geen wind en de zon scheen op mijn rug. Ik dacht aan jou en besepte dat je, al hoop ik het nog zo hard, de planten geen water geeft en ze dan zult verdrinken op de dag dat je kijkt hoe laat ik aankom. En ik probeerde er niet aan te denken wat er thuis allemaal nog meer zou kunnen gebeuren.

‘Nina, gaat het wel goed met je?’ vroeg Ben. Ik knipperde met mijn ogen. Zijn haar lichtte rood op in de felle zon, net als de sproeten op zijn gezicht. Er bloeiden minder bloemen in het gras dan toen we aankwamen.

‘Ik vroeg of het wel goed met je ging.’

‘Ja,’ zei ik. ‘Ik denk van wel. Hoezo?’

‘Je hebt je al een hele tijd niet verroerd. Het zag er vreemd uit.’

‘O, sorry. Nee, het gaat best. Ik zat alleen maar te denken.’

‘O.’ Hij begon weer te graven; hij werkte snel omdat we tot de conclusie waren gekomen dat de kamer opzettelijk was opgeruimd voor de bewoners vertrokken. ‘Nou, als ik zo zat te peinzen, zou ik even pauze nemen. Dat heeft Ruth ook gedaan. Ze liep een tijdje geleden langs.’

Ik rechte mijn rug, die een knakkend geluid maakte, en rolde met mijn schouders. ‘Oké, zal ik doen.’

Ik zag vanaf de heuvel dat Ruth ook beneden bij de rivier was; ze zat opgekruld op een rots midden in de stroom alsof ze dacht dat ze de Kleine Zeemeermin was. Ik overwoog toch maar naar mijn tent te gaan, maar ik wist dat ik dan in slaap zou vallen, en een dutje leek niet op te wegen tegen een mogelijk trauma. Toen ik het pad af liep dat door ons toedoen tussen het huis en de stapstenen aan het uitslijten was, zag ik dat ze haar broek had uitgetrokken. Ze was haar benen aan het scheren met zo’n lichtroze wegwerpmesje en het zag er nogal bloederig uit.

‘Waar ben jij mee bezig?’ vroeg ik. En ik bedoelde denk ik: waarom doe je dat?

‘Ik ben mijn benen aan het scheren,’ zei ze zonder op te kijken. Ze deed het gemakkelijke stuk boven de knie aan de voorkant.

‘Is de kou een goede verdoving of maakt die alleen maar dat je het niet merkt als je jezelf snijdt?’

‘Allebei, vermoed ik. Maar mijn huid droogt uit als ik me zonder water scheer.’

Er stond een flesje Clinique-bodylotion op de rots naast haar broek, die perfect was opgevouwen.

‘Is dat nou echt nodig?’ vroeg ik. Mijn benen, moet je weten, zijn nu zo behaard als normaal gesproken midden in het wollenkousenseizoen.

‘Ja,’ zei ze, geheel in beslag genomen door waar ze mee bezig was. ‘Ik heb ze voor mijn vertrek niet laten waxen. Nogal stom, denk ik nu.’

‘Nee,’ zei ik. ‘Helemaal niet stom. Ik heb nooit begrepen waarom vrouwen van hun zuurverdiende geld wildvreemden betalen om hete was over hun naakte lijf te gieten. Ik vind het walgelijk. Ik bedoel: maakt het uit of je aan de westkust van Groenland behaarde benen onder je broek hebt? Yianni laat zijn baard staan en ik geloof niet dat de andere mannen zich vaker dan twee keer per week scheren. Dat kan niemand wat schelen.’

Ze keek op. Het was alsof ik oogcontact maakte met zo’n broeierig schaap met een van haat vervulde blik. Háár kon het natuurlijk wat schelen, als ze haar hoop op een van de mannen had gevestigd. Daar had ik niet bij stilgestaan.

‘Uiteraard kan het mij wat schelen. Het is gewoon een kwestie van zelfrespect.’

Ik rolde een kiezelsteentje om met mijn voet.

‘Voor mij niet. Ik kan gelukkig zeggen dat mijn identiteit absoluut niet afhangt van de lengte van het haar op mijn benen. Trimmen is voor honden. Als je je hond tenminste wilt laten trimmen. Mensen kunnen zich beter bezighouden met lezen of op z’n minst koken. In de winter maak ik me er toch al niet druk om, en’s zomers is het alleen aan intimi beschoren het te weten, als er een speciale reden is om een rokje te dragen.’

‘Nou.’ Ze ging weer door met zichzelf afkrabben, alsof ze hoopte onder haar eigen huid te kunnen kijken. ‘Mijn uiterlijk is voor mij belangrijk. Zelfs hier. Je kunt jezelf toch niet verwaarlozen?’

‘Goeie god.’ Ik hoopte half dat ze christelijk genoeg was om zich beledigd te voelen. Net als Jim. ‘Als ik mijn benen niet onthaar, wil dat hopelijk nog niet zeggen dat ik mezelf verwaarloos. Dan zou ik wel wat spectaculairders bedenken. Dat is niet bepaald de boel de boel laten.’ Ik hield me in. Wat een povere verbeeldingskracht.

Ik draaide me om om weg te gaan. ‘Trouwens, misschien moet je even naar die achillespees kijken.’ Uit een diepe snee boven haar linkerhiel stroomde een flinke straal bloed.

‘Ik héb de boel de boel gelaten,’ zei ze. ‘En nu ik hier ben, verzorg ik mijn huid.’

‘Doe dat dan maar,’ zei ik. ‘Succes.’

Ik dacht nog wel dat Amerikanen altijd zo beleefd waren. En dan te bedenken dat we de komende weken altijd samen zouden moeten eten en dezelfde geluiden zouden moeten horen, maar ik had tenminste een onfeilbaar middel gevonden om mezelf op te peppen. Irritatie werkt bijna net zo goed tegen slaperigheid als je achteraf over iets generen. Ik liet haar maar doorgaan zichzelf te verminken en liep terug naar de voorkamer. De gedachte kwam bij me op dat haar bloed niet het eerste was dat daar de rivier in stroomde.

‘Voel je je nu beter?’ vroeg Ben. ‘Vind je het gek, buiten werken?’

Ik pakte de troffel weer op. ‘Het voelt niet echt als werk. Door het buiten-zijn. Ik bedoel, werk is iets wat ik in m’n eentje doe met boeken en dat meet ik af in woorden op het scherm. Ik vind het idee van veldwerk wel prettig. Dat je iets echt hebt waar je wat van moet weten.’

Zijn bleke handen woelden de aarde om. ‘Ik heb nooit wat aan Engels gevonden. Ik hou helemaal niet van romans. Ik zie het nut er niet van in.’

Dat is, denk ik, beter dan mensen die je toevertrouwen dat ze de afgelopen zomer nog een boek hebben gelezen, hoe heette het ook alweer, met een plaatje van een huis op het omslag. Het leek me weinig zinvol hier fictie te gaan verdedigen.

‘Ben je dan om puur academische redenen naar Amerika gegaan of omdat het je leuk leek?’

Hij keek op. Grappig dat een benijdenswaardig kleurtje zo vaak verspild is.

‘Nou, allebei. Mijn zus Liz woont al jaren in de Verenigde Staten. Ze is getrouwd met een wetenschapper uit Washington DC. Ik vond het altijd fijn om erheen te gaan. Niemand zal er tegen je zeggen dat iets onmogelijk is, snap je? Op school heerste er een sfeer van: wie denk je wel dat je bent – een knul van hier die zegt dat hij archeoloog wil worden? Dat is er daar niet bij. Daar hou ik wel van. Ik vind het prettig de buitenlander te zijn.’

‘Maar toch niet de enige buitenlander, zelfs in het Midden-Westen?’

Hij legde zijn troffel neer. ‘Ik wil wedden dat er in Madison meer diversiteit is dan in Oxford. Meer dan in Sheffield. Zowel politiek als cultureel.’

‘Juist ja. Dus ze verkopen er de *Socialist Worker* op de campus?’

‘Ze schrijven die hele *Socialist Worker* waarschijnlijk op de campus. Serieus. Je zou een tijdje in de vs moeten gaan wonen.’

Ik zakte weer op mijn knieën. ‘Dat heb ik gedaan. En volgens mij is Amerika een goed idee dat niet werkt.’

Hij keek me even aan. ‘Kijk, Nina, misschien kun je zoiets in Oxford wel zeggen, maar je bent nu niet daar. Ze zullen heus niet altijd te beleefd zijn om het je niet kwalijk te nemen.’

Ik haalde mijn schouders op. ‘Nou, je hebt wel de nodige vooroordelen over Oxford! Ik woon daar niet eens meer.’

Hij keerde nog een schepje grond om. ‘Moet je zelf weten.’

Er hangt grauw licht over de heuvels in het oosten, maar de zon is niet opgekomen en ik heb het koud, terwijl ik in elkaar gedoken op de rotsen boven het huisje zit. Er blaast een lam, een schaap geeft antwoord. Er vindt een kleine herschikking plaats in de kudde die tegen de steenwal onder de boerderij aan is gekropen en het wordt weer stil. Er staat geen wind en ik blijfwachten.

Ik zie hen het dal in komen; stilletjes en snel. Slechts vier man, lang, en

gehuld in vormeloze kleren. Maar ze dragen gordels en er blinken messen aan hun middel in het zwart-witte licht van de ochtendschemering. Ik wil gaan rennen en schreeuwen. De boer heeft een kruisboog en de moeder en de baby kunnen zich in elk geval verstoppen tussen de rotsen waarmee de heuvel boven me bezaaid is. De mannen komen bij de steenwal en de schapen verspreiden zich, maar ze zijn mensen gewend en alleen de lammeren mekkeren een beetje. Een van de mannen pakt een lam en zijn mes flitst. Ik kan het niet goed zien, maar een schaap begint luid te blaten en rent naar de kleine gedaante op de grond. Ik weet wat er gaat gebeuren.

Mijn armen werden tegen me aan gedrukt en ik werd wakker toen ik me los probeerde te worstelen en om hulp riep. Mijn lijf bonkte van angst en een golf van kou drong mijn hoofd binnen terwijl ik naar adem snakte. Ik schoot overeind. Het was de slaapzak, natuurlijk, gewoon mijn vierseizoenenslaapzak, die strak als een lijkwade om mijn bovenlichaam gewikkeld zat. Wat niet de vage herinnering van een koude greep om mijn arm verklaarde, en het geritsel in het gras buiten, dat te zachtjes was en te langzaam om door de wind te zijn veroorzaakt. Het was een donkere nacht en ik bleef daar een hele tijd als een mummie in mijn slaapzak zitten luisteren naar iets wat niet ophield met kreunen en mompelen tot de zon terugkwam.

De volgende ochtend was het kouder. Zelfs in de tent kon ik mijn adem zien en toen ik door de flap kroop zag het gras wit van de dauw. Catriona zat op de rieten mand en keek door een dunne mist naar de stille zee, met haar schetsboek op schoot en haar waterverf naast zich.

‘Kun je mist schilderen?’ vroeg ik.

‘Weet ik nog niet. Ik heb het geprobeerd, op Skye. Maar het lukte niet al te best.’

De mist werd dichter en dreef tussen ons en het strand.

‘Heb jij vannacht iets gehoord?’

Ze keek om zich heen, haar haar was bezaaid met kleine mistdruppeltjes.

‘Nee. Maar ik was nogal moe. Hoezo, was er iets?’

‘O, ik weet het niet.’ Ik streek met mijn vinger langs een natte scheerlijn. ‘Waarschijnlijk niets. Ik denk steeds dat ik dingen hoor. De schapen, vermoedelijk.’

Ze pakte de kwast weer op en maakte hem nat.

‘Schapen kunnen erg raar zijn. Ooit een schaap gras horen eten?’

‘Ja, de eerste nacht hier. Ik was ervan overtuigd dat een eng beest met lange poten me te grazen kwam nemen. En ze kijken je vreemd aan. Ik vind ze maar niks.’

Ze lachte. ‘Toch is het fijn ergens te zijn waar het ergste waar je je druk om hoeft te maken een vijandig schaap is. Een vriendin van een van mijn huisgenoten is vorige maand beroofd en ze hebben haar een jaap in haar gezicht gegeven omdat ze geen mobieltje of creditcard had. Ik denk dat ze dachten dat als ze haar bedreigden ze misschien meer zou blijken te hebben.’

‘Was ze er erg aan toe?’

‘Hechtingen. En de schrik. Maar het mes was scherp, zodat ze er waarschijnlijk nauwelijks een litteken aan overhoudt. De politie zei dat ze niet ’s nachts om twee uur in haar eentje naar huis had moeten gaan. Hier kun je tenminste de hele nacht rustig rondzwerven als je dat zou willen.’

Ik huiverde, hoewel de mist begon op te trekken en er een waterig zonnetje boven de zee stond.

‘Ik moet er niet aan denken,’ zei ik. ‘Voor geen goud.’

Ik nam een kop van die vreselijke koffie om warm te worden, maar toen we klaar waren met ontbijten scheen de zon weer volop. Ik deed mijn fleecjack uit – nou ja, jouw fleecjackeigenlijk, het ruikt nog steeds naar jou, wat tegelijkertijd een troost en een dolksteek betekent – en zag hoe Ruth voorzichtig haar angoravestje losknoopte. Het is lichtgrijs en de knoopjes zijn van echt parelmoer.

‘Yianni, ik ga vandaag mijn e-mail checken,’ zei Ben. Hij tuurde naar de draaikolk van poedermelk die hij door de oploskoffie in zijn mok aan het roeren was.

Yianni schrok op alsof hij op de heuvel achter Ben een jachthoorn hoorde schallen en keek ons toen een voor een aan. ‘Oké,’ zei

hij. 'Best. Na het ontbijt, als je wilt. Maar denk eraan dat je de verbinding weer verbreekt en in Word schrijft, en dan knipt en plakt. We moeten de verbinding tot het absolute minimum beperken.'

'Mag ik ook?' vroeg Catriona.

'Natuurlijk. Iedereen mag, wat mij betreft. Ik dacht dat jullie het gespreid wilden doen om vaker nieuws te krijgen. Maar ga er alsjeblieft niet uitgebreid voor zitten om de weekendbijlagen door te nemen.'

'Ik ben niet geïnteresseerd in de weekendbijlagen,' zei Jim. 'Als de eerste vijf koppen niet over de epidemie gaan, hou ik ermee op. De laatste keer wás er niets anders.'

Ik keek op. Hij had het er tot nog toe niet over gehad.

'Mogen we wel downloaden en het dan op de harde schijf lezen?' vroeg Catriona.

Yianni fronste. 'Dat heb ik liever niet. We zijn reddeloos verloren als we hier een virus krijgen. Zo goed ben ik niet met computers.'

'Thuis werk ik op de helpdesk,' zei Jim. 'Je bent toch goed beveiligd tegen virussen?' Je krijgt er heus geen van het downloaden van gewone bestanden.'

'Oké,' zei Yianni. 'Maar wees alsjeblieft voorzichtig. We kunnen onze gegevens hier op geen enkele andere manier bewaren. De computer zit in de handdoek bij mijn slaapzak. Als je Explorer opent, heb je zo verbinding.'

Ben en Catriona liepen weg en ik begon de kommen te verzamelen. Ruth had haar halve ontbijt laten staan.

'Ben je klaar?' vroeg ik.

Ze keek niet verder dan mijn hals.

'Je hebt daar wat geknoeid. Ja, ik ben klaar.'

Ze stond op en ging haar tent in. Zelfs iemand die zo zelfbewust is als Ruth kan niet op een elegante manier een tent in kruipen.

Ik pakte Yianni's kom van de rots achter hem.

'Gaat het wel?' vroeg ik. 'Je kijkt alsof je het liefst hebt dat we helemaal niet internetten.'

Hij glimlachte aarzelend. 'Waarschijnlijk heb je gelijk. Aan de ene kant lijkt het niet de moeite waard ons werk hier te riskeren al-

leen maar om nieuws te krijgen waar we toch niets aan kunnen veranderen. Ze willen alleen maar uit gewoonte op de hoogte blijven. En aan de andere kant vind ik waarschijnlijk het idee geïsoleerd te zijn prettig. Het lijkt dwaas om naar West-Groenland te gaan en dan je e-mail te bekijken.'

'Hoezo, wil je het soms helemaal heldhaftig op z'n negentiende-eeuws hebben? Met flessenpost en zo?'

Hij haalde zijn schouders op. Hij wreef met zijn laars tegen de rots; de veters schoten los.

'Ach,' zei ik, 'thuis kunnen we ook niets aan het nieuws veranderen. In het gunstigste geval is het een gewoonte, in het ongunstigste voyeurisme. Daarom kijk ik ook nooit naar het journaal op tv. Niemand heeft er behoefte aan andere mensen te zien lijden.'

Jim had zitten lezen in de bijbel die hij bij zich heeft. Hij leest er na het ontbijt altijd in en ik kan er niets aan doen, maar ik heb het gevoel dat het op de een of andere manier onfatsoenlijk is. Soms sluit hij zijn ogen en beweegt zijn lippen en als ik dat zie, geneer ik me. Als mensen met onzichtbare wezens wensen te communiceren, zouden ze dat in afzondering moeten doen. Hij klapte het boek dicht, waarbij de bladzijden als papiergeld ritselden in de wind, en hij ritste zijn flecejack open om het in het zakje van zijn poloshirt te stoppen.

'Bewaar je hem daar om kogels tegen te houden?' vroeg ik.

'Waarom niet?' zei hij. 'En je hebt nieuws nodig voor de democratie.'

'Daar heb je weinig aan als het nieuws wordt beheerst door de zakenwereld,' bracht ik naar voren. 'En Groot-Brittannië lijkt niet erg meer op een democratie. Wat zou er volgens jou voor de Britten moeten gebeuren zodat ze genoeg stampij maken om iets te veranderen?'

'Hoofdelijke belasting,' zei Yianni. 'De mensen geven alleen om geld. Als je het in fasen doet, zou je waarschijnlijk publieke executies van religieuze minderheden kunnen invoeren zonder al te veel maatschappelijke onrust.'

'Hoe zit dat met Amerika?' vroeg ik aan Jim. 'Is er ook maar iets

wat de overheid kan doen om genoeg mensen zo kwaad te maken dat ze echt in actie komen? Want het lijkt alsof jullie altijd alles kunnen maken zolang jullie maar blijven praten over vrijheid en de *American Way*.'

Jim stond op en glimlachte alsof ik een klein kind was dat hem liet zien dat het op één been kon staan.

'O ja,' zei hij. 'Ze stemmen. En dat werkt. Soms kost het wat tijd, maar het werkt. Ik neem aan dat jullie alleen maar horen wat we in het buitenland doen. Maar buitenlandse zaken beheersen onze politieke agenda niet.'

'Dat,' zei ik, 'is wel duidelijk. De laatste keer dat ik in de vs was, betekende buitenlands nieuws iets wat in de volgende staat gebeurde. Ik doe de afwas wel.'

Ik liep net met de borden terug van de rivier toen Catriona me tegemoet kwam. Aan haar hangende schouders kon ik zien dat er iets mis was.

'Wat is er? Wat is er gebeurd?'

'Het virus. Ze denken dat het gemuteerd is en het lijkt zich te verspreiden.'

De zon werd nog steeds door de zee gereflecteerd, maar de lucht leek donkerder.

'Waar? Niet in Groot-Brittannië?'

'Nee. Zes gevallen in Washington DC en een in Carolina. Ze dachten dat het beperkt bleef tot DC. De incubatietijd leek erg kort. Als die langer...'

Als die langer is, zouden we allemaal besmet kunnen zijn. We liepen terug de heuvel op met de borden rammelend in de mand. De schaduwen van witte wolkjes joegen over het gras en een zeemeeuw krijste vanaf het strand.

'Zijn er doden?'

'Twee. De ene was een verpleegster die de ander heeft verzorgd.'

Jij met allemaal slangen aan je lijf en naar adem snakkend. Jij stervend. Jij die er niet meer bent.

'Hebben ze de trans-Atlantische vluchten gestaakt?'

Ze schudde haar hoofd. 'Dezelfde retoriek als afgelopen novem-

ber. Je kunt wel merken dat ze alleen maar ingesteld zijn op terrorisme. Zij aan zij staan en ervoor zorgen dat angst niet het tij van de democratie keert. In die geest. De plicht van iedere Brit om niet in paniek te raken. Zij aan zij staan is het laatste wat je wilt met mensen met een virale luchtweginfectie. Ik verwacht dat jouw David gelijk krijgt. Tegen volgende week hebben ze besloten dat het een terroristische aanslag is en vallen ze weer een oliestaat binnen om de aandacht af te leiden. Ik zou me eerlijk gezegd maar geen zorgen maken. Nog niet. Er komen meer mensen om bij auto-ongelukken dan er de afgelopen week ziek zijn geworden.'

'Nou, ik maak me anders ook zorgen om auto-ongelukken. Hoe is Ben eronder? Met zijn zus daar?'

Catriona haalde haar schouders op. 'Dat is lastig te zeggen met al dat noordelijke vertoon van mannelijkheid. Vermoedelijk. Hij heeft een mailtje van zijn zus gekregen; hij zegt dat ze niet in paniek is. Hij zegt dat er een heleboel mensen in DC wonen en dat er waarschijnlijk meer bij zijn die denken dat ze God zijn, dan er besmet zijn geraakt.'

'Jazeker. Alleen heeft dit grotere consequenties en grijpt het sneller om zich heen dan mensen die denken dat ze God zijn.'

We kwamen bij de tenten en zetten de mand neer.

'Ik weet het niet,' zei Catriona. 'Ik wil wedden dat er meer mensen zijn gestorven vanwege Jezus die dacht dat hij God was dan er zijn doodgegaan aan de pest.'

Ik lachte. Jim kwam uit zijn tent, keek naar ons en ging op weg naar de schuur. Ik grijnsde naar Catriona, die een rood hoofd had en op haar lip beet.

'Wat is er?'

'O god, ik zou dat nooit gezegd hebben als ik had geweten dat hij ons kon horen. Wat erg. Hij voelt zich vast diep beledigd.'

'Ach, kom nou. Het is nog waar ook. Hij heeft ons net de les gelezen over de behoefte aan nieuws, dat hij lijkt te verwarren met de waarheid, in een democratie. Als hij zo op democratie gesteld is, moet hij tegen de visie van andere mensen kunnen. En je hebt gelijk, geloof is dodelijker dan de pest. Je hebt niet gezegd dat het christendom fout is.'

‘Dat heb ik gesuggereerd. Zal ik hem achternagaan en mijn excuses aanbieden? Ik schaam me dood.’

‘Dat zou ik niet doen,’ verzekerde ik haar. ‘Maar als je je daardoor beter voelt...’

‘Ik denk het wel,’ zei ze. O jee, ik zou vandaag nog met hem werken ook.’

Ze stoof weg als het Witte Konijn uit *Alice in Wonderland*.

Ruth kwam haar tent uit, helemaal opgemaakt. Ik kreeg het gevoel dat ik op een filmset was.

‘Heb je gehoord wat Cat zei over de epidemie?’ vroeg ik.

Ze keek naar mijn topje, waar nog steeds de koffievlek op zat.

‘Ja.’

‘Ken je iemand in DC?’

‘Niet meer.’

Hoezo, had ze er mensen gekend en waren die dood?

‘Dus je bent niet ongerust?’

‘Nee.’ Haar blik gleed even over mijn gezicht. ‘Ik maak me niet gauw zorgen.’

En na die sibillijnse uitspraak liep ze de heuvel op.

Yianni verzocht Ruth en Catriona door te gaan in de schuur en vroeg mij Jim te helpen bij het werk aan de afvalhoop buiten de boerderij.

‘Oké. Je zou nu weleens iets echt interessants kunnen vinden, Nina. Dus doe voorzichtig en roep me als er iets vreemds is. Afwijkingen in de bodem, in feite alles wat niet duidelijk een potscherf of een botfragment is. Ik ben beneden bij de kerk. Vraag het aan Jim als je twijfelt.’

‘Wat bedoel je met botfragment? En wat betekent een afwijking in de bodem?’

‘Organische overblijfselen,’ zei hij. ‘Kom op, Nina, we hebben het hier over dierenbeenderen. Het is een afvalhoop, mensen gooien geen lijken op een afvalhoop.’

‘En hun vijanden dan? Yianni, ik heb je voor we hierheen gingen gezegd dat ik niet tegen lijken kan. Dat meen ik. Ik krijg er nachtmerries van.’

Ik zág hem denken dat een opgraving een idiote plek is voor iemand die bang is voor doden, maar ik heb hem gewaarschuwd en hij heeft gezegd dat ik niets te maken zou krijgen met menselijke overblijfselen.

‘Vijanden ook niet. Ze woonden in het huis, weet je nog?’

Natuurlijk heeft hij gelijk. Noren hebben te veel ontzag voor de macht van de doden om ze in de achtertuin te begraven. Ik hurkte neer en begon de aarde weg te scheppen.

Ik probeerde Jim naar het onderwerp van zijn proefschrift te vragen. Hier wordt iedereen geacht geen dingen op te gaan schrijven, dus is het meestal een veilig gespreksonderwerp. (Ik vraag me af hoe het met Daniel gaat. De laatste keer dat ik hem zag was hij, naar eigen zeggen, echt definitief op weg om zijn proefschrift eind juli in te leveren; er hoefden alleen nog twee voetnoten te worden gecontroleerd en een probleempje met de paginering te worden uitgezocht. Ik heb tegen hem gezegd dat hij dat moest laten zitten en het moest inleveren – in mijn afstudeerscriptie had ik twee bladzijden 47 en dat heeft niemand gemerkt; zelfs de interne examinerator heeft wel wat beters te doen dan op de paginering te letten – maar ik zou er versgeplukte sla onder verwedden dat hij er nog steeds mee bezig is. Of op internet zit te klooiën in plaats van ermee bezig te zijn. Hij vormt echt het levende bewijs dat je ook té rijk kunt zijn.) Hoe dan ook, Jim wilde er niet over praten. We werkten een tijdje door, maar ik werd afgeleid door zijn gesnuif en de beweging van zijn handen. Ik kende hem niet goed genoeg om samen te blijven zwijgen.

‘Heb je altijd al naar de Noordpool gewild?’

Hij zweeg even. ‘Ja. Als kind al.’

Dus er zou tenminste iets van een gesprek worden gevoerd, al was het maar over zijn jeugd. Ik verwachtte rechtse praatjes, simpele normen en waarden en het belang van zelfvoorziening, met een scheut zelfironische humor als ik een beetje geluk had. Langzaam werd er iets blauws en glads in de bodem zichtbaar en even voelde ik opwinding, totdat ik een mosselschelp herkende.

‘Kwam het door Hans Andersen dat je bent gegaan? Bij mij kwam het door de illustraties in “De sneeuwkoningin”.’

‘Zoiets. Mijn moeder maakte zich altijd zorgen dat we met Kerstmis meer aan de Kerstman dan aan Jezus dachten, dus hadden we meer boeken over kamelen die door de woestijn trokken dan over de Kerstman in de sneeuw, maar ik kreeg er een voor mijn verjaardag waarin de rendieren voor het noorderlicht vlogen. Ik was volkomen gefascineerd. Nou, dat ben ik nog steeds. Ik heb het de afgelopen winter in Tromsø gezien en dat was fantastisch.’

Dus het zou inderdaad de moeite waard zijn om naar dat congres in Vinland te gaan.

‘Ik zou het noorderlicht graag willen zien. Beantwoordde het aan je verwachtingen?’

‘O ja, helemaal. Het is raar: als ze zeggen dat het er de hele dag donker is, verwacht je dat het op nacht lijkt, maar dat is eigenlijk niet zo. Het is net als met de nachten hier – ook al is het om middernacht licht, het lijkt niet op dag.’

Hij peuterde een potscherf uit de grond, een groot, gebogen stuk, en veegde de aarde eraf. De schaduw van een vogel schoot over ons heen.

‘Ik dacht dat dat door de vermoeidheid kwam,’ zei ik. ‘Vertel eens iets over het noorderlicht.’

‘Dat kan ik niet. Het is volgens mij iets wat je niet kunt beschrijven. Je weet dat schrijvers het altijd vergelijken met zoeklichten en gordijnen van licht, maar daar heb je alleen wat aan als je het eenmaal gezien hebt. Het is gewoon meer dan dat, op een of andere manier. Ik kan het niet beter beschrijven, niet aan een literair onderlegd meisje als jij.’

Hij keek me even aan. Kom, kom, meneer Darcy, dacht ik. Jij, liefste, hebt niets te vrezen van een lange republiek in uit het Midden-Westen.

‘Ik blijf min of meer hopen dat we het hier te zien krijgen,’ zei ik. ‘Maar dat zal wel niet gebeuren, toch? Het is nog te vroeg.’

‘Inderdaad. Ik geloof dat het soms in oktober te zien is, maar voor augustus is er weinig hoop. Het is ’s nachts toch al nauwelijks donker.’

‘Dat weet ik. Maar het is anders. Je merkt dat de herfst in aantocht is.’

Hij keek naar de zee, zoals wij allemaal doen als we het erover hebben dat er iets gaat veranderen.

‘Dat klopt. Maar we zijn weg voordat het zover is. De Noordpool verandert steeds, daarom ben ik er zo op gesteld. Zelfs in de winter verandert er nog wel iets. Je voelt als het ware de planeet de hele tijd bewegen. Het is alsof je er een buitenaards uitzicht op hebt.’

‘Je bedoelt een goddelijk uitzicht,’ zei ik. ‘Ben je hier gelukkig? Geniet je ervan?’

Hij keek me aan alsof ik had gevraagd of de stenen hard waren of de zee nat.

‘Natuurlijk ben ik gelukkig. Ik vind het hier prettig. Maar ik ben meestal gelukkig; thuis ook. Ik denk niet dat er iets is waarover ik me ongelukkig zou kunnen voelen.’

Kun jij je dat voorstellen? Eerlijk waar? Ik zou die stralende geestelijke gezondheid graag toeschrijven aan domheid, maar alles wijst op het tegendeel. Hij heeft een volledige beurs voor Harvard. Het zou kunnen dat hij doet alsof om in zijn opzet te slagen, aangezien ik niet geloof dat je Amerikaanse toelagen en beurzen krijgt door je neurotisch en ellendig voor te doen, wat in Oxford praktisch een vereiste is, maar in dat geval denk ik dat hij ook zichzelf voor de gek houdt. Ik kwam in de verleiding hem een lijst aan te bieden met dingen die je ongelukkig kunnen maken, te beginnen met de oorlog in het Midden-Oosten misschien, en met op een prominente plaats de klimaatverandering, pandemieën, schendingen van de mensenrechten, de onvolmaaktheid van de liefde en de zekerheid van de dood, alvorens over te gaan op het gebrek aan langzaam gerezen brood en goede olijfolie in landelijk Groenland.

Beneden bij de kerk was Yianni nog een raster aan het opzetten en ik legde mijn troffel neer en draaide met mijn schouders terwijl ik toekeek.

‘Moe?’ vroeg Jim.

‘Ik krijg stijve schouders.’

Ik liet het aan hem over de eer hoog te houden terwijl de vastzittende delen van mijn rug een beetje ontspanden. Het is de gebruikelijke plek boven mijn schouderbladen en ik zou, afgezien van vele

andere nog dringender redenen, willen dat je hier was om die knopen weg te masseren. Ik dacht dat het zonder toetsenbord een stuk beter zou gaan, maar een troffel lijkt net zo erg te zijn. Nu weten we hoe het zit met handwerk.

Ik ging weer aan de slag. Na een tijdje leek het alsof mijn deel van de afvalhoop alleen maar mosselschelpen bevatte. Zelfs dat restaurant in Southwold gooit ze terug op het strand, dus ik begrijp niet waarom de Groenlanders ze naast hun huis op een hoop gooiden, en tenzij ze erg efficiënte mosseleeters waren, moet de stank vreselijk zijn geweest. Om over de vliegen maar te zwijgen. Ze hadden vliegen, wist je dat? Net als de pest vanuit Noorwegen meegebracht en, net als de pest, uitgestorven toen er geen mensen meer waren om van te leven. De mosselen zien er net zo uit als moderne mosselen en ik kon me niet voorstellen dat het veel uitmaakte als ze stukgingen.

‘Voorzichtig!’ zei Jim. ‘Het zijn nog altijd vondsten, hoor.’

‘Sorry. Het begint me gewoon te vervelen. Ze zijn allemaal hetzelfde en ik geloof niet dat ze in vijf eeuwen tijd zijn veranderd. Waarom heb je eigenlijk voor archeologie gekozen?’

Zijn handen bleven wroeten in de aarde bij zijn voeten.

‘O, heel simpel. Omdat je dan misschien iets nieuws vindt. Ik bedoel, iets waaraan je niet had gedacht. Een echte verrassing uit het verleden. Ik vond geschiedenis een fijn vak, maar dat zijn slechts verhalen. Niemand weet wat er echt is gebeurd en wat ze zeggen is gebaseerd op wat nu waarschijnlijk lijkt. Archeologie komt gewoon eerlijker over. Iets is er of het is er niet.’

‘Maar je geeft een interpretatie van wat er is. Je kunt de materiële cultuur interpreteren. Je móét de materiële cultuur interpreteren. Die mosselschelpen hebben op zichzelf geen betekenis, het zijn maar mosselschelpen. We bestuderen het terrein en zeggen dat ze bij het huis liggen, wat betekent dat iemand ze daar heeft neergelegd, en wij eten mosselen, dus nemen we aan dat de Groenlanders ook mosselen aten, en ze niet als offer gebruikten of ze om een andere reden op een hoop legden. En ze liggen op de benedenverdieping, dus nemen we aan dat de Groenlanders ze daar hebben neergegooid

en dat het niet zo is dat er later anderen zijn gekomen die een kuil hebben gegraven en die met schelpen hebben gevuld. Archeologie is interpreteren, alleen dan van aarde in plaats van tekst. En je zou kunnen stellen dat de kans op missers bij het interpreteren van woorden minder groot is dan bij het interpreteren van land.'

'Inderdaad.' Hij schoof op maar ging door met graven en hij haalde stukken wit bot naar boven waarvan zelfs ik zag dat ze afkomstig waren van iets wat kleiner was dan een mens. 'Die hele theoriekwestie in de archeologie speelde toen ik pas aan mijn studie was begonnen. Maar er is wel een wetenschappelijke basis. Er is een legitieme aanspraak op objectiviteit. Geschiedenis vertelt je alleen maar wat de mensen die alles opschreven je willen laten weten.'

'Goed. Wat is er dan, objectief gezien, met de Groenlanders gebeurd? Waarom zijn ze volgens jou weggegaan? Je zei laatst dat je denkt dat het door de pest kwam, hoewel de begraafpatronen daar helemaal niet op wijzen en het virus bij geen enkel laboratoriumonderzoek is aangetroffen.'

Hij hield twee stukken bot tegen elkaar als delen van een gebroken kom, schudde toen zijn hoofd en legde ze op zijn stapel.

'Ik geloof niet dat er een grote epidemie is geweest. Ik denk evenmin dat er nu een echte epidemie komt, nu we het er toch over hebben. Volgens mij zou het erg vreemd zijn als half Scandinavië en meer dan de helft van IJsland door de pest waren omgekomen maar er in Groenland zelfs niemand besmet was geraakt. Er moeten schepen zijn geweest; we weten dat de Groenlanders in de tijd van de pest contact met de buitenwereld hadden, dus dat moet ook voor sommige boerderijen hebben gegolden. Het is heel goed mogelijk dat de bevolking te veel verspreid was voor een epidemie. Nee, volgens mij kwam het door de klimaatverandering. Ik denk dat ze door de combinatie van de mini-ijstijd en uitputting van arme landbouwgrond niet genoeg voedsel meer konden produceren voor henzelf en hun vee.'

'Dus ze zijn allemaal van de honger omgekomen?' Er leek maar geen einde aan de mosselen te komen en de scherpe randen sneden me steeds in mijn vingers.

‘Dat weet ik niet. Dan zou je een ander begraafpatroon verwachten. Meestal sterven baby’s en kinderen bij een hongersnood het eerst.’

‘Dus ze zijn naar Vinland gegaan?’

‘Daar ziet het niet naar uit. Tenzij de meesten onderweg zijn verdronken.’

‘Terug naar IJsland dan?’

‘Ze hadden geen boten. Er was geen hout of ijzer om boten te bouwen. En dan zou je bewijsmateriaal in de vorm van documenten verwachten. In IJsland schreven ze alles op.’

‘Misschien is die codex verloren gegaan.’

‘En geen van de andere vermeldt die? Zou kunnen. Maar als je wilt weten wat ik echt denk: ik denk dat we het nog niet weten. En daar zou ik graag achter komen.’

De wind wakkerde aan en mijn haar kwam steeds in mijn ogen en mond. Ik veegde het weg met mijn pols, want ik wilde geen aarde en organische overblijfselen op mijn gezicht. Ik zat me nog steeds door mosselschelpen heen te werken en ik moest denken aan dat nieuwe restaurant waar ik met Eva heen ben geweest. Vijftig manieren om mosselen op te dienen, die stuk voor stuk een beter argument opleverden om het bij de bereiding met witte wijn, knoflook en peterselie te houden. Ik denk niet dat ze mosselen hebben op Hawaï, maar als dat wel het geval is, weet ik tamelijk zeker dat ze ze niet met ananas klaarmaken. In elk geval niet voor een tweede keer.

‘Wat denk je dat de Groenlanders bij hun mosselen aten? Ik neem aan dat ze ze moesten stomen.’

Hij keek op. ‘Dat weet ik niet, Nina, ik denk niet dat er veel onderzoek is gedaan naar de middeleeuwse Groenlandse keuken.’

‘Nou, mij lijkt het belangrijk,’ zei ik. ‘Ik begrijp niet hoe je kunt stellen dat de mensen van de honger omkwamen tenzij je weet op wat voor eten ze rekenden. Mosselen met engelwortel? Ik ga morgen proberen iets met engelwortel klaar te maken. De noedels zullen er niet op achteruitgaan. Sommige soorten zeewier zijn eetbaar, maar ik weet niet welke.’

‘Hou het alsjeblieft bij wat we hebben meegebracht, Nina. Ge-

loof me, niemand wil hier voedselvergiftiging krijgen.'

Ik vroeg me af of er een Groenlandse versie bestaat van *Eetbare planten uit de natuur*, maar ik ga ervan uit dat 'eten uit de winkel' hier eerder een zeldzaamheid is. Als we een van de schuren hier opknappen, zouden we misschien een bedrijf kunnen runnen dat vakanties verzorgt waarbij mensen eetbare planten leren herkennen. Wat denk jij? Met een kookschooltje. We zouden Dan de zaak kunnen laten draaien als hij zijn proefschrift niet afmaakt. Yianni zou lezingen kunnen komen geven over plaatselijke archeologie. Hij zegt dat hij dat een tijd heeft gedaan op Kreta toen iemand middelbare vakantiegangers met een middelbare beurs begon mee te nemen naar het dorp van zijn grootouders.

Jim had vier aparte stapels met stukken bot gemaakt, waarvan sommige zo klein waren dat ik wist dat ik niet de moeite zou hebben genomen om ze op te pakken, zelfs al had ik ze als zodanig herkend. Plotseling gealarmeerd vroeg ik me af hoeveel witte spoortjes die je waar dan ook in de bodem aantreft, botten van iets doods zijn.

Jim knorde verrast en legde zijn troffel neer.

'Wat is er?' vroeg ik. 'Wat heb je gevonden?'

Hij begon de aarde met zijn vingers weg te vegen en ik moest denken aan Yianni's plechtige belofte dat er geen lijken op de afvalhoop zouden liggen.

Ik stapte achteruit om niet te hoeven kijken, maar zag toch nog iets bleeks onder de aarde vandaan komen.

'Wat is het? Wat heb je daar?'

Hij bleef de aarde wegvegen en pakte toen een harde borstel die hij bij zijn troffel bewaart.

'Een soort gepolijste steen,' zei hij. 'Haal Yianni even, alsjeblieft.'

Gepolijste steen klonk tamelijk geruststellend. Ik liep weg over het gras, met stijve kuit en van het langdurig hurken in de kou. Ik trof Yianni aan bij de ruïne van de kapel, die hij aan het fotograferen was met een camera ter grootte van een kleine chocoladereep, wat een minder inspannende bezigheid leek dan die waartoe wij werden aanzet.

'Mooie camera. Heb je die van je toelage?'

Hij probeerde hem telkens in de juiste stand te brengen, op de eigenaardige, tai-chi-achtige manier waarop mensen een interessant object met een digitale camera bestoken.

‘Noodzakelijke uitrusting. Na afloop wordt het eigendom van de faculteit.’

‘Hm. En ik wed dat hij zich dan in jouw huis bevindt.’

Hij liet hem zakken. ‘Ben je hier gekomen om je jaloezie over de financiering van sociaal-wetenschappelijk onderzoek tentoon te spreiden of was er iets dringenders?’

‘Jim heeft iets gevonden wat hij je wil laten zien. Gepolijste steen, zegt hij.’

Yianni stopte de camera in de zak van zijn versleten grijze parka en liep haastig heuvelopwaarts, met het tempo van iemand die zijn best doet niet te laten merken dat hij op de vlucht is. Hij had het raster met paaltjes en touw aan de binnenkant van de kapel afgemaakt, maar door die toevoeging voelde het er niet minder desolaat. De muren waren nog steeds hoog en de deursponning stond weerloos te gapen als een open mond. Die is natuurlijk op het oosten gericht, ongetwijfeld vanwege de herrijzenis, maar dus niet naar de zee en mogelijke, meer directe verschijningen. Je hebt er een mooi uitzicht op ruisend gras en zwarte rotsen en de lucht, en intussen kon Jan en alleman komen aansluipen. Dat is ook gebeurd. Er zijn schroeiplekken, en ik vermoed dat er in de kerk een lijk ligt dat nooit een begrafenis heeft gekregen. Het slag mensen dat de Noren niet graag bij zich in de buurt hadden. Ik huiverde, er ineens van overtuigd dat iemand naar me keek, en liep achter Yianni aan de heuvel op. Ik keek niet om tot ik zijn stem en die van Jim hoorde, vertrouwd en duidelijk in de koude wind.

Ze stonden nu rechtop en bestudeerden iets wat Jim in zijn hand hield.

‘Kijk,’ zei Yianni. ‘Ik denk dat het marmer is.’

Ik tuurde naar het kleine voorwerp, dat als een kwetsbaar vogeltje op Jims vlakke hand lag, en kreeg geen lucht meer.

‘Zou het van de Inuit kunnen zijn?’ vroeg Jim. ‘De Noren maakten toch geen figuurtjes? En waar hadden ze marmer vandaan moeten halen?’

Ik probeerde in te ademen, maar mijn borst leek op slot te zitten.

‘O, marmer komt wel voor. Maar niet groen. En in geen geval hier in de buurt. En ik ben er tamelijk zeker van dat er geen Noorse marmeren artefacten zijn. Ik geloof niet dat er ooit een geïmporteerd kunstnijverheidsartikel is gevonden dat niet een duidelijk kerkelijke connectie had.’

‘Nou,’ zei ik, ‘misschien...’

Het had geen zin. De heuvel vervaagde tot wazige pixels. In en uit en in en uit...

‘Nina, gaat het wel?’

‘Ja.’ Ik kreeg nog steeds geen lucht. ‘Nee.’

‘Ze krijgt geen lucht.’

Jim keek gealarmeerd. ‘Heeft ze astma?’

‘Nee,’ zei Yianni. ‘Het is hyperventilatie. Nina, heb je een papieren zakje?’

Ik schudde mijn hoofd. In en uit en in en uit en in en uit en in. Mijn vingers tintelden.

‘Meestal heeft ze er eentje bij zich,’ zei Yianni. ‘Een tijdje terug heeft ze heel wat van zulke aanvallen gehad. Het lijkt ernstig, maar dat valt wel mee. Ze raakt niet bewusteloos of zo.’

Jij met je armen om me heen en je borst tegen mijn gezicht. Jij die op me wacht. De heuvel kwam weer scherper in beeld. De geur van je overhemd dat schoon terug was van de stomerij, terwijl ik nog in mijn ochtendjas rondliep en in bad wilde gaan zodra je naar je werk was vertrokken. Mijn schouders zakten en er kwam weer ruimte voor lucht in mijn longen.

‘Sorry,’ zei ik. ‘Het gaat nu wel weer.’ Ik haalde nog een paar keer diep adem. ‘Ik weet niet hoe het kwam; soms is het gewoon vermoeidheid. Laat eens zien wat jullie hebben gevonden.’

Yianni staarde me argwanend aan. Na een enkele blik op mij richtte Jim zijn aandacht weer op de gepolijste steen.

‘Hier,’ zei hij. ‘Is het geen schoonheid? Een klein figuurtje. Misschien een poppetje?’ Ritueel of speels object, dacht ik, wat wil zeggen dat het geen duidelijk doel of functie heeft. In de tijd voordat vrouwen zich met archeologie bezighielden, zo vertelde Yianni me

in het British Museum, werden Oudegyptische mascararollers en wimperkrullers als zodanig gecategoriseerd. (Alhoewel, de eerste keer dat ik een wimperkruller zag, in Hayley Robertsons schooltas, dacht ik dat het een soort theezeefje was.) Er zat nog allemaal aarde op de lichtgroene steen die zo lang begraven was geweest.

‘Nee,’ zei ik. ‘Nee, ik denk dat het een schaakstuk is. Maar ik heb zo mijn twijfels of jullie ze allemaal zullen vinden.’

Yianni keek alsof ik had gezegd dat het een dvd was. ‘Ik betwijfel dat ze schaakten. Dan zouden er meer stukken zijn gevonden. Maar misschien heb je wel gelijk, en gaat het alleen om een ander soort spel. Jim, kun jij je nog dat artikel over Noorse spellen herinneren? Was dat niet van die kerel van Madison, over wie Ben het had?’

‘Vaag,’ Jim tuurde naar de grond. ‘Ik blijf graven. Kijken of er meer zijn.’

Yianni keek naar de afvalhoop alsof die de sleutels van het koninkrijk of op z’n minst een vaste aanstelling bevatte, ergens waar skipistes waren en studenten die wisten wanneer ze hoofdletters moesten gebruiken. Hij pakte bijna Jims troffel. Ik zag hem aanstalten maken.

‘Goed,’ zei hij. ‘Het is jullie plek natuurlijk. Ga door. Maar laat het me weten zodra je iets ziet, oké? Hebben jullie er bezwaar tegen dat ik dit ding voor jullie schoonmaak?’

‘Ga je gang,’ zei Jim.

Tegen het einde van de middag had ik hoofdpijn. De zon stond nog steeds hoog aan de hemel en het licht was fel en veroorzaakte scherpe schaduwen op het gras. Ik dacht aan het strand bij het huis van Yianni’s ouders, waar we onder de pijnbomen ronddobberden en dan uit zee kwamen en hoorden dat zijn moeder al het eten naar de keuken dreigde terug te brengen als Yianni en zijn vader niet samen vis konden barbecueën zonder de oude Oedipustrilogie te doen herleven. Het vuil onder mijn nagels en tussen mijn ring prikte en mijn haar voelde stug.

‘Weet je, ik denk dat ik snel even een duik neem,’ zei ik. ‘De zee zou weleens warmer kunnen zijn dan de rivier.’

Jim zat me op zijn hurken aan te kijken.

‘Ik bedoel, de rivier is ijskoud, toch?’ Ik ging verder. ‘En de zee wordt verwarmd door de Golfstroom.’

‘Wou je zeggen dat je in zee gaat zwemmen? Hier?’

Ik haalde mijn schouders op. ‘Ik heb hoofdpijn. Ik hou van zwemmen.’

‘Wou je zeggen dat je je badpak hebt meegebracht?’

‘Ik neem altijd zwemkleding mee. In het ergste geval kan het dienstdoen als noodondergoed.’

‘Als je gaat zwemmen, kom ik kijken. Sterker nog, ik ga foto’s maken. Maar ik moet je zeggen dat de Golfstroom langs de oostkant van de Atlantische Oceaan loopt.’

De herinnering aan het zwemmen bij het zwarte zandstrand in IJsland kwam naar boven. Dat was best te doen, toch, voor een paar minuten? Verfrissend. En er springen altijd mensen van de kades op de eilandjes bij Stockholm.

Catriona, die elke zomer op Skye zwemt, wilde meegaan; ze had een badpak bij zich. Yianni was nog bezig met de camera.

‘Hé,’ zei Jim. ‘De meisjes gaan zwemmen!’

‘Vrouwen!’ riep ik vanuit de tent. ‘Waarom doen jullie niet mee?’

Ik kwam naar buiten. Catriona stond in de zon te rillen met een trui om haar schouders.

‘Ook een badpak met pijpjes,’ zei ik. Ik zei toch dat ze die niet alleen voor mij maken. ‘Van Sunshine and Cloud?’

Ze had kippenvel op haar armen. ‘Geen idee. Mijn moeder heeft het voor me gekocht. Voor schoolzwemmen. Het gaat lang mee.’

Wat een mazzel dat Catriona hier is. Mijn schouders verstijfden van de kou.

‘Handdoeken?’ vroeg ik.

‘Die neem ik wel mee,’ zei Yianni. ‘Dat moet ik zien. Daar moet ik foto’s van hebben.’

Ik deed een greep in mijn tent om jouw fleecjack te pakken. Nou, ik wil wedden dat als mensen op de eilandjes bij Stockholm van kades af springen, ze niet van tevoren urenlang halfnaakt rondwandelen.

‘Ga toch mee,’ zei Catriona.

‘Oké,’ zei Ben. ‘Al is het maar om het aan mijn vrienden te kunnen vertellen. We hebben van het voorjaar buiten gezwommen in de steengroeven.’

‘Waardeloze reden om iets te doen. Vooruit, Engeland rekt op ons.’

‘Schotland,’ mompelde Catriona. ‘Of misschien Yorkshire.’

Catriona en ik gingen blootsvoets en giechelend op weg door het ruige gras. Er lagen stenen, maar voor we bij het strand aankwamen waren mijn voeten al lichtelijk verdoofd door de kou. De meeste steentjes op het strand waren glad en rond en we pakten elkaar bij de hand terwijl we naar de golven strompelden. De donkere zee zag er dramatisch en niet bepaald uitnodigend uit, maar er waren tenminste geen ijsbergen zichtbaar. Ik stak mijn voet in een aanrollende golf en keek naar Catriona. Ze beet op haar lip; een windvlaag van zee dreef de spot met ons. Echt koud, niet zoals in Noord-Wales of op de Hebriden.

‘Geven jullie het op?’ vroeg Yianni.

Ik stak mijn andere voet in het water en bleef staan terwijl een grotere, ijzige golf wat steentjes bij mijn enkels neersmeet. Catriona deed hetzelfde.

‘Zo kan het wel even duren,’ zei ik, terwijl ik mijn best deed een einde te maken aan het trillen van mijn lippen.

‘Mm-hm,’ zei ze instemmend.

Ik zette nog een stap. Ik voelde mijn voeten niet meer, maar het deed pijn aan mijn benen. Toen klonk er een kreet achter ons en kwam Ben het strand op rennen, in een of ander glanzend rood broekje. Beslist te klein om in het openbaar mee te verschijnen.

Hij schreeuwde en rende de zee in, met maaiende armen. De golven braken bij zijn middel en hij stortte zich erin, deed ongeveer zes keurige crawlslagen en rende er weer uit. Yianni gaf hem mijn handdoek aan en Catriona en ik stonden hem aan te staren terwijl de Noord-Atlantische Oceaan rond onze schenen spoelede.

‘Dat is mijn handdoek,’ zei ik.

‘Je gebruikt hem toch niet. Hij had hem harder nodig,’ zei Yianni.

Hij keek alsof hij de oedipale visgrilwedstijd had gewonnen.

Ik haalde diep adem en deed nog een stap verder. Het voelde niet veel erger. Catriona's hand in de mijne was koud en stijf. We deden weer een stap. Ik was huiverig voor het koude water op mijn borsten, maar voor het zover was sleurde een grote golf ons allebei omver. Ik zwom terwijl drie golven me omhoogtilden en weer lieten vallen en strompelde toen terug naar het strand, gevolgd door Catriona. Ben reikte me mijn handdoek aan.

'Sorry dat hij nat is,' zei hij. 'Ik ben onder de indruk. Wie het eerst terug is.'

In gemengd gezelschap in een nat badpak te gaan rennen is niet zo'n goed idee. Ik liep in waardig tempo rillend terug; toen we bij de rivier kwamen, dwong ik mezelf erin te gaan. Ik had het toch al zo koud dat het weinig uitmaakte, en ik kon de gedachte niet verdragen onder het zout te moeten zitten tot het er vanzelf afging. Catriona bleef staan kijken en Yianni schokschouderde naar Jim.

'Engelse vrouwen,' zei hij.

'Wat is daarmee?' vroeg ik.

'Die zijn gestoord,' zei hij, met een grijns naar Jim.

'Maar interessant,' zei Jim. Ik wist dat hij naar mijn badpak keek. Waarschijnlijk is een vrouw in Amerika in overtreding als ze schaamhaar heeft dat ze moet bedekken.

Later die dag zaten we rond de primus, nadat Jim en Ben Yianni ertoe hadden weten over te halen die mee te nemen naar het strand omdat hij erop bleef hameren dat we geen vuur mochten maken, zelfs niet op de keien, en toen vroeg ik me af hoe de Groenlanders de zee hadden gezien. Als een vaarweg, een voedselbron of iets moois. Vooral hier, waar het zelfs nu nog lastig en nauwelijks de moeite waard is om over de heuvels het binnenland in te trekken, bracht de zee hun alles, van de pest en terroristen tot glas en de laatste mode-artikelen. Kiezelstenen spoelden met de golven aan op de vloedlijn en op het strand floot een vogel. Vogels zijn hier natuurlijk net zo goed als in Washington. Massa's.

'Denk je dat de Groenlanders gingen zwemmen?' vroeg ik. 'Denk je dat ze spelletjes deden op het strand?'

Jim en Ruth keken elkaar weifelend aan.

‘Dat zijn geen vragen waar de archeologie een duidelijk antwoord op kan geven,’ zei Ruth. ‘Ik kan me ook niets herinneren over zwemmen in de saga’s.’

‘In de Angelsaksische poëzie komt het voor dat helden zwemmen,’ zei Catriona. ‘Beowulf.’

Ik ken Beowulf wel.

‘Maar hier. Denken jullie dat ze op dit strand zaten en hier in zee pootjebaadden?’

‘Dat weet ik niet,’ zei Ruth. ‘Maar ik denk dat hun sociale verkeer zich voornamelijk in en rondom de boerderijen afspeelde. Misschien speelden de kinderen hier.’

‘Het punt is dat het eerder de taak van de archeologie is om gewoontes vast te stellen dan spontane acties te registreren,’ zei Jim. ‘Ik bedoel, als een bepaalde persoon ging zwemmen, zelfs al deed hij dat elke zomer elke dag, dan zou hij waarschijnlijk geen bewijs achterlaten. Alleen als iemand een kerflijst maakte of een verslag over zwemmen uitbracht, zouden we ervan weten, en dan zouden we waarschijnlijk aannemen dat dat gebeurde omdat zwemmen voor die maatschappij belangrijk was. Maar ik moet zeggen dat er een redelijk vermoeden bestaat waarom de mensen op de Noordpool niet voor hun plezier gaan zwemmen.’

‘We zitten ten zuiden van de poolcirkel,’ hielp ik hem herinneren.

‘Maar dat zou je niet denken,’ zei hij. ‘Niet nu je zelf hebt gezwommen.’

Ik gooide een kiezelsteentje naar hem en Yianni zei dat het tijd was om op te ruimen en naar bed te gaan. De zee en het gras leken te gloeien in het schuinvallende schijnsel van de laagstaande zon en ik stond daar het gouden licht en de diamanten scherpte van de contouren van heuvels in me op te nemen. Ik wist zeker dat ik goed zou kunnen slapen.

Het huis is weer stil en ik loop over het bouwland naar de deur. De wolken hangen laag en vertonen een zweem van groen. Het regent gestaag. De

schapen zijn verdwenen en ik ben het enige in het dal wat beweegt. De deur hangt open, scheef in zijn hengsels. Ik stap naar binnen. Ik hoor ademen, maar het huis is donker en ik kan alleen maar vage vormen onderscheiden, te groot om van mensen te kunnen zijn. Ik blijf staan om mijn ogen te laten wennen. De vloer is bezaaid met gebroken borden en in een plas van iets wat waarschijnlijk eten was ligt een grote pot op zijn kant. Ik loop verder het schemerdonker in. Ik hoor nog steeds het ademen, vlug en oppervlakkig, en ik roep, maar er komt geen antwoord.

Ze zijn in de volgende kamer. De vrouw is vastgebonden. Ik zou iets over haar heen willen leggen. Overal in de kamer is bloed. Het ademen komt hiervandaan en als ik langs het lichaam van de moeder loop, met mijn ogen afgewend van wat ik nauwelijks kan zien maar waarschijnlijk een onverdraaglijke aanblik betekent, besef ik dat het de baby is. Misschien is de baby ongedeed. Misschien kan ik de baby redden.

De baby ligt op de vloer in de voorkamer. Hij is niet ongedeed.

Het was grijs en doodstil. Geen wind, maar de omtrek van een hand duidelijk op het tentdoek vlak bij mijn gezicht, en ik hoorde nog steeds iemand ademen, hoewel ik wakker was – of toch niet? Ik verstijfde. De hand gleed zachtjes van de tent. Er ging niets weg. Het was er nog steeds, zwijgend, wachtend, ademend. Ik lag heel stil; in, uit; in, uit; in, uit. Het was er nog en ik was er nog. Ik sliep niet. Ik had moeten roepen, schreeuwen, maar ik durfde me niet te verroeren. In en uit en in en uit en in en uit. Ik ging rechtop zitten en de hand was er weer, hoger nu, iets knielde of boog zich over me heen, en ik kreeg lucht en schreeuwde, en toen nog een keer. De hand verdween, maar toen iemand op een scheerlijn trapte klonk er een zovend geluid, dat weer wegstierf.

‘Wat? Wat is er?’ riep Yianni. De rits van zijn slaapzak ging open, en daarna die van zijn tent, en toen kwam hij binnen.

‘Jezus, wat is er gebeurd?’ De stem van Ben.

‘Er was iets. Ik werd wakker en zag een hand. Daar. Hij bleef een tijdje liggen, Yianni, hij ging weg toen ik begon te schreeuwen. Die kant op. Naar het huis toe.’

Ik beefde, er kwamen tranen, de ademhaling die bij huilen hoort

en die vanzelf gaat, met horten en stoten. Yianni sloeg zijn arm om me heen en streelde mijn haar.

‘Alles is in orde, Nina. Het was een nare droom. Het is al goed, er is niets te zien. Kijk, alleen maar de tenten en de rivier. Je hebt een nachtmerrie gehad, dat is alles. Drink een beetje water en ga weer slapen.’

Hij gaf me mijn waterfles en ik dronk, voelde de kou als barium door mijn keel en maag glijden.

‘Alles oké?’ riep Jim.

‘Ja. Nina heeft naar gedroomd, jongens. Het is al goed. Ga maar weer slapen.’

‘Alles goed met je, Nina?’ riep Catriona. ‘Kan ik iets doen?’

Ik nam nog een slokje water. ‘Het gaat wel weer. Sorry dat ik iedereen wakker heb gemaakt.’

Yianni klopte me op mijn rug. ‘Ga nu maar weer slapen, oké?’

‘Yianni, er was iets. Echt. Ik heb gedroomd, maar ik zag de hand nadat ik wakker was geworden. Ik wachtte, maar hij ging niet weg. Er was iets, en nu is het naar het huis gegaan. Dat heb ik gehoord.’

‘Er is niets, Nina. Echt niet. Ga weer slapen. Hoe zou er hier iets kunnen komen? We zitten overal mijlenver vandaan. Een boot zouden we hebben gehoord. En denk je niet dat de schapen lawaai zouden hebben gemaakt als er iemand door de kudde was gekomen?’

‘Niet als het iets was wat hier altijd is geweest. Iets wat we hebben verstoord.’

Hij zuchtte. ‘Er is niets. Laten we maar proberen nog een beetje te slapen voor het ochtend wordt. Welterusten.’

Hij ging terug naar zijn tent en ik hoorde hem in zijn slaapzak kruipen en gaan liggen. Hij snoof en bewoog onrustig op een manier die zijn vriendin waarschijnlijk gek zou maken, maar nog lang nadat hij was gaan slapen lag ik te luisteren of de onbekende weer kwam.

Het duurde drie dagen voor we van Yianni onze e-mail weer mochten checken. Hij bleef het uitstellen, alsof hij iets wist wat wij niet wisten. Ik zat er niet zo mee – nadat ik jouw mail had gelezen en wist

dat het goed met je ging en dat je me miste en, zo leidde ik eruit af, Cassandra niet vaak zag, en, nog het beste van alles, niet van plan was binnenkort naar de vs te gaan, kon het me eigenlijk niet veel schelen als er meer mensen in Washington koorts hadden en in ademnood verkeerden. Natuurlijk wil je liever dat mensen aan iets minder smerigs doodgaan, maar zolang het aan die kant – of eigenlijk dus deze kant – van de Atlantische Oceaan bleef, was ik persoonlijk niet erg gealarmeerd.

Ben mocht het eerst, omdat hij het meest bezorgd was. Ik liep naar het strand. Ik had schelpen gezocht. Er waren een heleboel schelpen met aan de binnenkant een Fibonaccispiraal maar die vanbuiten aanvoelen als een ei, alsof ze zo'n schijnbaar onmogelijke zeventiende-eeuwse trap herbergen. Óf de bewoner is oneetbaar, óf ze zijn hier pas gekomen na het einde van de Noorse kolonie, want we hebben de schelpen niet in de buurt van het huis gevonden. Ze hebben dan misschien geen nut, maar zijn wel mooi. Ik verzamelde schelpen die zo kapot waren dat ik de spiraal kon zien, maar nog zo heel dat deze compleet was. Het kan natuurlijk niet allebei – heel betekent verborgen en zichtbaar betekent kapot – maar ik vind het een aardige paradox. Dit is een kans om een gedicht te maken die Donne heeft laten lopen. We mogen niets van het strand meenemen, maar niemand verplaatst of verstoort iets wat op het strand is achtergebleven, dus bewaar ik ze achter een gladde zwarte rots boven de plek waar de rivier over de stenen uitwaaiert en de zee in sijpelt. Ik ben van plan, wat Yianni ook zegt, er een paar mee naar huis te nemen en ze in die glazen schaal op mijn bureau te bewaren, misschien met een paar volkomen onbeduidende potscherven. Ik denk dat ik te oppervlakkig ben voor archeologie.

Ik vond een stel schelpen, wit tegen de donkere keien, en legde ze op mijn stapeltje. Toekomstige Groenlandse archeologen zullen wel gaan speculeren over de rituele of speelse betekenis van kapotte schelpen. De lucht was grijs maar glansde als de binnenkant van een mossel en de zee was kalm, met golven die als tongetjes aan het strand likten en wegstromend water dat glad als bont langs de rotsen streek. En toen zag ik dat de zeespiegel werd verbroken door een

donker hoofd dat daar zwom, evenwijdig aan de kleine landtong van waaraf je in het volgende dal kunt kijken. Ik bleef doodstil zitten, maar het was natuurlijk al te laat. In mijn rode parka was ik zo duidelijk zichtbaar als een markeringsboei. Het hoofd kwam gestaag dichterbij, maar er waren geen boten en ik stond op het punt te gaan schreeuwen toen ik zag dat het een zeehond was. Hij kwam steeds dichterbij en uiteindelijk zag ik glanzende zwarte ogen en de lange besnorde snuit. Achter me verschoof een steen; ik draaide me om en daar stond Catriona.

‘Hij kijkt naar ons,’ mompelde ze. ‘Niet bewegen.’ Langzaam hurkte ze naast me neer.

‘Zou hij eruit komen?’ fluisterde ik. Zeehonden zijn, net als paarden, van dichtbij groter dan gewenst.

Ze haalde haar schouders op. ‘Op Skye doen ze dat niet. Maar die zijn mensen gewend. Kijk.’

De zeehond dook onder. ‘O, hij is weg.’

‘Niet ver. Schuifeens op.’ Ikschoof opzij en ze kwam naast me zitten. ‘Hij komt zo weer boven.’

We wachtten, haar parka streek langs de mijne, onze schouders raakten elkaar. Haar haar is stug geworden; niemand, behalve Ruth waarschijnlijk, wast zich vaak genoeg.

‘Daar.’ Ze wees. De zeehond was nauwelijks een bootlengte van de kust verwijderd en keek aandachtig naar ons.

‘Het voelt raar,’ fluisterde ik. ‘Griezelig. Alsof hij iets wil zeggen.’

‘Ze zijn ook vreemd. Er doen een heleboel verhalen over ze de ronde. Selkies, mensen die in een zeehond veranderen. En weer terug. Heel eigenaardig.’

De zeehond dook opnieuw onder.

‘Lang geleden geloofden reizigers dat de Inuit in zeehonden konden veranderen,’ vertelde ik haar. ‘Ze dachten dat de kajaks deel uitmaakten van hun lichaam.’

‘Dat weet ik. Er zijn een paar Inuit aangespoeld op Schotse stranden, wist je dat? Er zijn kajaks in sommige plaatselijke musea.’

‘Levend?’

‘Ja. Maar ik denk dat ze meestal na enkele weken stierven. Griep of koorts.’

‘Daar is hij weer.’

De zeehond was nu verder weg, maar keek nog steeds naar ons. Als vogels en honden het virus verspreiden, hoe zit dat dan met zeehonden?

‘Nu we het toch over koorts hebben, wat is het nieuws?’ vroeg ik.

‘Geen idee. Ik ben eigenlijk hierheen gekomen omdat ik het nog niet wilde weten.’

‘Maak je je zorgen?’

‘Nee, niet echt. Nog niet. Ik denk nog steeds dat het waarschijnlijk wordt overdreven, om het nieuws te verkopen en ons zo bang te maken dat we meer schendingen van de mensenrechten accepteren. God weet wat de volgende stap van de Amerikaanse regering zal zijn, maar ik heb toch al zo’n beetje alle vertrouwen verloren.’

‘Alle vertrouwen? Overal in?’

‘Ik probeer er niet aan te denken. Ik denk dat wij waarschijnlijk de laatste generatie zijn. En jij?’

De zeehond dook weer onder.

‘Er zijn altijd mensen geweest die dat dachten. Wordsworth. Homerus zelfs. Ik wil nog steeds kinderen.’

‘Iemand krijgt een keer gelijk, toch? Ten tijde van Wordsworth waren er nog geen kernwapens.’

‘Nee. Maar toen was er de Industriële Revolutie. En we hebben al zeventig jaar kernwapens. Ze-ven-tig jaar.’

‘Hm. Ik zou nog steeds geen kinderen willen.’

Wij wel, toch? Met zeesterrenhandjes en zware hoofden en snotterige, zijdezachte gezichtjes.

‘Ik wil er eigenlijk niet eens mee wachten tot ik een baan heb gevonden,’ zei ik. ‘Ik weet dat dat zou moeten. Ik wil niet verveeld en overgekwalificeerd tovercakejes bakken en voorzitter van de oudercommissie van school worden. Maar ik wil echt kinderen.’

Ze schudde haar hoofd. ‘Ik niet. Ik wil veel liever schilderen dan kinderen krijgen. Wat ik echt fijn zou vinden is aan zee wonen, groenten verbouwen en schilderen.’

De zeehond kwam weer boven, een stipje op de spiegelgladde zee, en er streek een briesje over het water.

‘Dat zou toch mogelijk moeten zijn? Als je niet veel geld nodig hebt?’

‘Je moet ergens wonen. Het valt niet mee om van schilderen te leven.’

‘Dat weet ik. Maar zou je niet een boerderijtje met een lapje grond of zoiets kunnen hebben? Op Skye?’

‘Dat is hard werken. Je kunt er niet van leven en er blijft niet genoeg tijd over om zoveel te kunnen schilderen dat je daarvan kunt leven.’

‘Vind je het onderwerp van je proefschrift niet leuk?’

Ze pakte een van mijn schelpen op en volgde de spiraal met haar vinger. ‘Het gaat wel. Ik denk dat ik het wel af zal maken. Maar ik dacht dat het bij me paste en dat is eigenlijk niet echt zo. Ik had waarschijnlijk het risico moeten nemen en naar de kunstacademie moeten gaan. En jij, klim jij langs de glibberige paal naar het hoogste punt van de ivoren toren?’

‘Nee. Ik zég misschien van wel, maar ik heb David, en eerlijk gezegd lijkt me dat het grootste deel van de tijd genoeg gevraagd. Ik heb het gevoel dat wat ik heb in gevaar zou kunnen worden gebracht door meer te verwachten maar – hoe moet ik dit nou zeggen zonder dat het overmoedig klinkt? – als de schikgodinnen niet luis-teren...’

Ik zat te schuifelen op de koude rots. Het voelt niet prettig om over jou te praten. Ik weet niet eens of ik zelfs wel wil dat jij precies weet hoeveel je voor me betekent. Misschien laat ik je dit notitieboek wel nooit lezen.

‘Dan?’

‘Het is alles wat ik wil. Het is alles waarop ik altijd heb gehoopt. Verder is er niets wat er nog toe doet. En we zijn vier jaar samen.’

‘God.’ Ze leunde achterover en keek naar me. ‘Ik wist niet dat dat bestond. Echt?’

Ik keek naar de zee, mijn ogen liepen vol. ‘Hm. Nou, het bestaat. Het is mij overkomen. En nu ben ik hier en ik heb hem achtergelaten

en ik wou steeds maar dat ik dat niet had gedaan.'

Opnieuw tranen. Het lijkt wel alsof ik hier nooit echt ophoud met huilen, er hoeft maar iets te gebeuren en ik begin weer.

'O, Nina.' Ze rommelde in haar zak. 'Ik heb wel zakdoekjes, maar ze zijn gebruikt. Waarschijnlijk van voordat we thuis weggingen. Laat ook maar, ga hem mailen. Over twee weken ben je weer thuis.'

Ik was min of meer opgehouden met huilen toen ik de anderen knielend aantrof rond de laptop, alsof die een orakel was. Bens gezicht was rood en bij het weinig flatterende licht dat van het scherm af kwam leek zelfs Ruth enigszins geïnteresseerd.

'Wat is er?' vroeg ik.

Yianni keek op. 'Het is niet goed,' zei hij. 'Je zult het niet leuk vinden.'

Ik hield mijn handen voor mijn oren en deed mijn ogen dicht. 'Vertel het dan maar niet. Ik wil het niet weten.'

'Nina? Je moet naar me luisteren.'

'Ik wil het niet weten.'

Iemand legde een hand op mijn schouder. Ik deed mijn ogen open. Ben. De laptop stond nog aan en flikkerde op de achtergrond; de hemel was weids en wit. Ze keken allemaal naar mij.

'Nina,' zei Yianni. 'Hou daarmee op. Kom op. We moeten hier allemaal mee leven.'

'Nee,' zei ik. Mijn blik ontmoette die van Ruth en ik keek weg. 'Oké, vertel het maar.'

Yianni keek weer naar Jim, taxerend wat hij moest zeggen. 'De epidemie. Die heeft zich verspreid. Een paar duizend mensen in de regio Washington, nog een haard in Charleston en een aantal verspreide uitbraken aan de oostkust.'

'Aan de oostkust.' Er kwam wind over het gras naar ons toe waaien. Mijn stem klonk te hard. 'Niet in Engeland?'

Ruth kwam uit haar geknielde houding overeind en liep weg, naar beneden, naar Catriona en het strand. Catriona, die nog aan haar boerderijtje en aan schilderen zat te denken.

Ben haalde zijn hand weg. 'Ik heb nog wat te doen.' Hij liep haar achterna.

Jim legde zijn hand op mijn schouder en Yianni probeerde me aan te kijken. 'Er zijn een paar ziektegevallen. Mensen die het per vliegtuig hebben meegebracht.'

'Verspreidt het zich?'

Jij stervend, jouw volmaakte lichaam dat uit elkaar valt. Jij, weg.

'Ja, het verspreidt zich, Nina. Ze proberen het in toom te houden.'

'Ik kan hier niet tegen.' Maar er was geen alternatief.

De donkere tijd is aangebroken. De lijken liggen bevroren in het bijgebouw. De sneeuw glanst flauw en de kuil boven aan het strand ligt als zwart fluweel te gapen. De jongens zijn daarbeneden, ze graven met spades van walvissenbot. Een vrouw in een geweven wollen jurk zit als een steen op de bank voor het huis, haar voeten in leren schoenen zijn bedekt met sneeuw. Ik krul me onzichtbaar naast haar op, zo koud en moe dat het graf me met zijn beschutting en de belofte van rust verleidelijk voorkomt. De berg aarde groeit, maar in de bevroren grond kunnen ze niet diep graven. Hier zijn geen as en stof, maar hier is ijs dat met ijs versmelt, dood die de hele winter doorslaapt tot het bloed in het voorjaar weer gaat stromen.

Er klonk gejammer vanaf de donkere heuvel, een menselijke stem die oversloeg. Mijn oor op de grond hoorde voeten rennen, voor er iets langs de tenten werd gesleept, naar het verse graf aan het strand beneden.

'Nina? Heb je weer een nare droom?'

Jims stem, Jims stem zwaar als een cello.

'Nee,' zei ik. 'Ik droom niet. Heb jij het ook gehoord? Dat gejammer?'

'Je hebt gedroomd. Het is al goed.'

'Ik ben er wakker van geworden, Jim. Ik heb dat geluid niet gemaakt.'

'Het is al goed, Nina. Ga weer slapen.' Yianni. Eindelijk hoorden de anderen de Groenlanders ook.

'Yianni, dat was ik niet, dat gejammer. Ben je niet wakker geworden van dat geluid?'

‘Het was maar een nare droom. Ga nu maar weer slapen. Er is niets aan de hand.’

‘Heb je dat gesleep niet gehoord? Je móét weten dat ik dat niet was. Het was iets wat wegging. Ik ben hier nog.’

‘Ga slapen, Nina. We hebben het er morgen wel over.’

De volgende ochtend ritste ik zodra ik wakker werd mijn tent open. Yianni was de primus aan het bijvullen, in spijkerbroek en fleecjack, met vingerloze handschoenen aan en – tot mijn verrassing – een wollen muts op.

‘Dus jij hebt het vannacht ook gehoord?’

‘Goedemorgen, Nina. Ik heb jóú gehoord. Heb je veel van zulke dromen?’

‘Ja, maar ik was niet degene die jammerde. Ik werd er wakker van. Hoorde je niet dat het van de heuvel kwam?’

Hij schudde zijn hoofd, met zijn aandacht bij de stromende kerosine. ‘Het spijt me.’

‘Hoezo, “het spijt me”? Denk je dat ik het me heb verbeeld? Denk je soms dat ik dat geluid boven op de heuvel kon maken en dan iets tussen de tenten door slepen en een minuut later nog in mijn tent kan liggen?’

‘Nina, er is hier verder niemand, dat weet je. Niemand behalve wij.’

Ik balde mijn vuisten. ‘Dat is precies de reden waarom ik het niks vind dat er ’s nachts van alles beweegt.’

‘Dat zal wel.’ Hij schroefde de dop op de primus. ‘Ga je maar aankleden en kom dan ontbijten. Ik heb nog wat gedroogde perziken gevonden.’

‘Jippie,’ mompelde ik. Ik wil wedden dat de Groenlanders ten minste een soort gerstebrood of pannenkoeken konden maken. Er is melkpoeder, waarvan je in theorie – toegegeven, ergens waar het warm genoeg is om het te kunnen laten gisten – zoiets als karneemelk zou kunnen maken, en er is sodiumbicarbonaat om mee te wassen, dus als er meel was, zouden we sodabrood kunnen bakken. Maar er is geen meel, en alle anderen lijken het best te vinden om de

hele tijd bezig te zijn met graven en maaltijden uit pakjes te eten. Ik heb nog steeds de Papillon-chocola voor een acuut gastronomisch of psychisch noodgeval.

Terwijl ik me aankleedde hoorde ik Catriona in haar tent rommelen en er vervolgens uit kruipen. De primus was aan zijn dagelijkse gesnor begonnen en ik rook het vertrouwde mengsel van kerosine en gezwavelde gedroogde abrikozen.

‘Yianni?’

‘Goedemorgen, Catriona.’

‘Heb je al bedacht wat we gaan doen? Als de epidemie echt losbarst? Als de vliegvelden worden gesloten?’

‘We maken ons werk af. Wat kunnen we anders doen? Als iemands naaste verwanten ernstig ziek worden dekt de verzekering een urgente retourvlucht, maar eerlijk gezegd is het dan waarschijnlijk al te laat. Bovendien, het is maar nieuws. En hier zijn we veiliger dan thuis.’

Gerammel van borden.

‘Dat is zwaar. Maar ik ben wel bezorgd om mijn familie.’

‘Er zijn nog geen gevallen in Schotland. Je zorgen maken helpt niet.’

‘Dat weet ik wel. Maar mogen we wat vaker kijken? De situatie kan snel veranderen.’

‘We zullen wel zien. Ik zal erover denken.’ Yianni klonk als een vader. ‘Maak jij de koffie?’

Yianni vroeg me alleen te werken die dag, en op de begane grond te graven onder een afdak bij de schuur waarvan hij dacht dat er in de zomer kippen waren gehouden. De anderen waren bezig een klein plateau bij de puinhelling af te bakenen, een stuk dat Yianni de vorige dag had onderzocht en afgemeten. Ik heb niet gevraagd waarom, wilde het niet weten, maar daar gebeurt ’s nachts van alles, daar zijn dingen die we niet zouden moeten verstoren. Ik ging met mijn rug tegen de muur zitten en begon te graven.

Het vuur knettert in de haard. Het huis is vol, er zitten mannen rondom de haard, ze lallen nu en lachen luider en vaker. De kinderen spelen aan hun voeten, rollen steentjes naar houten kegels en kibbelen als het spel niet goed verloopt. De vrouwen met ingevallen wangen, aan de rand van het vuur, houden hun handen aan het werk met spinnen en breien. De kroes gaat bij de mannen rond; een van de kinderen stoot tegen een elleboog, er wordt met mede geknoeid, het kind krijgt een klap van een onvaste hand. Het krijst, van verontwaardiging, niet van pijn. De vrouwen wisselen blikken uit. Bijna bedtijd. Ik trek op de slaapplaats mijn voeten op en buig me naar de warmte toe.

Een lange blonde man schept lallend en brallend op over de tocht die hij vorige zomer heeft gemaakt, tijdens de jacht, noordwaarts voorbij het einde van de wereld naar een vreemde, prachtige plek waar de zon hoog aan de hemel voorbijtrok en er grote witte beren op het ijs waren en enorme adelaars in de lucht. Iemand met een litteken over zijn wang begint over de verhalen die hij van de zomer in Brattahlid heeft gehoord over Vinland, het warme land in het westen waar het zelfs midden in de zomer nacht wordt en vissen in de rivieren zwemmen als graan dat uit een vat wordt gegoten. Er valt een stilte als ze daarover nadenken, over de druiven die Leif Eriksson daar zegt te hebben aangetroffen. Ik trek de huiden op tot aan mijn schouders, ik heb het nog steeds koud, en in de stilte klinkt er een vreemd bonkend geluid bij de koude muren. De schapen in de schuur blaten alsof er brand is.

De mannen pakken hun zwaarden en duwen elkaar het huis uit, de deur door. De kinderen houden zich stil, met wijdoopen ogen, maar de kleintjes jammeren en de vrouwen pakken hen op en drukken hen tegen zich aan, spitsen hun oren om boven het gehuil van de wind en het geknetter van het vuur uit iets te horen. De stilte houdt aan, en dan weer klinkt het vreselijke geluid door het huis en het hele dal. Het is moeilijk te vatten dat het afkomstig is van mensenstemmen, maar het kan – beslist – van niets anders zijn. Het is zo laag dat het eerder te voelen is dan te horen, het reso-neert in onze ribben en schedels. Het wordt sterker en zwakt weer af en de vrouwen en kinderen verstijven in het warme huis. Geen enkel aards wezen kan zo'n geluid voortbrengen. En dan worden daarbovenuit kreten en geschreeuw hoorbaar, de angstige en woedende stemmen van hun eigen

mannen. Een lange vrouw doet de deur open en ik glip naar buiten, maar ik weet dat het te laat is. Buiten heerst er bijna totale duisternis en de koude lucht vult mijn borst alsof het water is. De heuvels moeten zich aftekenen tegen de hemel, maar er is geen maan en de sterren worden verduisterd door wolken. Er schreeuwen nu minder mannen en van boven bij de schuur klinkt gejammer en gekreun. Het andere geluid houdt ineens op, een oorverdovende stilte in de duisternis, en ik bespeur wezens die de nacht in sluipen. Een zwak geritsel in het gras, misschien een glimp van iets bleeks dat langs de heuvel fladdert. Wat het ook was dat naar de donkere helling is gekomen, het is weg. In elk geval voorlopig.

Ik had het vreselijk koud. Mijn hand zat om de troffel geklemd, mijn arm was te stijf om hem te kunnen buigen. Fijne regendruppels bedekten mijn haar en gezicht; door de spetters op mijn brillenglazen was de wereld vervaagd. Ik keek naar de aarde die ik niet had omgewoeld en begon te huilen. Ik wist niet meer of ik het hier nog tien dagen zou kunnen uithouden; ik weet alleen dat ik niet weg kan. Ik moet, maar het kan niet. Ik kreeg weer ademnood en gaf toe aan de opkomende paniek, waardoor er niets veranderde maar er tijd voorbijging tot ik weer moest ademen en denken. In en in en uit en in en in terwijl de gevallen stenen oplost en om me heen tolden.

‘Gaaf het, Nina?’ Jim op zijn witte paard.

‘Nee. Ik heb helemaal niets gedaan. Ik weet niet... ik weet niet of ik er wel mee door kan gaan. Ik bedoel... het is dat er niets anders op zit.’

Hij keek om zich heen. Ik zat gehurkt op de natte grond, met mijn armen om mijn knieën, mijn troffel lag naast me. Mist daalde over de stenen neer.

‘Wat is er gebeurd?’

Ik keek naar hem, met zijn stevige schouders en zijn gemakkelijke ademhaling.

‘Niets. Ik heb... het lijkt op dromen. Ik hoor geen stemmen, ik geloof niet dat ik waanvoorstellingen heb, ik weet dat ze er niet zijn. Niet overdag, tenminste.’

‘Sta eens op. Je hebt het vast koud. Wat zijn er niet?’

‘Niets. Ik weet dat er niets is. Ik heb het zo koud.’

Ik begon te rillen. Mijn handen beefden.

‘Kom op. Ga mee naar beneden. Het is lunchtijd, we maken iets warmes voor je te drinken.’

Ik wist dat ze bezorgd om me waren, omdat Yianni de primus aanstak en kostbare melkpoeder en cacao gebruikte om warme surrogaatchocolademelk voor me te maken. Als ik niet aan Charbonnel et Walker dacht, was het warm en zoet, en de pijn van de hete email-len mok in mijn koude handen werkte troostend. Het knäckebröd smaakte erger naar hout dan gewoonlijk, een nieuw soort dat langs de perforaties in kleine stukjes breekt.

‘Hoef je dat niet?’ Ben keek toe. Er was een stukje afgebroken, een driehoekje met wat losse kruimels.

‘Neem maar.’

‘Weet je het zeker?’ Hij hield het bord schuin voor zijn mond en ik wendde mijn blik af. Laaghangende bewolking omhulde de heuvel en maakte het strand onzichtbaar. Regen, te fijn om te horen, daalde gestaag op ons, de grond en de stoïcijns grazende schapen neer. Ik was zo moe dat ik het gevoel had dat ik onder water aan het denken was, zwevend en spartelend in een tot zwijgen gebrachte wereld.

‘Laten we alsjeblieft teruggaan,’ zei Yianni. ‘We hebben nu veel te doen en het weer schijnt om te slaan.’

‘Schijnt,’ pruttelde ik.

Catriona ving mijn blik en glimlachte. ‘Betweter.’

‘Moeten we de luifels dan opzetten?’ vroeg Ruth. Regen maakt geen onderscheid tussen gesoigneerden en onverzorgden.

‘Nog niet,’ zei Yianni. ‘Het kan weer opklaren. We komen steeds dichterbij en dan kunnen we er misschien voor vannacht zeildoek overheen leggen, morgen lang doorwerken en kijken of we ze er allemaal voor het donker uit krijgen.’

‘Wat allemaal?’ vroeg ik. Maar ik wist het.

Yianni zuchtte en wendde zijn blik af naar de plek waar de grote

rotsblokken uit de mist tevoorschijn kwamen en weer verdwenen. 'Ik weet het nog niet. Het is een kuil. Een grote kuil. Kleurveranderingen in de bodem duiden op organische overblijfselen.'

'Was er zo'n gat voor wijwater bij?'

Daar heeft hij me over verteld. Als de Noorse Groenlanders te ver van gewijde grond waren om de reis voor een begrafenis te ondernemen, begroeven ze het lichaam op de boerderij en lieten voor de priester een gat achter om er wijwater in te gieten en het graf te wijden zodra hij langskwam. Vooral gebruikelijk bij sterfgevallen in de winter, die het meest voorkwamen, wanneer de duisternis het vrijwel onmogelijk maakte te reizen.

'Nee. Verrassend genoeg niet.'

'Dus we kamperen bij een massagraf.'

'Dat weet ik nog niet, Nina.'

'Stel dat ze aan de pest zijn gestorven? Je wilt toch niet je eigen epidemietje veroorzaken?'

Hij stond op. 'Ik houd me aan de gezondheids- en veiligheidsrichtlijnen van de universiteit. Ik heb wel eerder opgravingen geleid, hoor. Is iedereen uitgegeten?'

'Ik wil graag nog even mijn e-mail checken voor we verdergaan,' zei Ben.

'Straks, oké? Laten we van het daglicht gebruikmaken. Ik zie jullie boven, goed?'

Na een paar stappen loste hij op en verdween in de mist.

Ruth kwam overeind en zette haar bord op dat van Yianni.

'Ik ga helpen. Maar, Nina? Zo stom waren ze niet. Niemand begraaft slachtoffers van een dodelijke epidemie naast zijn huis en stroomopwaarts van zijn drinkwater. Je hoeft echt niet bang te zijn voor de pest.'

Ook zij verdween heuvelopwaarts in de mist. Ben rechte zijn schouders.

'Het kan me niet schelen wat Yianni zegt, ik kijk even snel naar de Post. Hij lijkt te denken dat het vanzelf ophoudt als we het maar negeren.'

Catriona veegde met haar vinger langs de rand van haar bord. 'Ik

denk dat hij in de eerste plaats denkt dat het toch niet hier is. En dat het alleen maar invloed heeft op de kwaliteit van ons werk hier, of we het nu negeren of niet.'

'Nou ja. Ik woon daar en ik wil weten wat er precies gebeurt.'

Hij dook Yianni's tent in.

'Stel dat,' zei ik tegen Catriona, 'stel dat het zich echt verspreidt? Stel dat we niet terug kunnen? Tien dagen is lang bij dit virus, toch?'

Ze schudde haar hoofd. 'We leven bepaald niet in de middeleeuwen. Weet je nog, SARS? Weet je nog van de anthrax na 11 september? De paniek over de vogelgriep? Het jaagt de krantenverkoop op alsof het einde nabij is, maar ik zou nog altijd eerder wedden dat oorlog ons einde zal veroorzaken dan de epidemie. Die zou hoogstens als excuus voor een oorlog kunnen dienen. Ik wil er alles onder verwedden dat de Amerikanen verkondigen dat het weer om een terroristische aanslag gaat. Een onduidelijke epidemie uit het Oosten, kom nou. Maar ik moet nu naar Yianni's "geen massagraf".'

'Dat is het wel, toch?'

Een scheerlijn achter me maakte een zovend geluid. Catriona en ik verstijfden en keken elkaar aan. Ik draaide langzaam, zonder mijn schouders te bewegen, mijn hoofd om en zag een lange gestalte van de tent met de vondsten weglopen, de mist in.

'Zie je dat?' fluisterde ik. 'Zie je dat? Daar?'

Ze volgde mijn blik. 'Waar?'

'Het is weg. Misschien niet ver.' Ik pakte haar hand, warm en droog in mijn klamme koude vingers. 'Maar heb je het gezien?'

Ze wendde haar blik af. 'Ik weet het niet. Misschien wel. Het is niet te zeggen, in die mist.'

'Heb je het gehoord?'

'Jazeker, ik heb het gehoord. Misschien een schaap?'

Ben stak zijn hoofd uit Yianni's tent. 'Wat gehoord? Ga me nou niet vertellen dat jullie jezelf bang zitten te maken. Die dromen van jou zijn al erg genoeg, Nina.'

'Wat is er voor nieuws?'

'O, het verspreidt zich. Zoals te verwachten was. Maar het sterfte-

cijfer lijkt veel lager te liggen dan ze eerder hebben gezegd. Tot nog toe ongeveer dertig procent, vooral oude mensen en baby's. Maar toch. Er was een mailtje van mijn zus. Het gaat goed met hen allemaal.'

'En in Groot-Brittannië?' vroeg Catriona.

De rotsen ontrukten zich aan de witheid en doemden weer op.

'Hetzelfde. Het verspreidt zich, maar minder sterfgevallen.

Vooraf in Londen. Ga je je e-mail bekijken?'

Ze aarzelde. 'Straks. Ik ga weer aan het werk.'

'Nina?'

'Ja,' zei ik. 'Laat de computer maar aan. 'Yianni verwacht me toch niet daarboven.'

Yianni's tent rook naar vuile sokken en ongewassen haar, en het was er donker in vergelijking met het heldere Disney-rose van de mijne. Het enige aanwezige boek, dat midden tussen de gedragen kleren lag, had gouden letters op het omslag en zag er beduimeld uit. Ik hurkte in de deuropening, alsof ik mijn handen warmde aan de gloed van de laptop, en ging direct naar mijn e-mail. De rest van het land kan wat mij betreft doodvallen, zolang het met jou maar goed gaat.

Het feit dat je een bericht had gestuurd was hartverwarmend, maar soms wou ik dat je in staat was je wat meer open te stellen wanneer je schrijft. Zonder de geruststellende uiting van verlangen spreekt er geen vuur uit je woorden en moet ik mezelf herinneren aan de manier waarop je naar me keek toen ik je die jurk voor het tuinfeest showde en aan wat we de laatste nacht in de flat hebben gedaan. En sindsdien is er tijd verstreken; het is als naar eerder commentaar van je promotor kijken om jezelf ervan te overtuigen dat het volgende hoofdstuk goed zal worden. Je hebt, denk ik, met Cassandra afgesproken. Niet dan? Ik voel me heel ver van je vandaan. E-mail is prima om door te seinen dat je nog leeft, maar liefde is geen virtueel handelsartikel. Ik mis je. Ik heb je nodig. Ik verlang naar je. En ik schrijf je terug en vertel hoe leuk het hier is, omdat ik nog steeds bang ben dat je op de vlucht zou slaan als je wist hoe erg ik je mis en

je nodig heb en naar je verlang, en dat je dan zou kiezen voor het leven van lang doorwerken op kantoor en de kant-en-klaarmaaltijden waaraan je je momenteel overgeeft. Misschien vind je het zonder mij wel prettig. Zelf denk ik vaak dat ik het zonder mezelf wel prettig zou vinden. Dan zou ik supermarktchocola kunnen eten en kunnen gaan slapen zonder vreselijk bang te hoeven zijn voor beesten in mijn bed. In het weekend zou ik dan misschien naar bed kunnen gaan zonder mijn geest eerst door de mangel van een stuk of duizend woorden in academisch proza te hoeven halen. Ik zou kunnen vrijen zonder de hele tijd te proberen mijn buik in te houden. Ik weet dat andere mensen in zulke omstandigheden met zichzelf kunnen leven, en sommigen van hen zijn minder productief dan ik en hebben een dikkere buik. Ik kan begrijpen dat je het gezelschap van zo iemand aardig rustgevend zou vinden, in theorie.

Weer boven op de heuvel, getroost door de wetenschap dat in elk geval eerder op de dag alles goed met je was, deed ik mijn best er niet te veel aan te denken dat je nog steeds met de metro reist en nog steeds mensen tegenkomt terwijl je hun bacillen ook zou kunnen vermijden, en ik probeerde te werken. Een mistgordijn omgaf de ingestorte muren als een tent, dempte de stemmen van boven en beschermde me tegen hun ontdekkingen. Ik vond een enorme benen kraal en feliciteerde mezelf ermee dat ik wist dat het een gewicht van een weefgetouw was. Ik veegde de vochtige aarde er met mijn vingertoppen af en woog hem op mijn hand, terwijl ik me afvroeg wie hem voor het laatst had aangeraakt en wat ze had geweven, wat voor soort bot het was en wie het voor haar had uitgesneden. Een dier dat zevenhonderd jaar geleden was opgeofferd aan de behoefte of de hebzucht van de laatste mensen die de grond waarop ik zat hadden betreden. Ze moeten hier hun kleding hebben gekoesterd, het feit dat ze geen huiden droegen maar gekleed gingen als beschaafde Europeanen, hoewel ze maar een paar dagen zeilen van het poolijs woonden. Ik stopte hem in een plastic vondstenzak en noteerde de datum en het vak in het raster in een door de kou verwrongen handschrift. Zelfs op goede momenten zijn mijn vingers gevoelloos.

De meeste vrouwen zijn nu buiten op de heuvel. Het valt voor hen niet mee om de tot zwijgen gebrachte mannen te vinden in het donker. De wind ruist in mijn oren en de kleine stormlampen gaan snel uit. Ik zoek mijn weg naar de open deur, waarachter een tanende gloed zichtbaar is en kinderen huilen. Ik glip langs de rand van het vertrek, hopend op een plekje bij het vuur, terwijl de kinderen jammeren en hun moeders buiten zijn in de koude nacht.

Twee aan twee slepen de vrouwen de mannen naar binnen. Ze zijn allemaal dood, degenen die eerder op de avond tegen elkaar opboden en sterke verhalen vertelden bij de mede; de hand die het kind heeft geslagen hangt slap, half gescheiden van de arm. De vrouwen werken zwijgend, hun tunieken vol rode vlekken. Ze huilen niet en ook de kinderen vallen stil, afgezien van een meisje dat begint te gillen op een toon die de hoge ruimte vult. Ze staat naast haar vader, trekt aan zijn bloedeloze arm. De vrouwen werken door. De grond is hard bevroren en deze mannen zullen tot het voorjaar geen begrafenis krijgen. De vrouwen wassen hen met water uit de ketel op het vuur en halen dan linnengoed uit de kisten langs de muur. Wanneer de mannen als winterbaby's zijn ingebakerd, dragen de vrouwen, een aan de schouders, een ander aan de knieën, de zachte lichamen, zwaar als dekenen die nat zijn van het rivierwater, naar het bijgebouw, waar ze de terugkeer van de zon moeten afwachten. Nadat ze zes mannen hebben weggebracht houden ze ermee op en ze leggen de anderen op een rij bij de deur. De kinderen zijn naar bed gegaan, maar de vrouwen blijven bij hun doden waken en luisteren naar de geluiden die de wind meevoert, tot het buiten lichter wordt en de wind afzwakt.

‘Goedemorgen! Nina, wakker worden. Kom, tijd om op te staan.’

Yianni gluurde door de tentopening.

‘Wat is er?’

‘Het is ochtend. Waarom heb je met je tent open geslapen? Je moet het verschrikkelijk koud hebben gehad.’

Ik schoot overeind. Mijn zaklamp, die ik altijd naast me heb liggen, lag in de deuropening en mijn schoenen zag ik nergens.

‘Dat heb ik niet gedaan. Weet je dan niet meer dat ik vroeg naar bed ben gegaan? Je hebt me de tent dicht zien doen. En nu is mijn

zaklamp verplaatst en ik zie mijn schoenen nergens.'

Yianni keek me aan. Zijn ogen waren rood en gezwollen en zijn stoppels begonnen uit te groeien tot een baard.

'Heb je geslaapwandeld?'

'Nee. Ik slaapwandel niet. En zelfs een doorgewinterde slaapwandelaar zou moeite hebben met deze slaapzak.'

Catrina's tent begon te schudden alsof er een beest in zat dat eruit probeerde te komen.

'Ik heb iemand horen rondlopen,' zei ze. 'Ben jij niet naar de wc geweest?'

'Nee. Eerlijk gezegd plas ik nog liever in mijn bed dan hier midden in de nacht in m'n eentje rond te moeten strompelen. Niet dus. Ik zeg het al de hele tijd: er is hier iets aan de hand. Iemand heeft mijn tent opengemaakt en mijn spullen verplaatst.'

Ik huiverde. Yianni gaf me de zaklamp aan, maar bij de gedachte aan dode vingers die hem hadden vastgepakt terwijl ik sliep, wilde ik hem niet aanraken. En de zaklamp had naast de trui gelegen die ik als kussen gebruik, dus datgene wat hem had gepakt, moest eerst over me heen zijn geklommen. Ik sloeg mijn armen om mijn schouders; ik voelde me misselijk.

'Je moet het zelf hebben gedaan, Nina. Weet je zeker dat je vannacht niet naar de wc bent gegaan en het weer bent vergeten?'

Ik keek hem aan, trok toen mijn knieën op en begroef mijn gezicht. Het bood geen troost, geen enkele troost, om gelijk te hebben.

Catrina stak haar hoofd uit haar tent.

'Ik heb echt iets gehoord. Ik kan niet zeggen dat het ook maar enigszins bovennatuurlijk klonk.' Ze verhief haar stem. 'Is er vannacht iemand op geweest?'

'Wat?' Zo te horen sprak Ben met volle mond.

'Ben jij vannacht op geweest? Iemand heeft Nina's tent opengemaakt en haar spullen verplaatst.'

Hij gaapte luid. 'Als ik op was geweest, zou ik Nina's schoenen niet hebben verplaatst. Slaapwandel je soms, Nina?'

'Ze zegt van niet.'

Ik keek op. 'Kan iemand misschien mijn schoenen gaan zoeken?'

‘Ik zal eens kijken.’

Yianni begon naarstig rond te speuren en ik keek lusteloos toe. Er hing een grijs wolkendek boven zee en het gras was nat. Ik legde mijn hoofd weer op mijn knieën en dacht aan jou, terwijl je uit bed stapte, het dekbed van je af gooide, vergat het weer op te schudden en recht te trekken, en neuriënd en brommend, onnodig langzaam op weg ging naar de douche. De raadselachtige stilte tussen het dichtdraaien van de kraan en het geknars van de douchedeur bij het opengaan, vaak minutenlang. Ik probeerde te denken aan wat ik er niet allemaal voor overhad om in ons bed te liggen en me eraan te ergeren dat je het dekbed van je afgooit en aan je gestuntel en te hopen op een kopje thee en misschien zo’n plotseling, hoogstnoodzakelijk samenzijn ingepast tussen je douchepartij en het aantrekken van je pak dat me zoveel voldoening schenkt dat opstaan weinig zin meer lijkt te hebben.

‘Nina? Ik kan ze niet vinden. Weet je zeker dat ze niet in je tent liggen?’

De wolk was op dezelfde plaats blijven hangen, maar een zee-meeuw kwam er al een baksteen uit naar beneden vallen, en landde keurig op de rots achter de tent van Ruth.

‘Hoe zou ik in godsnaam een paar modderige bergschoenen moeten kwijtraken in een tweepersoonstent met één persoon en negentien boeken?’

‘Ik vraag het maar. Oké, jongens, kunnen jullie nu allemaal opstaan? We hebben nog minder dan twee weken en we zullen een paar dagen verspelen door het weer. Ik wil die kuil zo snel mogelijk leeg hebben. Ruth, Jim?’

‘Goed, Yianni, we zijn al wakker. Kun je niet beter Nina’s schoenen zoeken? Ze kan niet op blote voeten werken.’ Ruth klonk alsof ze al naar de sportschool was geweest, had gedoucht, haar kleren uitgezocht en zich had opgemaakt.

‘Spreek voor jezelf,’ zei Jim. ‘Yianni, het is nog geen zes uur.’

‘We hebben een hoop te doen. Ontbijt over tien minuten.’

Ik ontbeet, of zat althans op een rots gestoofde pruimen over een bordje heen en weer te schuiven, met mijn voeten in Catriona's sjaal gewikkeld. Yianni zat met zijn lepel tegen de rand van zijn kom te tikken; zijn ongeduld was zichtbaar als een schaduw. Zodra Ruth het laatste delicate hapje tussen haar gestifte lippen had gestoken stond hij op.

‘Goed. Nina, ik wil jou en Ruth vandaag bij de kuil hebben. Er valt wat graafwerk te doen waarvoor geen ervaring nodig is, maar ik wil dat iemand met ervaring er een oogje op houdt. Catriona, jij kunt verder met de lagen in de kapel. Jim en Ben, jullie gaan de vondsten catalogiseren tot Ruth jullie nodig heeft.’

‘Dat kan ik niet,’ zei ik. ‘Yianni, dat kan ik echt niet. Je hebt het me beloofd: geen lijken. Dat heb je beloofd, weet je nog, die avond in de flat?’

‘Zodra je op lijken stuit, zullen Jim en Ben het overnemen. Maar ik heb je daar vandaag nodig. We beginnen in tijdnood te raken. Er is geen garantie dat we subsidie krijgen voor een volgend seizoen en bovendien zouden publicaties een jaar vertraging oplopen als we nog een keer terug moeten. Ik heb de ESRC gezegd dat we het in één seizoen voor elkaar krijgen en dat zullen we ook.’

Ik voelde een klem om mijn borst. ‘Ik kan niet tegen lijken. Het spijt me, maar ik kan het echt niet doen.’

‘Dat hoeft ook niet. Maar ik verwacht je boven zodra je je schoenen hebt gevonden.’

Als ik word toegesproken als een kind, wordt het nog moeilijker om me volwassen te gedragen. Ik begon te huilen. ‘Ik kan niet eens werken met blote voeten. Ze zullen bevriezen. Ik moet mijn schoenen hebben.’

Hij zette zijn bord met een klap neer. ‘Ik zoek die kloteschoenen wel!’

‘Hé.’ Jim stond open legde zijn hand op Yianni's arm. ‘Rustig. We werken hier samen, weet je nog? Niemand probeert tijd te verspillen. Kom op, ik help je die schoenen zoeken. Meisjes, jullie doen de afwas, oké?’

Ze liepen weg, de heuvel op.

‘Meisjes?’ Ik kon nog niet ophouden met huilen. ‘Meisjes? Ze kunnen doodvallen! Doe de afwas. Burgerlijke rotzak. Verdomde fundamentalist.’

‘Ja,’ zei Ben. ‘Ik b n geen meisje.’

Catriona en Ruth begonnen te lachen en ik draaide me om en kroop weer in mijn tent. Ik nestelde me in mijn slaapzak en deed alsof ik geloofde dat ik daar, zonder schoenen, de komende week opgekruld zou kunnen doorbrengen en *Middlemarch* lezen en wachten tot de tijd verstreek totdat ik naar jou terug kon gaan. Ik had zelfs niet echt zin meer in lezen. Ik trok de capuchon van mijn slaapzak strak om mijn gezicht, rolde me op tot een balletje en deed mijn ogen dicht.

Ik doe de deur van het bijgebouw open, die in zijn leren hengsels kraakt. Buiten glinstert de sneeuw in het maanlicht, maar hierbinnen hangt een dikke deken van duisternis. Voor de deuropening zie ik tenen uit gerafeld linnengoed steken, maar verder wachten de doden in verborgenheid. Ik loop door en voel ruwe doeken die iets bedekken wat hard en koud is, zelfs met mijn koude vingers. De doden staan stijf bevroren tegen de muren opgestapeld, omdat er niet genoeg ruimte is om ze op de grond te leggen. Mijn vingers stuiten op de papierachtige gladheid van een bevroren gezicht, prikkende wimpers en dan het ijsblokje van het open oog.

‘Nina? We hebben je schoenen gevonden.’

‘Nina? Slaap je weer?’

‘Ik ben wakker.’ Ik keek op. Catriona.

‘Kom op. Je moet geslaapwandeld hebben; ze stonden boven bij de kuil. Heb je erover gedroomd?’

Ik ging rechtop zitten. De schoenen waren modderiger dan ik ze had achtergelaten. ‘Nee.’

Ze stak ze me toe en ik pakte ze met tegenzin aan.

‘Kom op, Yianni zit te wachten. Hij lijkt een stuk rustiger nu hij boven is. Ik weet zeker dat je van hem mag stoppen zodra Ruth er dichtbij komt.’

‘Dicht bij de lijken.’

‘Je hoeft ze niet te zien. Niemand wil je een trauma bezorgen. Maar echt, het zijn maar beenderen. Die hebben we allemaal.’

Ik huiverde. ‘Hou op. Ik kom eraan. Ik ben zo boven. Ik vraag me alleen steeds af wie of wat hier zijn voeten in heeft gestoken.’

‘Denk je dat Goudhaartje je schoenen heeft uitgeprobeerd? Nina, je moet geslaapwandeld hebben. Er kan niet iemand je tent zijn binnengekomen zonder je wakker te maken. En ik geloof echt niet in geesten die schoenen van mensen lenen. Lopen geesten dan rond op schoeisel?’

‘Ik slaapwandelen niet. Dat heb ik nooit gedaan. Ik zou met mijn ogen dicht niet eens mijn schoenen aan kunnen doen.’

Ze keek naar de heuvel, met haar troffel nog in haar hand.

‘Hoe dan ook, je zou wel weer eens mee kunnen graven.’

‘Ik sta zo op.’

Het kostte me behoorlijk wat tijd om uit mijn slaapzak te komen en de koude schoenen aan te trekken. De eerste dagen hier deden mijn kuitspieren zeer van de zware bergschoenen omdat ik die de hele dag aanhad. Ik denk dat gewone schoenen nu raar zouden aanvoelen, maar ik wilde terug zijn in de wereld waar ik ’s ochtends kan kiezen welke schoenen ik die dag wil dragen. Ik dacht aan het paarse paar met geborduurde bloemen erop dat ik de laatste week thuis in de uitverkoop had gekocht, die nog in vloeipapier lagen te wachten. Ik denk dat ze van zo’n merk zijn dat er een stoffen schoenenzak bij levert, zo’n overbodig maar intens pleziertje, net als de vele lagen doosjes en zakjes om echte sieraden. Ik draag overigens nog steeds de ring en doe mijn best er geen krassen op te maken. Hij lijkt wat losser te zitten.

Toen ik bij de kuil kwam, was alleen Ruth er; ze zat gehurkt in een hoekje en groef alsof ze aan een tunnel werkte.

‘Sorry dat ik zo laat ben.’

Ik ging op de rand zitten. De kuil, een keurige rechthoek van rijk zwart leem in het arme grauwe veen, was zo diep dat ik mijn benen kon laten bungelen.

‘Wil jij daar verderop beginnen? Het is op het moment alleen

maar een kwestie van graven, van dieper komen. Zeg het me zodra je veranderingen in de bodem ziet.'

Ik bleef zitten. Er hing een grauwe lucht dicht boven de heuvels, maar de zee was donker en duidelijk zichtbaar.

'Begin je daar in die hoek?'

Ik stond op en liep langs de rand, want ik wilde niet op de doden staan.

'Nina, ze zullen niet bijten, die botten.'

Ik dacht aan de tanden. 'Dat hebben ze ooit gedaan. Ooit hebben ze gebeten.'

'Toen ze nog spieren hadden. Mag ik je wat vragen?'

Ik ging weer zitten. De schapen in het veld beneden stonden op en streken toen weer neer. 'Waarom ik meedoe aan een opgraving?'

'Precies.' Ze schoof bij me vandaan terwijl ze vlug doorwerkte.

'Ik heb belangstelling voor Groenland, ik ben geïnteresseerd in de Groenlanders. Ik denk dat ik het voornamelijk zonde vind de kans om iets te ervaren voorbij te laten gaan.'

'En je had niet in de gaten dat het blootleggen van begraafplaatsen deel uitmaakt van de ervaringen bij archeologie?'

'Yianni heeft het me bezworen. Hij bezwoer het me.'

Ik snufte en slikte. Ik had een loopneus en ik veegde hem af met mijn hand. Ik duwde me van de rand af de kuil in. Ik hurkte neer en begon aarde te verplaatsen alsof het eten was dat ik niet lustte. In de grafkuil zaten we uit de wind, maar ik hoorde hem door het gras gaan. Toen ik omhoogkeek, kon ik de heuvel en de lucht zien, maar wat er laag op de grond naast de kuil was, onttrok zich aan mijn blikveld. De bodem aan de zijkant bij mijn gezicht werd donker.

'Doe je eigenlijk wel iets?' Haar gezicht was bleek, de sproeten donker.

'Ik ben aan het graven.'

'Je graaft niet, Nina, je verspilt tijd. Tijd en geld voor onderzoek. Yianni had iemand kunnen hebben die wél werkte. Nog een archeoloog. Dit is onderzoek, geen toerisme. Dit is niet Nina's Groenlandse griezelreis.'

Ik begon te trillen. Mijn ademhaling versnelde. Ik wendde me van haar af, naar de koude aarde.

‘Jij hebt blijkbaar nooit iemand verloren. Doden komen je schoenen niet lenen, Nina. Ze komen niet ’s nachts op bezoek. Ze zijn weg, voor eeuwig, en je ziet ze niet meer terug. Dus hou je mond en graaf, oké? En hou op met huilen. Er is niets waar je om hoeft te huilen, met je volmaakte relatie en je rijke vriendje en je ringetje dat je maar blijft ronddraaien. Je weet helemaal niks van de dood, Nina. Helemaal niks van doodgaan en mensen verliezen van wie je houdt.’

Er klonk een hoog gierend geluid, als van een militair vliegtuig, afwisselend hard en zacht in mijn hoofd. Ik krulde me op op de grond en begon te wiegen, wachtend tot ze zou ophouden, en toen ze dat niet deed klom ik de kuil uit en ben ik weer hiernaartoe gegaan. Het spijt me vreselijk dat ik je zo teleurstel, maar ik kan er niet meer tegen. Er zitten dode mensen in mijn hoofd en verrot vlees aan mijn vingers. Open monden en klauwende handen. Vleesloze voeten in mijn schoenen en huilende stemmen. Het is donker hier, koud en donker, en er worden vreemde geluiden aangevoerd met de wind.

Ruth

Je had gelijk. Ik had hier niet naartoe moeten gaan. Ik dacht dat Groenland zou kunnen helpen. Ik dacht dat de wildernis en een ongerept landschap me zouden kunnen genezen waar jij in gebreke bleef. Ik dacht dat ik me bij de aanblik van het ijs op een of andere manier beter zou voelen, bevrijd van mijn weduwekap, maar de he-lende kracht van natuurlijke schoonheid blijkt een volksmythe. Net als hulpverlening. Net als een fase afsluiten. Net als God. De mensen zeiden tegen me dat ik na de begrafenis het gevoel zou hebben dat er iets was afgesloten. Alsof een rouwproces een snelweg is met motels waar je gedurende de diverse stadia verblijft en waar je de deur achter je dichttrekt als je verdergaat, en toen zei jij dat je een nieuwe fase ingaat wanneer je ophoudt met boos zijn. Nou, ik ben nog steeds boos, boos op jou, en boos op hen. Geluk nastreven is een recht, geen plicht. Jij zorgde ervoor dat mijn rouw klonk als een verslaving, iets wat je kon genezen met een twaalfstappenprogramma, terwijl je daar tussen je kelims en je abstracte klodders zat en je kinderen hun autootjes door de gang heen en weer lieten rijden. Je vertelde me hoe ik moest rouwen terwijl je vrouw, je geparfumeerde vrouw, in haar soep roerde en verdomme pianospeelde. Blijf op de snelweg, en op de grens van de volgende staat bereik je acceptatie. Amerikanen zijn dol op ruimtelijke metaforen, heb je dat gemerkt? We hebben de neiging bij alles te doen alsof het een huifkar-tocht naar het Westen betreft.

Ik ben altijd 'de Amerikaanse' geweest. In Parijs en Amsterdam droeg ik mijn nationaliteit demonstratief als een dure jurk, maar

toen ik naar Columbia ging, moest ik thuiskomen en hem uitdoen. Ik dacht dat het een opluchting zou betekenen om mijn erfgoed weer op te eisen. En een tijdje was dat ook zo. Ik hoefde niets over mezelf uit te leggen, niemand was verrast dat ik de taal sprak. Ik vond weer mijn draai in de stad, en toen leerde ik Lisa en Kate kennen, en daarna James. Tegen de tijd dat we in het appartement aan Plum Street trokken, na de kerst, was mijn accent zo goed als terug en zei ik niet langer de waarheid wanneer jongens achter de kassa me vroegen hoe het met me ging. Goed, dank je wel, en met jou? Toen – achteraf – ontdekte ik dat er geen plaats was voor de dood. We noemen het een probleem en gaan naar traumaparasiëten zoals jij om het op te lossen. Hulpverlening. Alsof 'hulpverlening' de dood draaglijker kan maken. Alsof er een softwarepatch bestaat voor sterfelijkheid. Je kunt zoveel koppeltokens in je identiteit hebben als je wilt; niemand kijkt me vragend aan als ik zeg dat ik een Frans-Amerikaanse ben die 'in Europa' is opgegroeid (zelfs jij, met je half-Duitse pretenties, ziet 'Europa' als één geheel), maar ik mag geen rouwende Amerikaanse zijn, een Amerikaanse die niet tegen haar eigen appartement kan vanwege iemand die er niet is, een Amerikaanse die nog steeds de stem van haar levenspartner op haar antwoordapparaat heeft staan terwijl hij al maanden dood is en er vanaf de bank heen belt met haar mobiele telefoon, alleen maar om zijn stem te horen. Een Amerikaanse in wier hoofd een doorlopende film draait van iemand die levend verbrandt.

Sorry. Dat wil je immers niet weten. Je wilt niet dat ik eraan blijf denken, maar dat doe ik wel. Nog steeds. Ondanks wat je me telkens weer hebt voorgehouden terwijl het zonlicht paars en rood en blauw op je vloer scheen en je vrouw Brahms zat te tingelen en je de telefoon in de hal negeerde en de Kleenex aanreikte. De ogen van mensen ontploffen wanneer ze verbranden, wist je dat? Ik neem aan dat je tegen die tijd bewusteloos bent, maar als je verbrandt, sterf je door bloedverlies. Aan pijn kun je niet doodgaan, wat betekent dat er geen grens is, met betrekking tot tijd of hevigheid, aan de pijn die je kunt voelen. Ik kan hem daar niet achterlaten, ik kan me niet afwenden van wat ik niet kan delen. We weten tenminste

hoe lang het geduurd heeft. Maar ik vind weinig troost in de wetenschap van die tweeënveertig minuten tussen het telefoontje naar het alarmnummer en de constatering in het ziekenhuis dat hij bij aankomst al dood was. Er moet toch een grens zijn aan hoe erg tweeënveertig minuten kunnen zijn? En ik vraag me nog steeds af of hij nog leefde, of zijn hart nog klopte toen de brandweerlieden hem eruit sleepten. Is hij in de ambulance gestorven? Beseftte hij het? Iets? Was hij er nog, nog steeds? Zijn dierbare gezicht. De politie heeft foto's, die ze me niet willen laten zien. Bij de dienst wilde ik zijn moeder haar bloemen naar haar hoofd gooien en het deksel openzetten, als bij een piano, en iedereen laten zien wat er van James over was: een verminkt geval in een glanzende kist onder een laag bruidstaartglazuur.

Sorry. Dat wil je niet weten. Je vindt dat ik 'die stem moet uitzetten'. Tegen James moet zeggen wat ik hem te zeggen heb en moet beseffen dat de tijd verstrijkt. Nou, die stem is van mij, het is de *über*-stem, de voiceover van elke ademhaling. Je probeerde me zover te krijgen dat ik een ander verhaal vertelde, maar nu praat ik en je kunt niet terugpraten, jij met je volmaakte leven, jij die alle antwoorden hebt. Met je blonde haar en je gebruinde huid en je monumentale voeten in je Volkschue-sandalen. Weet je, ik zat daar altijd naar je teennagels te kijken, net roze schelpjes, en hoe je haar op je benen groeit, rechtop en glanzend. Bij de meeste kerels lijkt hun lichaamsbehaaring op schaamhaar, eerder ruw als wol dan zacht als satijn. De meeste mannen houden het bedekt als ze aan het werk zijn.

Afijn, Groenland. Het zal ook best prachtig zijn, in al zijn kilte. Catriona heeft het steeds maar over het licht en Nina lijkt het strand fijn te vinden. Er waren bloemen, wat ik niet had verwacht, maar die zijn nu verwelkt en verschrompeld en het wordt elke dag kouder. Het graven gaat goed, ik kan nog werken – dus wat dat betreft had je het mis – en ik word er moe van, wat betekent dat de uren 's nachts verstrijken zonder dat ik er erg in heb. Maar ik vind het hier niet prettig. Je zou niet denken dat ik terwijl ik James zo mis nog kan verlangen naar sanitair en verwarming en deuren die dicht kunnen,

maar dat doe ik wel. Misschien zie je daarin de kiem van mijn herstel, dat ik op een dag zo bezig ben met wc's met spoelbak en keramische stijltangen dat ik niet meer aan James denk, terwijl ik in werkelijkheid mijn hoofd kaal zou scheren als ik daardoor nog een paar seconden in zijn armen zou kunnen doorbrengen.

Sorry, ik ben hier immers heen gegaan om me met Groenland bezig te houden? We zijn met z'n zessen. Yianni leidt de opgraving. Hij is Grieks, Brits-Grieks, als de Britten aan koppelteken zouden doen, wat niet het geval is. Catriona, een Schotse die schildert en zich niet wast. Nina, Engelse, blond, neurotisch, literair criticus, geen archeoloog, erg verwend door Yianni, die smoor op haar is. Jim, aardige christelijke jongen uit Iowa die op een of andere manier op Harvard terecht is gekomen. Ben, uit Noord-Engeland, via Madison. Ons kamp bestaat uit een kringetje van tenten op een veldje vlak bij het opgravingsterrein en geen van allen zijn we sinds we zijn aangekomen verder dan zo'n honderd meter van dat kringetje vandaan geweest. De anderen, Nina uitgezonderd, werken aan de Noorse Groenlanders en zijn echt betrokken bij de opgraving. Ik denk steeds dat ik hier niet zou moeten zijn en draai mijn film van de brand af en fantaseer over warme douches en een plek waar ik ongestoord kan zitten huilen, maar toen ik het met jou niet meer zag zitten, wist ik dat ik uit New York weg moest. Ik kon nog steeds de aanblik van het appartement niet verdragen, zonder James die zijn keukenstoel naar achteren schuift en zijn schoenen op de mat laat staan zodat ik erover struikel en de radio hard aan heeft staan in de douche. Zonder James die *Sur le Vent* uit de taxfreeshop in een geribbeld doosje op mijn bureau achterlaat of Rousillon ondergoed onder mijn kussen. De laatste paar weken bleef ik tot sluitingstijd in de bibliotheek en hing daarna rond in de boekwinkel tot de woorden op de pagina's vervaagden en ik niet meer wist wat ik las. Vervolgens liep ik naar Plum Street, bijna hopen op een schietgrage straatrover, en kroop zonder het licht aan te doen in bed om maar niet te zien dat hij er niet was. Ik durfde niet te gaan slapen omdat ik me misschien om zou draaien om me tegen zijn rug aan te vlijen. 's Nachts werd ik soms wakker, merkte dat hij er niet was en stapte

de zitkamer in om tegen hem te zeggen dat hij niet voor de tv moest blijven zitten slapen en naar bed moest gaan. Het duurde lang voor het ochtend werd. Om zes uur ging ik rechtstreeks naar Starbucks voor koffie en een muffin en dan weer naar de bibliotheek, lopend om de tijd tot die opening te overbruggen. Veel mensen brengen te veel tijd in de boekwinkel door, en ik begon ze te herkennen.

Ik ben niet echt geïnteresseerd in de Noorse Groenlanders. Het was professor Ekstroms idee om me hiernaartoe te sturen, in een poging mijn proefschrift, zo niet mijn gezond verstand te redden. (En hij heeft gelijk. Het proefschrift is het redden waard. Onderzoek heeft waarde, onafhankelijk van degenen die het uitvoeren, en onafhankelijk van jouw visie dat psychische gezondheid het enige is wat er echt toe doet. Dat is niet waar. Je kunt gelukkig, saai en dom en egocentrisch zijn, en je hoeft niet ver te zoeken om daarvan een voorbeeld te vinden.) De cultuur van de Groenlanders was niet bepaald een dynamische – die is vijfhonderd jaar lang hetzelfde gebleven tot iedereen dood was. Ze stierven door behoudendheid; ze bleven proberen graan te verbouwen omdat dat in het begin resultaat had opgeleverd, tot de temperatuur in de vijftiende eeuw daalde. Ze waren met te velen om een dergelijke klimaatverandering te overleven, maar ik zie geen enkel bewijs dat ze daar erg veel moeite voor hebben gedaan. Ze hadden natuurlijk van de Inuit moeten leren, en hun grote boerenhoeves met vulkanische ondergrondse verwarming en stromend water op diverse plaatsen in de keuken moeten verlaten. Sommige ervan lijken sauna's te hebben gehad, terwijl ze elk beetje brandstof hadden moeten bewaren om mee te koken. Wat je in Groenland kunt verbouwen, heeft een lange kooktijd nodig. De Groenlandse Inuit leidden een nomadisch bestaan omdat dat was wat het land te bieden had, maar de Noormannen, die aankwamen in een tijd waarin Engelse monniken hier druiven teelden, hebben nooit beseft dat wat zij voor normaal hielden in feite de warmste periode sinds eeuwen was. Ze moeten de winters langer en strenger hebben zien worden en de oogst jaar na jaar kleiner, en ik weet zeker dat sommigen het hebben opgegeven en terug naar IJsland zijn gegaan of westwaarts naar Vinland zijn getrokken, maar velen lijken

te zijn blijven hangen. Er zijn hier honden gevonden die zijn geslacht voor hun vlees, en afvalhoppen met slakkenhuizen. Kun je je voorstellen dat je je gezin probeert te voeden met slakken? Jouw kinderen, wier haar nog meer glanst dan hun schoenen? Ik vermoed dat de meeste Groenlanders uiteindelijk van de honger zijn omgekomen, hoewel alleen anorexiapatiënten en verdwaalde ontdekkingsreizigers echt van de honger sterven, omdat ze niet over genoeg calorieën beschikken om hun hartslag aan de gang te houden. Als het je lukt dat punt te bereiken, is het waarschijnlijk een tamelijk prettige manier om aan je eind te komen. De meeste mensen lukt dat niet. Bij hongersnood sterven ze aan uitdroging door diarree, overdraagbare ziektes en misschien een tekort aan vitamines en mineralen. Niet zo prettig als hartfalen, maar beter dan verbranden. Nina heeft nachtmerries over degenen die verhongerden, maar ik kan wel ergere dingen bedenken. Kan niet ophouden aan ergere dingen te denken.

Archeologie, dat moet ik toegeven, roept interessantere mogelijkheden op. We zijn nog niet echt aan de kapel begonnen, maar er lijkt brand te zijn geweest, wat voedsel geeft aan de theorie over overvallen door piraten. En de grafkuil levert, afgezien van het feit dat die Nina over de rand van de psychose heeft geduwd waarop ze lijkt te balanceren, mogelijk nieuwe ideeën op over de relaties tussen de Noren en de Inuit. Die kuil bevindt zich op de heuvel boven de schuur, wat vreemd is gezien de nabijheid van vermoedelijk gewijde grond rond de kapel, waar ze een orthodoxe begrafenis hadden kunnen krijgen, en hij is groot maar niet diep, tenzij er onder de skeletten die we tot nog toe hebben gevonden meer begraven liggen. Yianni is bang dat we de opgraving dit seizoen niet af krijgen, en ook, denk ik, dat de angst voor de epidemie zou kunnen betekenen dat er mensen eerder willen of moeten vertrekken of dat het daardoor lastig wordt om volgend jaar terug te komen. Hij laat de grafkuil trouwens vrij vaak aan mij over, en het geeft een bepaalde rust om een plek voor mezelf te hebben, ook al is het een begraafplaats.

Nina zou me helpen, maar ze is meteen de eerste middag afge-

haakt, nog voor we het eerste skelet hadden blootgelegd. Van begin af aan heeft ze 's nachts liggen gillen en schreeuwen, ze heeft nachtmerries die steeds erger lijken te worden, of in elk geval storender, naarmate de tijd verstrijkt. Je zou het geweldig vinden, een knappe aan Oxford afgestudeerde vrouw die volkomen opgaat in haar waandenkbeelden. Plath aan de Prozac. Het is al erg genoeg om vanuit het donker en de stilte het koude licht van de nacht in getrokken te worden door de angsten van iemand anders, maar nog erger is het dat ze van ons verwacht dat we ons er ook bij laten betrekken. 'Er is hier iemand geweest,' houdt ze vol. 'Yianni, ik heb voetstappen gehoord.' 'Yianni, ik hoorde iemand ademen.' Wat dat betreft heb je nog geluk gehad, denk ik. Ik hoor geen voetstappen en hoor ook niemand ademen. Geen voeten en geen longen, geen uitzettende ribben, geen kloppend hart naast me onder het dekbed, geen over het kussen uitgespreide haren, geen armen om 's nachts naar te tasten. Als slapen zo vreselijk is, zou ze wakker moeten blijven en moeten overwegen naar huis terug te gaan, naar haar verloofde, die, naar ze zegt, al gereserveerd heeft in het restaurant voor de eerste avond dat ze terug is. Weet je nog dat ik je heb verteld dat James me die avond een tafeltje had laten reserveren bij Pablo's? Ik heb je niet verteld dat ze belden toen de politie nog bij me in het appartement was, om te zeggen dat ze niet opengingen 'uit respect'. O, oké, zei ik, natuurlijk. Bedankt. Uit respect voor James, dacht ik, onnadenkend. En gaat het goed met u? vroeg Juan, alsof hij het al wist. Het was de eerste keer dat ik iemand moest vertellen dat hij dood was, en met de telefoon in mijn hand staarde ik naar de politieagente, naar de insignes op het jasje van haar uniform, de roos op haar schouders. Nee, zei ik, niet echt goed. Niet geweldig, vandaag, omdat... Nou, omdat het ernaar uitziet dat James... James dood is. Toen gaf ik de telefoon aan de agente en bleef staan; er was geen reden om me te verroeren.

Sorry. Zelfkwelling, zeiden ze, de weinige mensen die na de eerste paar weken bleven luisteren, en ze bedoelden zelfmedelijden. Ga naar het volgende stadium, houd je aan het Amerikaanse rouw-schema. Nina kwam aan de rand van de grafkuil zitten, zwaaide

haar benen eroverheen als iemand die vanaf de kade zit te vissen, terwijl ik naar het niveau van het eerste graf toe werkte. Kom erin, dacht ik, het water is heerlijk. Ik wist dat ze bang was voor botten.

‘Het is nu alleen nog maar een kwestie van graven,’ vertelde ik haar. ‘Zeg het me zodra je veranderingen in de bodem ziet, dan neem ik het van je over.’

Ze keek naar de lucht en zei niets.

‘Begin je daar in die hoek?’

Ze liep langs de rand alsof de kuil vol slangen zat.

‘Het zijn maar botten. Die hebben we allemaal. Ze zullen niet bijten.’ Of lopen, of eten, of kussen – nooit meer.

‘Dat hebben ze gedaan,’ zei ze. ‘Ooit hebben ze gebeten.’

Hij had zich die ochtend geschoren, had de badkamer bezet gehouden terwijl ik naar een afspraak met Ekstrom moest. Zijn wang glad, de geur van aftershave met kaneel en ceder en zijn adem die naar tandpasta rook, een sneetje in zijn bovenlip die ik kuste voor hij wegging. Twee uur later was die door het dashboard heen geknald en tot fijne as verbrand.

Nina ging ervandoor en ik begon weer te graven, door steeds brokkeliger wordend leem. De wind werd kouder en blies mijn haar in de war en ik wist dat ik te moe zou zijn om het weer te fatsoeneren. Het is nu te koud om het in de rivier te wassen, en als ik het al klaar speel om mijn haar in de emmer te wassen, is het de volgende ochtend nog vochtig. Terwijl de wolken donker werden en de wind aanwakkerde, bleef ik doorgaan in de beschutting van de grafkuil. Ik zou hem in zijn Italiaanse pak hebben begraven. Linnen vergaat langzaam en ik had het een prettige gedachte gevonden als het nog om hem heen zat terwijl het vlees van de botten viel maar zijn lichaam niet meer de vorm voor kleren had. Dat pak had hij in Rome gekocht en als handbagage mee naar huis genomen, alsof het mirre voor het kindje Jezus was. Hij heeft het maar twee keer gedragen, op Kates bruiloft en Joels bar mitswa. Het leek me het geld niet waard – het was een bedrag waarvan Kate en ik weken zouden kunnen leven – maar ja, een goed pak raakt nooit uit de tijd. Ik zou het aan Paul kunnen geven, maar dat doe ik niet. Het blijft in de hangkast naast

mijn rode jurk hangen, ter herinnering aan hoe we samen hebben gedanst op Kates receptie.

Ik werkte de hele kuil door; in een hoek was de bodem duidelijk donkerder en kruimeliger dan elders. Ik bleef daar bezig en streek de aarde weg alsof ik hem niet wilde wekken. Op mijn stijve schouders begon net een miezerig regentje te vallen, toen ik op iets langs en glads stuitte. Ik bedekte het weer, drukte de aarde aan alsof het een zandkasteel betrof en ging op zoek naar Yianni. Skeletten moeten, in tegenstelling tot de levenden, tegen regen worden beschermd.

Yianni zat in kleermakerszit met de laptop op schoot en links en rechts van hem een notitieboek in de ingang van de tent met de vondsten. Hij keek op.

‘Iets gevonden?’

‘Een lang menselijk bot. Maar het regent. Wil je dat ik een luifel opzet?’

Hij boog voorover, tuurde naar de lucht. Het licht boven de heuvels begon al te vervagen. ‘Morgen. Tegen de tijd dat we hem hebben opgezet is het donker.’ Hij keek de andere kant op. ‘Is Nina daarboven in haar eentje?’

‘Natuurlijk niet. Ze is al uren geleden weggegaan.’

Hij zette de laptop weg en kroop naar buiten.

‘Ik heb haar niet gezien. Ik ben hier een hele tijd bezig geweest. De accu begint op te raken.’

‘Jammer dat hij niet op windenergie werkt,’ zei ik. Je zou toch vermoeden dat hij had bedacht dat zonne-energie niet de aangewezen technologie is voor Groenland.

‘Ik denk niet dat de subsidie toereikend zou zijn geweest voor een windmolen. Heeft Nina gezegd waar ze heen ging?’

Ik schudde mijn hoofd. Hij liep naar haar tent. Ze besteedt meer aandacht aan die roze tent dan aan haar kleren.

‘Nina? Ben je daar?’

‘Misschien is ze beneden aan het strand,’ zei ik. ‘Ik zal zeildoek in de kuil neerleggen, goed?’

‘Graag. Ik kom zo boven kijken. Ik wil alleen even nagaan of alles goed is met Nina.’

Ik nam de tijd om het krakende plastic uit te spreiden en stenen te verzamelen om het te verzwaren. Toen legde ik de vierkante stukken tegen elkaar aan alsof ik een lappendeken aan het maken was. Ik heb geen naaiwerk meer gedaan sinds James' dood, zelfs niet voor de baby van Lisa. Die moet intussen al rondkruipen. Ik weet nog dat ik Lisa vertelde dat James dood was en me toen realiseerde dat ze had gebeld om me te laten weten dat ze zwanger was. Ik vroeg altijd: hoe gaat het met je? Dat wil ik echt graag weten. Het is beter iets te hebben om aan te denken. Maar niet dat. Niet dat Lisa en Jake baby's krijgen die James nooit zal zien. Hij was dol op baby's, maar hij was pas echt goed met grotere kinderen. Hij zou die van jou leuk hebben gevonden. Toen we vorig jaar Bradley meenamen naar het Science Museum, gingen ze samen op pad, drukten op knoppen en wisselden elkaar af bij de bedieningspanelen. Ik sloop weg naar het café met *Le Figaro*, die ik bij de kiosk in het park had ontdekt, en toen ze bij me kwamen zitten praatte Bradley bijna drie kwartier lang over de technische snufjes van ruimteschepen terwijl ik mijn ogen over de achterpagina liet gaan en James tekeningen voor hem maakte. We zouden kinderen hebben gekregen, later, wanneer ik een vaste aanstelling had en hij korter kon gaan werken bij de bank. Ik zou de pil hebben omgeruild voor foliumzuur en geen brie meer hebben gegeten. We hebben niet gevreeën, die laatste week. De avond voor het ongeluk heb ik lang doorgewerkt aan mijn aantekeningen, en toen ik naar bed ging wachtte hij al niet meer op me maar sliep hij al, met zijn vinger nog op een pagina van *Travelling Light in Kashmir*. Maar in het weekend had ik de pil een keer vergeten en het er bijna op gewaagd; toen dacht ik eraan dat Kates contract beëindigd was en zag ervan af. En dat was dat; James' DNA werd net als de waterpokken weggevaagd.

Ik klom de grafkuil uit en kwam weer overeind. Beneden bij het kamp scheen de kerosinelamp en de primus stond er vlak naast te branden. Er bewogen gedaanten, hun enorme schaduwen flakkerden en schommelden daarna tussen de tenten door weg. De zee was donker en kalm; grijs licht spleet de horizon. Ik liep naar de lichten toe, terwijl ik voorzichtig mijn weg zocht over het donkere gras.

‘Is het afgedekt voor de nacht?’ Yianni stond te roeren in een dampende pan met iets wat eruitzag als water en rook als compost.

‘Ja. Maar morgen hebben we een luifel nodig. Tenzij je zeker weet dat het dan niet regent.’

‘Dan hebben we een luifel nodig. Ruth, wanneer is Nina bij je weggegaan?’

Ik haalde mijn schouders op.

‘Ik heb niet op de tijd gelet. Ze is niet lang gebleven.’

‘Heb je gezien waar ze naartoe ging?’

‘Ik was aan het graven. De kuil is te diep om erbovenuit te kunnen kijken.’

Catriona hield een handvol lepels boven de stapel borden bij Yianni’s voeten.

‘Ze is niet in haar tent,’ zei ze. ‘En ik heb op het strand gekeken. En bij de kapel. Er zijn niet veel plekken om naartoe te gaan.’

‘Was ze van streek toen ze wegging?’ vroeg Yianni.

‘Ze is constant van streek,’ bracht ik naar voren. ‘Ze is bang voor geraamtes.’

‘Ze is wat kwetsbaar.’ Hij roerde weer in het water en keek op. ‘Was ze overstuur?’

‘Zou kunnen. Ze wilde daar duidelijk niet zijn.’

Catriona liet de lepels op het bovenste bord neerkletteren. In het zachte licht kronkelden haar ineengestrengelde haren als slangen om haar gezicht. ‘Ik maak me zorgen om haar.’

‘Waar waren de anderen?’ vroeg ik. ‘Zouden jullie het dan niet hebben gezien als ze de zee in was gelopen?’

‘Nee,’ zei Yianni. ‘Het eten is klaar. En als we Nina na het eten nog niet hebben gezien, ga ik de kustwacht bellen met de satelliettelefoon.’

Hij schepte het compostwater op en viste toen de onvermijdelijke noedels eruit.

‘Weer kipnoedels?’ vroeg Jim.

‘Er is ook chocoladepudding.’ Yianni gaf hem een bord aan.

‘Misschien is het maar goed dat Nina er niet is,’ mompelde Ben.

De laatste keer dat we ‘chocoladepudding’ aten, las Nina de be-

standdelen hardop voor en zei dat het, als het in het Verenigd Koninkrijk was geproduceerd, beschreven had moeten worden als ‘pudding met chocoladesmaak’, omdat er geen spoorje cacao in zat, en ze voegde eraan toe dat ze pannenkoeken voor ons had kunnen maken als Yianni gedroogde eieren had meegenomen. Dan kon ik, bedacht ik, kanten crêpes maken zoals papa me dat heeft geleerd toen we in Saoedi-Arabië woonden en ik uit verveling voor keukenprinses ging spelen. De eerste keer dat ik voor James kookte heb ik ze geflambeerd, echte crêpes suzette gemaakt met een fles Cointreau waardoor ik op pasta moest leven tot de volgende cheque van mijn beurs kwam.

We begonnen te eten. Ben heeft moeite met noedels en ik wendde mijn blik af.

‘Ze zou de zee niet in lopen,’ zei hij, ‘dat zou ze echt niet doen, toch?’

‘Nee,’ zei Yianni. ‘Ik geloof van niet. Tenminste, tenzij er iets is gebeurd.’

‘Zou ze weer dingen hebben gezien? Hoort ze misschien stemmen, voor zover je weet?’

‘Nee,’ zei Yianni. Hij zette zijn bord neer. ‘Ze is niet gestoord. Dan had ik haar niet uitgenodigd. Ik weet dat ze weleens depressief is geweest, maar het ging al jaren heel goed met haar. Ik bedoel, ze gebruikte geen medicijnen meer toen ik haar leerde kennen en dat was voor ze een relatie met David kreeg.’

‘Nou,’ zei ik. ‘Ze lijkt nu anders niet erg in orde. Hoe zat het met haar schoenen?’

‘Slaapwandelen, vermoed ik,’ zei Yianni.

‘Tenzij we haar geloven,’ zei Catriona. ‘Ik bedoel, ik heb een keer iets gehoord. Een scheerlijn. Toen zei ze dat ze iemand had gezien en misschien was er echt iets.’

‘Begin jij nu niet ook,’ zei Ben. ‘Laat je niet door haar beïnvloeden. Dat gebeurt gemakkelijk, zoals we hier met z’n allen zitten. Straks krijg je het nog voor elkaar dat we allemaal met de Groenlanders praten. Ik durf te wedden dat je niets had gemerkt als zij er niet over begonnen was.’

‘Ik heb die scheerlijn echt gehoord.’ Catriona roerde in het groenige vocht op haar bord, dat er in het donker spookachtig uitzag. ‘Maar het kan een schaap zijn geweest. Ik kan alleen niet bedenken waar ze zou kunnen zijn. Hier kan ze niet naar de bibliotheek zijn gegaan of hebben gedacht dat zwemmen haar goed zou doen. Ik heb bij het strand gekeken.’

‘Laten we hopen dat ze in elk geval niet is gaan zwemmen,’ zei Jim. ‘Maar dat is juist het punt. Als we haar niet zien, moet ze met opzet ergens heen zijn gegaan. Er zijn wel plaatsen waar je je kunt verschuilen, maar ze kan niet de weg zijn kwijtgeraakt, lijkt me.’

Ben hapte naar lucht. ‘Wat krijgen we nou?’

‘Wat?’ Catriona verstijfde. ‘Waar?’

Hij stond op en wees. Niet naar iets in zijn soep, toen niet. Er was een gelig schijnsel beneden bij de rivier; we zagen het bewegen en zwaaiend langs de helling naar ons toe komen, zoekend over het glimmende natte gras.

‘God sta ons bij,’ prevelde Jim.

Ze keken allemaal toe. Ik dronk het laatste beetje soep met smaakversterker op voor het net zo koud zou worden als het groen en zout was. De spookachtige verschijning, zo was me duidelijk, beschikte over een zaklamp en droeg een broek die bepaald geen middeleeuwse snit had.

‘Nina,’ zei Catriona. ‘Met nat haar.’

Haar haar droop, maar ze had een waterdichte jas aan en de kleren eronder waren droog. Ze keek omlaag; slierten haar hingen voor haar gezicht. Blote voeten staken onder een fladderende broek uit.

‘Waar zat je nou?’ vroeg Yianni. ‘We konden je nergens vinden.’

Ze keek niet op. ‘Mag ik alsjeblieft wat warm water? Ik moet me wassen.’

‘Waarom? Wat heb je gedaan?’

‘Alsjeblieft, Yianni. Er zitten dode dingen aan mijn huid. Ik moet ze eraf wassen.’

Ze wreef haar in handschoenen gestoken handen over elkaar. Er vielen druppels van haar haar op haar tenen.

‘Waar ben je de hele middag geweest?’ Hij stond op en legde zijn hand op haar arm. Ze schudde hem eraf en sloeg haar armen om haar schouders. Had lady Macbeth last van een dwangstoornis? Bespreek dit.

‘Nina, ben je in de rivier geweest?’ vroeg Catriona. ‘Zo te zien heb je het ijskoud.’

Ze richtte voor het eerst haar hoofd op; in het schijnsel van de lantaarn zag haar huid geel en waren haar ogen enorm groot.

‘Ik heb het ijskoud,’ zei ze. ‘Mag ik alsjeblieft in bad?’

Catriona en Yianni keken elkaar aan. Yianni haalde zijn schouders op.

‘Er is geen bad, Nina,’ zei Catriona. ‘Weet je wel? We zijn in Groenland. Er is geen sanitair.’

‘Maar ik heb het zo koud.’ Haar schouders schokten en ze begon te huilen.

‘Yianni,’ Catriona sloeg haar arm om Nina heen; ze werd niet weggeduwd. ‘Maak eens wat water warm. Kom, Nina, we gaan je in bed stoppen. Yianni komt zo water brengen.’

Catriona bracht haar weg. Yianni liep naar de voorraadtent en goot wat drinkwater in de grootste pan. Hij kwam uit geknielde houding overeind, stak de primus weer aan en zette de pan erop. Hij wachtte tot er damp af kwam.

‘Het gaat niet goed met haar,’ zei Ben. ‘Wat doen we eraan?’

Yianni streek met zijn vinger langs de rand van de pan. ‘Zeg dat niet. Misschien gaat het morgen beter met haar. Ze heeft niet geslapen.’

‘En jij denkt dat ze vannacht wel slaapt? Even serieus, Yianni, zitten er slaappillen in de EHBO-trommel?’

‘Nee,’ zei Yianni. ‘En we gaan niemand verdovende middelen toedienen. Als ze ernstige problemen heeft, schakelen we de kustwacht in en laten haar door de helikopter ophalen.’ Hij stak zijn vinger in het water. ‘Ik breng dit even weg.’

Ben, Jim en ik keken elkaar aan.

‘Dit lijkt me ernstig,’ zei Ben.

‘Het is niet best.’ Jim pakte de borden op, waarop koude noe-

dels lagen als verdronken wormen na een regenbui.

‘Chocoladepudding?’ vroeg ik.

Ik had die nacht weer zo’n ‘traumadroom’, die waarin ik de ene trap na de andere op ren omdat James bovenaan door vuur is ingesloten. De trap is glad en ik kom steeds langs de lichaampjes van gevallen kinderen, verschrompeld en bloedend in de trapportalen. Soms draag ik een baby, zijn warme hoofdje rolt zwaar langs mijn schouder; ik buig mijn hoofd om de vanillegeur van zijn haar op te snuiven en hij valt, een enkele plof op het beton, en hij is stil, en James verbrandt. Ik word wakker en het is waar: James verbrandt. James verbrandt, alsof ik hem in de hel laat zitten.

Dus was ik al wakker toen er een tentrits werd opengetrokken en er voeten over de haringen struikelden. Ik bleef liggen en verlangde naar ons eigen bed om in te huilen en bedacht dat teruggaan naar Plum Street weleens erger zou kunnen zijn dan op de heenweg in die taxi stappen en zijn kleren en wijnglazen achterlaten. Er klonk geritsel in een van de andere tenten, en nog een rits.

‘Nina?’ Het was Jim die riep. ‘Nina?’

Meer voetstappen, vlug en zeker. Ik ging overeind zitten. Er scheen een zaklamp.

‘Jim, ik heb iets gehoord. Is ze weg?’

‘Haar tent is open. Nina?’

‘Ik ben er. Heb je hem gehoord?’

‘Nee,’ zei Jim. ‘Ik heb jou gehoord. Alles goed?’

‘Ja,’ zei ze. ‘Maar ik heb niet graag dat ze ’s nachts komen. De doden. Hij heeft mijn tent opengemaakt en naar binnen gekeken. Er zat bloed op zijn gezicht.’

‘Nina, kom op. Zeg niet zulke rare dingen.’

‘Heb je hem gehoord?’

‘Nee,’ zei Jim.

‘Ruth,’ zei Nina, ‘jij bent wakker. Je hebt het gehoord. Je was wakker voor hij kwam. Ik heb je horen bewegen.’

‘Ik was niet wakker.’ Ik ging weer liggen. ‘Ik werd wakker toen jij je tent opendeed en begon rond te stommelen.’

‘Ik ben mijn tent niet uit geweest. Dat was ik niet. Je hebt hem gehoord. Degene die ze niet kunnen vinden.’

‘Wie kunnen hem niet vinden?’ vroeg Jim.

Ik trok mijn lavendelkussen in de capuchon van mijn slaapzak en streek mijn haar naar achteren zodat het onder het slapen niet in de war zou raken.

‘Ik zou het waanidee niet voeden, Jim. Als je het serieus neemt, versterk je het alleen maar. Welterusten.’

‘Nina? Red je het de rest van de nacht?’

‘Dat hangt ervan af,’ zei ze, ‘wie van hen er in de buurt is.’

‘Welterusten, Nina.’ Ik hoorde Jim de rits van zijn tent weer dichtdoen. ‘Slaap lekker. Zorg dat je warm blijft.’

‘Nina?’ zei Yianni. ‘Als het erg is, roep me dan, oké? Wees maar niet bang, ik ben vlak bij je.’

Ik werd wakker bij het ochtendgloren. Yianni was al op. Hij rook naar oude vis in de broek en trui die hij al dagen aanhad en zat weer over de laptop gebogen.

‘Wil je ontbijten?’ vroeg hij.

‘Straks. Ik wil vast beginnen.’ De lucht was wit, niet grijs. ‘Als het weer meezit, kan ik de eerste er tegen de avond uit hebben. Dan hoeven we de luifels niet op te zetten.’

‘Goed,’ zei hij. ‘Ga je gang. Ik kom straks wel kijken hoe het gaat.’

‘Je hebt vast niet veel stroom meer.’

De computer lag op zijn schoot.

‘Nog een halfuur. Ik kan deze aantekeningen nog afkrijgen. De zon komt al op.’

‘Ik hoop dat je back-ups maakt.’

Het gras was glad van de dauw en ik nam mijn gereedschap in mijn ene hand om de andere voor het evenwicht te gebruiken. Aan de rand van de kuil wachtte ik even. De dekkleden lagen er nog, maar – daar was ik zeker van – niet precies zoals ik ze had achtergelaten. Ik had een heleboel stenen gebruikt, in rijen langs de randen, en had ze onnodig secuur gerangschikt. Degene die hier ’s nachts was ge-

weest, wie dat ook mocht zijn, was veel eenvoudiger te werk gegaan. Van enkele van de overvloedige stenen was in de hoek waar ik het lange bot had ontdekt een *cairn* gemaakt.

Ik legde mijn gereedschap neer en liep voorzichtig weer langs de helling naar beneden. Yianni keek op. 'Nu al iets gevonden?'

'Nina is boven geweest,' zei ik.

'Nina? In de grafkuil? Dat is de laatste plek waar ze heen zou gaan.'

'Ik durf te wedden dat ze er geweest is. Toen we haar niet konden vinden. Iemand heeft aan de dekkleden gezeten.'

Hij zette de laptop neer op het grondzeil. 'Weet je dat zeker?'

'O ja. Ik heb een heleboel stenen gebruikt om ze te verzwaren. Iemand heeft er een *cairn* van gemaakt.'

'Is de grafplaats nog steeds bedekt?'

'Op dit moment wel. Ik weet niet wat er heeft blootgelegen. Yianni, als ze het onderzoeksterrein verziekt, moeten we haar echt terugsturen. Ze kan hier flinke schade veroorzaken.'

'Je weet niet of zij het is geweest.' Hij zette de computer uit.

'Kom nou,' zei ik. 'Wie anders? We kunnen niet toelaten dat ze de opgraving saboteert, Yianni. Bedenk eens wat de onderzoeksraad zou zeggen.'

'Laten we eens gaan kijken.'

We klommen weer naar boven. De zon rees boven de heuvels uit en er verschenen vage schaduwen.

'Kijk,' zei ik. 'Dat heb ik beslist niet gedaan. Precies op de plek waar ik aan het werk wilde gaan.'

Yianni hurkte bij de rand neer.

'Zijn ze allemaal verplaatst?'

'Dat weet ik niet. Ik had er heel wat meer neergelegd dan er nu nog liggen.'

'Hm.' Hij keek omhoog naar de heuvel. 'Nina maakt cairns. Ik heb het haar ooit op een strand zien doen.'

'Ze heeft er hier langs de kust ook een paar gemaakt,' zei ik. 'Groter dan deze. Ik hoop maar dat ze nergens anders mee heeft gerommeld.'

‘Laten we de dekkleden erafhalen en het bekijken.’

Ik sprong naar beneden en haalde de cairn weg terwijl Yianni de andere stenen in het gras opstapelde, daarna trokken we het blauwe plastic eraf en vouwden het op.

‘Het lijkt me in orde,’ zei Yianni. ‘Zie jij veranderingen?’

Ik schudde mijn hoofd en liep naar de hoek. De aarde was aangedrukt, zoals ik het had achtergelaten.

‘Nee. Ik denk niet dat ze met iets onder het dekzeil heeft gerommeld. Dat wil alleen nog niet zeggen dat ze dat ook niet zal doen, Yianni.’

‘Laat mij dat maar bepalen.’ Hij kwam overeind en keek langs de heuvel naar beneden. ‘Jim is op. En Catriona. Over een kwartier ontbijten?’

Ik heb mam beloofd dat ik geen maaltijden meer zou overslaan en meestal houd ik me daaraan, maar toen ik eenmaal de aarde tussen de elleboog van het skelet uit had gepeuterd wilde ik doorgaan, om de schouder en de pols te zien en te kijken hoe ze de handen hadden neergelegd. Ik heb gehoord – een van de weinige dingen die ik heb geleerd – dat zodra je hebt geaccepteerd dat je doorgaat met je leven, het noodzakelijk is om op gezette tijden te eten. Maar ik wilde de handen zien.

James’ handen waren volmaakt. Ik keek er altijd naar wanneer hij aan het koken was of op zijn speciale manier met iets zat te friemelen. Als je erop let, zijn de vingers van de meeste mensen een beetje krom, gebogen of beschadigd door wat ze ook doen. Mijn rechterwijsvinger is een beetje ingedeukt, ik vermoed door jaren schrijven met een zware vulpen zoals op Franse scholen gebruikelijk is. Op mijn duim zitten littekens van de eerste – tevens laatste – keer dat papa me zelf mijn oester liet openmaken en sinds kort zitten er ribbels op mijn nagels, waarschijnlijk het resultaat van een door verdriet of door Groenland veroorzaakt tekort. Ik zorg ervoor dat ze nooit ongelakt zijn, maar je ziet het toch. Jij hebt dat witte lijntje dwars over je middel- en wijsvinger, ten gevolge van een ongelukje bij het koken of timmeren, denk ik. James’ handen zagen eruit alsof

ze hoogstens aan zonlicht waren blootgesteld, alsof hij nooit gebasketbald of gebarbecued of gefietst had. Zijn vingers waren recht, niet knobbelig bij de gewrichten, en op de rug van zijn handen glansden fijne blonde haartjes. Hij streelde mijn gezicht altijd met zijn koele vingertoppen, aaide over mijn ogen die ik bereidwillig had dichtgedaan. Ze zijn waarschijnlijk verbrijzeld, die handen, tussen het verfrommelende dashboard en het stuur. Ik denk dat zijn handen niet eens uit het wrak zijn gekomen. En misschien was hij er toen nog, leefde hij nog.

Ik pakte een borstel en begon voorzichtig het zwarte leem, het restant van spieren en bloed, van het polsgewricht te vegen. De arm lag dwars over het lichaam en de ribbenkast werd tussen de vingers zichtbaar. Toen ik James leerde kennen, kon je zijn ribben zien, zelfs onder de strakke T-shirts die hij droeg. Ik vond het mooi dat hij mager, en vlug was, alsof er niets te verbergen viel, maar ik vond het ook mooi toen hij begon te trainen en de spieren op zijn torso zichtbaar werden. Een wasbordje is eigenlijk nergens voor nodig, maar waarschijnlijk vond ik dat nog het leukst van alles wat hij bij Chase Garmon bereikte. Ik heb de fietsen aan zijn broer gegeven. De vruchtenpers en de pastamachine zijn er nog. Ik kan ze niet gebruiken, maar kan ze ook niet weggeven, dus staan ze er alsof ze niet weten dat hij dood is.

De vingertoppen lagen over de andere hand gevouwen. Ik wist dat ik beide handen zou moeten optillen en dat de knokkels los zouden kunnen raken en dan als knikkers in een doos zouden komen te liggen, maar ik liet ze in vorm en begon de andere arm bloot te leggen. De botten waren lichtbruin, de kleur van de koffie verkeerd die ik altijd dronk in de koffiehoeke van de boekwinkel.

‘Ruth? Hier is je ontbijt.’

Yianni stond aan de rand van de grafkuil, aan mijn horizon.

‘Bedankt. Ik wilde het nu maar even overslaan.’

‘Je bent toch niet ziek? Je moet eten.’

‘Nee.’ Ik knielde op de aarde neer. ‘Ik wil graag doorgaan nu ik begonnen ben. Je weet hoe dat gaat.’

‘Je kunt beter wat eten. Je zult de hele dag blijven graven. Kijk, het

is geen gedroogd fruit. Ik laat het hier staan. Heb je doekjes voor je handen?’

Hij bukte, hurkte toen neer en keek naar beneden. ‘Is het in goede staat?’

‘Ja,’ zei ik. ‘Zoals je had verwacht.’

‘Mooi.’ Hij ging weer staan. ‘Ik heb het een en ander te doen. Ik wil met Nina praten, maar ik zal Ben naar je toe sturen zodra hij heeft ontbeten en kom later zelf ook hierheen. Zo te zien heb je hier wel genoeg te doen.’

Ik keek naar mijn skelet, dat in de hoek verscholen lag, en naar de omvang van de kuil. Er was ruimte voor nog minstens vier of vijf lichamen.

‘Dat zou ik wel denken.’

‘Vergeet niet te eten.’

Even zag ik zijn silhouet tegen de lucht afsteken, toen verdween hij.

Ik draaide me weer om en begon het sleutelbeen vrij te maken. James had daar een holte waar ik hem altijd kuste. Zijn hals rook naar hem, niet naar zweet, niet naar de knoflook en rode pepers waarvan het aroma vaak aan zijn vingers bleef hangen, en evenmin naar de bedompte geur van voeten of zeeluchtjes van onder de gordel. Ik beet hem soms in zijn schouders terwijl ik op zijn borst lag, en... sorry. Ach, eigenlijk weet ik toch al dat ik je dit niet zal sturen. Maar omdat we al ons afval mee terug moeten nemen, kan ik het ook niet weggooien.

Ik bewaarde het hoofd voor het laatst, ik weet niet waarom. Alsof het een speculaaspop of een gummibeertje was. Zoals ik had verwacht, bleek uit het bekken dat het om een man ging; hij was lang, langer dan James. Ik knielde weer neer in de modder en begon aan de voeten. Voeten zijn ingewikkeld, wat begrijpelijk is als je bedenkt dat iets met een lengte van een meter tachtig en een gewicht van zo’n vijfenzeventig kilo op zulke kleine vleeskussentjes loopt en in evenwicht blijft. Ik vond James’ voeten maar niets. Ze stonken altijd en waren altijd koud; hij zat vaak voor de tv in zijn sokken te frunniken en haalde er dan stukjes teennagel uit, zodat ik de nei-

ging kreeg zijn glanzende nieuwe hakmes erop uit te proberen. Ik vond het altijd een fijn idee samen op de bank naar een film te kijken, maar in de praktijk, bij de zeldzame gelegenheden dat we er een hadden ontdekt die voor ons allebei acceptabel was, moest ik ergens zitten waar zijn voeten zich buiten mijn blikveld bevonden en doorgaan met breien. Ik pakte een kleinere borstel om de teenbotjes voorzichtig uit te graven.

‘Hé, hallo. Je hebt een hoop gedaan.’

Ben doemde boven me op.

‘Ik ben vroeg opgestaan.’

‘En je bent ook nog wakker geweest vannacht.’

‘Klopt.’ Ik rechtte mijn rug. ‘Hoe is het nu met Nina?’

‘Die slaapt blijikbaar. Yianni laat haar maar.’

‘Ik zie niet in hoe we haar kunnen laten graven. Heeft hij je verteld dat ze hier bezig is geweest?’

‘Hij zei dat de stenen waarmee je de dekkleden had verzwaard verplaatst zijn.’ Ben liep langs de rand, om te beslissen waar hij zou beginnen.

‘En er is een cairn van gemaakt. Net als de cairns die ze op het strand heeft gemaakt.’

‘Gebruikten ze cairns niet om graven te markeren?’ vroeg hij.

‘Wie zijn “ze”? Er zijn prehistorische Britse culturen geweest die cairns bouwden waarin ze hun doden begroeven.’

‘Maar de Noorse dienden toch vooral als grafmarkering?’ Hij klom naar beneden en liep naar de tegenoverliggende hoek.

‘Sommige. Andere waren gewoon wegmarkeringen. Je gaat me toch niet vertellen dat je gelooft dat een Noorse geestverschijning hier’s nachts cairns maakt als gedenkteken?’

‘Nee, natuurlijk niet. Ik vroeg het me alleen af. Ik bedoel, sommige dingen van wat Nina zegt... ach, laat maar. Is het goed als ik hier begin? Yianni zei dat ik aan een hoek moest werken.’

‘Ga je gang.’

Hij pakte zijn troffel op en begon te graven. Hij droeg precies dezelfde kleren als de vorige dagen: een merkloze spijkerbroek en een vale rode trui onder zijn waterdichte parka. Hij keek op. ‘Mag ik je iets vragen?’

Ik haalde mijn schouders op en dacht: nee.

‘Is er een reden waarom je het zo gedaan hebt?’

‘Hoe?’

‘Dat je het hoofd zo gelaten hebt. Het is alsof je het gezicht bedekt houdt.’

‘Misschien is dat ook wel zo.’

Uiteindelijk kwam ik bij het hoofd. Al zijn haar was verbrand. Dat weet ik doordat ik, toen ze me vertelden dat ik het lichaam niet mocht zien, om een lok heb gevraagd en ze zeiden dat het niet kon. Het haar kan me niet zoveel schelen; hij knipte zelf zijn haar, in je haar heb je geen gevoel. Maar zijn gezicht. Denk eens aan zijn gezicht. Of niet, als je het kunt laten. Huid smelt. En ogen... blauwe ogen die naar me keken alsof ik een prachtig beeld was dat hij voor het eerst zag. Hij moet toen al dood zijn geweest. Als ik wist dat hij toen al dood was, kon ik ophouden mezelf te dwingen aan die laatste minuten te denken.

Ik werkte met mijn vingers en een borstel om de schedel heen. Hij was dof en droog als hout dat buiten aan weer en wind blootgesteld is geweest. De tanden grijsden door de aarde heen naar me voor ik de oogkassen vrijmaakte; jonge, sterke tanden die nog veel hadden kunnen eten en praten. Ik was een beetje onder de indruk van de tanden van James, en nog meer toen ik merkte dat hij ze verzorgde alsof het een huisdier betrof. Geen snoep, zelfs niet toen ik noga had meegebracht van de kerstmarkt in Dijon. Een heel arsenaal tandenborstels, waarvan er een paar zoemden en trilden. Drie verschillende soorten flosdraad, die ik zonder onderscheid te maken leende wanneer ik eraan dacht, en tandheelkundige afspraken met een frequentie waarbij vergeleken de Franse hypochonders eerder Britten leken. (Wat ze over de Britten en hun gebit zeggen is waar. Nina had twintig jaar geleden een beugel moeten hebben en als ik Catriona's tanden had gehad, had ik er kronen op laten zetten.) Ze beloonden hem door wit en recht te zijn; rechter en witter dan die van jou, Adam Blumfeld, tot Earl Upton vergat dat hij ook zijn truck bestuurde terwijl hij naar het nieuws luisterde.

Ik legde de kaakbeenderen bloot. James begon rimpeltjes bij zijn ogen te krijgen, wat hem voor het eerst van zijn leven naar de cosmetica-afdeling dreef. Hij wilde me niet geloven, maar ik meende het toen ik zei dat ik ze leuk vond. Misschien komt het doordat ik in Frankrijk ben opgegroeid, maar ik zie graag rimpels bij mannen-ogen. Een glimlach met tekenen van ervaring heeft iets sexy's. Ik borstelde de aarde met de huid van de dode man van zijn botten en vroeg me nodeloos af wat voor glimlach er in die korreltjes aarde had gezeten. Jij zegt dat doden voortleven zolang er mensen aan hen blijven denken, dat liefde de doden levend houdt, maar dat is niet waar. Liefde geeft geen meerwaarde aan de dood. Dood is gewoon dodelijk, dat is de waarheid die jou klanten kost. Er bestaat geen virtuele James in mijn hoofd. Wat blijft bestaan is mijn herinnering, die deel uitmaakt van mij, niet van hem. Mijn herinnering kan me niet verrassen, me midden op de dag bellen met een speciaal verzoek voor de avond, glimlachen wanneer ik op zondagochtend croissants op bed breng. Hij is as en botten, James. Dood.

Mijn ogen liepen vol toen ik de begraven schedel, die rond was als een eierschaal, verder bloot begon te leggen. Ben was in de andere hoek geconcentreerd bezig met een borstel en ik wist dat hij nog een skelet had gevonden. Ik schoof op om mijn gezicht te verbergen en ging verder, ik streelde het bot alsof het een huidwond was. Zijn gezicht kwam uit de grond tevoorschijn, en toen bleek, aan de achterkant van het hoofd, net waar James' scheiding ophield, de eierschaal gebroken, ingedrukt als door een onzekere kok. De randen hingen aan elkaar, glad waar het bot de hersenen in gedreven was. Ik verwijderde meer aarde en ging verder, hield even op om de schedel in situ te schetsen voor ik hem enigszins draaide en het blad van een stenen bijl aantrof, dat als een appel op een schaal in de holte van het hoofd rustte, verscholen in wat ooit hersenen waren geweest; hersenen die ideeën en woorden hadden voortgebracht en vast ook verrassingen en obscene zinspelingen hadden bedacht. Hersenen die nu zwarte aarde waren.

‘Ruth, hoe staat het ermee?’

Ben hurkte naast me, met zijn hand op mijn schouder. Ik keek op.

Er drupten tranen op mijn jas. Ik was niet van plan geweest het te vertellen. Ik verborg mijn gezicht in mijn handen.

‘Hé, wat is er?’

Ik beet op mijn lippen. ‘Ik heb iemand verloren. Ik bedoel, hij is gestorven. En ik dacht aan hem.’

De botten bleven onbeweeglijk liggen, spottend.

‘Iemand die je dierbaar was?’

‘James,’ zei ik. ‘Ik heb James verloren.’ Wanneer hoef ik het niet langer aan mensen te vertellen?

De aarde tussen mijn vingers en mijn gezicht was zacht.

‘Ruth?’

‘Hij was mijn vriend.’

‘O, Ruth.’

Hij stak zijn hand uit om me op mijn rug te kloppen. Tot stof zult gij wederkeren. Ik wilde mezelf begraven. Zijn vingers gleden over mijn rug, maar ik bleef stilzitten, in het besef dat ik zou moeten opkijken en hem de tranen en de aarde op mijn gezicht zou moeten laten zien. Ik weet dat je vindt dat ik zoiets vaker zou moeten doen, jammeren en verdrietig zijn, maar het probleem is dat je er na een tijdje mee moet ophouden en dat er dan niets is veranderd. Theatraal gedoe is alleen maar tijdverdrijf en daarna komt het vreselijke moment dat je ermee moet stoppen en je rug moet rechte en je gezicht moet wassen. Ik zou mijn kleren aan stukken kunnen scheuren en mijn hoofd kaalscheren en dan nog zou hij niet terugkomen.

‘Is het kort geleden?’

Ik voel me nog steeds een bedrieger als ik mensen de datum vertel. Alsof geboorte en dood moeten wijken voor aantrekkelijker rampen. Ik veegde de tranen van mijn gezicht, ging rechtop zitten en keek naar de zijkant van de kuil, weg van Ben.

‘Afgelopen najaar. 22 november, om precies te zijn.’

‘Ruth, wat vreselijk.’

Op dit punt heb je gelijk, dat weet ik. Wat verlies betreft bestaat er geen hiërarchie waarin terrorisme hoger op de schaal staat dan verkeersongelukken. Of het nu langzaam gaat of snel, de dood is voor

iedereen gelijk. Maar het voelt nog altijd stom.

‘Ja, nou. Hij ging niet met de metro. Hij reed. Hij was niet eens onderweg naar huis voor Thanksgiving. Hij had gewoon een bespreking, met een cliënt van buiten de stad. En de figuur die van de andere kant kwam zat naar de radio te luisteren en lette niet op waar hij reed. Een grote vrachtwagen. Frontaal. Hij bleek bij aankomst in het ziekenhuis overleden, James. De vrachtwagenchauffeur had niets.’

‘Luisterde hij naar het nieuws?’

‘Ja.’

Er staken wortels van veen en gras uit de zijkant van de grafkuil en boven ons dreven de wolken snel voorbij. Ik wachtte tot Ben zou zeggen dat het ironisch was om zo te sterven en ik voelde dat mijn gezicht glimlachte alsof er een geheime grap in het spel was. Het heeft iets belachelijks, dat weet ik. Bijkomende schade. Dood door rijdend nieuws.

‘Denk je dat James het wist, van de bommen?’

Ik probeerde op te houden met glimlachen en stak mijn vinger in mijn schoen, die te strak zat en pijn deed.

‘Ik vraag het me vaak af. Meestal had hij een cd opstaan in de auto. Nick Cave of PJ Harvey. Ik vind het wel een prettig idee dat hij misschien is gestorven zonder het te weten, alleen wordt het gevoel dat hij er niet meer is er nog sterker door. Alsof hij op een andere plaats zit.’

Ik stak mijn hand uit om de schedel aan te raken, maar jaren training weerhielden me. Raak de vondsten niet onnodig aan.

‘Ruth?’

‘Ja.’

‘Wat kom je hier doen?’

Ik streek mijn haar naar achteren; er kwam aarde in mijn ogen. ‘Mezelf belachelijk maken. Sorry. Ik was niet van plan het iemand te vertellen. Ze zeiden dat het goed was om nieuwe ervaringen op te doen. Tenminste, als je eraan toe bent.’

‘Ik zal het niemand vertellen als je dat niet wilt, maar het is niet iets om je voor te schamen. Weet Yianni het?’

‘Ik heb het hem niet verteld. Misschien heeft mijn promotor dat gedaan. Ik heb er niet naar gevraagd. Nou, zullen we verder gaan met graven? Yianni kan elk moment komen.’

Ik wendde me van hem af en kroop terug naar het skelet, dat nu blootgesteld was aan het grijze licht en de straffe wind. Botten zijn niet ingesteld op wind en zon en verbrokkelen verrassend snel zonder de lagen spieren, bloed, vet en huid waarvan mensen gemaakt zijn. Dat had ik Nina kunnen zeggen: aan botten op zich heb je niks.

‘Oké, als je dat wilt. Als je zeker weet dat het wel gaat.’

‘Ja hoor,’ zei ik. ‘Het gaat best.’ Ik begon de linialen neer te leggen voor de foto’s die ik ging maken, in het besef dat in het volgende stadium, net zo definitief als bij een executie, benen van heupen en nek van schedel zouden kunnen worden gescheiden. Je kunt botten er intact uit krijgen, maar er is niet veel dat ze bij elkaar houdt. ‘En of het nu goed met me gaat of niet, we moeten deze jongens er voor het vallen van de avond uit hebben.’

Ik keek naar de schedel. Ik moest de aarde die erin zat eruit halen en zeven; als ik dat deed, zou ik de stenen bijl – het moordwapen – door de oogkassen kunnen zien zitten.

‘Waren jullie lang samen?’

Ben was weer aan het werk, bezig een tunnel te graven onder een ribbenkast.

‘Twee jaar. Maar het was nog maar het begin.’

De tranen prikten alweer. Twee jaar is een lange tijd. Vergeleken bij het verlies dat zijn moeder heeft geleden, stelt dat van mij weinig voor. (Ik weet het: ‘Ruth, je hebt het recht om te rouwen. Jij bent de enige die weet wat je verloren hebt.’) Maar zij heeft haar verleden verloren en ik mijn toekomst. Het grootste deel van mijn toekomst. Goddank heb ik mijn proefschrift.

‘Was James ook bezig met afstuderen?’

Ja hoor, dacht ik, een student met cliënten en afspraken buiten de stad. Ik wist dat ik niemand iets over hem had moeten vertellen; ik had moeten voorkomen dat mensen die hem nooit hadden gekend hun eigen versie gingen bedenken. Dat had ik ook besloten. Stomme, stomme Ruth, gaat bij de vondsten zitten janken alsof

hysterisch vertoon ook maar iets uitmaakt. Ik kan zo dom zijn. ('Ruth, je kunt het niet allemaal onderdrukken. Je moet manieren vinden om het te verwerken.' Rot toch op.)

'Alsjeblieft, Ben, kunnen we erover ophouden? Dit is voor mij een mogelijkheid om een paar weken niet alleen met mijn tragische verlies bezig te zijn, oké? De mensen thuis hebben óf het geduld al verloren en blijven uit de buurt, óf ze komen nog steeds soep brengen en me vertellen hoe rot ik me voel, en die persoon wil ik even niet zijn.'

Mark Twain zegt dat degene die iemand anders vraagt een geheim te bewaren, van zijn gesprekspartner een discretie verwacht waartoe hij zelf niet in staat is. Ik had mijn ziel en zaligheid in handen van een zweterig mannetje gelegd uit een plaats die waarschijnlijk plat gebombardeerd kan worden zonder dat het iemand op het internationale podium veel zou kunnen schelen, en ik moest maar afwachten of hij het voor zich kon houden.

'Natuurlijk, dat begrijp ik. Maar Ruth, zou je niet allebei kunnen zijn? Moet je beslist kiezen tussen degene die een tragisch verlies heeft geleden en degene die hier een taak te vervullen heeft?'

'Ja.'

'Oké. Je weet vast wel wat je doet. Maar ik ben er voor je, als je behoefte hebt om te praten.'

Je bent er, helaas, of ik nu met je wil praten of niet, dacht ik, jij met je dikke kikkerhanden. Door de manier waarop mensen blijven aandringen zou je denken dat de behoefte om te praten net zo groot is als die om adem te halen of te eten. Praten maakt geen verschil, behalve dat het mensen de kans biedt te kicken op indirecte rouw. Of er hun brood mee te verdienen. Het afgelopen najaar heb ik gemerkt dat zelfs taxichauffeurs minder hard gaan rijden om van dichtbij verdriet in geuren en kleuren te kunnen aanschouwen.

'Goed,' zei hij. 'Hoe zijn deze kerels volgens jou aan hun eind gekomen?'

Het was al duidelijk dat zijn dode niet zo zorgvuldig ter aarde was besteld als de mijne. Het lichaam lag op zijn zij, met de armen uitgestoken en de benen opgetrokken alsof hij sliep, en het was lang.

Aangenomen dat Ben ook een jonge man had, eveneens met opzettelijk toegebrachte verwondingen, was het duidelijk hoe ze hier terechtgekomen waren, en totdat we wisten of die veronderstelling ergens op berustte, had speculeren weinig zin.

‘Dat moeten we maar afwachten, vind je niet? Het hangt ervan af wat er met die van jou is gebeurd.’

Ik pakte mijn notitieblok en maakte een gedetailleerde schets van het geraamte, dat nog steeds op de plek lag waar het zeven of acht eeuwen eerder was neergelegd.

‘Ik hoop dat het goed gaat met Nina,’ zei hij. Hij keek nog steeds naar me, hij werkte niet. Er zat natuurlijk nog altijd aarde op mijn gezicht.

‘Ach ja. Laat mij me even hierop concentreren.’

‘Vanzelfsprekend. Yianni blijft lang weg.’ Hij borstelde de ribben af. ‘Denk je dat ze nog steeds slaapt?’

Ik zuchtte. ‘Hoe kan ik dat nou weten? Ik ben hier al vanaf het kriecken van de dag.’

Hij keek me aan en ging toen weer met de ribbenkast aan de slag. Ik begon te fotograferen en na enkele minuten pakte hij zijn troffel weer op.

Ik bleef pietepeuteren, om het moment waarop de botten uit elkaar zouden gaan vallen uit te stellen, tot Yianni weer verscheen. Zijn haar, dat hij in tegenstelling tot de andere mannen niet kort had laten knippen voor hij wegging, stond overeind en zijn gezicht onder de slordige baard was bleker dan anders.

‘Hij is uitgegraven!’ Hij tuurde naar de gedaante die aan zijn voeten lag.

‘Yep. Er is er nog een. Ik heb schetsen gemaakt.’

‘Mooi. En ik heb zo’n vermoeden dat we weten wat de doodsoorzaak was.’

‘Dat zou ik wel zeggen.’

‘Is dat een stenen bijl?’

‘Ja. Ik moet je erbij vertellen dat het steen niet uit dit gebied komt.’

Hij klom naar beneden en hurkte bij de schedel neer, als iemand op ziekenbezoek. 'Nee. Nou, de Noren hadden toch ijzeren bijlen?'

'Meestal,' zei ik. 'We merken het wel, denk je niet?'

Yianni trok zijn wenkbrauwen op. 'Natuurlijk. Eh, Ruth, er zit aarde op je gezicht.'

'Ja. Ik heb in mijn ogen gewreven.'

Hij keek me even aan. 'Wees voorzichtig. Ik ben het met je eens dat het erop lijkt dat het een geval van dood door verwonding is, maar neem geen risico, oké?'

Ziektekiemen in de aarde. Het is niet goed om vergaan organisch materiaal in je ogen te wrijven.

'Ik weet het, ik heb er alleen even niet aan gedacht.'

Ben was weer opgehouden met werken en keek naar ons. Ik keek terug. Yianni wachtte, onzeker. De wind zong door het gras boven onze hoofden.

Ben wendde zijn blik af. 'Hoe is het met Nina?'

'Beter dan gisteren. Niet zo overstuur.'

'Dus ze kraamt geen onzin meer uit?'

Yianni ging verzitten en keek weer naar mijn skelet. 'Het lijkt erop. Ze leest *Middlemarch*.'

'Heeft ze het nog over in bad gaan gehad?'

'Vanmorgen niet.'

Ik overhandigde Yianni de camera. 'Hou even vast terwijl ik eruit klim. Ik wil wat foto's van bovenaf nemen. Je beseft toch wel dat ze naar huis moet? De vondsten zijn niet veilig met haar in de buurt.'

Hij friemelde aan de riem. 'Laten we het een paar dagen aankijken. Het is geen noodgeval.'

'Yianni, ze is niet goed bij haar hoofd. Ze moet naar huis.'

'We zullen wel zien.'

Ik keek op hen neer, twee levende mannen en twee dode. Ik wierp een blik achterom, maar daar was niemand.

'We kunnen hier niet voor haar zorgen. En ze is geobsedeerd door de stoffelijke overschotten. Ze is niet te vertrouwen.'

'Nee. Maar het probleem is dat de verzekering geestesziekte met een voorgeschiedenis niet dekt. Ik wil niet nadat we het vliegtuig

hebben laten uitrukken tot de ontdekking komen dat de faculteit duizenden ponden bij elkaar moet zien te krijgen terwijl ze niet eens archeoloog is.'

Hij staaarde naar een punt onder mijn voeten.

Ben keek op. 'Voorgeschiedenis?'

Yianni schuifelde heen en weer. 'Dat was jaren geleden. Dat heb ik je verteld. Voor ze David leerde kennen. Jezus, je kunt niet iemands hele leven ophangen aan één crisis.'

'Ik denk dat je het hun niet hebt verteld,' zei ik. 'Je hebt niet verteld wie ze is.'

'O, jawel. Ik heb verteld dat ze een promovenda uit Oxford is.'

'Je hebt niet gezegd dat ze Engels studeert. Je hebt niet gezegd dat je onderzoeksgeld gebruikt om een vriendin mee te nemen.'

Hij trok met zijn voet een cirkel in de aarde. 'Ze hebben er niet naar gevraagd.'

Ik begon foto's te nemen. Er zijn foto's van James die ze me niet willen laten zien, ook al zeg ik steeds dat ik forensische archeologie heb gedaan. Ik weet hoe doden eruitzien. 'Dit is anders,' zei de contactpersoon voor de familie. 'Die foto's wil je niet zien. Het is anders als het gaat om iemand die je dierbaar is. Dat moet ook wel, anders zouden we allemaal gek worden. Je kunt je hem beter herinneren zoals hij was.' Dus blijf ik in gedachten houden hoe hij was, en ergens is het makkelijker als er schone botten zijn om aan te denken wanneer we aan ons einde komen.

Die avond bleek duidelijk dat het niet beter ging met Nina. Het was haar beurt om te koken en gewoonlijk zou ze zich dan druk maken om planten waarvan ze maar bleef beweren dat ze eetbaar waren en Yianni verwijten maken over ingrediënten die hij niet had meegebracht, om vervolgens, dat moet ik haar nageven, iets smakelijkers te produceren dan de pasta met pesto en waterige noedelsoep die wij wisten op te dienen. Toen Ben en ik tegen de schemering beneden kwamen, met mijn skelet in een lange kist, was de primus nog steeds opgeborgen en was het schijnsel van Nina's zaklamp in haar tent te zien. We schoven de kist de vondstentent in en ik pakte de

reinigingsgel en liep weg om eindelijk mijn handen te wassen en een spons over mijn gezicht te halen. Ik maakte mijn gezicht ook op, en toen ik naar buiten kwam was Catriona water aan het opwarmen.

‘Ga jij koken in plaats van Nina?’ vroeg ik.

Ze streek haar haar naar achteren en keek op. ‘Ze is niet lekker. Mij maakt het niet uit.’

Ik ging op mijn favoriete steen zitten en strekte mijn benen. Catriona lette op de pan terwijl de laatste vogels door het halfduister vlogen.

‘Heb je je graf af?’

Een graf kun je nooit afkrijgen. Dat is het hele punt.

‘Er is er één uit. Ben is halverwege de volgende. We hebben hem laten liggen, met zeildoek eroverheen.’

Ze keek in de richting van Nina’s tent, waaruit geen geluid kwam, en begon zachter te praten.

‘Zijn er meer?’

Ik sprak op normale toon. ‘Daar ziet het naar uit. Nog minstens drie of vier, misschien meer.’

Er ritselde iets in Nina’s tent. ‘Ik zou willen dat je het niet deed,’ zei ze.

‘Wat niet, Nina?’ vroeg ik.

‘Je verstoort hun rust. Dat vinden ze niet prettig.’

Ik keek naar Catriona, die al roerend een draaikolk in het water maakte. ‘Nina, dit is een archeologische opgraving. We zijn hier-naartoe gekomen om ze te verstoren.’

‘Ze vinden het niet prettig.’

‘Nina?’ zei Catriona. ‘Wil je me helpen met koken? Het zal pasta met pesto moeten worden. Gisteren hebben we noedels gehad.’

De rits van Nina’s tent ging omhoog, haar zaklamp scheen naar buiten en maakte de schemering ineens donkerder. Haar gezicht kwam tevoorschijn; in het schijnsel zag het er ingevallen uit.

‘Laat de pasta niet te lang koken. Gebruik veel water. Dan kan er niet veel misgaan.’

‘Wat voor toetje zullen we nemen?’

‘Zelfs van polenta had ik iets kunnen maken. Je kunt waarschijnlijk wel rijstpudding maken met melkpoeder. En kardemom. Eigenlijk heb je er rozenwater voor nodig.’

‘Maar vooral rijst, die we niet hebben.’ Catriona kieperde een pakje pastaschelpen leeg in de pan. ‘Er is pudding in blik. Ik zou het samen met de pasta kunnen koken.’

Nina scheen met haar zaklantaarn over het pad langs de heuvel omhoog.

‘Niet doen,’ zei Catriona. ‘Daar word ik zenuwachtig van.’

‘Ze komen nog niet,’ zei Nina. ‘Pas later. Ga in het midden van je tent liggen, Ruth. Dan kunnen ze moeilijker aan je zitten.’

Catriona huiverde, de lepel sloeg tegen de pan.

‘Waar zijn de mannen?’ vroeg ik.

‘Yianni heeft problemen met de computer. In de grote tent met de vondsten.’

‘Ik wist dat we zonder stroom zouden komen te zitten,’ zei ik.

‘Het is de internetverbinding.’ Catriona schepte een schelpje op een lepel, prikte erin en gooide het terug. ‘Sites die zich niet laten updaten, of zoiets.’

‘Doe geen blikje bij de pasta,’ zei Nina. ‘In de eerste plaats zitten we dan de lijm van het etiket te eten. Om maar te zwijgen van wat er aan de buitenkant van het blik zit. En bovendien moet je het water niet plotseling laten afkoelen wanneer het aan de kook is. Dan gaat de pasta kleven.’

Vanaf de kust klonk een schreeuw. Catriona verstijfde en staarde Nina aan.

‘Dat is die vrouw,’ zei Nina. ‘Die op zoek is naar haar zus.’

‘Het is een vogel,’ zei ik. ‘Het is maar een meeuw.’

‘Misschien hebben we dan wel pech,’ zei Nina, ‘en draagt hij het virus bij zich.’

Catriona stond met opgetrokken schouders in de pasta te roeren. ‘Zeslapen allemaal allang,’ zei ze. ‘Het is nu te donker voor vogels. Ik zou willen...’

‘Wat?’

‘Niets. Niet echt.’

Ze haalde weer een schelpje naar boven en keek toe terwijl de damp uitwaaiërde in het blauwe licht van de primus. Nina richtte haar zaklamp omlaag naar de zee, waar het licht op wuivend gras viel en lange schaduwen over het veld wierp.

‘Het is niet goed, dat weet je. Jullie zullen er nog spijt van krijgen.’

‘Waar zullen we spijt van krijgen, Nina?’ vroeg Catriona welwillend. Ik inspecteerde mijn nagels.

‘Dat jullie die man hierheen hebben gebracht. Nu is hij verdwenen. Ze zullen hem zoeken. Nu komen ze hierheen.’

‘Nina, in godsnaam,’ zei ik. ‘Het is maar een skelet. Dat hebben we allemaal. Als hij was verdwenen, was dat zeshonderd jaar geleden en heeft iemand hem gevonden en begraven. Hou op.’

Ze zat met haar ogen naar me te knippen alsof er licht in scheen, wat niet zo was.

‘De pasta is gaar,’ zei Catriona. ‘Ruth, het spijt me, maar ik vind het eng om weg te gaan om de mannen te halen. Wil jij dat doen? En kun je de lamp aan de praat krijgen? Die hebben we toch nodig om bij te eten.’

‘Natuurlijk,’ zei ik. ‘Wil je dat ik hem aandoe voor ik ga?’

Ze knikte terwijl ze weer in de richting van de heuvel keek en langs het pad naar de zee. ‘Blijf niet te lang weg, alsjeblieft.’

Bij de tent met de vondsten zaten de mannen rond de computer geknield alsof het een godheid was.

‘Het eten is klaar,’ zei ik.

‘O ja,’ zei Jim terwijl hij naar het scherm staarde.

Ik wachtte even. Het scherm verlichtte hun gezichten, accentueerde ze in het donker.

‘Wat is het hier donker! Het eten is klaar.’

‘Oké,’ zei Ben.

Het was alsof ik James probeerde weg te krijgen bij een belangrijke wedstrijd.

‘We laten wel wat voor jullie over.’

‘Wat?’

Ze drukten niet eens toetsen in, ze keken alleen maar naar het

scherm, alsof het op het punt stond hun instructies te geven.

‘Catriona en ik gaan nu eten.’

‘En Nina?’ vroeg Yianni zonder op te kijken.

‘Die zit Catriona bang te maken,’ zei ik. ‘En het eten is klaar.’

‘We zijn er over vijf minuten,’ zei Jim. Ja, het zal wel.

Nina zat weer in haar tent.

‘Wil ze ook wat?’ vroeg ik.

Catriona schudde haar hoofd. ‘Ze zegt dat de pesto met zonnebloemolie is gemaakt en niet met olijfolie en dat aardappelvlokken geen rol spelen in de Italiaanse keuken. En pesto hoort te worden geserveerd met spaghetti, bij farfalle hoort een steviger saus. Ik heb het geprobeerd. Ze zegt dat ze het niks vindt om verkeerde dingen te eten. We hebben geen spaghetti.’

‘Nee. Nou, als ik zie hoe Ben noedels eet, heb ik liever farfalle.’

‘Komen de mannen eraan?’

‘Ze bevinden zich in de wereld van mannen en slechtwerkende apparaten. Ik heb gezegd dat we gingen eten.’

Ze roerde de groengevlekte pasta door de pan. ‘Ik heb honger. En koud is het nog smeriger.’

Ik gaf haar een bord. ‘Eten.’

Nina hield zich nog steeds gedeisd en Catriona en ik discussieerden over de vraag of gedroogde bananenchips als toetje beter of erger waren dan niets toen we de anderen het pad af hoorden komen.

‘Hebben jullie het voor elkaar gekregen?’ vroeg ik.

‘Nee,’ zei Yianni. Zijn haar zat plat door de wind. ‘De sites laten zich niet updaten. De verbinding lijkt in orde. Heeft iemand bijlagen geopend? Of rare e-mails?’

‘Nee,’ zei Catriona. ‘Ik heb er trouwens sinds maandag niet aan gezeten. Kun je het weer in orde krijgen? Ik weet dat er niet veel verandert, maar ik blijf graag op de hoogte. Van de epidemie.’

‘Natuurlijk,’ zei Jim. Hij blies in zijn handen en wreef ze. ‘De anti-virusprogramma’s zijn allemaal up-to-date. Misschien moet de verbinding aangepast worden.’

‘Als je maar geen enkel risico neemt,’ zei Yianni.

‘Is het morgen weer in orde?’ vroeg Catriona. ‘Ik wilde weer eens kijken.’

‘Ik zal mijn best doen,’ zei Jim. ‘Maar tot nog toe hebben we niks voor elkaar gekregen.’ Hij keek naar de pan. We hadden er een bord op gelegd als gebaar dat we het eten warm hadden willen houden.

‘Kloteapparaat,’ zei Yianni. ‘Misschien moet ik het gewoon nog eens proberen.’ Hij staarde naar zijn voeten.

‘Nou,’ zei Jim, ‘laten we eerst maar eens gaan eten. Ik heb thuis op de helpdesk gewerkt. Draagbaarheid kan een nadeel zijn als je de neiging krijgt met het apparaat te gaan smijten. We hebben rare onvoorziene schade gezien.’

‘Ik snap gewoon niet wat er mis mee is. Alles lijkt in orde. Maar het werkt verdomme niet.’

‘Ik zal het morgenochtend opnieuw proberen. Maak je geen zorgen. Je gegevens zijn hoe dan ook veilig.’

Yianni schopte tegen een verwelkte plant.

‘Ik kan het opwarmen,’ bood Catriona aan.

‘Doe geen moeite,’ zei Yianni. ‘Doe geen moeite.’

Die nacht droomde ik niet. Ik sliep zo vast dat ik het gevoel had van de bodem van een put te komen toen ik stemmen hoorde, en op dat moment was het zo donker dat ik niet kon zeggen of mijn ogen open waren of niet. Even dacht ik dat James zich daar in de ondoordringbare duisternis bevond, en ik stak mijn hand uit naar rechts, waar hij altijd lag. Toen mijn vingers vijf koude plekjes aan de andere kant van het tentdoek raakten werd ik wakker.

‘James? James!’

Contact houdend met mijn ene hand, tastte ik met de andere naar mijn zaklamp en duwde hem met de achterkant tegen de grond. Er was een hand buiten de tent, tegen de mijne gedrukt, en de omtrek van een arm was zichtbaar op het canvas. Die was te klein. Nina.

‘Wie is daar?’ riep ik.

De hand gleed langs de tent naar beneden, de vingers ingetrokken.

‘Nina?’

Er sloop iets langs het tentdoek, het maakte een sloffend geluid, kwam vlak langs mijn stapel opgevouwen kleren en stootte mijn bodylotion om. Ik hoorde het geluid van de rits van haar tent.

‘Ruth? Is hij er nog?’

‘Nina, hou op. Het is niet grappig. Wij zijn wél moe. We wérken hier namelijk. Het gaat te ver, midden in de nacht kabaal maken. Hoe gestoord je ook bent, het gaat te ver.’

Zelachte. Het stond me niet aan.

‘Welterusten, Ruth. Droom maar fijn.’

Toen ik wakker werd, sijpelde er grijs licht de tent in en hoorde ik de primus snorren. De koude lucht prikte in mijn neus. Ergens in de nacht had ik de capuchon van mijn slaapzak over mijn hoofd getrokken en ik lag daar tevreden als een ingebakerde baby.

‘Enige verbetering?’ hoorde ik Yianni’s stem.

‘Nog niet.’ zei Jim. ‘Hij staat pas tien minuten aan. De accu moet toch echt eerst worden opgeladen.’

‘Als je het probleem maar oplost, oké?’

Ik rolde op mijn zij en realiseerde me dat ik de slaapzak zou moeten openritsen en de kou moest trotseren. Weer een dag geraamtes uit hun rustplaats halen. Ik deed mijn mond open en blies zachtjes om te kijken of mijn adem condenseerde, wat het geval was. Ik vouwde mijn handen over mijn borst en doezelde weer in, heen en weer geslingerd tussen het besef dat de ochtend was aangebroken en de zekerheid dat het nu warmer en comfortabeler was dan het tot aan de avond zou zijn.

‘Heb je ze vannacht gehoord?’ Catriona. Het licht was nu sterker en de primus was stilgefallen. Er schraapte een lepel in een kom.

‘Ruth? O ja, daarom heb ik haar maar laten slapen.’

Iemand, waarschijnlijk Ben, slurpte hoorbaar van zijn koffie.

‘Hoe is het met Nina?’

‘Die slaapt nog. In elk geval geeft ze geen antwoord. Ze is waarschijnlijk een groot deel van de nacht wakker geweest.’

‘Denk je dat zij het was?’ vroeg Catriona.

‘Wat bedoel je? Degene die rondscharrelde? Wie anders?’

‘Ik weet het niet.’ Even stilte. ‘Ik vraag het me af. Weet je zeker dat ze slaapt? Overdag gedraagt ze zich niet zo. Stel dat... dat ze gelijk heeft?’

Iemand zette een kom neer op een rots.

‘Gelijk?’ zei Yianni. ‘Je bedoelt: stel dat we geplaagd worden door de mensen die we opgraven en dat alleen Nina ze ziet?’

‘Zoiets, ja. Kijk niet zo naar me. Ik zeg alleen maar dat ze niet zo doet wanneer we haar kunnen zien. Dan leest ze *Middlemarch* en praat over eten.’

‘Och,’ zei Yianni. ‘Nou, dat heeft ze altijd gedaan. Maar ze heeft niet altijd lopen beweren dat ze midden in de nacht dode mensen ontmoet. Of om een bad gevraagd terwijl de dichtstbijzijnde kraan ongeveer tweehonderd kilometer verderop is.’

‘O, dichterbij,’ zei Ben. ‘Er zijn boerderijen.’

‘Dat bedoel ik nou net,’ zei Catriona. ‘Als ze altijd al in contact met geesten had gestaan zou het duidelijk zijn dat ze problemen had. Maar ze denkt echt dat ze ze ziet.’

‘Nou, ga jij dat maar niet ook denken. Er valt immers een hoop werk te doen. Concentreer je daar alsjeblieft op, oké?’

‘Oké. Zoals je wilt. Zal ik Ruth dan maar wakker maken?’

‘Ik ben al wakker,’ zei ik. ‘Bedankt dat jullie me hebben laten liggen. Ik kom zo.’

Omdat ze al hadden ontbeten en ik wist dat Yianni erop gebrand was te beginnen, maakte ik me niet druk over mijn gezicht. Regenwater schijnt goed te zijn voor je huid, als het niet vervuild is. Mijn handen begonnen uit te drogen en ik stopte een reistube handcrème in mijn zak om die op de locatie te gebruiken voordat ik mijn handschoenen aandeed. Toen haalde ik de borstel door mijn haar, trok de trui van de vorige dag over mijn schone T-shirt en kroop de dag in.

Er waren geen tekenen dat er weer iemand op de locatie had zitten rommelen. We haalden het dekzeil weg en troffen het andere skelet aan zoals we het hadden achtergelaten, een gestalte in reliëf die erbij lag als iemand die tijdens een hevige nachtmerrie verstijfd was

geraakt, met de benen verstrengeld en een uitgestoken arm. James sliep altijd onrustig; hij praatte in zijn slaap en vocht met boa constrictors tijdens dromen die hij zich bij het ontwaken niet meer kon herinneren. Ik luisterde ernaar, in de overtuiging dat zijn onderbewustzijn de sleutel tot zijn geest mompelde, of tenminste de sleutel tot de vraag waarom hij me niet ten huwelijk vroeg, maar de enige duidelijke zin die ik te horen kreeg ging over het laten maken van zijn lakschoenen. Ik doorzocht de volgende dag zelfs zijn kast toen hij naar zijn werk was, omdat ik me afvroeg hoe letterlijk zijn onderbewuste genomen moest worden, maar ze hoefden niet gerepareerd te worden. Daar vond ik de brief van Polly.

Dat heb ik je nooit verteld. Je zat alleen maar te wachten, nietwaar, al die zonnige middagen waarop het ijs in de kan smolt en de art-deco-onderzetters van de Moulin Rouge de salontafel beschermden, tot ik de fatale zwakke plek in onze relatie zou onthullen. Een reden waarom ik niet zo overstuur was als ik dacht, een scherm dat je kon weghalen zodat ik weer op de twaalfstappenweg kon komen en verder kon gaan met mijn leven. Nou, dat was dit niet. Ze zijn drie jaar geleden uit elkaar gegaan, voor ik hem leerde kennen. Dus de brief betekende strikt genomen geen verraad, maar hij heeft altijd gezegd dat hij bij haar was weggegaan, of althans haar, op een zaterdagochtend nadat ze al weken geen vriendelijk woord tegen elkaar hadden gesproken, gevraagd te vertrekken. Ze kon maar niet wennen aan zijn werk, bleef zeuren dat hij zo laat thuiskwam en zo vroeg vertrok en wilde niet met hem vrijen als hij had afgebeld voor het eten. Tegen het einde verslonsde ze en lakte haar nagels voor de tv omdat het volgens haar niet lonend was een show op te voeren voor een publiek dat maar één op de vijf avonden kwam opdagen. Dus heb ik nooit geklaagd, stond braaf op als hij om middernacht van kantoor terugkwam en zette maaltijden voor hem klaar op het aanrecht. Ontwikkelde de gewoonte er verzorgd te blijven uitzien, ook al wist ik dat hij in geen uren thuis zou komen. Maar hij had haar brief nog steeds. 'Ik hield zoveel van je en heb zo mijn best gedaan het je naar de zin te maken, maar ik kan hier niet langer mee doorgaan. Ik ga eraan kapot steeds maar op je te zitten

wachten terwijl je niet komt en eten te maken dat je niet opeet en nooit eens met anderen af te spreken voor het geval dat jij me nodig hebt. Toch blijf ik van je houden. Je weet me te vinden.' Ik heb hem teruggelegd waar ik hem had gevonden, en heb er sindsdien niet meer aan gedacht.

Maar goed, Groenland. Er dreven lage wolken boven de zee en het licht was dreigend geel. Yianni bleef er even naar staan kijken.

'Oké. Ik denk dat we jullie vandaag allemaal hierboven nodig hebben. Probeer deze eruit te krijgen voor de storm losbarst. Ook als we een luifel gebruiken willen we niet dat hij in een plas komt te liggen.'

Ben zat aan de rand van de kuil zijn handschoenen aan te trekken. 'Oké, kom je ook hier werken?'

Yianni keek weer in de richting van de zee. 'Straks. Ik moet eerst nog een paar dingen regelen.'

'En Jim?' vroeg Catriona. 'Dit hier is immers niet de laatste dode.'

Yianni groef met zijn schoen in het veen. 'Dat weet ik. Hij moet eerst de verbinding herstellen.'

'Wat, de computer? We hebben nu geen internet nodig, toch?' vroeg ik.

Hij schokschouderde. 'Ik kom straks terug, oké? Kom me halen als jullie me nodig hebben.'

Catriona trok haar handschoenen aan en zette zich af tegen de rand van de kuil. 'Ik hoop niet dat er nieuws is waarvan hij niet wil dat we het weten.'

'Wat, over het virus? Bedoel je dat je denkt dat hij doet alsof de verbinding niet werkt?'

Ze draaide zich naar me toe, met open mond. 'Natuurlijk niet. Ik bedoel, dat is niet eens bij me opgekomen. Ik vraag me alleen af waarom hij zo bezorgd is. Misschien weet hij iets wat wij niet weten.'

'Ga nou geen problemen zoeken,' zei ik. 'We hebben er hier al genoeg.'

Ze keek omlaag naar de vorm die in de bodem zichtbaar begon te worden. 'Zeker. Maar van lang geleden.'

Ben hurkte neer en begon met een borstel aarde van de voeten te vegen.

‘En problemen die we hebben meegebracht,’ zei hij.

Ik keek naar hem. Als hij toespelingen blijft maken, vertel ik het bijna nog liever om ervan af te zijn. Ooit, als ik het maar genoeg mensen vertel, zal zelfs ik het gaan geloven. Dat James dood is.

‘Zal ik bij het hoofd beginnen?’ vroeg ik.

Ik knielde neer en begon de aarde weg te halen op de plek waar het haar moest hebben gezeten. Soms blijft haar in veengrond intact, maar de temperatuur is hier in de zomer hoog genoeg om ervoor te zorgen dat het verteert en waarschijnlijk gaan vlees en botten eerder rotten door vriezen en dooien dan bij een stabielere hogere temperatuur. Nu ik eraan denk, lijkt het raar dat de T-shirts die ik als een tweede huid gebruik, zelfs onder mijn pyjama, een paar weken geleden nog bovenkleding waren. Ik draag zijden en flanellen pyjama's sinds de eerste winter in Parijs, toen de firma een schitterend Haussmannappartement voor ons had gevonden in het *cinquième*, met ramen van vloer tot plafond, pleisterwerk dat van een bruidstaartplafond naar beneden viel, schattige open haardjes waar we geen vuur in konden maken en originele negentiende-eeuwse radiatoren. Papa vond het geweldig. Ik sjeesde in een deken gehuld over de houten vloeren naar het ontbijt, en op een dag kwam hij thuis en stak me een pakje toe van Galeries Lafayette, perfect ingepakt, zoals alleen Franse winkelbedienden papier kunnen vouwen en linten kunnen strikken. Onder de lagen zijdevloei lag een blauwe zijden pyjama, gevoerd met de enige flannelette toile de Jouy die ik ooit heb gezien. Zes weken later werden we naar Jakarta overgeplaatst en daarna was er overal centrale verwarming, waarbij hemdjurkjes voldoende waren. Mam en papa hebben genoeg spullen in voorraad om een aantal huizen mee te vullen, in afwachting van papa's pensioen, zodat ze zich permanent kunnen vestigen in een *fermette* in Bordeaux (papa) en/of een *saltbox* in Maine (mam), maar ik heb die pyjama bij me gehouden in Jakarta en daarna in Saoedi-Arabië en in Groot-Brittannië, waar ik hem een paar keer heb gedragen, en in New York, en nu is hij hier in Groenland, waar

hij de geur aanneemt van middelen om de tent waterdicht te maken en vochtig dons.

‘Hé,’ zei Ben. ‘Kijk, sesambeentjes!’

Kleine botjes in de voeten die zelden opgravingen overleven.

‘De handen zijn ook tamelijk compleet,’ zei Catriona. ‘Maar in donkere bodem verlies je toch ook minder bot?’

‘Ja,’ zei ik. ‘En waar het niet steenachtig is.’

‘Jammer dat je niet kunt onderzoeken wat archeologen ontgaat,’ zei Catriona. Ze wachtte even en keek naar de hand die uit de bodem tevoorschijn kwam. ‘Denk je dat ze hem hier gewoon in hebben gooid? Of haar?’

‘Dat, of levend begraven.’

Ze keken me allebei aan.

‘Oké. Je kunt het niet echt weten. Professor Mitchell heeft dat eens gezegd over iemand die in net zo’n slordige houding lag als deze.’

Ben huiverde. ‘Daarom wil ik gecremeerd worden.’

‘O ja?’ zei ik. ‘Nou, vraag het eens aan je familie. De uitvaart is niet voor jou.’

James had een testament gemaakt. Tja, bankiers regelen hun zaakjes goed. Hij had geen aanwijzingen achtergelaten voor een begrafenis. Die was helemaal zijn moeders idee; zij regelde alles als betrof het het huwelijk dat nooit zou plaatsvinden, maar dan met haarzelf als bruid. Over de loper schrijden met al die bloemen.

Catriona keek naar me. Ik haalde diep adem. Misschien kan ik toch beide personen tegelijk zijn. Dit is een veilige plek om het uit te proberen, met mensen die ik nooit meer zal zien. Een proefrit.

‘Het afgelopen jaar heb ik een begrafenis moeten regelen. Mijn vriend is omgekomen. Er is een vrachtwagen op zijn auto gebotst.’ De tanden begonnen door de aarde heen te glinsteren, nog in de tandkassen.

‘Hij was op slag dood.’

Ik pakte een verfkwast en begon de tanden schoon te borstelen. De mond leek wijd open te staan.

‘En ik zat thuis en wist nergens van.’

Ik keek naar haar. Ze zat heel stil.

‘We waren twee jaar samen. Hij is nu negen maanden dood.’

‘O, Ruth,’ zei ze. ‘Het spijt me, dat wist ik niet.’

‘Het spijt me’ is niet, daar heb ik James’ moeder uiteindelijk op geattendeerd, een excuus, maar een uiting van leedwezen. Mensen geven uiting aan hun verdriet, ze voelen zich niet verantwoordelijk.

‘Ja,’ zei ik. ‘Dank je.’

De snijtanden waren er nog, maar de bovenste hoektanden waren uitgevallen. Catriona zat stil toe te kijken.

‘Hij is begraven. Ik denk er steeds aan hoe lang het duurt. Maar hij was erg verbrand. En ik weet de pH-waarde van de bodem niet, bij de kerk van zijn ouders.’

‘Wildestu dat? Dat hij begraven werd?’

De onderste snijtanden zaten ook nog op hun plaats, in wat een gaap of schreeuw kon zijn geweest.

‘Dat weet ik niet. Hij was al zo verbrand.’ Ik legde de kwast neer. ‘Ik denk dat ik helemaal niet over het lichaam wilde beslissen. Ik zou een mortuarium prettig vinden. Of ten minste een ossuarium. Zoals die beschilderde schedels in Hallstatt. Zodat ik hem kon zien in plaats van de hele tijd aan hem te denken.’

Hallstatt is een leuk plaatsje in Oostenrijk waar in de achttiende en negentiende eeuw de schedels van de doden werden opgegraven, waarna er bloemen en de naam van de gestorvene op werden geschilderd en ze in grijnzende rijen werden bewaard.

‘Echt? Heb je die gezien?’

Ik schudde mijn hoofd.

‘Alleen afbeeldingen. Ik wil gewoon iets van hem hebben.’

Ik pakte de kwast weer op. Een van de onderste snijtanden was weg. Catriona ging zich weer bezighouden met de lastige puzzel van de vingers.

‘Toen mijn grootvader stierf, zei mijn moeder dat ze hem eigenlijk het liefst in een boot de zee op wilde sturen. Net als de Vikingen. Hij was zijn leven lang met boten bezig geweest.’

Ik schudde mijn hoofd. ‘Je zou de rest van je leven zitten wachten tot de boot terugkwam. Je zou hem in brand moeten steken en toe-

kijken. Maar weet je, die lichamen kunnen niet zijn verbrand. Zodra de boot onder water liep, zou het lichaam immers gewoon zinken en dan zou je nog blijven denken aan vissen die van handen eten die je hebben aangeraakt en aan haar in het zeewier. Ik wil iets wat ik kan zien en aanraken.'

'Dat is een beetje griezelig,' zei Ben.

'Nee,' zei ik. 'Iedereen die je ooit hebt gekust gaat op een dag dood. Zo gaat dat. Elke hand die je hebt vastgehouden gaat rotten.'

Maar die lijst, zo vermoedde ik, was waarschijnlijk niet lang.

'Zeker,' zei hij. 'Maar dat is bijna een reden om handen vast te houden, vind je niet? Je hoeft niet over de dood na te denken, die komt toch wel.'

'Doe het dan niet. Maar op een dag zul je wel moeten.'

Als je geluk hebt.

'Ruth?' vroeg Catriona. 'Gaat het wel?'

'Ik doe mijn best,' zei ik. 'Terwijl ik me afvraag hoe het zou voelen.'

Ik ben blijkbaar nog steeds gebroken. Ik veronderstel dat ik begin te beseffen dat ik er niet overheen kom. Over de dood kom je niet heen. Over het leven misschien wel. Het kaakbeen werd zichtbaar en ik begon weer naar de schedel toe te werken.

Yianni kwam naar boven voor het begon te regenen, net toen we aan het meten en fotograferen waren.

'Nog succes met de computer?' vroeg Catriona. Ze had modder op haar gezicht waar ze haar neus met haar mouw had afgeveegd.

'Nee,' zei hij. 'Jim heeft het de hele ochtend geprobeerd. Het is om gek van te worden, er is niets mis mee. Maar alle sites zijn van twee dagen geleden en we kunnen niet bij de e-mail komen.'

Catriona stond op. 'Zal ik het proberen? Misschien werkt Edinburgh nog wel.'

'Misschien. Ik neem aan dat jullie het allemaal willen proberen. Luister, weten jullie zeker dat jullie geen rare e-mails of bijlagen hebben geopend? Niet op riskante sites zijn geweest? Ik bedoel, ik heb de webhistory nagekeken, maar hebben jullie enig idee?

'Dat hebben we je al gezegd,' zei Catriona. 'Yianni, wij hebben hier net zoveel in geïnvesteerd als jij.'

‘Hoe zit dat met Nina?’ vroeg ik. ‘Heb je het haar gevraagd?’

‘Ze heeft alleen ge-e-mailed. Het lijkt allemaal in orde. Maar waarom wil het dan verdomme niet werken?’

Hij had nog niet naar beneden gekeken.

‘Yianni?’ zei ik. ‘Wat denk jij?’

‘Wat bedoel je? O.’ Hij liet zich naar beneden glijden. ‘Dat is interessant.’

‘Jazeker,’ zei Ben. ‘Nog meer botbreuken.’

Het linkersleutelbeen was gebroken, een verwonding die over de ribbenkast tot in het bekken doorliep.

‘Het is dus een gevecht geweest?’

‘Met wie?’ vroeg Catriona.

‘Piraten, andere Noormannen, de Inuit,’ zei ik. ‘Tenzij je nog anderen kunt bedenken die in de buurt kunnen zijn geweest. Verloren stammen van Israël.’

‘En de overlevenden hebben de doden begraven?’

‘Ik zie het de vijand niet doen.’

‘Deze is niet door een vriend begraven. Of in de kuil gegooid. En ik begrijp niet waarom piraten of andere Noormannen stenen bijlen zouden gebruiken.’

‘Nee,’ zei ik. ‘Maar dit is niet met een stenen bijl gedaan. Misschien hoorde hij bij de vijand.’

‘We zullen het zien,’ zei Yianni. ‘Haal hem er alleen maar uit, oké? Voorzichtig maar snel. Ik wil die skeletten er echt uit hebben voor we weggaan. Hoeveel het er ook zijn. Ik zal jullie iets te eten brengen. En vanmiddag werken we allemaal hier.’

Als iemand het me had gevraagd, zou ik hebben gezegd dat ik het geen goed idee vond om Nina onbewaakt achter te laten bij de vondsten.

Toen we tegen de schemering beneden kwamen, was Nina’s tent donker.

‘Misschien slaapt ze,’ zei Catriona.

‘Ga eens kijken,’ zei ik, terwijl ik mijn eigen tent opendeed. ‘Ik ga me wassen en opfrissen. Wie heeft de kookbeurt?’

‘Jim.’ Ben stond bij zijn tent naar de donkere zee te turen. ‘Alleen heeft Yianni hem gezegd dat hij door moet gaan met de computer. Ik kook.’

Ik keek Catriona aan. Er valt weinig te bederven aan het eten dat we hier maken, maar we hebben allebei Ben onder het koken zijn oren zien schoonmaken.

‘Ik doe het wel,’ zei ze. ‘Ga jij Jim maar helpen.’

Het is makkelijk mannen te laten geloven dat machines en apparaten beter werken met meer Y-chromosomen in de directe nabijheid.

‘Omdat je zo aandringt.’ Hij woelde langzaam door zijn haar en begon toen met een nagel in zijn hoofdhuid te krabben om iets los te peuteren waarvan wij niet wilden weten wat het was. Ik wendde mijn blik af, en keek toen weer.

‘Hoe kan het dat ze nog steeds stroom hebben voor de computer?’

‘Er is niet veel meer,’ zei Ben, nog steeds krabbend. ‘Daarom raakt Yianni telkens zo gefrustreerd. Daar zijn ze.’

Jim en Yianni kwamen het pad af; ze droegen de volgende lange, doodkistachtige doos die de aardse resten bevatte van iemand wiens hiernamaals binnenkort zou worden verplaatst naar een universiteitslaboratorium. Het grootste deel van James viel niet meer te recyclen, maar hij droeg een donorcodicil bij zich en zijn moeder ging maar door over zijn hart, dat goed bewaard was gebleven in zijn ribbenkast. Afgezien van het onbetekenende feitje dat het niet meer klopte. Zij vond het een prettig idee dat het hart van haar lieveling nog klopte op het ritme van iemands stappen, maar ik wilde hem heel hebben, wilde hem kunnen volgen tot de staat van ontbinding. En hem dan loslaten, neem ik aan.

Zeschoven de doos de tent in, naast mijn skelet met de stenen bijl in zijn hoofd, en kwamen naar ons toe. Catriona zat op haar knieën bij de voorraadtent.

‘Yianni? Mag ik je iets vragen?’

‘Wat?’

‘Heb je de satelliettelefoon geprobeerd?’

Hij keek over haar heen naar de rivier. 'Waarom vraag je dat?'

Ze deed de rits van de tent open en dicht, wat klonk alsof er papier scheurde. 'Ik zat te denken. Als we geen internet meer hebben, kunnen we daarmee toch nog altijd contact maken?'

'We krijgen het wel aan de praat,' zei hij. 'Maak je geen zorgen. Het vliegtuig is toch al besteld voor de vijfde. Ik heb gezegd dat we het nog zouden bevestigen, maar ze weten dat we hier zitten, ze komen hoe dan ook.'

'Hoe kun je dat nou weten?' vroeg Ben met hangende schouders. 'Als je hebt gezegd dat we het nog zouden bevestigen?'

'Ze weten dat we hier zitten, oké? Kom Jim, we gaan dat apparaat aan de praat krijgen. Ik zal de lamp aansteken.' Hij keek rond. 'Waar is Nina?'

Catriona pakte spullen uit de voorraad en hield ze in het schemerlicht voor haar ogen.

'Hoop je dat het geen noedels blijken te zijn?' vroeg ik.

'Misschien zijn die in couscous veranderd toen we weg waren,' zei ze. 'Of cakemix. Wat kan er nog meer in kleine doosjes zitten?'

'Gauloises. Tampons. Nieuwe make-up. Sieraden. Als je één doosje mocht kiezen, wat zou daar dan in zitten?' Ik stak mijn hand naar binnen om mijn borstel te pakken en borstelde van onderaf de klitten uit mijn haar. Catriona schudde met een van de pakjes.

'Eerlijk gezegd: waarschijnlijk sinaasappelsap of kerstomaatjes. Goed rijpe, weet je wel? Maar ik zou ook zo'n verwarmingselement niet afslaan dat je in je schoenen of zakken kunt doen om ze op te warmen. En jij?'

Ik begon vanaf mijn scheiding naar beneden te werken.

'Een ring,' zei ik.

Ze zette het doosje neer.

'Bedoel je een bepaalde ring?'

'Nee. Het is maar een idee. Als ik een bepaalde ring bedoelde, had ik die wel meegebracht, toch? Nina heeft dat ook gedaan.'

Ze haalde de primus uit zijn kist. 'Helpt het om hier te zijn? Dacht je dat het zou helpen?'

'Misschien. Soms vraag ik me af of ik dit doe bij wijze van thera-

pie. Ik bedoel, ik denk dat ik een praktisch ingesteld mens ben. Het is beter om bezig te zijn. Het is hier in elk geval niet slechter. Maar ik weet niet hoe het zal zijn om weer naar huis te gaan.'

'Dat kan ik me voorstellen. Ik hoop... nou, ik maak me zorgen. Wat denk jij dat er mis is met de computer?'

De laatste banen licht vervaagden boven zee.

'Ik ga de lamp halen,' zei ik. 'Geen idee. Misschien mogen wij het proberen als de testosteron het laat afweten. Ik zou me maar geen zorgen maken. Zoals Yianni zegt: we hebben het toch niet echt nodig. Zolang ze ons uiteindelijk maar komen halen.'

'Hm. Daar maak ik me dus zorgen over.'

'Wij zullen het wel redden,' zei ik. 'Van Nina ben ik minder zeker.'

Ik ging de lamp vullen. Ik denk dat het leek alsof het verlies van James me min of meer immuun had gemaakt voor nog meer rampen, alsof er een quatum voor ongeluk bestaat, en vol is vol. Geen kanker voor mij, geen plotseling verlies meer, geen huis in brand. Er zou geen metselwerk op me vallen, mijn gebouw zou van legionella gevrijwaard blijven, mijn auto zou niet verongelukken. Ik zou niet vast komen te zitten op de westkust van Groenland met een psychotische Britse vrouw in de tent naast me.

Yianni verscheen weer.

'Het doet het verdomme nog steeds niet. Er is niets mis mee, het lukt alleen niet. Kloteding. Nu is de accu ook nog leeg.' Hij beet op zijn lip en briede als een paard.

'Er moet toch íets mis zijn,' zei ik roekeloos.

Hij pakte een handvol haar aan weerszijden van zijn hoofd vast en trok eraan tot de huid aan zijn slapen strak stond.

'Natuurlijk is er iets mis, verdorie. Alleen kunnen we er niet achter komen wat het verdomme is.'

Catriona goot water in een pan. 'Misschien ligt het niet aan de computer,' zei ze. 'Misschien ligt het aan de websites. Heb je al iets van buiten Europa en Noord-Amerika geprobeerd?'

'Hou toch je mond,' zei Yianni. Hij knielde neer bij zijn tent, pakte er een zaklamp uit en ging op weg naar de rivier. 'Ik ga Nina zoeken,' riep hij. 'Ga maar gewoon eten.'

We zaten net een of ander geleiachtig bruin schuim te inspecteren dat Catriona had gebrouwen en dat volgens haar hemelse modder heette, toen we het licht weer zagen.

‘Zou hij haar hebben gevonden?’ vroeg Catriona.

‘Als dat niet zo is, weet ik niet wat we moeten doen.’ Jim tikte met zijn lepel tegen het bruine schuim, dat een onaangenaam zuigend geluid maakte.

‘Kustwacht via de satelliettelefoon, denk ik.’ Ben schepte een klein hapje op zijn lepel, bekeek het en draaide het om. De hemelse modder liet los van de lepel en landde vochtig en wel op het bord. ‘Maar in het donker kunnen ze niet veel uitrichten. Ik geloof dat mijn oma dit altijd at. En rijstepap uit blik.’

‘Mijn oma maakte het vroeger voor ons,’ zei Catriona. ‘Als verrassing. We vonden alleen butterscotch lekker, de andere waren te chemisch. Maar ze maakte ze toch allemaal, alsof je eerst de roze moest opeten om de butterscotch te mogen hebben. Alsof naar slechte films kijken de prijs is die je voor goede moet betalen, of kikkers moet kussen om de prins te krijgen. Ik maak me een beetje zorgen over de satelliettelefoon. Yianni zwijgt er in alle talen over.’

‘Butterscotch?’ vroeg Jim.

‘Dat lijkt op toffee.’ Ze nam een hapje en slikte het door. ‘Valt nostalgisch eten altijd zo tegen?’

Het licht van de lantaarn kwam dichterbij. Erachter bewoog maar één paar benen.

‘Ze is niet bij hem,’ zei ik.

Catriona liet haar bord vallen, met de kant met de hemelse modder naar beneden, en stond op.

‘Yianni? Ik dacht dat je haar zou vinden.’

‘Ik heb haar ook gevonden. Op het strand.’

‘Is ze...’

‘Ze is ongedeerd. Ze zegt dat ze ze moet tegenhouden. Dat ze niet aan land mogen komen. Ik had haar moeten dragen om haar hier te krijgen.’

‘Wie moet ze tegenhouden?’

‘Mannen met messen, blijkbaar.’ Hij deed zijn zaklamp uit en

bleef aan de rand van de lichtcirkel staan. 'Ik weet niet wat ik moet doen. Het gaat niet goed met haar, hè?'

'Nee,' zei ik. 'Je moet haar hier weg zien te krijgen, Yianni. Serieus. Voor haar eigen veiligheid en die van de vondsten. En als ze zo blijft doorgaan over messen, lijkt het mogelijk dat wij ook niet veilig zijn.'

'Dat moet je niet zeggen,' zei Catriona. 'Zo is ze niet. Ze is alleen maar bang.'

'Bange mensen zijn gevaarlijk.' Ik zette mijn bord neer. 'Echt, Yianni, roep de kustwacht op. We kunnen haar laten halen zodra het licht wordt. Ze heeft hulp nodig.'

'Ruth, iemand met waanideeën is nog geen psychopaat,' zei Ben. 'Haar spookbeelden doen jou toch geen kwaad?'

Yianni ging zitten. Catriona gaf hem een bord koude noedels.

'Het is de verzekering. We zouden aansprakelijk zijn. De faculteit zou aansprakelijk zijn. Ik ben bang dat ik straks nergens werk vind. Het gaat maar om een paar dagen.'

'En zij zit maar aan het strand in het donker te kletsen over mannen met messen. Kom nou, Yianni, ze is niet goed wijs.'

Catriona pakte de zaklamp op. 'Ik ga naar haar toe,' zei ze. 'Als zij mannen met messen wil opwachten, zal ik dat samen met haar doen. We kunnen haar daar niet alleen laten. Voor haar zijn ze echt, hoe wijer ook over denken. Stel je eens voor hoe jullie je zouden voelen.'

Ze rommelde rond in Nina's tent en kwam naar buiten met een vale, lichtblauwe lamswollen trui, die ze opvouwde. Toen ging ze haar eigen tent in en kwam tevoorschijn met een chocoladereep met marsepein.

'Die heb ik bewaard voor noodgevallen,' zei ze. 'En ik denk dat dit er een is. Heeft ze eigenlijk geluncht?'

'Ik denk het niet,' zei Yianni. 'Ik heb het wel aangeboden. Maar ze bleef lezen.'

'Dan zal ik ook maar wat water meenemen.' Ze vulde een halve-literfles uit het grote vat.

'Catriona?' zei Ben. 'Laat je niet meeslepen, oké? Ze is alleen gevaarlijk voor je geest.'

Catriona luisterde niet. 'Ik ga proberen haar voor de nacht hier terug te krijgen. Als dat niet lukt, verhuis ik mijn tent daarheen. Julie kunnen haar niet aan haar lot overlaten.'

De zaklamp schommelde weg over het gras.

'En toen waren er nog vier,' zei ik. 'Zullen we opruimen? Ik wil graag vroeg naar bed. Het is een lange dag geweest en ik vermoed dat de nacht van korte duur zal zijn.'

Ik had gelijk. Ik lag heerlijk zacht in mijn warme slaapzak en vroeg me af hoe het straks zal zijn om op een matras vlak bij een radiator te liggen en verkeer te horen en straatlantaarns en een wekker te zien. Na een tijdje begon er regen op het tentdoek te kletteren, wat de geluiden van de anderen die naar bed gingen overstemde. De nacht is anders, vind ik, als je niet kunt zien hoe laat het is, maar ik was me nog wel min of meer bewust van mijn gedachten toen er voeten achter het schijnsel van een aansnellende zaklamp aan kwamen strompelen en iemand zwaar hijgde.

'Wakker worden! Vlug! Yianni?'

Het was Catriona, zoals te verwachten was. Ik nam aan dat Nina de zee in liep of denkbeeldige piraten van zich af sloeg. Ik trok mijn capuchon strakker om mijn oren om ze warm te houden.

'Ik kom eraan. Wat is er gebeurd?'

Er werd een rits opengedaan.

'Ik ben nog aangekleed. Op het strand?' Jim. Ik kan niet bedenken waar hij mee bezig was geweest, in zijn eentje in een donkere tent met zijn kleren aan. Misschien bidden, hoewel je dat ook kon doen in joggingbroek in een slaapzak.

'Er zijn lichten. Er komt iemand aan. Rennen!'

Catriona begon weer op adem te komen. De zee weerspiegelt het schijnsel van de maan en de sterren, reden waarom de belangrijkste navigatielichten rood of groen van kleur zijn. Ik schoof mijn capuchon naar achteren. 'Wat voor kleur licht, Catriona?'

'Geel. Net als lantaarns. Ze komen dichterbij. Ruth, kom alsjeblieft mee.'

'Het is vast maanlicht,' zei ik. 'Er is daarginds niemand.'

Er klonk nog een rits; de lichtbundel van de grote zaklamp kwam mijn tent in en bescheen het etiket van de bodycrème van Soins de Soi die ik twee maanden geleden bij Macy's heb gekocht.

'Ik ga wel,' zei Yianni. 'Ben, hou jij het hier in de gaten?'

Er kwam geritsel uit Bens tent, links van me. 'Oké. Wat precies?' 'Alles.'

Hij was weg. De nacht daalde weer over me neer. Ik schoof naar het midden van de tent, weg van de zijwanden, om droog te blijven, en ik tastte naar James' kasjmieren sjaal die opgevouwen onder mijn kussen lag en rolde me op. Hij rook al sinds maanden niet meer naar hem. James had hem gedragen toen ik hem voor het eerst zag, toen hij door Hemlow Street heen en weer liep en probeerde te ontdekken waar het feestje van Ros en Hugo was, en bij bijna al onze afspraken die eerste winter. Hij droeg hem als een Fransman, overlangs dubbelgeslagen met de uiteinden over zijn schouders, en die keer dat we op een bankje zaten te bespreken of we zouden gaan samenwonen en naar de sneeuw zaten te kijken die op Central Park neer dwarrelde, heb ik alle franjes zo strak in elkaar gevlochten dat ze wekenlang zo bleven zitten. Nu gaat hij plat gevouwen door het leven, al heb ik wel weerstand moeten bieden aan mijn instinct om hem tussen vloeiend papier te leggen en op te bergen.

'Ruth?' riep Ben.

Ik draaide me in zijn richting. 'Wat is er?'

'Ben je wakker?'

'Nu wel. Dat lijkt me duidelijk.'

'Denk je dat we de locatie moeten controleren?'

'Nee. Waarom?'

'Voor de zekerheid. Om te kijken of er niets aan de hand is.'

'Ga je gang. Ik blijf hier en ga slapen. Als er piraten komen spoken, zeg dan tegen ze dat ze me niet wakker moeten maken.'

Stilte, en nog meer geritsel.

'Jezus, Ruth. Ben je dan niet van slag? Helemaal niet?'

'Wat me van slag brengt, is Nina. En die is niet hier. Ik ga slapen. Welterusten, Ben.'

Hij bleef ritselen in zijn tent, zuchtte en kuchte, maar hij ging

niet naar boven, en na een tijdje viel ik weer in slaap, met de sjaal van James onder mijn wang.

Voor het eerst droomde ik over Groenland. Ik ging naar het strand en daar zat James, op die ene rots waarop de zeehonden liggen te wachten op datgene waar zeehonden nu eenmaal altijd op wachten. Hij keek naar de zee en ik riep en zwaaide: James, James, ze zeiden dat je dood was. Ik ben hier, lieverd, ik kom naar je toe. Hij draaide zich niet om, maar ik zag het zonlicht in zijn haar en de kromming van zijn rug en ik liep het water in, dat schitterde als een door de zon verwarmde zee. Het was niet warm – zelfs in mijn dromen heb ik het nu koud – maar ik waadde erdoorheen, wetend dat hij wanneer ik bij hem kwam zich zou omdraaien en me in zijn armen zou nemen en dat de dood een nare droom zou blijken te zijn geweest. Ik dreef en zwom; de golven belemmerden mijn zicht, maar bovenaan zag ik hem nog steeds, en wanneer de golven me naar beneden sleurden wist ik dat hij er was. Opstuivend water prikte in mijn ogen en er kwam koud zout in mijn neus. Ik zwom hoestend verder. Ik klampte me vast aan de rots, schaafde mijn handen en stak mijn arm naar hem uit. De zee trok me terug, maar ik hield vol. De teruggaande golf sloeg mijn hoofd tegen de rots. Voor de volgende stortzee wist ik beide handen over de rand te krijgen en me op te trekken, waarbij ik krassen op mijn schouder opliep en mijn borst schaafde. Hij was weg, spoorloos als een zeehond. De dromen hielden daar doorgaans op en dan was het bij het ontwaken weer alsof hij me pas ontvallen was, zonder dat ik gewend was aan het verdriet, maar nu gaan ze door. Ik zat op de rots naar de golven te kijken. Het licht verdween uit de hemel. Ik keek naar de kust en er waren geen tenten, geen cairns op het strand, alleen maar ruïnes en lege lucht. Ik bleef daar zitten en er veranderde niets, en toen werd ik wakker en was alles nog hetzelfde. James bekneld in een brandende auto, zijn bloed en spieren werden verteerd door de vlammen en hij was nog steeds niet dood.

‘Wakker worden!’

‘Jezus, Ben, het is midden in de nacht. Wat nu weer?’

‘Er is iemand boven op de heuvel. Hij zit geknield bij de grafkuil.’

‘Zeg haar dan dat ze naar bed moet gaan.’

‘Kom mee.’

‘Nee, ik kom verdomme niet. Regel jij het maar met haar, Ben. Welterusten.’

Toen ik weer wakker werd, was het licht. Ik hoorde Ben niet snurken en ook Nina niet in haar slaap mompelen. De primus snorde niet en er kletterden geen lepels. Er blaatte een schaap, dichterbij dan anders. Ik ging overeind zitten en deed de tent open. Het gras was stijf en wit van de vorst. Het schaap stond achter Catriona's tent naar me te kijken. Er vielen keutels van onder de staart op het gras; ze bleven dampend liggen. Ik grimaste naar het schaap; het sprong weg. De andere tenten waren dicht. Aan een bleke hemel stond een koud zonnetje; de golven hadden witte schuimkoppen.

‘Hallo?’ riep ik. ‘Goedemorgen!’

Er zuchtte iemand.

‘Hallo? Het is al over negenen.’

Yianni gaapte. ‘Wat?’

‘Het is negen uur geweest. Waar is iedereen?’

‘O, shit.’

Hij ritste zijn tent open en keek naar buiten, met vet haar boven ogen vol korsten. Ik was blij dat ik niet dichtbij genoeg was om zijn adem te kunnen ruiken.

‘Shit. We mogen geen tijd verliezen. Wakker worden! Het is ochtend!’

‘Slechte nacht gehad?’ vroeg ik.

‘O, god. Griezelige nacht. Arme Nina, verdomme. Vooruit, mensen, het is al laat. Opstaan, allemaal.’

Ik keek hem aan. ‘Griezelig?’

‘Er was een boot.’

‘Wat? Hier?’

‘Staan jullie nu allemaal op, alsjeblieft? We praten straks wel, oké? Kom op. Jim? Catriona?’

‘Ik ben wakker,’ zei Catriona. ‘Ben zo bij je. Nina?’

‘Hallo,’ zei Nina.

‘Gaat het?’

‘Best,’ zei ze. Haar tent ging open. Haar gezicht was ingevallen. De effectiefste manieren om af te vallen zijn niet de prettigste.

‘Hallo, Nina,’ zei Yianni. ‘Wil je ontbijten?’

Ze schudde haar hoofd. ‘Geen trek.’

‘Je begint echt mager te worden. Wat zal David daarvan zeggen?’

Ze haalde haar schouders op. ‘Als ik hem ooit terugzie.’

Catrina deed haar ogen dicht. ‘Je ziet hem volgende week, Nina. Kom op. Je zou je beter voelen als je wat at.’

Ze schudde haar hoofd en zat daar maar, als een slang die uit zijn hol gluurt. ‘Vooruit,’ zei Yianni. ‘Kleed je aan. Ben? Jim?’

‘Ja,’ zei Jim, ‘ik kom eraan.’

‘Oké,’ zei Ben. ‘Ik ben doodop.’

Ik deed de buitenste flap dicht en ritste mijn slaapzak open.

De kou sloeg onmiddellijk toe. Ik knoopte mijn pyjama los en probeerde het jasje uit te trekken, maar de kou werkte verlamdend. Het was alsof je probeerde je hand in kokend water te steken. Ik trok het jasje weer omlaag en wurmde me in een schone coltrui, en daarna in een wollen trui en een gebreid vest. Met al die lagen ziet niemand of je een beha aanhebt en van één dag gaat de boel niet hangen. Ik trok schone sokken aan en deed daaroverheen oude wollen sokken voordat ik me uit de pyjamabroek wurmde en een legging en broek aantrok, maar zelfs door de legging heen voelde de spijkerbroek stijf en ijskoud. Ik schuifelde naar voren, trok mijn schoenen aan en liep weg over het gras om gehoor te geven aan de dringende behoefte om te plassen. Ik geloof niet dat Groenland een plek is waar ik nog een keer heen wil.

Nina’s tent bleef dicht terwijl de anderen en ik crackers met gedroogd fruit uit een pakje aten als ontbijt, met koud water.

‘Nou, wat was er met die boot?’ vroeg ik. Het water was zo koud dat het pijn deed als je het doorslikte. Ik dacht vergevingsgezind terug aan de ranzige koffie in de boekwinkel.

Yianni keek in de richting van Nina’s tent.

‘Een andere keer,’ zei hij, terwijl hij zijn cracker doorslikte. ‘Laten we aan het werk gaan. Niet te geloven dat we zoveel tijd hebben verspild.’

De tijdverspilling zat hem, wat mij betreft, in 's nachts geesten verdrijven op het strand. Ik nam nog een slokje water en veegde de kruimels van mijn parka. Ik herinnerde me ineens iets.

'Ben, heb jij me vannacht gewekt? Omdat er iemand bij de kuil was of zoiets?'

'Nee.' Hij keek niet op.

'Niet?'

'Is er iemand bij de kuil geweest?' vroeg Yianni, wiens cracker halverwege zijn mond bleef steken.

'Nee,' zei Ben.

'Nee?'

'Nee.'

'Goed,' zei Yianni. 'Kom op, dan gaan we.'

'Oké,' zei ik. 'Naar de grafkuil?'

Yianni wierp weer een blik op de roze tent en fronste.

'Ja. Werk snel, maar wel zorgvuldig. De tijd begint te dringen.'

'Ik weet hoe lang we nog hebben, Yianni.' Ik stond op. 'Ben je nog verder gekomen met de computer?'

Jim en hij wisselden een blik.

'Nee.'

Ik hoorde een van de dekzeilen klapperen en fladderen in de wind voor ik op de locatie kwam. Yianni en Jim hadden ze niet zo zorgvuldig verzaaid als ik het zou hebben gedaan, en er was er 's nachts één losgewaaid. Toen ik bij de grafkuil kwam, schoot het helemaal los en vloog tegen de wand; het sloeg tegen mijn benen. Ik trok het omhoog en worstelde ermee tot ik het had opgevouwen. Toen keek ik omlaag en zag de afdrukken van blote voeten waar de skeletten hadden gelegen.

'Hé!' schreeuwde ik. 'Yianni? Nina is weer hier geweest!'

'Wat?'

'Nina heeft de graven vertrapt. Haal haar hierheen!'

'Wat?'

Ik rende de heuvel verder af. 'Kome eens hier!'

Hij kwam. 'Wat is er?'

‘Voetafdrukken op de begraafplekken. Nina is weer bezig geweest.’

Hij keek me aan. ‘Dat denk ik niet, Ruth. Ze was bij ons op het strand.’

‘Kom dan kijken. Er is echt iemand geweest.’

We klommen weer naar boven en keken in de kuil. De voetafdrukken liepen om de plekken heen waar de skeletten hadden gelegen.

‘Ja,’ zei hij. Hij sprak tegen de afdrukken. ‘Er is hier inderdaad iemand geweest. Maar iemand met grotere voeten dan Nina.’

Ik klom naar beneden en zette mijn voet naast een van de duidelijkere afdrukken. Ik heb maat 40. Nina is wel acht centimeter kleiner dan ik en deze blote voeten waren langer dan mijn schoenen.

‘Ben dan? Hij zei dat hij hiernaartoe wilde gaan, ik ben ervan overtuigd dat hij dat ook heeft gedaan.’

Yianni keek me nog steeds niet aan. ‘Wanneer?’

‘Vannacht. In het pikkedonker. Ik lag te slapen. Ik was niet echt wakker. Hij zei iets over iemand bij de grafkuil.’

‘Ik ga met hem praten,’ zei hij. ‘Ruth, zeg het maar niet tegen Catriona. Ze begint een beetje raar te doen.’

Ik stond op en liep naar hem toe. ‘Vertel eens wat er vannacht is gebeurd.’

Hij zuchtte, terwijl hij nog steeds naar de voetafdrukken keek, en keek me toen aan. ‘Goed.’

Hij ging aan de rand van de kuil zitten. Ik stond voor hem.

‘Vertel dan.’

Hij begon met zijn voeten te schoppen en hield er weer mee op. Hij wreef verdord gras fijn tussen zijn vingers.

‘We kwamen beneden aan. Nina stond op een rots te wijzen. Drijfnat, inmiddels. En ze hadden gelijk, Ruth, er waren lichten.’

‘Maanlicht.’

‘In die regen?’

‘Vissersboten. Geheime NAVO-schepen. Russische atoomonderzeeërs. Jezus, Yianni, er zijn geen bovennatuurlijke verklaringen nodig voor schepen in de nacht.’

‘Toen kwam er een boot.’

‘Wat voor boot?’

Hij keek weer op.

‘Een lege boot. Een houten. Misschien twee meter lang.’

‘Waarvandaan?’

‘O, hij dreef gewoon rond. Iemand heeft waarschijnlijk een bijbootje verloren. Maar Nina begon te gillen. Ze zei dat er mannen met monnikskappen zonder gezichten in zaten. Dat ze voor de doden kwamen. Catriona werd zo bang dat ze in haar broek plaste. Ze dacht dat we het niet zagen, in de regen, maar we hebben het wel gemerkt.’

‘Ik neem aan dat er geen gezichtloze mannen waren?’

Yianni liet het fijn gewreven gras in de grafkuil vallen. ‘Nee. Maar er was wel een boot.’

‘Hm. Waar is hij nu?’

Hij haalde zijn schouders op. ‘Ga maar kijken. We hebben hem daar achtergelaten. Niemand wilde hem aanraken.’

Hij stond op. ‘Ik ga aan Ben vragen wat hij heeft gezien.’

Hij slofte weg en vermeed mijn blik. Goeie god, ze geloven het allemaal. Ik zit de komende week vast in West-Groenland met een stel mensen die in de greep zijn geraakt van groepshysterie terwijl we de opgraving van een massagraf moeten zien af te krijgen. Wat heb ik me op de hals gehaald? Ik wachtte even en keek naar het strand, half hopen dat ik de boot zou zien zodat ik mee kon doen. Er viel natuurlijk niets te zien. Ik pakte mijn troffel en ging aan de slag met de volgende dode, waarbij ik ervoor zorgde uit de buurt van de voetafdrukken te blijven.

Ik begon te graven langs de omtrek van de bodemveranderingen, die aangaven dat het om een lang iemand ging die recht lag. Van dichtbij ontging het me niet dat er ook een paar handafdrukken waren, grote, open handen waarvan de palmen stevig waren neergedrukt. Ik wendde mijn gezicht af naar de hoek en ging verder met graven.

‘Ha, Ruth.’

Ik keek op. Van onderaf gezien lijkt Jim buitengewoon lang.

‘Yianni zegt dat hier iemand is geweest.’

‘Kijk maar.’ Ik wees naar de afdrukken. Hij floot.

‘Dat heeft Nina niet gedaan.’

‘Nee,’ zei ik. Ik knielde weer neer. ‘Maar iemand anders wel.’

Hij klom de kuil in en hurkte neer. ‘En handen.’ Hij hield de zijne erboven. ‘Even groot als die van mij, ongeveer. Ik neem aan dat dat jullie meisjes vrijpleit.’

Ik keek naar zijn handen en naar de afdrukken. Ze waren ongeveer even groot. Ik keek naar zijn schoenen.

‘Het is niet echt een kwestie van vrijpleiten, vermoed ik. Zolang er geen schade is aangericht. We zijn hier allemaal geweest; als iemand hier ’s nachts blootsvoets wil rondlopen is dat nog niet met een verkeerd.’

Ik heb wel vreemdere dingen uitgehaald. Hij hield nog steeds zijn hand boven de afdruk.

‘Ik ben het niet geweest, Ruth.’

‘Oké.’

Ik ging door met graven.

‘Wil je mijn voeten zien?’

Op een lijst van dingen die ik zou willen zien, zouden Jims voeten ergens onderaan staan.

‘Nee,’ zei ik. ‘Kom je hier werken?’

‘Waarom zou ik hierboven blootsvoets willen rondlopen? Trouwens, het regende, weet je nog? Ik zou de opgraving niet aan de regen hebben blootgesteld.’

‘Juist,’ zei ik. ‘Maar ergens in de nacht moet het zijn opgehouden met regenen. Anders zouden volgens mij de afdrukken niet zo duidelijk zijn geweest.’

Hij liet zijn hand zakken en staarde naar de voetafdrukken.

‘Daar heb ik niet aan gedacht. Zo te zien is er geen regen op gevallen. Waar lagen de dekkleden?’

‘Er vloog er een weg toen ik boven kwam. Het kan niet al te best verzaagd zijn geweest. Door degene die dat heeft gedaan.’

‘Yianni en ik hebben dat gisteren gedaan. Maar daarna iemand anders.’

Ik schuifelde eromheen en begon aan de andere kant te werken.

‘Yianni of Ben, aangezien jij zegt dat jij het niet bent geweest.’

‘Dat moet dan wel. Nou, laten we het niet op de persoon spelen, hè. Er is geen schade aangericht.’

‘Prima,’ zei ik. ‘Ik vind het best. Ga je je gereedschap nog halen?’

Hij klom uit de kuil en keek toen achter zich.

‘Wat is er?’ vroeg ik.

‘Niets. Ben zo terug.’

Ik was bijna terug bij het punt waar ik was begonnen, en er was een doodkistachtige geul aan één kant van de kuil ontstaan, toen Ben verscheen. Die had tenminste zijn gereedschap bij zich.

‘Het ziet ernaar uit dat je gelijk had,’ zei ik.

‘Waarmee?’

‘Toen je zei dat je iemand had gezien. Hoe kwam het eigenlijk dat je ging kijken?’

‘Ik heb niet gezegd dat ik iemand heb gezien. Dat heb je gedroomd.’

‘O ja, ik droom weleens. Maar niet over jou. Je hebt me gewekt en gezegd dat je naar boven wilde gaan omdat je iemand zag knielen bij de kuil.’

‘Niet waar, Ruth. Ik heb geslapen vanaf het moment dat we hebben gepraat totdat je me vanmorgen wakker maakte. Als je denkt dat er’s nachts iemand tegen je heeft gepraat, dan ben ik dat niet geweest.’

Ik keek naar hem. Hij keek terug, met grote ogen en rechte schouders. Ik keek naar zijn voeten en naar de afdrukken. Hij is klein, niet langer dan ik, maar hij heeft grote handen.

‘Denk je dat ik hier’s nachts heen ben gegaan en mijn schoenen heb uitgetrokken en over de graven ben gaan wandelen? Ruth, ik ben niet gek!’

‘Iemand is dat wel,’ zei ik. ‘Nou, twee iemanden. Nina en iemand met grotere voeten dan Nina.’

‘Tja.’ Hij draaide zich om en keek omlaag naar de zee. ‘Er is nog een andere mogelijkheid. Dat hier iemand anders is. Iemand van wie we het niet weten.’

Er trok een rilling over mijn rug. ‘Wat een onzin. Hoe kan hier

iemand zijn zonder dat we het weten? Het is een onbeboste heuvel. En vergeet niet dat er geen eten is.'

'Er is eten in de voorraadtent. We denken allemaal dat we 's nachts iemand hebben horen rondscharrelen. En er zijn in elk geval grote rotsblokken. En geen van allen hebben we in het volgende dal gekeken – daar zouden best holbewoners in grotten kunnen zitten.'

'Grotten die nergens op de kaart voorkomen, zonder vuren of dieren, en waar niets vandaan komt of naartoe gaat. Ontbreekt er trouwens eten?'

Hij haalde zijn schouders op. 'We hebben het niet bijgehouden. Misschien moesten we dat maar eens gaan doen.'

'Misschien komen we gewoon tot de conclusie dat er geen reden is dat mensen niet op blote voeten mogen rondlopen als ze dat willen. Zolang ze de vondsten maar niet beschadigen.'

Hij legde zijn gereedschap neer en sprong naar beneden.

'Ik ben het niet geweest, Ruth. En ik heb ook niet tegen je gepraat vannacht.'

Tegen de tijd dat de anderen verschenen, waren Ben en ik met het afborstelen begonnen.

'Sorry dat ik zo laat ben,' zei Catriona. 'Nina is opgestaan. Ze zegt dat ze voor de lunch zal zorgen.'

Ze zag er niet uit als iemand die de afgelopen nacht van angst in haar broek had geplast.

'Je bent wel vrolijk,' zei Jim.

'Het lijkt beter te gaan met Nina. Ik denk dat ze opgelucht is dat we allemaal de boot hebben gezien.'

'Ik niet,' zei ik. 'En ik heb de indruk dat niemand anders de gezichtloze piraten heeft gezien.'

Ze keken elkaar aan.

'De boot was griezelig,' zei Jim.

'En is hij nu weg?'

Yianni boog zijn hoofd. 'Weggedreven, vermoed ik. Het is laag-tij,' zei hij.

‘Ja,’ zei ik. ‘Nou, zullen we dan maar verder gaan met de opgraving? Bij dit licht kan de computer tenminste worden opgeladen.’ Maar we hadden nauwelijks de taken verdeeld toen er honden begonnen te blaffen.

‘Wat krijgen we nou?’ vroeg Ben.

‘Honden, zou ik zeggen,’ zei ik.

We keken elkaar aan, lieten ons gereedschap vallen en klommen de kuil uit. Er kwamen twee mannen te paard langs de kust, met drie honden op hun hielen. De schapen begonnen in paniek uit te zwermen.

‘Allemachtig,’ zei Yianni.

Nina kwam tevoorschijn uit de voorraadtent – een gedachte aan ontbrekend eten schoot door mijn hoofd – keek even en kroop haar tent in.

‘O,’ zei Catriona. ‘Ze hebben spijkerbroeken aan.’

‘En ze luisteren waarschijnlijk naar iPods,’ zei ik. ‘Dachten jullie soms dat het Vikingenbezoek was?’

Een van de mannen floot en een hond schoot over het veld, waar een handjevol schapen wegrende van de blatende kudde.

‘Herders,’ zei Yianni. ‘Ze halen blijkbaar de schapen binnen. Ik denk dat de winter in aantocht is.’

‘Moeten we niet naar beneden gaan?’ vroeg Jim. ‘Het lijkt me wat onaardig om ze te negeren.’

Yianni keek rond en zuchtte. ‘Niet allemaal. Er is te veel te doen. Spreekt iemand Deens?’

‘Nina spreekt Duits,’ zei Catriona. ‘Maar ik wed dat zelfs schaapherders in Groenland een beetje Engels kennen.’

Ik dacht aan James, die tot laat naar reisdocumentaires had zitten kijken over stammen in het Amazonegebied en dorpen in de Himalaya en dan naar Tokio was gevlogen om daar drie dagen in een bankgebouw door te brengen en van het vliegveld weer rechtstreeks naar kantoor te gaan. Hij zou echte Groenlandse herders te paard prachtig hebben gevonden.

‘Ik ga wel,’ zei ik. ‘Vroeger kon ik me aardig redden in het Nederlands. Toen we in Amsterdam zaten. Maar ze zullen wel Engels spreken.’

‘Ik ga mee,’ zei Jim. ‘Ik wil ze graag ontmoeten.’

‘Oké,’ zei Yianni. ‘Geef ze maar koffie. Ben, Catriona, vinden jullie het erg om hier te blijven?’

Nee, dat is goed,’ zei Ben. ‘We zijn zo laat begonnen, het is beter om wat te doen.’

‘Zeg het me alleen wel als ze nieuws hebben,’ zei Catriona. ‘Alles over de epidemie.’

Jim en ik liepen de heuvel af.

‘Nederlands?’ vroeg hij.

‘Ik heb een paar maanden in Amsterdam gewoond. Je hebt Nederlands niet echt nodig, maar het is beter om er wat van op te pikken.’

‘Ik benijd je. Ik heb tot ik ging studeren altijd in dezelfde plaats gewoond als waar mijn ouders zijn opgegroeid.’

Ik schopte tegen een steen, die stuiterend naar de tenten rolde en bij die van Nina bleef liggen.

‘Ik zou liever willen dat mijn kinderen één thuis hadden,’ zei ik. Míjn kinderen. Niet James’ kinderen.

Nina gluurde vanuit haar tent om zich heen.

‘Er is iets...’ riep ze.

‘Dat was een steen,’ zei ik. ‘Een losgeraakte steen. Kun je water opzetten? We gaan koffie maken voor de herders.’

Ze gluurde de andere kant op. ‘Ik ben bang voor honden.’

‘De honden zijn druk bezig,’ zei Jim. ‘Ze zullen je niets doen.’

‘En als ze je echt iets zouden willen doen, zou een tent weinig bescherming bieden,’ bracht ik naar voren.

Haar schouders kwamen de tent uit. De herders waren bij de rivier gestopt, terwijl de honden de schapen in een hoek dreven. Jim zwaaide naar hen en een van hen stak zijn hand op.

‘Hallo,’ riep de man.

Jim en ik gingen naar hen toe. Toen we dichterbij kwamen, sprongen ze van hun paarden. Kleine mannen, Groenlanders, die spijkerbroeken droegen en gebreide mutsen, zoals die van Catriona.

‘Goedemorgen,’ zei de andere man. Nederlands, zo bleek, was niet nodig.

‘Goedemorgen,’ zei Jim. ‘Willen jullie misschien koffie?’

Ze bogen en knikten. ‘Graag. Zijn jullie hier aan het graven? Graven jullie de Vikingen op?’

‘Ja,’ zei Jim. ‘Alleen de boerderij en de kapel.’

‘O,’ zei de eerste man. ‘Hun boerenbedrijf verschildt vast niet van het onze, hè?’

‘We denken dat hun schapen de hele winter buiten bleven,’ zei Jim. ‘Maar toen was het warmer.’

‘Dat kan weer gebeuren. De sneeuw is niet lang gebleven, het afgelopen jaar. Broeikaseneffect. Straks gaan we nog fruit telen, hè. Appels en peren.’

Het klonk alsof Groenlandse boeren in de nabije toekomst broeikaseneffectoogstfeesten zouden gaan houden.

‘Maar jullie blijven van de winter toch niet?’ vroeg de andere man, terwijl hij in zijn handen wreef. ‘In dit kamp?’

Jim schudde zijn hoofd. ‘Nog een week. We hebben veel te doen. Willen jullie meekomen? Mijn collega maakt koffie.’

De mannen praatten met elkaar, blijkbaar in een taal zonder medeklinkers, bonden daarna de paarden aan elkaar vast en riepen toen naar de honden, die om de samendrommende schapen heen slopen.

‘Even dan. De schapen wachten niet.’

We liepen weer terug. Nina had de primus aangestoken en bewoog zich schichtig, ze bleef de honden in de gaten houden.

‘Een snoepje?’ vroeg de kleinere man, die een zakje uit zijn jaszak haalde.

Ik nam er een en trok het papiertje eraf. Het zag eruit en rook als kauwgom. Hij liet de zak rondgaan, Nina sloeg het af. Mensen zoals zij zouden niet verder mogen komen dan Islington, of waar ze ook woont. Haar handen trilden toen ze water op de oploskoffie goot.

‘Het is geen al te beste koffie,’ zei ze, terwijl ze hun alle twee een mok aangaf.

Ze namen een slokje en bogen weer. ‘Het is erg lekker. Bedankt. Gaat het graven goed?’

‘We hebben veel doden gevonden,’ zei Jim. ‘Skeletten. Het ziet er naar uit dat er is gevochten.’

‘Vikingen die hebben gevochten?’

‘Tegen iemand,’ zei Jim. ‘We weten nog niet wie.’

‘De Vikingen konden goed vechten.’

‘Ja,’ zei Jim. ‘Maar deze keer lijken ze te hebben verloren.’

We dronken allemaal van onze koffie. Ik vroeg me af of de Groenlanders de Europese voorliefde voor melk deelden.

‘Hebben jullie het nieuws gehoord?’ vroeg de langere herder.

‘Nee,’ zei Jim. ‘Onze computer doet het niet. Wat voor nieuws?’

‘Over de ziekte.’

‘Wat, is die hier?’ Nina knoeide de helft van haar koffie over haar schoenen. De epidemie komt naar Groenland.

‘Nee,’ zei de man. ‘Niet in Groenland. Maar nu wel in Denemarken. Engeland. Amerika, natuurlijk. Overal in Europa nu.’

Nina zette haar mok neer. Haar gezicht was grauw.

‘Is het erg, in Londen? Zijn er veel doden?’

De man stak zijn hand uit en klopte op haar schouder.

‘Jij familie daar, denk ik. Misschien niet zo erg. We horen Parlement is gesloten. Maar niet zo erg. Alleen... uit voorzorg. Niet zoveel doden.’

Nina draaide zich om en kroop weer in haar tent. We konden haar binnen heen en weer zien wiegen.

‘Ze is niet in orde,’ zei ik. ‘Neem het haar maar niet kwalijk.’

De man fronste. ‘Er is slecht nieuws. Het zal raar voor jullie zijn om naar huis te gaan.’

‘Het is raar om hier te blijven,’ mompelde ik.

Jim schraapte zijn keel. ‘En in Amerika? In het Midden-Westen?’

De mannen keken elkaar aan.

‘Er zijn doden, horen we. Het nieuws is niet goed. Hier zitten jullie beter.’

Ze stonden op en zetten hun mokken neer.

‘Bedankt. Bedankt voor de koffie. Hebben jullie iets nodig? Kunnen we berichten aannemen? We hebben thuis een computer, drie dagen van hier. E-mail. Vorige week werkte het niet, maar mijn vrouw maakt het.’

‘Voor mij is het niet nodig,’ zei ik, ‘maar bedankt.’

Jim aarzelde. ‘Zouden jullie een e-mail voor me kunnen versturen?’

‘Natuurlijk.’

‘Een ogenblikje.’

Hij pakte zijn notitieboek, schreef iets op en scheurde het blaadje eruit.

‘Willen jullie mijn ouders laten weten dat het goed gaat met Jim? En dat ik niet kan wachten tot ik ze weer zie?’ De kleinere man las het adres. ‘De boodschap alsjeblieft opschrijven. Engels praten makkelijker dan schrijven.’

Jim pakte het blaadje weer aan en begon te krabbelen. ‘Ruth? Zelfs niet naar je familie?’

‘Nee,’ zei ik. ‘Ze weten waar ik zit. En zoals onze vriend zegt, hier zijn we veilig.’

‘Wonen jullie in een dorp?’ vroeg Jim.

‘Nee. Op een boerderij. Zoals hier. Maar met een computer.’

‘Die doet het niet?’

De man zweeg even. ‘Geen internet. Dat is niet ongevoel. Een paar dagen, het komt terug. Een paar dagen, het is weg. Mijn vrouw kent die apparaten.’

Hij keek naar de paarden.

‘Die van ons heeft ook geen verbinding,’ zei Jim.

‘Ik zal je bericht versturen. We moeten nu gaan, we overnachten in een hut. Kom, Henrik.’

‘Bedankt,’ zei Jim. ‘Dag!’

‘Dag, het was leuk om jullie te ontmoeten,’ zei ik. ‘Nina?’

Ik leek mijn moeder wel. Ze gaf geen antwoord.

Jim en ik keken toe terwijl de paarden de kudde schapen om de landtong heen wegvoerden. Het geblaas verflauwde al gauw en we bleven achter in een ongekende stilte.

‘Dat was dan dat,’ zei Jim. ‘Ik wou dat ik wist wat er aan de hand was.’

‘Dat zul je gauw genoeg weten.’

We begonnen weer aan de klim naar de opgraving.

‘Gaan we het de anderen vertellen?’

‘Ja,’ zei ik. ‘Geheimen doen groepen geen goed. En er valt eigenlijk weinig te vertellen. Hij was niet erg specifiek.’

‘Hmm. Vreemd dat zij ook geen toegang tot internet meer hebben.’

‘Denk je soms dat internet last heeft gekregen van het virus en is gestorven?’

‘Het is gewoon vreemd,’ zei hij, ‘dat is alles.’

We kwamen bij de kuil. Catriona en Ben waren bezig met de derde dode, terwijl Yianni de omtrek van een vierde aan het afbakenen was.

‘Is er nieuws?’ vroeg Catriona.

Ik keek op haar neer. Haar haar kwam, zoals altijd, onder haar slordige muts vandaan en haar gezicht zag roze van de kou. Ze veegde haar neus af met een handschoen die eerder voor dat doel was gebruikt.

‘Niet veel,’ zei ik. ‘Ze zeggen dat de epidemie zich nog steeds uitbreidt. Ik denk dat ze niets gedetailleerds wisten.’

‘Hun computer thuis werkt ook niet,’ zei Jim. ‘Dat bevalt me niet.’

Catriona keek op, met open mond. ‘Waar wonen ze? Niet hier in de buurt?’

‘Drie dagen hiervandaan. Te paard. Ze overnachten in hutten terwijl ze hun schapen ophalen. Het is waarschijnlijk hoogstens tachtig kilometer.’

‘Wat is er mis met hun computer?’ vroeg Yianni.

‘Hij wist het niet precies. Iets met de verbinding. Het klinkt net zoals bij ons.’

‘O.’ Yianni gooide het koord op de grond. ‘Zou het toeval kunnen zijn?’

‘Zeker.’ Jim klom naar beneden en bekeek het resultaat van Yianni’s werk. ‘Dat is het waarschijnlijk wel. Ik vermoed dat de kans om burens met computerstoring te vinden groot is. Alleen, met de epidemie... Je moet je wel gaan afvragen of... nou ja, of de sites wel bijgehouden worden.’

Catriona liet haar troffel vallen op iets wat zo te horen akelig veel op een schedel leek. 'Sorry. Wat? Is het zo erg?'

Jim schokschouderde. 'Dat weten we niet. En voor zover ik kan nagaan, hebben we ook geen mogelijkheid om daarachter te komen.'

In de stilte vloog een vogel klapwiekend over. Ik keek op en zag een raaf aan de witte hemel rondcirkelen

'Het is rustig nu,' zei ik. 'Zonder de schapen.'

Een briesje. De zee was ruw en we hoorden golven, een meeuw. Verder niets.

'Het verkeer en tv en computers zullen straks erg lawaaierig lijken, denken jullie ook niet?'

'Laten we het hopen,' zei Jim. 'Laten we het hopen.'

Het opgraven verliep de rest van die dag goed. We kregen de twee skeletten eruit; aan het ene ontbraken beide handen, die boven de polsen met iets heel scherp glad waren afgehakt en bij het andere was de linkerkant van de schedel en de kaak eraf geslagen en zat een inkeping in het sleutelbeen waar het blad van de bijl tot stilstand was gekomen. Een snelle dood voor allebei. Bij het hoofdletsel vermoedelijk direct. Ik had verwacht dat Nina weer zou verdwijnen, waarschijnlijk gevolgd door de ontdekking van een vreemd maar niet overtuigend voorval in het dal, maar om één uur verscheen ze plotseling aan de rand van de grafkuil. Ze keek omlaag.

'Ik heb deze gehoord,' zei ze. 'Ze maakten lawaai.'

'Is de lunch klaar?' vroeg ik.

'Als je het zo wilt noemen. Ik heb eten voor jullie klaargezet.'

Ze verdween weer, maar toen we beneden kwamen, troffen we alle borden uitgestald op een deken aan. Ze had concentrische cirkels gemaakt met crackers met daarop iets wat eruitzag als paté en roggebrood met een soort kaviaar, aangevuld met perziken uit blik en gemberkoekjes.

'Paté?' vroeg Catriona.

'Ik heb het een en ander bij elkaar gegooid,' zei Nina. Als ze een schort had aangehad, zou ze het op dat moment hebben gladgestreken.

‘Lekker, dat een en ander van je. En de kaviaar?’

‘Dat is zeeduiwel. Ik ben bang dat het zwart is door de kleurstoffen. Maar het is heel transportbestendig. Ik dacht dat het weer eens iets anders zou zijn.’

Ze leek ’s nachts van kanaal te zijn veranderd, van griezelfilms naar kookprogramma’s.

‘Bedankt,’ zei Jim. ‘Het ziet er heerlijk uit.’

We gingen zitten en gaven de borden door. Zelfs Nina nam een cracker.

‘Nina?’ zei Yianni. ‘Is dit het laatste ingeblikte fruit?’

Ze verstijfde en keek op. ‘We zijn hier nog maar een week. Ik dacht dat je het lekker zou vinden. Ik wil alleen maar helpen.’

‘Ik vind het ook lekker,’ zei hij. ‘Het is prima. Ik zat alleen te denken. Ik had wat achtergehouden.’

We keken allemaal naar hem.

‘Gewoon voor de zekerheid.’

‘Wat bedoel je?’ vroeg ik.

‘Het is altijd goed wat in reserve te houden.’

‘Waarvoor, Yianni?’

‘Voor het geval dat het vliegtuig niet komt?’ vroeg Catriona.

‘Het komt heus wel goed. Sorry. Maak je er maar geen zorgen om.’

We aten in stilte. Ik kijk ernaar uit naar huis te gaan, waar een badkamer is en een bed en waar ik die mensen nooit meer hoeft te zien.

‘Is er een probleem, Yianni? Iets wat we zouden moeten weten?’ vroeg ik. ‘Ken jij een reden waarom we eten achter de hand zouden moeten houden?’

‘Nee,’ zei hij. ‘Er is geen probleem. Een heerlijke lunch, Nina, bedankt.’

Later, toen de duisternis inviel, excuseerde ik me en ging naar het strand. Ik vind het heerlijk om in het donker op een strand te zijn. Tijdens onze laatste vakantie, in het pension in Maine, bleven we elke avond op het strand naar de golven kijken, die wit oplichtten in het donker, en naar het gekrijs van de laatste vogels luisteren. We liepen hand in hand over de kiezels en klauterden soms naar bo-

ven om op de laatst overgebleven rots te gaan zitten, waar de zee rondom onze voeten spoelde. Ik bleef maar hopen dat hij me ten huwelijk zou vragen terwijl ik daar met mijn rug tegen hem aan en met zijn armen om me heen tussen zijn benen zat. Hij heeft het niet gedaan. Het werd zo donker dat we niet meer konden zien waar we onze voeten moesten zetten en dan schuifelden we terug naar het kiezelstrand, aten bij een van de visrestaurantjes en zetten koers naar het opengeslagen hemelbed met chocolaatjes op de kussens. Hij heeft me nooit gevraagd. Dat was hij waarschijnlijk ook niet van plan. Jij wist dat, nietwaar? Hij wilde niet met me trouwen. Hij wilde geen kinderen met mij krijgen. Ik was zijn heden, niet zijn toekomst.

Vanavond liep ik alleen over de kiezels, aan de andere kant van de zee. Het maanlicht schoof grillig over de golven en toen ik aan het einde van de baai kwam, zag ik iets tegen de rotsen dobberen. Ik waggelde erheen en hoorde het bonken van hout op steen; ze hadden gelijk. Er ligt een boot, een oude, van hout, half op de kant geschoven, die zachtjes tegen de kust stoot. Een op drift geraakt bootje, losgeraakt van een kade, naar het oosten meegevoerd met de stroom. Ik ging erboven zitten en keek naar het houten bankje dat woest op en neer deinde. Ik kreeg zin in het bootje te klimmen en af te duwen, maar ik denk dat de wind en de stroming die het over de oceaan de baai in hebben gevoerd hier het einde van hun route hebben bereikt en de houten zijkanten tegen de rotsen zullen slaan tot de boot het begeeft. Na een tijdje ben ik teruggegaan naar de tenten; nu ben ik weer hier en zit in een slaapzak bij het licht van een zaklamp te schrijven, naar de nachtelijke geluiden te luisteren en de dagen te tellen tot ik naar huis kan gaan. Wanneer het zover is – als dat tenminste lukt – denk ik dat ik weer bij je terug wil komen. Neem je me dan weer terug?

Jim

Ik heb het telkens uitgesteld om dit te schrijven, in de hoop dat het niet nodig zou zijn. Misschien is het nog steeds een dramatisch gebaar, om te schrijven alsof we niet terug zullen komen. Om eigenlijk, ook al komen we niet terug, te schrijven alsof iemand dit zal vinden en het jullie zal sturen. Om te schrijven alsof jullie er nog zijn om het te lezen.

Drie dagen geleden maakten we ons klaar om naar huis te gaan. Het vreemde is dat het een beetje triest was om te vertrekken. Het is zo heerlijk rustig sinds de schapen weg zijn. De vogels hadden zich op het water verzameld, krijsend en fladderend als opgewonden kinderen die op schoolreis gaan, maar de ene zwerm na de andere was vertrokken, in V-vorm laag over het water scherend. De Noren zouden het water op zijn gegaan om er zoveel mogelijk te doden en gebruik te maken van die paar weken dat er nog vlees rondvliegt en de aarde koud genoeg is om het te kunnen bewaren. Ik moest aan jou denken, pap. Dat oom Bill en jij altijd naar de meren gingen, en dat ik een keer mee mocht en besepte dat vogels afschieten helemaal niet op het programma stond. De geweren waren maar een excuus, een uitvlucht om een dagje rustig in een bootje onder de blote hemel rond te dobberen, weg van mama en tante Patty en ons, kinderen. En tenzij mijn aanwezigheid jullie daar in Deer Creek belemmerde openhartige gesprekken te voeren, je hart uit te storten, praatten jullie niet eens. Jullie zaten daar maar naar de vogels te kijken terwijl de geweren onder de reddingsvesten op de bodem van de boot lagen weggestopt. Ik heb het de meisjes nooit verteld.

In elk geval kon je, toen het stil werd, al zien hoe het hier in de winter zou zijn. Elke dag werd het eerder donker en bleef het langer koud. Het leek of de planten onder onze ogen verwelkten en doodgingen toen de vogels en andere dieren vertrokken. Het was alsof de schepping werd teruggedraaid, terug naar de duisternis en de leegte, en het leek jammer dat we niet konden blijven om dat mee te maken. Het moet zowel prettig als angstaanjagend zijn geweest, denk je niet, wanneer de tijd kwam om binnenshuis beschutting te zoeken en verhalen te vertellen, terwijl de natuur buiten stierf en wit werd. Wanneer het eindelijk gedaan was met de heldere nachten en de zware zomerarbeid. Het leek alsof de echte pool, het klimaat dat ik had willen meemaken, net begon toen we terug zouden gaan naar steden en regen en elektrisch licht. Ooit zou ik hier wel een winter willen blijven, de donkere weken doormaken en de belofte van licht langzaam maar zeker vervuld zien worden. Maar niet nu, niet met deze mensen.

‘Kom nou toch. De Groenlanders zouden elektrisch licht zonder dralen hebben geaccepteerd. In plaats van dierlijk vet te zuiveren en te proberen verstelwerk te doen bij het licht van de haard,’ zei Nina. ‘Je romantiseert het.’

We waren de laatste vondsten uit de boerderij aan het schoonspelen en labelen, een stel benen gewichten van weefgetouwen. Dat die er nog waren, betekende dat de bewoners overijld waren vertrokken. Weefgetouwen waren groot, ingewikkeld en noodzakelijk. Zoiets zou je niet achterlaten tenzij het echt niet anders kon.

‘Misschien,’ zei ik. ‘Maar ze moeten het hier prettig hebben gevonden. In elk geval in het begin. Ze hebben het heldere licht van IJsland achter zich gelaten. En van Noorwegen.’

Ze legde de pen – een weggevertje van veilinghuis Christie’s – neer en blies in haar handen. De vingertoppen die uit haar vingerloze handschoenen staken waren paars, de nagels begonnen blauw te worden.

‘Je wilt niet naar huis, hè?’

‘Natuurlijk wil ik naar huis,’ zei ik. ‘We hebben steeds geweten

dat hier een einde aan zou komen. En ik maak me zorgen om mijn familie.'

Dat is waar. Voortdurend. We krijgen hier zo weinig informatie; een beetje van een schaapherder die nauwelijks Engels spreekt. Ik weet niet of er in Amerika uitgestrekte gebieden verlaten zijn, met klapperende deuren, in de steek gelaten voertuigen en rottende lijken – een rampenfilm met alle special effects – of dat de ziekenhuizen het druk hebben en kwetsbare groepen een verhoogd sterftecijfer vertonen. Ik weet niet of jullie je zorgen moeten maken of ik.

'O ja.' Ze pakte de pen weer op en schreef een etiket in schuinschrift over in een schrift. 'Maar je gaat toch niet naar je familie? Je gaat toch terug naar Boston?'

Ik dacht aan het huis. Ze heeft gelijk. Ik vergeet dat ik niet naar jullie ga. Het is oud en mooi, maar het is koud en niemand houdt het echt schoon. We vinden allemaal dat iemand anders verantwoordelijk is voor de troep. Vooral Harris. En de meeste huisgenoten doen dit jaar veldwerk in het buitenland.

'Dat wil nog niet zeggen dat ik de winter liever in een tent zou doorbrengen. Ik vind het hier prettig, dat is alles. Dat betekent niet meteen dat ik het niet ook fijn vind om thuis te zijn.'

Ze haalde haar schouders op. 'Ik kan niet wachten. Ik tel de uren alleen niet af omdat ik in mijn hoofd niet met vierentwintig kan vermenigvuldigen. Ik moet het met vijfentwintig doen en vergeet dan hoeveel enen ik op het laatst moet aftrekken. Dan weten we tenminste waar we aan toe zijn.'

Snap jij het, mama? Studeert af aan Oxford en telt nog op haar vingers. Ik deed wat gewichten van mijn ene hand over in mijn andere.

'Ik neem aan dat David op je zit te wachten.'

Ze keek weg. 'Ga daar maar niet van uit. Ik hoop het. Ik durf er niet aan te denken.'

'Tja. Ik ook. Wij allemaal.'

De wind deed het lange gras buigen en ritselen en maakte het water donker.

'Hoe lang zijn jullie al samen?' vroeg ik.

‘Vier jaar.’ Ze beschreef een volgend etiket.

‘En maken jullie al plannen voor de bruiloft?’ Ze heeft me de nodige persoonlijke vragen gesteld, en niet altijd erg meelevend.

Ze draaide aan haar ring. ‘Niet echt. Ik bedoel, ik zou willen dat we gewoon een samenlevingscontract hadden. Ik begrijp niet dat feministes kunnen trouwen.’

‘De meeste feministes waren getrouwd,’ zei ik. ‘Virginia Woolf. Simone de Beauvoir. En was Mary Wollstonecraft niet getrouwd met Shelley?’

‘Nee,’ zei ze. ‘Dat denken studenten altijd.’ Ze ging nog even door over het gezinsleven van Mary Wollstonecraft met een andere schrijver. ‘Ze zijn getrouwd omdat ze jarenlang alleenstaande moeder was geweest, en dat was geen pretje. Niet dat een van beiden er in theorie achter stond. Beauvoir en Sartre waren niet getrouwd. Dat was het hele punt. En een heleboel feministische critici zouden zeggen dat het huwelijk van Woolf juist een argument was om het huwelijk af te wijzen.’

Ik had vroeger een paar colleges over modernisme gevolgd.

‘Ik dacht dat hij voor haar zorgde toen ze krankzinnig was en voorkwam dat ze zelfmoord pleegde?’

Nina stopte de laatste gewichten in zakjes. ‘Dat heeft ze uiteindelijk toch gedaan. Hoe dan ook, ik ga niet trouwen omdat Leonard Woolf voor Virginia heeft gezorgd. Veel echtgenoten drijven hun vrouw tot waanzin en kijken dan niet meer naar hen om.’

Ik keek haar aan.

‘Wat is er?’

‘Je klinkt alleen stuk beter.’

Ze stond op. ‘Met mij gaat het prima. Jullie hebben in elk geval die boot gezien. Ik bedoel, het spookt hier misschien, maar ik ben niet gek. Of gekker dan de rest. Ik ga naar de loo.’

Loo is Engels voor wc. Nina heeft me dat in het begin uitgelegd. Spoeltoiletten werden in Engeland in de negentiende eeuw langzamerhand algemeen toen de slag bij Waterloo groot nieuws was. Watercloset, Waterloo. Ons dichtstbijzijnde watercloset is hier ruim tachtig kilometer vandaan. Ze liep over het gras en sprong ineens

schichtig weg, alsof iets van achter een rots had zitten gluren, en ze keek om zich heen voor ze haar tent in dook om papier te pakken, alsof ze op een riskante plek wilde gaan pinnen. Haar waanideeën lijken behoorlijk specifiek. Het is vreemd: als ik dacht aan mensen die stemmen horen en dingen zien die er niet zijn, nam ik altijd aan dat ze duidelijk gestoord waren, waarschijnlijk wartaal uitsloegen, stonken en zich gedroegen zoals de wat meer zorgwekkende zwerwers in Boston. Nina lijkt normaal, althans op een wat excentrieke Engelse manier, alleen begint dat wat wij anderen bleven zien als nachtmerries nu duidelijk ook overdag voor te komen.

Later zaten we na het eten om de primus. Ben en Nina waren naar de rivier gelopen om de watervaten te vullen om water te steriliseren en de anderen en ik zaten in elkaar gedoken met een kop koffie. Om zeven uur was het volkomen donker en eigenlijk te koud om buiten te zitten. Ik dacht aan mama, die het eten op tafel zette en naar boven riep naar Hannah en Holly.

‘Ik wil het even zeggen, nu ze er niet is,’ zei ik. ‘Ik denk dat Nina ze overdag ook ziet. Ze doet raar. Loopt weg voor dingen die er niet zijn.’

‘O, god,’ zei Yiannni. ‘Echt? Heeft ze iets gezegd?’

‘Nee,’ zei ik. ‘Maar dat zou ze toch niet doen. Ze weet dat we denken dat ze gek is.’

Catriona blies in haar koffie. ‘Misschien is ze niet gek. Misschien zijn ze er wel en passen wij ons op een of andere manier onbewust aan om ze niet te hoeven erkennen.’

‘Misschien,’ zei Ruth. ‘Maar zouden jullie niet zeggen dat het een teken van geestelijke gezondheid is om in een geïsoleerde situatie collectief te besluiten geen vijandige geesten waar te nemen? Ik bedoel, we zouden allemaal gek kunnen worden als we ons lieten gaan. Makkelijk zat. Maar dat doen we niet.’

‘Zou kunnen. En ik geloof dat ik echt wel weet wat ik zie. Ik bedoel, je kunt niet beginnen te twijfelen aan wat je zelf waarneemt.’

‘Nee,’ zei Ruth. ‘Dan zou je gek worden.’

Er viel een stilte. De golven sloegen op de rotsen.

‘Is het nou beter tegen Nina te zeggen dat ze last heeft van waan-ideeën of kunnen we er beter maar niet tegenin gaan?’ vroeg ik. ‘Want volgens mij krijgt ze het gevoel dat ze gek is als we haar zeggen dat ze waanideeën koestert, waardoor ze nog ongelukkiger wordt, en wordt haar waan versterkt als we het niet zeggen, wat waarschijnlijk ook niet goed voor haar is.’

‘Ik weet het niet,’ zei Yianni. Hij draaide zijn mok rond. ‘We hebben nog maar twee dagen. Ik hoop dat het allemaal wegzakt wanneer ze weer thuis is.’

‘Dat is niet ons probleem,’ zei Ruth.

Er viel opnieuw een stilte.

‘Yianni?’ Catriona streek met haar vinger langs de rand van haar mok. ‘Yianni, hoe kun je zeker weten dat het vliegtuig komt? Zelfs als we niet mailen?’

‘Ze komen heus wel. Ze weten dat we hier zitten.’

‘Maar de afspraak was dat je zou mailen. Was dat alleen om het tijdstip te bevestigen?’

‘Zoiets. Ze komen heus wel.’

Hij keek omlaag. In het donker kon ik zijn gezicht niet zien.

‘En de satelliettelefoon?’ vroeg ik. ‘Heb je die geprobeerd?’

We hoorden stemmen en het schijnsel van een zaklantaarn kwam vanaf de rivier aanschommelen.

‘Het vliegtuig komt heus wel, oké? We moeten ons er nu op concentreren het werk af te maken en de locatie op te ruimen.’

‘Heb je geen plannen om terug te komen?’ vroeg Catriona. ‘Volgend jaar?’

Hij keek nog steeds omlaag. ‘Wie weet. Misschien volgend jaar.’

De stemmen kwamen dichterbij.

‘Er kan van alles gebeuren.’

‘Weet je,’ zei Catriona, ‘eigenlijk denk ik echt dat de wereld tijdens mijn leven zal vergaan. Ik heb altijd gedacht dat er genoeg aanwijzingen voor waren. Ik geloof dat nu echt. Ik hoef mezelf niet meer te overtuigen.’

‘Er zijn voortdurend mensen die dat denken,’ zei Ruth. ‘Denk maar eens aan al die sektes die zich opsluiten en dan zichzelf

moeten opblazen omdat God het niet doet.'

'Inderdaad,' zei Catriona. 'Ik heb geen plannen om daaraan bij te dragen. Maar eens krijgt iemand gelijk.'

'Gelijk op welk punt?' vroeg Ben. Hij zette de waterton in de voorraadtent neer en haalde de sterilisatietabletten uit het doosje. 'Zou het niet fijn zijn om water te hebben dat niet naar chloor smaakt? En vruchtensap en frisdrank?'

'Bier,' zei Yianni. 'Koud bier. En wijn bij het eten.'

'Nu we het toch over eten hebben,' zei Nina. 'Salades en gegrilde groente en fruit. Rijpe meloenen en sinaasappels. Lychees.'

'Klinkt niet erg lokaal en seizoengebonden,' zei Catriona. 'Goed, wat het einde van de wereld tijdens ons leven betreft: ik wilde eigenlijk zeggen dat ik denk dat ik het begin te geloven. Maar ik geloofde het al toen ik nog heel klein was. Ik bewaarde mijn kinderparaplu onder mijn bed omdat ik een pamflet had gelezen waarop stond dat wanneer er gewaarschuwd werd dat we nog een kwartier hadden voor de hel zou losbarsten, je iets met een golfparaplu moest doen.'

'Een golfparaplu?' vroeg Ben.

'Je moest de dichtstbijzijnde deur uit zijn hengsels lichten en hem in een hoek van vijfenveertig graden neerzetten,' zei Nina. 'Ik denk niet dat het een golfparaplu moest zijn. Dan had je eronder moeten gaan zitten, liefst met wat flessen melk en water met keukenfolie eromheen, en de komst van de hulpdiensten moeten afwachten. Je zou denken dat als ze geloofden dat keukenfolie straling kon tegenhouden, ze zouden zeggen dat je jezelf erin moest wikkelen, niet de melk. Het diende waarschijnlijk alleen maar om de mensen bezig te houden met het verwijderen van deuren en hen ervan te weerhouden in paniek door de straten te gaan rennen of te vrijen of wat Thatcher ook maar dacht dat de mensen zouden willen doen in hun laatste kwartiertje. Maar ik weet trouwens niet hoe iedereen geacht werd het te weten. Ze hadden geen luchtalarm. Overigens is er ijs bij de rivier.'

'Nu al?' zei Yianni. 'Het is toch een warme zomer geweest.'

'Ga dan zelf maar kijken.'

'Ik bedoelde niet dat ik je niet geloof.'

‘Waarom niet?’ zei ze. ‘Ik zie denkbeeldige Groenlanders, waarom zou ik niet ook denkbeeldig ijs zien?’

‘Was jij bang voor een atoomoorlog, Nina, toen je klein was?’ Catriona legde haar hand op Nina’s arm.

‘Dat was te erg om aan te denken,’ zei Nina. ‘We hadden thuis *When the Wind Blows*. Het leek een kinderboek. Zoals dat over de Kerstman. Ik begreep niet dat grote mensen naar hun werk bleven gaan en gewoon kookten en ons naar bed brachten als er zoiets stond te gebeuren. Mijn moeder zei altijd dat ze, als het er slecht uit begon te zien, ons allemaal naar Nieuw-Zeeland zou brengen; blijkbaar dacht ze dat dat land op de een of andere manier van een nucleaire ramp gevrijwaard zou blijven. Maar dat duurt langer dan een kwartier.’

‘Mijn vader zei altijd dat we naar onze familie op Skye zouden gaan,’ zei Catriona. ‘Maar ik dacht net zo. Bij een kernramp heb je er weinig aan om dertig kilometer uit de kust te zijn.’

‘Er staat me niets van bij dat ik me zorgen maakte,’ zei Ben. ‘Mijn vader zal wel hebben gedacht dat het onvermijdelijk was als het gebeurde en dat hij er toch niks aan kon veranderen.’

Ik kan me niet herinneren dat ik vóór mijn tienerjaren ook maar iets wist over atoombommen. Klopt dat? Ik weet zeker dat ik nergens bang voor was, afgezien van de honden van de familie Lavens en van het idee dat papa net als de vader van Will Johnson zou kunnen omkomen bij een auto-ongeluk. Het klonk als iets wat ik heb gelezen over kinderen die in een oorlogsgebied opgroeien.

‘En jullie waren gewone kinderen in gewone gezinnen? Jullie ouders waren geen radicale activisten of zoiets?’

Nina schokschouderde. ‘Links, en politiek geëngageerd. Zoals de meeste academici. Althans in Groot-Brittannië.’

‘Geen activisten,’ zei Catriona. ‘Mijn moeder zei altijd dat ze naar Greenham Common zou gaan, maar dat heeft ze nooit gedaan. Ik denk dat dat eerder was uit frustratie over het feit dat ze thuiszat dan uit een dringende behoefte om de bom uit te bannen.’

‘Ik denk dat dat ook gold voor een heleboel vrouwen die wel gingen. Het punt was toch eigenlijk dat het patriarchaat een gemene

reus was die met zijn ene hand vrouwen thuis bij de kinderen gevangenhiel en met de andere atoombomben van hot naar her over de snelwegen vervoerde?’ zei Nina. ‘Mijn moeder heeft me een paar keer meegenomen in de korte vakanties. De liedjes waren leuk. Maar het is niet bepaald fijn om als kind van zes te weten dat je iemands gevangenis bent. En mijn broertje mocht er niet eens bij zijn. Al ben je vier, als je een penis hebt ben je de vijand. Mannen zijn onverbeterlijk. Over biologisch determinisme gesproken.’

‘Greenham?’ vroeg ik. Die typisch Britse weglating. Green’am. Je weet dat de ‘h’ er staat, maar je spreekt hem niet uit. *Groene eieren met ham.*

‘Greenham Common,’ zei Nina. ‘Dat was een protestkamp. En een commune. Alleen voor vrouwen. Bij een Amerikaanse militaire basis. Het ging vooral om kernwapens, maar je kunt je voorstellen dat het om nog een heleboel meer ging.’

‘Ik dacht dat Groot-Brittannië na de oorlog de aanwezigheid van Amerikaanse militairen op prijs stelde,’ zei Ruth.

Nina keek haar aan. ‘Niemand stelt ooit de aanwezigheid van Amerikaanse militairen op prijs.’

Ruth streek haar haar naar achteren. ‘Ik zou zeggen dat de mensen in de concentratiekampen waarschijnlijk wel blij waren met hun komst. Jij niet?’

Nina stond op. ‘Ik zou zeggen dat ze liever hadden gewild dat ze wat eerder waren gekomen. Ik heb het koud. Ik ga naar bed. Welterusten.’

‘Goedenacht,’ zei Catriona.

‘Ja, graag een goede nacht,’ voegde Ruth eraan toe.

‘Ja,’ zei Yianni. ‘Jullie moesten allemaal maar eens naar bed gaan. Ik moet nog wat aantekeningen uitwerken.’

Ze had geen goede nacht. Dat heeft ze nooit. Toen de nachtmerries begonnen, had ik met haar te doen. Het was net als in de tijd dat Hannah slaapwandelde; het was een soort angst die ik nog niet eerder had meegemaakt, maar dat ik niet begreep wat er de oorzaak van was, maakte het niet minder erg.

Maar Hannah kwam tenminste niet hooghartig over toen wij de Donkere Beren niet konden zien, en ze verwachtte niet dat wij er overdag op onze tenen omheen zouden sluipen. Ik neem aan dat jullie het na ons drieën beter weten dan ik, maar na een tijdje krijg je de pest in over de gebroken nachten. Nina is geen kind. We zijn hier niet gekomen om voor anderen te zorgen. En ik weet wat jullie denken: jullie hebben me niet geleerd om me af te keren van de behoeftigen en zieken; ik ben mijn zusters hoeder. Maar het is lastig als de zieke zich ook nog eens onaangenaam gedraagt. Ik lag heerlijk te slapen en droomde dat we met z'n vijven aan tafel zaten.

Die was gedekt met oma's rode ruitjeskleed, van voordat Holly er inkt op had geknoeid, en Hannah zat in haar kinderstoel met die Mickey Mouselepel te zwaaien. Voordat de meisjes zo groot werden. Toen jullie soms ineens over de borden heen naar elkaar glimlachten, alsof jullie een binnenpretje hadden. Er lag sneeuw op het erf maar we hadden het warm, en toen had ik het ineens koud en voelde ik pijn in mijn onderrug en hoorde ik buiten in het donker iemand mompelen.

Ik drukte mijn gezicht in mijn slaapzak en fluisterde met opeengeklemd kaken: 'Hou toch je kop en ga slapen.'

Toen schoot ik overeind.

'Nina, is alles oké?'

'Het is buiten,' zei ze. 'Vlak bij jouw tent.'

Toen hoorde ik meer gemompel, dat van dichtbij kwam. Ik kreeg er de kriebels van.

'Nina? Dat ben jij, toch?'

'Je bedoelt dat je hem ook hoort?'

Ze klonk geagiteerd. Ik luisterde even.

'Nee,' zei ik. 'Ik heb jou gehoord. Ga weer slapen, oké?' Ik dacht aan wat mama altijd zei: 'Als je slaapt wordt het eerder ochtend.'

'Ik dacht dat jij het ook had gehoord. Ik dacht dat ik niet de enige was.'

'Ga slapen,' zei ik.

Ik ging weer liggen, en hoorde de stem weer. Ik zeg het met grote tegenzin, maar het klonk niet echt als Nina, en eerlijk gezegd leek

het tussen mijn tent en de hare vandaan te komen. Ik hoorde geen woorden, alleen een zacht gebrom. Iets – iemand – prevelde een klacht, misschien zelfs een gebed. Het zou iemand kunnen zijn die in zijn slaap praatte, misschien Ruth of Ben. Ruth heeft er alle reden toe: ze heeft vorig jaar haar vriend verloren bij een verkeersongeluk. Het is zo makkelijk om bang te worden wanneer er geen licht is en iemand in de tent naast je spookverhalen vertelt. Ik trok mijn capuchon strak om mijn oren en begon zelf te fluisteren. Ik hef mijn ogen op naar de bergen: vanwaar zal mijn hulp komen? Mijn hulp is van de Here, die hemel en aarde gemaakt heeft. Hij zal niet toelaten, dat uw voet wankelt; uw Bewaarder zal niet sluimeren. Het gaat goed met me hier, oké? Het klinkt misschien banaal, maar ik denk dat ik bepaalde dingen die ik altijd heb gehoord nu begin te begrijpen. Als we allemaal door Gods liefde worden omgeven, dan doet het er uiteindelijk niet zo heel veel toe of we elkaar weerzien in Deer Creek of in het hemelse paradijs. Ik heb het gevoel dat ik al op weg ben hier, zo ver weg. Ik weet dat het erom gaat dat als liefde de dood overwint, het ergste niet verschrikkelijk is. Pijnlijk, maar niet verschrikkelijk. Als. Wanneer het voelt alsof het einde snel zal komen, kan het moeilijk zijn om aan die zekerheid vast te houden.

Ik werd wakker van het geluid van de primus en het geritsel van zakken. Het licht was grijs, niet genoeg om kleur in mijn tent te zien, maar genoeg om op te staan. Genoeg om aan de laatste dag hier te beginnen. Ik deed de tent open. Yianni strooide gedroogd fruit in de pan, zijn adem zweefde in het halfdonker, en Catriona zat in elkaar gedoken in de ingang van haar tent, helemaal aangekleed, zonder iets te zeggen. Ze heeft altijd een gestreepte gebreide muts op met oorkleppen en franjes die als indianenvlechten omlaaghangen.

‘Alles goed?’ vroeg ik.

Yianni keek op. Catriona legde haar hoofd op haar knieën.

‘Wat is er?’

‘Ik heb Yianni de telefoon laten proberen.’ Haar stem klonk gedempt. ‘Er is geen verbinding.’

‘Wat?’

‘We zijn totaal afgesneden.’ Ze hief haar gezicht op en begon te lachen terwijl de tranen over haar wangen biggelden. ‘We kunnen geen contact maken. We zitten vast. En we hebben niet veel eten over.’

Ze snufte en legde haar hoofd weer neer.

Ik keek Yianni aan.

‘Echt waar?’

Hij haalde zijn schouders op en roerde doelloos het fruit door het water. ‘Ik ga het zo weer proberen. We kunnen nog een poging wagen op de computer.’ Hij keek op. ‘We zitten niet vast, Catriona. Ze komen heus wel. Ze weten dat we hier zitten. Ze komen ons halen. Misschien komen ze zelfs extra vroeg als ze geen telefoontje van ons krijgen.’

‘Of misschien zijn ze allemaal dood,’ zei ze. ‘Misschien is er niemand meer die ons kan komen halen.’

Yianni keek naar Nina’s tent, bukte, pakte Catriona bij haar schouder en schudde haar door elkaar. Dat deed hij niet zachtzinnig. Haar hoofd klapte tegen haar knieën.

‘Hou daarmee op. Ik wil niet dat Nina dit hoort, oké? Als je je niet rustig kunt houden, ga dan weg. We moeten Nina ontzien.’

Ik stak mijn hand in mijn slaapzak, ritste hem open en kroop met sokken en alle lagen die ik in bed aanhad mijn tent uit. Het was vreselijk koud. Ik hurkte naast Catriona neer en sloeg mijn arm om haar heen.

‘Nina is niet de enige bij deze opgraving,’ zei ik tegen Yianni. ‘Andere mensen mogen net zo goed huilen. Hé, Catriona, kop op. Het komt allemaal goed. Misschien heeft de telefoon het al die tijd niet gedaan, heb je daar al aan gedacht? We hebben hem immers nooit uitgeprobeerd. Ook al zouden er heel veel mensen ziek zijn, dan zou de satelliet nog niet uit de lucht vallen. Satellieten krijgen geen virussen. Vooruit, we maken alles klaar en morgen komt dat vliegtuig. Over achtenveertig uur ben je thuis bij je familie, eet je waar je maar zin in hebt, neem je een warm bad en bel je met je vrienden. Het komt allemaal goed met ons.’

Ze legde haar hoofd op mijn schouder.

‘Ik ben zo bang. Stel dat dit het einde is?’

‘Dit is niet het einde. Het is maar een telefoon die het niet doet. Het is niet het einde van de wereld.’

‘Maar dat zou het wel kunnen zijn. We kunnen het niet weten. We zouden het niet eens merken als iedereen dood is.’

Ik wreef over haar schouder. ‘Je zou het ook niet merken als je moeder je bed opmaakt en de ingrediënten voor je lievelingsgerecht in huis haalt en de piloot denkt dat hij niets van ons heeft gehoord en hij dus voor de zekerheid maar meteen hierheen komt.’

Yianni nam de pan van de primus en haalde het deksel eraf. Opnieuw stilte. Nina’s tent ging open en ze keek naar buiten.

‘Jullie hoeven me niet te ontzien. Ik ben niet achterlijk. Ik heb gehoord dat je hebt geprobeerd de telefoon te gebruiken.’

Ze kwam naar buiten. We zijn allemaal afgefallen, maar zij is nu echt mager, wat vreemd is als je bedenkt hoeveel tijd ze lezend in haar tent heeft doorgebracht terwijl wij aan het graven waren.

‘Weet je, we kunnen niets doen,’ zei ze. ‘Ik denk niet dat Jim gelijk heeft dat het allemaal in orde komt, maar we kunnen net zo goed doen alsof dat wel zo is. Bedenk maar, Cat, dat we straks nog genoeg tijd zullen hebben om in paniek te raken.’ Ze wendde zich tot mij. ‘Jim, je hebt hem toch gehoord vannacht? Hij heeft je wakker gemaakt.’

Ik keek naar haar, uitgemergeld en vurig als ze was. Zelfs haar haar lijkt dunner en doffer dan eerst. Als het misgaat... Laat ik zeggen dat Nina over geen enkele reserve beschikt.

‘Ik dacht dat ik een stem hoorde,’ zei ik. ‘Maar Nina, het was midden in de nacht. Mensen praten in hun slaap. Kom op, morgen zijn we hier weg. Dan kun je hulp krijgen.’

‘Ik heb geen hulp nodig,’ zei ze. ‘Ik wil alleen maar naar huis. Als je vindt dat mensen die met onzichtbare wezens praten en doden zien opstaan en rondlopen hulp nodig hebben, dan heb jij meer hulp nodig dan ik.’

Ik haalde langzaam adem en telde tot vijf bij het uitademen. Ze is gestoord en bang en ze weet niet wat het betekent om te geloven.

‘Kom,’ zei Yianni. ‘Laten we gaan eten. Er is vandaag veel te doen. Ben? Ruth?’

‘Ik kom eraan,’ zei Ben.

‘Kom zo,’ zei Ruth. ‘Nina, dat was behoorlijk ongepast.’

‘Genoeg,’ zei Yianni. ‘Ontbijten. We moeten het daglicht zo goed mogelijk benutten.’

Hij deelde de borden rond. Ben en Ruth kwamen erbij zitten, en het viel me op dat Ruth niet eens lippenstift ophad. Ze ziet er altijd goed uit, maar nu oogde ze afgetrokken en bleek. Ik denk dat dat voor ons allemaal geldt. Ik heb mijn eigen spiegelbeeld niet meer gezien sinds ik in de mannen-wc van het gemeenschapscentrum ben geweest waar we de paarden hebben opgehaald, maar mijn kleren beginnen wat wijd te zitten. Het eten was niet optimaal. Ik kan een heleboel tijd besteden aan gedachten over wat ik graag zou eten – hamburgers van de barbecue met ketchup en mosterd en augurken en de hele mikmak van zout en kruiden die niet de moeite waard waren om mee hiernaartoe te nemen – maar ik zal vooral blij zijn jullie allemaal weer te zien.

‘Zo,’ zei Ben. ‘Wat gaan jullie zaterdag allemaal doen? Ik slaap lekker uit, bel dan al mijn vrienden en ga met hen ergens van een echte Amerikaanse brunch genieten. Pannenkoeken, spek, worstjes, stroop, sap. Echte koffie. Wat hebben jullie voor plannen?’

Ik keek naar Catriona, die met haar lepel een pruim door het gat in een appelring probeerde te duwen. Ik had zonder problemen kunnen opeten wat zij niet lustte.

‘Zaterdag,’ zei Nina, ‘zouden we kunnen proberen een paar vissen te vangen. Ik neem aan dat het onmogelijk is een gans te pakken te krijgen.’

Yianni zette zijn bord neer en stond op. We bleven allemaal heel stil zitten toen hij drie stappen naar Nina deed, met zijn ene hand haar pols beetpakte en met de andere uithaalde en haar hard in haar gezicht sloeg. Er klonk een doffe klap in de vochtige lucht en ze gilte het uit. Hij keek even van boven op haar neer en liep toen weg de heuvel op. Ze legde haar hand op haar gezicht en keek in de rondte.

‘Hé, Yianni...’ zei ik. Wat wilde ik eigenlijk zeggen? Meisjes sla je niet? Kom terug?

‘Dat had je verdiend,’ zei Ruth tegen Nina. ‘Je hebt het bewust uitgelokt. Ik ga wel.’

Ze stond op en ging achter Yianni aan, die al halverwege het pad naar het huis was.

‘Ga nou geen ruzie maken,’ zei Ben tegen me.

Nina zat daar nog steeds. Haar ogen vulden zich met tranen.

Catriona sloeg haar arm om haar heen. ‘Het spijt me. Ik was gewoon erg geschokt. We hadden iets moeten doen.’

‘Sorry,’ zei ik. ‘Ik zat het dichtstbij. Ik had hem tegen moeten houden. Ik had alleen nooit gedacht dat hij je zou slaan.’

Ik zette mijn bord neer, eigenlijk had ik toch niet zo’n trek. We zijn allemaal gespannen, maar je zou hopen dat het nog even zou duren voor dat *Lord of the Flies*-gedoe begint. Nina had nog steeds niets gezegd. Catriona gaf haar een klopje op de rug.

‘Hij zal zo wel terugkomen en zijn verontschuldiging aanbieden,’ zei ze. ‘Ik neem aan dat hij alleen maar erg bezorgd is.’

‘We zijn allemaal bezorgd,’ zei Ben. ‘Maar, Jezus, gaat het? Wil je er koud water op hebben?’

Nina schudde haar hoofd, duwde Catriona weg en strompelde haar tent weer in. Er zoefden ritsen dicht en toen was het stil.

‘Wat zou ze aan het doen zijn?’ mimede ik naar Ben.

Hij haalde zijn schouders op en maakte een gebaar alsof hij een boek opensloeg.

Catriona ging weer zitten. Ze probeerde het uiteinde van haar schoenveter door een van de vetergaten van haar schoen te steken, maar haar hand trilde te erg.

‘Catriona, het is al goed,’ zei ik. ‘Hij is kwaad geworden. Dat is verkeerd, maar het brengt onze thuiskomst niet in gevaar. Het is al goed.’

Ze keek op. ‘Het is misdadig, al het andere daargelaten. Het is geweld.’

‘Dat weet ik,’ zei ik. ‘Als Nina stappen wil ondernemen wanneer we terug zijn, kan ze dat doen. Maar laten we nu eerst maar eens zien dat we de dag doorkomen.’

Ik bleef zitten. Het eerste wat er gedaan moest worden, leek me,

was de borden opruimen. Er moest iemand achter Yianni en Ruth aan gaan en een soort verzoening tot stand zien te brengen, in elk geval tussen Yianni en Nina; mocht dat niet lukken, dan zouden we, naar mijn idee, Nina een beetje in de gaten moeten houden tot het vliegtuig kwam. Ze heeft Yianni nodig. Op sommige dagen is hij de enige met wie ze praat. En vervolgens moesten we ervoor zorgen dat alle vondsten goed waren ingepakt en gelabeld, alles naar beneden brengen wat we 's nachts niet nodig hadden en alle tekenen van onze aanwezigheid op de locatie verwijderen. Ik wilde het liefst weer in bed kruipen en gaan slapen, of op z'n minst rustig in m'n eentje liggen tot ik de motor hoorde. Mijn botten voelden te zwaar en mijn rug deed nog zeer van het op de grond slapen.

'We moeten opruimen,' zei Catriona. 'Ik neem aan dat niemand verder wil ontbijten.'

Ben zat weer te eten.

'We kunnen geen eten weggooien,' zei hij. 'Er is niet genoeg meer. Ze krijgen natuurlijk ruim voor lunchtijd honger.'

Catriona draaide haar lepel om en om. 'Hoeveel eten is er eigenlijk nog precies, weet jij dat?'

Ik stond op. Ik wist dat ik me beter zou voelen als ik eenmaal aan de slag ging. Je vergeet dan immers hoe moe je bent, tot je weer ophoudt.

'Nee,' zei ik. 'En op dit moment hoeven we het alleen maar in te pakken, begrepen? Inventariseren is niet aan de orde. Morgenochtend zitten we in het vliegtuig.'

Ze draaide haar lepel de andere kant op. 'Kunnen we het nog een keer proberen met de computer? En de telefoon?'

'Het is Yianni's computer,' zei ik. 'En ik weet niet waar de telefoon is. Ik weet zeker dat hij het weer zal proberen. Vooruit, laten we op z'n minst de primus wegzetten.'

'Ik ben doodop,' zei Catriona, zonder zich te verroeren.

'Ik ook,' zei Ben. 'Maar hij heeft gelijk. 'We maken echt een idiote indruk als het vliegtuig komt en we niet klaar zijn omdat we dachten dat het einde van de wereld was gekomen. Leg dat maar eens uit aan de ESRC.'

De Economics and Social Sciences Research Council, die het grootste deel van de opgraving financiert. Brits belastinggeld voor Groenlandse archeologie. Ik stond op en pakte de primus, die pijnlijk koud aanvoelde. Ben stak zijn handen uit en trok Catriona over-eind. Ze liep naar Nina's tent en bleef daar staan. Geen geluid, zelfs niet het geritsel van een bladzijde die werd omgeslagen of van een slaapzak. Ik schudde mijn hoofd naar haar en ze haalde haar schouders op. Toen de borden in de voorraadtent stonden en alle andere spullen waren opgeborgen, ging ze terug.

'Nina? We gaan de heuvel op. Maar we komen gauw weer beneden, oké? We zullen Yianni meenemen.'

Stilte.

'Nina? Gaat het wel daarbinnen?'

'Ga weg,' zei Nina.

Dat deden we dan maar.

'Je kunt vast niet zonder enig geluid te maken in een tent zelfmoord plegen, hè?' zei Catriona toen we niet al te snel de heuvel op liepen.

'Dat hangt ervan af hoe je het doet,' zei Ben. 'Ik zou denken dat een overdosis geen geluid veroorzaakt, in elk geval aanvankelijk. Als er al geluid aan te pas komt. Het zou waarschijnlijk lastig zijn je polsen door te snijden zonder een kink te geven. Maar ik denk dat ze ligt te lezen. Morgen zou ik pas zelfmoordbewaking instellen. Als het vliegtuig niet komt.'

'Daar moeten we eens over ophouden,' zei ik. 'Ga ervan uit dat het gewoon komt.'

'Ik doe niet anders,' zei Ben. 'En kijk eens waar dat toe heeft geleid.'

Toen we boven aankwamen, waren Ruth en Yianni bezig met een laatste oppervlakkig onderzoek van de vloer van de boerderij. 'Hallo,' zei Ben. We bleven staan.

'Hallo,' zei Yianni. 'Het spijt me. Ik had dat niet moeten doen.'

'Wij zijn niet degenen tegenover wie je je moet verontschuldigen,' zei Catriona.

Yianni richtte zich op zijn knieën op. 'Voor een deel wel. Het had niet mogen gebeuren. Er knapte gewoon iets. Sorry. Hoe is het met Nina?'

'Die zit in haar tent,' vertelde ik hem. 'En sinds het gebeurd is heeft ze er het zwijgen toe gedaan. Je moet naar beneden gaan om met haar te praten.'

'Dat zal ik doen.' Hij begon weer over de grond te strijken.

'Gauw,' zei ik. 'We maken ons zorgen om haar.'

Hij wreef wat zand fijn tussen zijn vingers. Dezelfde beweging als mama wanneer ze korstdeeg maakt. Ruth ging kordaat verder.

'Nou, wat wil je dat we doen?' vroeg Ben.

Yianni verdeelde de taken: Catriona en Ben moesten de kapel voor de laatste keer onderzoeken, Ruth en ik de grafkuil controleren en weer dichtgooien, dan volgde de lunch, daarna zou er worden ingepakt en ten slotte zou de hele locatie nog eens worden nagelopen.

'Het moet er ongerept uitzien, denk eraan. Alsof we hier nooit zijn geweest. Of we krijgen een enorme boete.'

'Dat weten we,' zei Ben.

Toen bleven we met z'n drieën staan kijken terwijl hij opstond en de heuvel afliep naar Nina.

'Zou dat wel goed gaan?' vroeg Catriona.

'Ik denk niet dat hij haar weer zal slaan,' zei ik. 'Ik weet niet of ze met hem zal praten. Ze kennen elkaar al een hele tijd. Ze zullen het moeten bijleggen. Kom, jullie gaan naar de kapel. Ik help Ruth het hier af te maken. Hij heeft gelijk, het is nog een hele klus om voor het donker klaar te zijn.'

Ik begon over de vloer te kruipen. Heb jij ooit iemand geslagen, pap? Ik weet nog dat je Holly een keer een klap hebt gegeven, mam, toen ze een pan van het fornuis had getrokken en die bijna op Hannah was gevallen, en ik neem aan dat je woedend was. Ik heb Harris eens bij een vechtpartij moeten wegtrekken. Ik heb nog nooit een man een vrouw zien slaan, en beslist nooit twee welbespraakte volwassenen zich tot geweld zien verlagen. Als jullie met elkaar ruzie maakten, dan was het tenminste met woorden. Voor zover ik weet.

Ik zag nog voor me hoe Yianni haar bij haar pols pakte zodat ze haar gezicht niet kon afschermen, en ik huiverde. Laat het met ons niet zover komen. Verlos ons van onze instincten.

Ik keek rond. Ruth kroop over de vloer alsof ze een yogaoefening deed. Ze leek beheerst als een standbeeld, zelfs haar haar bleef onberoerd door de wind, die monotoon tussen de stenen door floot. Ze leek te kalm.

‘Gaat het wel?’ vroeg ik.

Ze stopte en keek rond. ‘Wat?’

‘Gaat het?’

Ze richtte zich weer op de grond onder haar vingers. ‘Natuurlijk. Hoezo?’

Ik kon moeiteloos op z’n minst vijf redenen bedenken waarom het niet zou gaan, zelfs zonder haar persoonlijke problemen erbij te betrekken.

‘Ik bedacht dat het voor jou niet makkelijk zal zijn om naar huis te gaan.’

‘Het is niet duidelijk of we dat nog zullen beleven. Ik heb waarschijnlijk het minst te verliezen.’

‘Je familie. Vrienden. Je proefschrift.’

Je leven. Je zou denken dat ze beter dan wie van ons ook beseft hoe kostbaar het leven is.

‘Ik maak me geen zorgen. We kunnen nu toch niets doen.’

Ik streek met mijn hand over de vloer. Hij was koud en zanderig en het gevoel daarvan op mijn blote huid riep de herinnering bij me op aan het speelhuisje bij de kerk en aan mama die tegen me zei dat ik mijn handen niet vuil moest maken toen we op het punt stonden om bij de familie Lockies te gaan lunchen.

‘Ik vermoed dat dat juist is wat Yianni zorgen baart,’ zei ik. ‘Dat hij er niets aan kan doen.’

‘Met sommige dingen gaat dat nu eenmaal zo. We zullen er allemaal mee moeten leven.’

Ze kwam bij de muur en keerde om. Als een machine; een grasmaaier of een stofzuiger.

‘Met sommige dingen niet,’ zei ik. ‘We kunnen soms dingen veranderen.’

Ze kroop langs me heen. 'Ach, hou toch je mond, Jim. Bemoei je met je eigen zaken, oké?'

Ik balde mijn vuisten. Verdriet geeft nog geen onbeperkte volmacht om bot te zijn.

Tegen halftwee waren we flink opgeschoten. We waren de grafkuil door gegaan alsof het een plaats delict was (wat het volgens mij vrijwel zeker was, op een of andere manier, in elk geval naar moderne maatstaven) en waren er volkomen zeker van dat we niets hadden laten liggen dat we van het graf hadden moeten meenemen. De wind was gaan liggen. Dikke grijze wolken omhulden de heuvel enkele passen boven het graf en in de stilte hoorde ik gedempt mijn hart kloppen en mijn maag knorren. Mistdruppels bedekten het grijs wordende gras en Ruths gladde haar.

'Ruth? Zijn we hier klaar?'

Ze zat geknield in de hoek waar we de eerste man hadden gevonden, met een zeef met veengrond in haar ene hand; ze staarde naar de donkere aarde die in de kom van haar andere hand lag.

'Wat? O, ja, dat zou ik wel zeggen. Heb jij nog iets gevonden?'

'Nee,' zei ik. Dat had ik al tegen haar gezegd. 'En heb jij daar iets?'

'Nee.' Ze liet de aarde van haar hand in de zeef glijden. 'Helemaal niets.'

'Nou, zullen we dan maar eens gaan lunchen? Ik heb trek. Yianni zei halftwee. Dat is het al geweest.'

Ze pakte nog een handvol uit de zeef.

'Goed. Mij best. Ga je gang. Ik neem aan dat we hem wel na de lunch kunnen dichtgooien.'

Ze liet de aarde weer door haar vingers glijden. Ze beet op haar lip en keek weg.

'Ruth? Is er iets?'

Ze knipperde met haar ogen. 'Ga nou maar lunchen. Ik kom zo beneden.'

Toen ik beneden kwam, was Nina weer tevoorschijn gekomen. Ze zat in de ingang van de voorraadtent iets fijn te prakken in een kom.

De geur van tonijn uit blik dringt zelfs door Arctische mist heen.

‘Hallo,’ zei ik. ‘Voel je je al wat beter?’

Ze keek op. ‘Het gaat best. Yianni wil weer tonijn. Ik denk dat we de proteïnen beter kunnen bewaren. Het kan geen kwaad om het mee naar huis te nemen als ik ongelijk heb.’

‘Heb je het bijgelegd met Yianni?’

‘Hij heeft zijn excuses aangeboden. In die doos zitten de laatste crackers.’

Ik pakte de open doos, die nog halfvol was. ‘Het ziet er dus naar uit dat Yianni het precies goed heeft uitgekend.’

Ze keek me aan, zonder te glimlachen, en richtte zich toen weer op de tonijn. We hebben de mayonaise de afgelopen week opge maakt en als je het zonder fijnprakt, lijkt het nog meer op kattenvoer.

‘Het hoeft niet gepureerd te worden,’ zei ik.

Ze zette de kom neer. ‘Doe jij het dan maar.’

Ik pakte hem op en zag dat ze er meer tijm aan had toegevoegd. Die vindt ze in het gras.

‘Wanneer sterft tijm volgens jou af? Of groeit het door onder de sneeuw? Ze moeten het de hele winter hebben kunnen gebruiken.’

Haar schouders ontspannen een beetje.

‘Ze gebruikten het waarschijnlijk in schapen- en geitenkaas. Het past goed bij wild. Als iemand een gans te pakken kon krijgen... En de Groenlanders zouden toch bergbramen hebben gehad? Die lijken een beetje op cranberry’s, voor saus. Gerst voor de koolhydraten, neem ik aan.’

‘Vermoedelijk,’ zei ik. ‘We zitten hier wel tamelijk ver naar het noorden.’

‘Dat kun je net zo klaarmaken als risotto, gerst. Of er een soort haverkoek van maken, denk ik. Als je het zou kunnen malen. Ik denk niet dat het rijst. Gebraden gans met gerstebrood; dat is waarschijnlijk beter dan stoven. En ze moeten iets van groente hebben gehad. Engelwortel. Zeewier. Wilde knoflook? Die heb ik hier niet gezien. Maar ze hadden toch tuinen?’

‘Ja, ik denk dat er bewijs te vinden is voor uien. En andere wortelgewassen.’

Ze tuurde in de mist en huiverde.

‘Misschien was het dan goed te doen. In de winter. Ik zou willen dat die mist optrok.’

‘Dat gebeurt nog wel,’ zei ik. Zal ik de anderen roepen?’

Ik begreep het nut van aparte borden niet, die weer met blote handen in koud water moesten worden afgewassen. Aanvankelijk waren de picknicks wel grappig; het eentonige eten betekende dat we echte archeologen waren, die het normale comfort opofferden voor hun werk. Nu wil ik alleen nog maar een warme maaltijd aan een tafel met stoelen en licht en zoveel warmte dat ik zonder handschoenen bestek kan hanteren. Ik wil ook lekker eten: zoet, zout, gekruid, vers voedsel. Eten uit het Vietnamese restaurant waar ik je mee naartoe heb genomen, mam, de laatste keer dat je me kwam opzoeken. Salades met limoen en chilipepers, zeevruchten in knapperige loempiaatjes. Daarna wil ik echte desserts. Mama’s perziktaart. Citroenkwarktaart. Ik weet dat ik sorbets met toffeesaus lekker vond, maar op dit moment kan ik me niet voorstellen dat ik iets zou willen eten wat kouder is dan ikzelf. Warme koffie. Warme soep, met room en spek en mosselen en gesnipperde bieslook die erbovenop drijft. Ik moet hiermee ophouden. Ik gedraag me als een ter dood veroordeelde die geobsedeerd is door zijn galgenmaal voordat bij de dageraad de eeuwigheid begint.

Ik keek naar de gezichten van de anderen toen ze de maaltijd zagen. Yianni’s blik vloog van de borden naar de mist en verder weg naar het versluisde water. Zonder wind waren de golven stilgevalen en was alles roerloos.

‘We moeten goed opletten dat we niets over het hoofd zien,’ zei hij. ‘Ik vertrouwde erop dat we de locatie nauwkeurig zouden kunnen inspecteren.’

‘Ja,’ stemde ik in.

Hij ging zitten en zuchtte. De anderen kwamen van de kapel. Catriona leek haar muts te zijn verloren; haar haar zat op haar voorhoofd geplakt en hing druipend op haar rug.

‘Yianni?’ vroeg ze. ‘Heb je het nog geprobeerd? De telefoon en de computer?’

Hij schudde zijn hoofd.

‘Nou, zullen we dat dan maar eens doen? Alsjeblieft? Misschien lukt het nu.’

‘Na de lunch, oké?’

Ze wipte van haar ene voet op de andere. ‘Mag ik dan een poging wagen op de computer? Nu? Ik zal alleen maar proberen verbinden te krijgen. Ik zal niets veranderen. Ik heb geen trek.’

‘Ik wil de accu niet leegmaken,’ zei Yianni.

‘Waarom niet?’ vroeg Ben. ‘Als we weggaan, maakt het niet uit. Je kunt hem in het vliegtuig naar huis inpluggen als je wilt. Maar persoonlijk kijk ik liever naar de film.’

Ik keek op en probeerde me voor te stellen dat er boven het wolkendek vliegtuigen waren met mensen die in gestoffeerde stoelen glanzende tijdschriften zaten te lezen en hartige hapjes zaten te eten, terwijl ze zich ergerden omdat de stoelen niet ver genoeg achterover konden en de baby voor hen niet wilde slapen. (En zich zorgen maakten dat het vliegtuig uit de lucht zou vallen, of erger. En even een blik wierpen op de andere passagiers voor ze na de film in slaap vielen. Ik zou willen dat we hadden gevlogen toen ik nog klein was, toen de opwindning om boven de wolken te vliegen de rij voor de incheckbalie waar we tante May hadden achtergelaten meer glans had verleend dan de andere rijen en zelfs de auto’s op het parkeerterrein van de luchthaven iets verlatens hadden.) Mensen die het te warm hebben en wachten tot ze kip en groente en fruit te eten krijgen, en brood met boter. Ik dacht dat ik, als we hier weggamen, me altijd zal blijven herinneren wat het is om kou en honger te lijden en nooit meer zal klagen, maar het is waarschijnlijker dat ik als ik hier wegkom andere mensen die medelijden met zichzelf hebben ga vertellen hoe het voelt om kou en honger te lijden en mensen te benijden die tien uur achter elkaar in een vliegtuigstoel vastgesnoerd zitten.

‘Hij doet het bij jou heus niet beter dan bij Catriona,’ zei Ruth. ‘Geef haar tien minuten als je over de accu inzit.’

Catriona zat met haar armen om zich heen geslagen.

‘Goed dan,’ zei Yianni. ‘Tien minuten.’

Verslagen. Hij deed zijn ogen dicht en masseerde zijn voorhoofd met zijn vingertoppen. Catriona stond op, haalde de laptop uit Yianni’s tent en ging op de natte grond bij de ingang zitten.

‘Zorg dat hij droog blijft,’ zei Yianni.

Ze klapte hem open en we wachtten allemaal terwijl het apparaat bromde en zoemde. Op het laatst klonk er een akkoord, waarvan de klank werd gedempt door de dwarrelende mist.

‘Kijk,’ zei ze. ‘Het lijkt te werken.’

Ze opende Internet Explorer en klikte op ‘verbinden’. Het apparaat aarzelde hoorbaar. We gingen dichterbij staan. Ze typte een Edinburghs webadres in. De timer verscheen, en ging niet weg. En bleef staan.

‘Probeer “vernieuwen”,’ zei Nina.

‘Nog niet,’ zei Catriona. Haar vingers trommelden naast het toetsenbord. De computer gaf aan dat hij verbinding legde met edinburgh.ac.uk. ‘Zie je wel?’

Het scherm werd blanco, en toen verscheen de melding ‘site tijdelijk buiten gebruik’. Ze trok haar schouders op en typte ‘guardian.co.uk’ in. We wachtten opnieuw, alsof de computer ons zou laten ontwaken, om dan te ontdekken dat het allemaal maar een droom was geweest. Er verscheen een zandloper met virtueel zand.

‘Nog een paar minuten,’ zei Yianni.

Ze klikte op ‘vernieuwen’. Ik stak mijn vinger door een gat in mijn handschoen. Hoeveel tijd besteden we aan wachten op apparaten?

‘We zouden nu moeten lunchen,’ mopperde Yianni, maar hij bleef bij het scherm staan.

Tijdelijk buiten gebruik.

‘Het gaat niet lukken,’ zei Ben.

‘Nog eentje.’ Catriona slikte en deed even haar ogen dicht.

Ze typte ‘hybrideanestateagents.com’ in.

‘Wat is dat?’ vroeg ik. ‘Onroerend goed?’

‘Denkbeeldig goed,’ zei Nina. Ze legde haar hand, blauw en vlekkerig in vingerloze handschoenen, op mijn arm. ‘Ze denkt erover

een boerderijtje te kopen.' Ze rilde en legde haar hoofd op mijn schouder. Ik vroeg me af of ik mijn arm om haar heen moest leggen, maar toen ik mijn hand ophief raakte iets de tent achter haar.

'Godver,' zei Catriona. 'Jezus, wat was dat, verdomme?'

(Sorry, mam, Britse vrouwen vloeken nu eenmaal.)

'Jezus christus,' zei Ben.

Nina hief haar hoofd op; ze keek niet naar de computer maar omhoog, naar de heuvel, waar het projectiel vandaan was gekomen.

'Kijk.' Ze wees.

Misschien bewoog er iets door de mist. Misschien drong de mist door de rotsen heen. De angst klopte tegen mijn borstbeen. Ik zei in gedachten de psalm op; meer een ritueel dan een gebed. De Here is mijn licht en mijn heil, voor wie zou ik vrezen? De Here is mijn levens veste, voor wie zou ik vervaard zijn?

'Geloven jullie me nu?'

'Er is hier nog iemand,' zei Ben. 'Iemand die ons niet mag. Jezus.'

'Ja.' Nina staarde nog steeds door de mist naar boven. 'Ze waren nog niet klaar om te sterven. En jullie hebben hun graven leeggeroofd. Natuurlijk mogen ze jullie niet.'

'Hou je kop.' Ruth stond op. 'Doden gooien niet met stenen. Hij is gevallen. Stenen vallen, weet je wel? In de bergen? Dat is de manier waarop ze in dalen terecht komen.'

Yianni bukte zich en pakte de steen op.

'Hij komt van de heuvel,' zei Ben. 'Daar liggen zulke stenen.'

Catriona sloeg haar handen voor haar gezicht. 'Ik wil naar huis.'

Ze zat daar, met schokkende schouders. Ik keek vlug achter me, maar daar was alleen mist.

'Morgen,' zei ik.

'Misschien heeft een vogel hem laten vallen.' Ben pakte de steen uit Yianni's hand. Hij had het formaat van een honkbal.

'Flinke vogel,' zei Nina.

Yianni liep om de tent heen en streelde die alsof het een gewond dier was.

'Stenen vallen nu eenmaal. Jullie zijn allemaal zo gespannen dat

jullie niet meer logisch kunnen denken.' Ruth knielde met kaarsrechte rug neer in het gras.

Yianni pakte de computer op. 'Ik zet hem nu weg. Al onze gegevens zitten erin.'

'Je hebt back-ups gemaakt,' zei Ruth.

'Altijd. Maar ik wil geen enkel risico nemen.'

Hij zette het apparaat op zijn schoot, deed de hoes eromheen en kroop zijn tent in.

Ben tuurde in de richting waarin Nina had gewezen. 'Ik vind dit maar niks.'

'We gaan morgen weg,' zei ik. Ik denk dat dat het moment was waarop ik ophield dat te geloven.

Yianni wilde dat we de resterende uren daglicht gebruikten om het onderzoeksterrein en het kamp te inspecteren.

'Raap alles op, oké? Elk stukje tissue, zelfs de kleinste flintertjes papier. Doppen van pennen, etiketten. Ik meen het. Zodra het voorjaar wordt, komen boswachters de locatie controleren en het moet eruitzien alsof niemand hier nog een nacht heeft doorgebracht sinds de Groenlanders zijn weggegaan.'

'Yianni, dat weten we wel. We zijn archeologen, weet je nog? We beseffen hoe lastig het is om geen sporen achter te laten.' Ruth zwaaide met haar armen. De mist was dichter en de temperatuur begon te dalen. Ik kon niet over de rivier heen kijken en ik bedacht dat kleine vliegtuigen bij mist niet vliegen.

'Jullie hebben zes doden en alles wat ze bij zich hadden weggehaald,' zei Nina. 'Ik denk niet dat jullie kunnen doen alsof er niets veranderd is. Jullie hebben alleen de gebouwen laten staan.'

'Och.' Yianni keek weg, omhoog naar de puinhellingen waar de grote stenen lagen. 'Dat is ons werk, oké? Je moet archeologie zien als mijnbouw, Nina. Of chirurgie. Wat je er ook uit haalt, je herstelt de oppervlakte zodat niemand het meer ziet. Nina, als je blijft, werk de laatste paar uur nog een beetje mee.'

'Voor mij klinkt het meer als inbreken.'

'Doe het nou maar gewoon.'

Catriona stond vlak naast me. Ze bleef rondspieden. 'Yianni, het

spijt me echt, maar ik durf niet in mijn eentje in de mist te gaan rondlopen als het erop lijkt dat iemand zich daarachter verschuilt.' Ze huiverde.

Yianni keek haar even aan en toen blikte ook hij onderzoekend de mist in.

'Het is toch al beter om in tweetallen te werken,' zei hij. 'Dan zien we minder snel iets over het hoofd.'

'Ik ga wel met je mee,' zei Nina. 'We blijven uit de buurt van het graf.'

Dat leek niet bepaald geruststellend, maar Catriona knikte en ging bij haar staan.

'Nina,' zei Yianni, 'geef alsjeblieft een gil als iets je zorgen baart.'

Natuurlijk vallen er weleens stenen, maar meestal krijgen ze een zetje. Er was geen wind. Ik kon veel redenen bedenken om een gil te geven.

Het was nog steeds mistig toen het weer donker werd. Het was alsof het licht uit de lucht om ons heen werd gewist en toen Ben en ik bij de tenten terugkwamen, trapte ik een beker om zonder dat daar iets uit liep. Ijs. Op een of andere manier leek het erger, alarmerender, in de huiselijke entourage van koken en eten en drinken dan beneden bij de rivier. Je verwacht dat het in de wijde omgeving vriest, maar niet in je keuken. Ik moest denken aan oma die vertelde dat ze water moest laten smelten om 's ochtends haar gezicht te wassen en dat ze een keer in het nieuwe huis wakker was geworden en sneeuw op haar spreid had ontdekt. Slechts twee generaties geleden, en ik heb zo'n idee dat we over enkele decennia ook geen brandstof meer hebben voor centrale verwarming. Aangenomen dat de opwarming van de aarde daar niet op vooruitloopt. Oma zou het hier prima hebben gered, en bij alles wat ik te weten ben gekomen over de Groenlanders, wil ik wedden dat zij beter zou weten hoe het was om de dieren de winter door te helpen, in het voorjaar honger te krijgen en op open vuur water te verwarmen wanneer je je kleren wilde wassen, en buiten naar de wc te gaan.

'Jim?' Ben stond in zijn in wanten gestoken handen te blazen.

‘De mist. Het vliegtuig kan zo toch niet eens landen?’

‘Ik denk van niet. Ik zou niet weten hoe. We hebben geen radar of landingslichten op het veld. De mist kan nog optrekken. Nee, zál optrekken. Uiteindelijk.’

‘Ja, dat dacht ik ook.’

Nina kookte die avond. De laatste avond. Catriona, die na haar middag met Nina terugkwam met een schaafwond op haar voorhoofd, ontdekte een tube tomatenpuree tussen de tubes ontsmettende zalf in de EHBO-trommel. Daarna rommelde ze rond in haar tent en kwam terug met een blikje ansjovis.

‘Dat heb ik bewaard.’ Ze overhandigde Nina het blikje. ‘Het heeft nauwelijks voedingswaarde, we hoeven... ik bedoel, als het vliegtuig niet kan landen, hoeven we er geen spijt van te hebben dat we het hebben opgegeten. Mijn moeder heeft het me gegeven toen ik mijn spullen inpakte. Ze nam altijd ansjovis mee wanneer we gingen kamperen toen ik klein was.’

Nina, haar gezicht ingevallen in het licht van de lamp, zag eruit als iemand in een afbeelding van het kersttafereel die naar het kindje Jezus kwam kijken.

‘Ik kan de helft bewaren. Of meer. In deze kou blijft het goed. Bedankt, Cat, dat maakt een heleboel uit. Ik heb tijd geplukt.’

Ik denk dat het jaren zal duren voor ik weer tijd lust en mischien zal het me altijd doen denken aan gras dat door mijn spijkerbroek heen prikt en de vluchtige warmte van een metalen bord in mijn hand. Nina’s handen en gezicht bewogen in de kleine kring van geel licht terwijl ze met een vork knoflook plette op een bord, het deksel van Catriona’s blikje af draaide, de druipende ansjovis eruit prikte en op de knoflook legde. Ik watertandde. De damp van de noedels vermengde zich met de mist en het blikje was al bepareld met stoom. Ik weet dat we niet veel honger hebben, tenminste niet naar historische maatstaven. Er zijn mensen die maanden- en jarenlang werken en kinderen grootbrengen en kilometers lopen met ergere honger. Ik weet niet of je eraan gewend raakt de hele tijd aan eten te denken of dat het na een tijdje ophoudt, of dat andere men-

sen hun gedachten beter kunnen verzetten. Al die vastende heiligen, zonder noedels en ansjovis of zelfs tijm.

‘Het is bijna klaar,’ zei Nina. ‘Yianni?’

Yianni zat in zijn tent met de telefoon. In stilte.

‘Jawel.’ Hij kwam in de ingang zitten. ‘Sorry. Nog steeds niets. Geen kiestoon.’

Mijn schoenen zijn versleten. Ik kromde mijn voet en zag de barst bij de tenen open- en dichtgaan.

‘Ik denk niet dat we daarop hadden gerekend.’ Catriona’s stem klonk schel, alsof hij van ver weg kwam.

‘Het zou aan het toestel kunnen liggen. Ik heb het nooit uitgeprobeerd.’

‘Dat vermoedden we al.’

De primus viel stil. Nina haalde de pan eraf, gebruikte het deksel om de noedels tegen te houden en goot het water met onvaste hand in een mok. Ze husselde de noedels rond in de pan. Die siste toen ze hem op het gras neerzette, en er rees een flauwe geur van hooi op. In het lamplicht viel op dat haar handen misvormd waren – winterhanden. Ze schraapte de geplette knoflook met ansjovis over de noedels, kneep er een sliert tomatenpuree boven uit en riste de tijmblaadjes van de stengels. Het rook lekker. Het rook naar echt eten. Ze roerde, schepte de noedels om door de saus.

‘Zo. Het is eigenlijk maar zetmeel met een smaakje. Olijven zouden een heleboel goedmaken.’

‘Het ziet er heerlijk uit,’ zei Catriona. ‘Bedankt, Nina.’

Het was lekker. Het zou een uitstekend voorgerecht zijn geweest, met daarna biefstuk en aardappelen, een salade, en appeltaart toe. Nina had nog maar een paar hapjes genomen en mijn portie was al bijna op. Ik probeerde langzamer te eten. Er wervelde mist tussen de tenten; Catriona keek ernaar.

‘Het is maar mist,’ zei ik.

‘Dat weet ik.’

Ik hoorde Ben kauwen. Ruths vork kletterde op haar bord. Ik dacht weer aan mijn droom, met het licht dat door het raam op de sneeuw buiten viel en Hannah die met haar lepel zwaaide. Het leven

van alledag, geen voorspellende droom. We zaten te praten, met zijn allen, en ik geloof dat ik bij het wakker worden nog wist waar we het over hadden gehad. Nu begint het te vervagen. Ik keek om me heen naar de handen en gezichten die oplichtten in het donker. Ik zal deze mensen niet missen. Zou ze niet missen. Ben ving mijn blik.

‘Goed.’ Hij legde zijn vork neer. ‘Wat denken jullie dat er met de Noorse Groenlanders is gebeurd? De hele kolonie? Waarom zijn ze verdwenen? Ik bedoel niet wat jullie zeggen op congressen of tegen studenten of zoiets, ik bedoel echt: hoe zien jullie het?’

‘Ik denk dat er overvallers zijn gekomen,’ zei Nina. ‘Net als in Ierland. Ik ben ooit in een dorp geweest waar in de zestiende eeuw Barbarijse zeerovers zijn gekomen die iedereen hebben ontvoerd. Het is hetzelfde landschap. We zitten alleen wat noordelijker aan dezelfde kust, geografisch gezien. Ze kwamen hier toch al om op kabeljauw te vissen. Ze namen het vee mee, en de jonge mensen als slaven, en de ouderen zagen de schepen aan de horizon verdwijnen en wisten dat ze geen toekomst meer hadden.’

‘Er mankeert wel wat aan die redenering.’ Ruth draaide noedels om haar vork en stak ze in haar mond alsof ze lippenstift ophad.

‘Dat weet ik,’ zei Ben. ‘Aan elke argumentatie mankeert wel iets. Ik wil alleen weten welke voorstelling jullie ervan hebben.’

‘Bedoel je dat je een verhaal wilt horen?’ vroeg Nina. ‘Ik dacht dat je niet van fictie hield.’

‘Niet alle verhalen zijn fictie. Ga door, Ruth.’

‘Klimaatverandering,’ zei ze. Ze draaide nog een hap om haar vork. ‘Steeds meer kou en honger in de loop van een of twee generaties. Hogere sterfte, zwaarder leven. Als ze in staat waren geweest zich aan te passen, hadden ze misschien kunnen blijven, maar dat is hun niet gelukt, net zomin als het ons zou lukken. Ze bleven sauna’s gebruiken en graan telen.’

‘Net als de Amerikanen met hun enorme auto’s?’ Nina zette haar bord neer, nog halfvol.

‘En de Britten. Ik stel me voor dat de oogst elk jaar later kwam en steeds kleiner werd en dat de mensen bespraken wat hun groot-

ouders allemaal hadden verbouwd en dat ze probeerden uit te zoeken wat er veranderd was. Ze vonden de winters strenger lijken en de zomers korter en wisten niet of dat alleen maar in hun herinnering zo was.'

'Ze moeten het wel hebben beseft,' zei Catriona.

'Niet allemaal. Het veranderde maar langzaam. Heel erg langzaam. En ze wisten niet of en wanneer het weer zou worden zoals vroeger. Mensen zijn immers nogal behoudend. Ze veranderen niet totdat ze geen keus meer hebben.'

'En hoe ging het dan op het laatst?' Ben was uitgegeten. 'Wat was het beslissende moment?'

Ruth probeerde de laatste noedels op haar lepel te krijgen. 'Ze verdwenen ongemerkt. Terug naar IJsland. Misschien een uitbraak van de pest. Overvallen door piraten. Ondervoeding. Ze moeten gemengde huwelijken met Inuit hebben gekend; het is ongeloofwaardig dat die er niet zouden zijn geweest.'

'Jullie gedachtegang is niet veranderd,' zei Nina. 'De opgraving heeft niets veranderd.'

Ben zette zijn bord neer. 'Dat zou toch niet zijn gebeurd, Nina. Dacht je dat we het antwoord zouden vinden?'

Ze haalde haar schouders op. 'Wat weet ik daar nou van, ik ben geen archeoloog.'

'O, Nina,' zei Yianni. 'Je wilde een uitkomst hebben. Het is maar bewijsmateriaal. Meer bewijzen. Voor de ene visie of de andere.'

Ik dacht aan de verhalen die ik de meisjes vroeger achter in de auto vertelde. Over de beverfamilie die op een dag de rivier afzakte en naar zee ging en, na avonturen die ons door twee staten voerden, een nieuw thuis vond op een eilandje in Puget Sound. Weten jullie nog dat Hannah nadat Hopper was doodgereden, rustig werd van de beververhalen, zodat ze kon slapen?

'Ik denk dat ze weggezeild zijn,' zei ik. 'Ik denk dat ze alles hebben ingepakt wat ze op een schip mee konden nemen. Niet de grote dingen, zoals weefgetouwen. Alleen gereedschap, zodat ze de andere spullen opnieuw konden maken. Ze waren bedroefd dat ze weg moesten nadat ze zoveel generaties in die huizen hadden gewoond,

en vooral omdat ze hun kerken achter moesten laten. En hun doden. Maar ze wisten al zo'n honderd of tweehonderd jaar van het bestaan van Vinland en toen de tijd daar was, wisten ze waar ze heen moesten gaan. Dus slachtten ze het grootste deel van hun vee, alsof het herfst was, en droogden het vlees. Ze namen de sterkste beesten levend mee, omdat ze niet wisten of ze aan de overkant van de zee schapen en kippen zouden aantreffen. Ze verlieten hun huizen, deden de deuren dicht en zeilden weg, met in elke boot slechts één familie. Ze werden behoorlijk ziek tijdens de reis, en ze kwamen in zwaar weer terecht...'

De lamp sputterde.

'Wind,' zei Yianni. 'De mist trekt op. Vertel verder.'

'Maar niemand verdronk, en na enkele weken zagen ze land aan de horizon. Het was warmer dan ze gewend waren, warmer dan iemand van hen zich kon herinneren, en ze wikkelden hun kinderen uit de dekens. Toen ze dichterbij kwamen, hoorden ze weer vogels en al gauw zagen ze hoge bomen. Ze hadden nog nooit zulke grote, groene bomen gezien en ze werden heel blij bij de gedachte aan wat ze met zulk timmerhout konden maken. Nog dichterbij zagen ze grote brandingsgolven op zandstranden slaan. 's Nachts moesten ze voor anker blijven liggen en daarna hun weg zoeken langs de kust om een plek te vinden waar ze aan land konden gaan, maar uiteindelijk vonden ze een zandbank met daarachter een natuurlijke haven, waar het water in de zon lag als... als keukenfolie.'

'Ze kenden toen nog geen keukenfolie.' Nina had haar handen om haar knieën geslagen.

'En het glanst te veel. Geeft niet. Het water lag er rustig bij.'

'Dat is beter.'

'Dank je. Ze zeilden over de zandbank de haven in en maakten zich een beetje zorgen over het getij en hoe ze er weer uit konden komen, maar doodmoe en erop gebrand als ze waren om voet aan wal te zetten op het groene land...'

'Ze moesten roeien,' zei Catriona, 'als het water zo glad was. Geen wind.'

'En toen ze de zandbank overstaken ging de wind liggen, maar ze

hadden de roeipanen al gereed, en terwijl het jongetje de diepte peilde, roeiden ze langzaam naar de oever en legden de boot aan, waar hij aangenaam lag te dobberen met anderhalve meter water onder de kiel.'

'Je zei dat het rustig was,' mompelde Nina.

'En toen gingen ze aan wal. Het voelde vreemd om hun voeten op de grond te hebben na weken in de boot; ze liepen onvast. De mannen zeiden tegen de vrouwen dat ze de kinderen dicht bij de boot moesten houden, en met hun strijdbijlen in de aanslag speurden ze naar wilde dieren of vijandige bewoners. Ze kenden de verhalen over confrontaties tussen eerdere Vinlandreizigers en de Skraelings. Het kostte hun moeite het terrein te verkennen omdat ze gewend waren aan het open landschap van de fjorden en het bos maakte hen zenuwachtig, maar ze zagen geen beweging behalve die van opvliegende vogels en hoorden geen andere stemmen dan die van henzelf. De geluiden van het bos waren hun vreemd; ze hadden nog nooit de wind in de bomen gehoord of zonlicht door de bladeren zien filteren. Toen ze terugkeerden naar het schip waren de vrouwen bezig visnetten uit te spreiden terwijl de kinderen onder de bomen speelden en al een hut bouwden van afgevalen takken...'

'Wat is er?' vroeg Ben.

Mijn kruin kriebelde. Nina tuurde ingespannen naar de heuvel.

'Er staat iemand te luisteren,' zei ze. 'Niet ver hiervandaan.'

Er liep een koude rilling over mijn rug. Catriona jammerde als een geslagen hondje en kroop plotseling weg in haar tent.

'Hou op,' zei Ruth. 'Jim, ga verder.'

Ik boog voorover en keek rond, achter mijn tent en op de heuvel. Het was pikdonker. Zelfs hier is er meestal iets, het schijnsel van sterren of van de maan, of een vermoeden waar zich wat bevindt. De mens heeft uiteindelijk niet lang genoeg elektrisch licht gekend om zijn instinct om roofdieren in het donker te ontwijken te verliezen. De lamp begon weer te flikkeren.

'Misschien moeten we hem uitdoen,' zei ik. 'Om brandstof te besparen.'

‘Dan weten ze nog steeds waar we zijn,’ zei Nina. ‘Ik heb een heleboel batterijen voor mijn zaklamp. Met lange levensduur. We komen niet in het donker te zitten.’

‘Vertel verder,’ zei Ruth weer. ‘Maak je verhaal af.’

Ik dacht aan de beverfamilie, aan het vervolgverhaal dat de hele zomer doorliep, tot ik er een hekel aan kreeg en ze op een enkele reis naar de maan stuurde. Laat dit geen vervolgverhaal zijn. Laat ons gauw thuis zijn, met een half werelddeel en een oceaan tussen mij en het blondje dat spoken ziet.

‘Ik weet het niet,’ zei ik. ‘Ik zou denken dat ze een huis bouwden en nog lang en gelukkig leefden.’

‘Wat, net als Roanoke?’ vroeg Nina. ‘Wordt er eigenlijk nog gezocht naar de verdwenen Amerikaanse Vikingen? Heeft niet iemand beweerd dat hij ze heeft gevonden in Appalachia?’

Ben, die achterover leunde op zijn ellebogen, ging rechtop zitten. ‘De mensen vinden allerlei geheimzinnige rotzooi in Appalachia. Mooi verhaal, Jim, bedankt. Waarschijnlijk deden de mensen dit voor er tv was.’

Nina grijsde. Daardoor zag je de pezen in haar nek uitsteken.

‘We kunnen nog altijd voorlezen,’ zei ze. ‘De hele winter, als dat nodig is. Jammer dat Ruth haar borduurwerk niet bij zich heeft.’

‘Ik heb geen borduurwerk,’ zei Ruth.

Er klonk gefluit op de heuvel. Twee noten, opklimmend. Een soort roep. Mijn keel brandde en mijn mond vulde zich met de smaak van zure ansjovis. Nina staarde me aan.

‘Jij hebt het gehoord.’

‘Een vogel,’ zei ik.

‘Wat gehoord?’ vroeg Yianni. Ik keek om me heen. Catriona in haar tent was niet meer dan een donkere bal in het onregelmatige schijnsel van de lamp. Ruth zat in het licht te turen en wond haar haar om haar vinger. Ben wendde zijn blik af.

‘Er floot iemand,’ zei Nina.

Ben keek op. ‘Oké, ik heb het ook gehoord. Het was geen vogel.’

Nina's gezicht veranderde, klaarde op. ‘Echt? Heb je het gehoord? Echt?’

Ben liet zijn schouders hangen en stopte zijn handen in zijn mouwen.

‘Ik ook,’ zei ik. ‘Ik vind het maar niks.’

‘Goddank,’ zei Nina. ‘Dus jullie denken niet dat ik gek ben?’

‘Ik weet het niet. Het lijkt alsof er... iets bij ons in het dal is. Ik wil me er niet mee bemoeien. Misschien heeft Ruth gelijk en zijn we alleen maar bang, zo ver van huis.’

‘Zij zijn degenen die zich ergens mee bemoeien,’ zei Nina. ‘O, fijn. Dus jullie geloven me nu allemaal?’

‘Ik niet,’ zei Ruth. ‘En ik geloof jullie geen van beiden. Ik heb niets gehoord. Het is net als met seances: er ontstaat een groepshysterie waarbij mensen zichzelf ervan overtuigen dat er iets gebeurt. Ik wil er niets meer over horen. Staan jullie er dan niet bij stil hoe het is om verhalen over geesten te horen als je echt iemand hebt verloren? Ik ga naar bed.’

Ze draaide zich om, kroop haar tent in en deed de rits dicht.

‘Lastig om een tent in te stormen,’ zei Nina.

Catriona stak haar gezicht uit de hare. ‘En jij kunt het weten.’

Ze begonnen te giechelen. Het klonk net zo vreemd als het geluid van de computer in het donker in de kou.

‘Oké,’ zei Yianni. ‘Vooruit. Laten we allemaal naar bed gaan. Ik zet de wekker op zes uur. Dan kunnen we klaar zijn als ze bij het eerste licht komen.’

Het gegiechel stierf weg.

‘Het punt is,’ zei Catriona, ‘dat ik bang ben. Ik ben doodsbang voor wat er vannacht zou kunnen gebeuren.’

‘Kom dan bij mij in de tent,’ zei Nina. ‘Ik bedoel, als je wilt. Dan zijn we tenminste met z’n tweeën.’

‘Vind je dat niet vervelend?’

Nina keek op. ‘Nee, ik heb het al die tijd vreselijk gevonden in mijn eentje in het donker. Alleen zullen mijn boeken in jouw tent moeten slapen.’

Yianni zuchtte en stond op. ‘Kom op dan. Ik zal jullie helpen om de boeken te verhuizen.’

‘En jij?’ vroeg ik Ben. ‘Red jij het wel?’

Hij keek alsof ik hem een oneerbaar voorstel deed.

‘Ja, hoor. Bedankt.’

Ik vermoed dat hij er alles voor overhad om niet te hoeven toegeven dat hij bang was of dat twee hetero’s troost bij elkaar konden vinden als ze bang waren.

‘Welterusten dan. Slaap lekker.’

Ik lag weer in mijn slaapzak, rillend van de kou, en mijn nekspieren speelden op toen ik me probeerde te bewegen. Ik weet niet wat ik moet denken van degene die heeft gefloten en de gegooide steen. Die waren er echt. Ik zou willen dat het niet zo was, maar ze waren er wel degelijk. Het is zo onbeduidend: een steen die valt op een plek vol stenen, lucht die door een nauw gat wordt geperst. Niet iets wat je ergens waar het drukker was zou opmerken. Maar het voelt niet goed. Ik lag daar maar in de kou en probeerde te bidden.

De wekker ging en ik probeerde hem af te zetten, maar dat lukte niet. Slaapzak. Tent. Na al die weken zou ik dat toch moeten weten. Niet mijn hobbelige bed met mama’s sprei, koud en stoffig in Allen Street. Niet mijn wekker, maar die van Yianni. De duisternis was zo intens dat ik even hoopte dat het nog midden in de nacht was en dat we verder konden slapen, maar van links kwam er een gedempte gloed, ongeveer als Holly’s nachtlampje, en Yianni schraapte zijn keel.

‘Goedemorgen allemaal. Tijd om op te staan! Iedereen goed geslapen?’

Ik hoorde anderen bewegen.

‘Het lijkt niet erg op ochtend,’ zei Catriona.

‘Het is even over zessen,’ zei Yianni. ‘Over een paar uur komt de zon op. Vanaf dan kunnen ze elk moment komen.’

Er gaapte iemand luidruchtig.

‘We kunnen de tenten niet in het donker afbreken,’ stelde Nina.

‘Er komt een beetje licht. Als je’s avonds in het donker kunt eten, kun je ook in het donker ontbijten. Kom op.’

Ik schoot overeind. Ik kon bijna mijn spieren horen kraken. Ik

deed de capuchon van mijn slaapzak af en de kou sneed in mijn gezicht en oren. Ik trok hem weer omhoog en ging weer liggen. Nina's zaklamp werd zichtbaar en Catriona en zij begonnen te steggelen over de vraag wie van hen zich het eerst zou gaan aankleden. Het was net of ik de meisjes hoorde wanneer ze naar school moesten: als jij je eerst aankleedt, heb ik nog tijd om mijn haar te wassen; terwijl ik in de badkamer ben, kun jij de truien van het droogrek halen. Ik hoop dat ze dat nog steeds doen. Ik hoop dat jullie er allemaal nog zijn, mama die tot halfnacht rondscharrelt en dan iedereen opjaagt tot de schoolbus komt, alsof het verstrijken van de minuten in de ochtend elke dag opnieuw een verrassing voor haar is.

'Jim? Kom je eruit?'

'Jazeker,' zei ik. 'Nog even.'

Net zoals ik elke ochtend tegen jou zei. Soms vraag ik me af waarom je die moeite deed, mam. Heb je er nooit aan gedacht me te laten liggen, me gewoon te laat te laten komen en me de gevolgen voor mijn rekening te laten nemen? Ik hield mijn handen in de warmte van mijn oksels en voelde de kou door mijn thermo-T-shirt, coltrui en twee truien heen dringen.

'Even is nu voorbij, Jim.'

Ik ging weer overeind zitten. Ik dacht eraan dat ik in het vliegtuigje zou zitten en het dal zou zien verdwijnen, dat de puinhelling, de rivier, het strand, het veld waarop we hadden gekampeerd en de omgevallen muren van de kapel en de boerderij in luttele seconden voorbij zouden trekken en niet meer te onderscheiden zouden zijn van alle andere vervagende valleien en ijskoude baaien daarbeneden. Ik begon me aan te kleden en dacht aan de landing in Nuuk. Aan naar de wc gaan zonder die enorme kou, warme koffie uit een automaat halen en misschien zelfs een Engelstalige krant om te lezen terwijl ik op een echte stoel op een groter vliegtuig zat te wachten, een met leeslampjes, stewardessen en passagiers die ik niet ken, dat me naar Kopenhagen zou brengen. Waar cafés zijn waar je kunt besluiten geld uit te geven, zelfs na zo'n tijd weg geweest te zijn, genoeg geld voor een kop Deense koffie en de *New York Times*, en waar je bomen ziet en beelden en parkeerplaatsen en mensen-

menigten. Misschien. Als mensen nog steeds menigten willen riskeren. Als de vliegvelden nog open zijn. Als er nog genoeg mensen zijn om menigten te vormen.

Ik haalde diep adem, deed de tent open en kroop naar buiten. De volgende ademhaling voelde aan als een klap op mijn borst, net als de eerste ochtend na een sneeuwstorm wanneer het veertig graden onder nul is en je vanuit de keuken het erf op stapt en je lichaam het nog niet echt gelooft. Yianni had de lamp weer aangedaan en knielde op de grond met de primus tussen zijn knieën. De hoofden van Catriona en Nina piepten uit de roze tent alsof die zo'n drakenkostuum voor het Chinese nieuwjaar was.

'Koud.' Ik probeerde op te houden met klappertanden.

'Lekker weertje voor deze tijd van het jaar,' zei Nina. Catriona en zij begonnen weer te giechelen. Het is net als wanneer de meisjes in een gekke bui zijn en het irritant begint te worden. Je zou denken dat de geesten waarin we allemaal beginnen te geloven een ontzuender uitwerking op haar hebben dan haar eigen waanideeën.

Ruths tentrits ging open. Ze ademde uit en er bleef een wolkje voor haar gezicht hangen. Ze trok haar sjaal over haar hoofd als een Italiaanse grootmoeder die naar de mis gaat.

'Koffie?' vroeg ze.

'Alleen maar fruit.' De primus begon te flakkeren en Yianni leunde op zijn knieën naar achteren.

De roze hydra maakte zich los en Catriona kwam naar buiten kruipen.

'Yianni? Hoeveel fruit is er nog over?'

'Meer dan genoeg.'

Ze blies in haar handen. 'Maar hoeveel? Want het is toch onze enige bron van vitamine C?'

'Er is genoeg.' Hij draaide zich om, goot water in de pan en zette hem op de primus. 'We hebben vitaminetabletten.'

Vroeger maakte je me wijs dat het groeipillen waren, weet je nog? Toen ik me zorgen maakte omdat ik niet meer de langste van de klas was. Je zei dat het pillen waren die ervoor zorgden dat kinderen net zo groot groeiden als God ze wilde laten worden, en ze moesten met

melk worden ingenomen, waardoor ik het idee had dat God ergens in de Bijbel Davitamon op zijn uitverkoren volk liet neerstromen, misschien samen met de melk en de honing. Melk belemmert overigens de opname van ijzer. Sinaasappelsap zou een betere keuze zijn geweest. Momenteel zou ik voor allebei heel wat – niet dat ik heel wat heb, van wat dan ook – overhebben.

Na het ontbijt konden we vage silhouetten van de heuvels tegen de hemel onderscheiden. Ik ken intussen elke rots. Ik kijk naar de omtrekken en weet waardoor alle pieken en dalen worden veroorzaakt. Er was een nieuwe plek op de heuveltop.

‘Het lijkt wel alsof iemand vannacht een cairn heeft gebouwd,’ zei Nina. ‘Zie je dat? En deze keer weten jullie dat ik het niet gedaan heb, tenzij jullie denken dat het me zou lukken over Cat heen te klauteren en in het donker daarheen te gaan.’

‘Je zei dat je een heleboel batterijen voor je zaklamp had,’ zei Ruth. Haar sjaal hing voor haar gezicht.

‘Die heb ik nog steeds. Maar je denkt toch niet dat ik midden in de nacht naar boven zou klimmen om een stel stenen op te stapelen?’

Ruth haalde in het schemerdonker haar schouders op.

‘Hoe kan ik nou weten wat jij wel of niet zou doen?’

‘Hoe weet je dat het een cairn is?’ vroeg Ben.

‘We hebben hun graven leeggeroofd. Ze maken gedenktekens. Die daar staat op een plek waar ze ons de hele dag kunnen zien tot we weggaan.’

‘En dat is over twee uur, als ik het wel heb. Kom op, Nina, het is genoeg geweest.’ Yianni stond op en rekte zich uit. Zijn botten kraakten en Ruth huiverde. ‘Eerst afwassen. De voorraden inpakken, je spullen inpakken. De tenten afbreken. Alles naar de overkant van de rivier brengen, klaar om in te laden wanneer het vliegtuig landt. Laatste controle van het kamp.’

‘Ga je de telefoon weer proberen?’ Catriona keek aandachtig naar de heuveltop. ‘Is daar... nee. Laat maar. O, god. Kijk.’

We keken.

‘Wat is er?’

‘Ik dacht dat ik iets zag. Het bewoog. Bij die... cairn. Iemand die naar ons keek.’

‘Nou.’ Ruth stond op. ‘Als daar iemand is, kan hij ons misschien vertellen wat er aan de hand is. Maar ik zie niks.’

‘Ik ook niet.’ Maar Ben keek om zich heen, voorbij de kring gezichten.

‘Ik heb het jullie gezegd,’ zei Nina. ‘De vraag is alleen of ze nog vóór we weggaan binnenvallen. Gelukkig wordt het gauw licht. Dan kunnen we het zien.’ Ze huiverde.

‘Wat het ook is dat daar naar ons zit te kijken, het bevalt me niets,’ zei Catriona.

‘Als je blijft, zeg. Als jullie me een zaklamp geven, ga ik water halen en afwassen.’ Ruth verzamelde met veel lawaai de borden en nam de mand mee naar de rivier.

Het lastigste deel was om alle spullen de rivier over te brengen. We waren intussen allemaal gewend aan de stapstenen, maar het is anders als je spullen moet dragen. De tenten en rugzakken waren wel te doen, die hingen we op onze rug, maar de laatste restjes eten en alle vondsten waren in dozen gepakt. We vormden een rij over de stapstenen – de nauwste samenwerking, zo kwam het me voor, sinds we waren aangekomen – en toen waren er alleen nog de vijf lange dozen.

‘Als jullie er ook maar één van laten vallen maak ik jullie af, begraaf iedereen in zee en zeg dat jullie een woeste ijsbeer zijn tegengekomen,’ zei Yianni.

We stonden nog steeds op een rij op de stenen. Hij stond op de andere oever, naast de dozen, die uiteindelijk kleiner leken dan de rotsblokken waarmee het veld bezaaid lag.

‘Hou op.’ Nina, die in spreidstand tussen de oever en de eerste steen stond, verplaatste haar gewicht. ‘Ik wil niet ook nog bang voor jou worden.’

Hun blikken ontmoetten elkaar even en ik keek weg. Maar er zijn echt verslagen van Groenlanders die ’s winters ijsberen tegenkwamen. We zijn ver genoeg in het noorden.

‘Kom, laten we van die stenen af gaan. We moeten deze jongens samen dragen.’

‘Baardragers,’ zei Nina. ‘Jezus, ik hoop dat het vliegtuig komt.’

Ruth stapte op de oever naast Yianni.

‘Ik neem de ene kant,’ zei Yianni. ‘Jim? Jij bent ongeveer even groot als ik.’

De Groenlanders moeten hetzelfde probleem hebben gehad. Wie geluk had stierf in de zomer, wanneer het begraven in de zachte grond gemakkelijk ging en het voor de dragers niet zo’n probleem was als ze in de rivier vielen. Yianni, niet ik, was degene die erin viel, en hoewel hij vloekte tot zelfs de wachters op de heuvel zich moeten hebben afgewend, liet hij de doos niet vallen. Het betekende dat we iets te doen hadden toen alles aan de overkant was opgestapeld, namelijk hem warm proberen te krijgen, en we duikelden andere kleren op en maakten er een hele toestand van om de meisjes achter een rots te krijgen terwijl hij zich omkleedde. Twee rotsen. Ruth en Nina kunnen niet eens samen achter één rots.

Om 7.53 uur zaten we allemaal op onze rugzakken op de vlakke grond boven de rivier, zo dicht bij de kapel dat ik me onaangenaam bespied voelde. Ik tuurde naar de kampeerplaats, waar rechthoeken van verbleekt gras het enige waren dat aan onze nederzetting herinnerde, en ik begreep waarom boerenvolkeren zo geïnteresseerd zijn in de antropologie van nomaden. Er moet een ander soort geloof voor nodig zijn geweest om geen tekens op het land achter te laten. Wij zullen wel iets hebben achtergelaten, iets wat een goed forensisch team zou vinden en wat een goede archeoloog zou kunnen interpreteren, maar eigenlijk zal datgene wat we hebben weggehaald het duidelijkste teken van onze aanwezigheid zijn.

‘Dat zou in elk geval vanuit de lucht zichtbaar moeten zijn,’ zei Nina. ‘Tot er weer gras groeit.’ Ze volgde mijn blik.

‘Ze weten waar we zitten,’ zei Yianni.

Hij keek op zijn horloge, en toen omhoog naar de noordelijke hemel. Vanwaar onze tijdelijke redding zal komen, als die komt. De mist was verdwenen en de lucht was wit en leeg als een blanco computerscherm.

‘Heb je de telefoon nog geprobeerd?’ vroeg Catriona.

Hij keek haar niet aan toen hij knikte.

‘O.’ Ze friemelde aan de ritsen van haar rugzak.

‘En wat is nu het plan?’ vroeg Nina. ‘Gaan we de hele dag zitten wachten en dan, wanneer het donker wordt, wat doen we dan? De tenten weer opzetten?’

Ik concentreerde me op het vliegtuig vanaf Nuuk: dat ik achterover gedrukt werd in een zachte beklede stoel terwijl de neus de lucht in ging en het gangpad omhoogliep, het mooie meisje dat me iets te drinken aanbood wanneer het signaal dat de veiligheidsgordels los mochten had geklonken, het gratis tijdschrift met foto’s van zonnige mensen die in Kopenhagen zonnige dingen doen.

‘Het plan is dat het vliegtuig komt en dat we instappen en maken dat we hier weggkomen, nietwaar?’ Ben zat al met zijn tenen op de grond te tikken.

‘Oké.’ Nina had er plezier in, alsof ze in een discussiegroepje zat. Ze is lid van iets wat de Oxford Union heet, die geen unie is. ‘Wat is plan B?’

Ik hoorde jouw stem, mam. ‘Laten we geen problemen creëren.’ Altijd afdoende. Ik geloof niet dat ik het ooit eerder heb gezegd.

Nina rekte zich uit. ‘Er is een verschil tussen problemen creëren en een plan bedenken voor onvoorziene gebeurtenissen. Het zou kunnen dat we er over een paar weken spijt van hebben dat we vandaag al het daglicht hebben verspild aan wachten op iets waarvan we min of meer wisten dat het niet zou komen.’

Yianni stond op en ik zette me schrap, klaar om me er deze keer mee te bemoeien. Hij draaide zich om en deed een paar stappen naar de rivier en weer terug.

‘Oké. Ik ben het ermee eens dat het geen zin heeft dat we hier allemaal de hele tijd blijven zitten tot... zolang het duurt. Ga maar. Doe waar je zin in hebt. Zorg er alleen voor dat je niet meer dan twintig minuten van dit veld vandaan gaat en kom terug zodra je het vliegtuig hoort.’

‘Oké,’ zei Ruth. ‘Ik ga een eindje wandelen. Het volgende dal bekijken. Ik zal jullie roepen als er aanwijzingen zijn dat er holbewoners hebben geleefd.’

Ze liep in stevig tempo langs de oever van de rivier omhoog,

van de ene rietkruit op de andere springend.

‘Ga niet te ver,’ riep Yianni. Ze keek niet om.

De anderen en ik bleven nog even zitten. 8.04 uur. Ongeveer acht uur tot het donker zou worden, maar ik neem aan dat ze van plan zijn ook bij daglicht terug te vliegen. Het is niet zo ver. Een halfuur, zegt Nina, in een vliegtuig kleiner dan een auto, waar je de piloot de ruitenwissers kunt zien aanzetten. Nina is met het vliegtuig gekomen omdat Yianni haar de paarden wilde besparen. Dus moet het op z’n laatst om 15.30 uur komen, als het komt. Over zevenenhalf uur.

‘Ga je mee naar het strand?’ vroeg Nina aan Catriona. ‘Dan gaan we de volmaakte schelp zoeken.’

‘Neem niets mee van het strand.’ Yianni leek tegen zijn schoen te praten, waarmee hij over het gras wreef alsof hij in de hondenpoep had getrapt.

Catriona schudde haar hoofd. Ik geloof niet dat ze nog naar het strand is geweest sinds er een paar weken geleden’s nachts een houten bootje is aangespoeld. Nina heeft er gezichtloze piraten in zien zitten en daardoor is Catriona bang geworden.

‘Ik ga schilderen. Ik heb mijn verf bovenop gedaan voor het geval we moesten wachten.’

Nina haalde haar schouders op. ‘Oké. Dan blijf ik ook hier.’

‘Ik ga wel mee,’ zei Ben. ‘Het is goed om even de benen te strekken. Het zou weleens een lange thuisreis kunnen worden.’

‘Inderdaad,’ zei Nina.

Ze vertrokken. Yianni tuurde weer naar de horizon. 8.13 uur. Ik weet niet of je een vliegtuig eerst ziet of hoort. Ik vermoed dat het afhangt van de hoeveelheid licht en de windrichting, maar het enige geluid hier op dit moment komt van de wind. Ik denk dat we bijna alles zouden horen wat er binnen een straal van enkele kilometers gebeurde. Yianni maakte een riempje van zijn rugzak los en trok het weer aan.

‘Zijn de aantekeningen van het veldonderzoek helemaal af?’ vroeg ik.

Catriona bladerde door haar schetsboek. Landschappen in grijs-tinten flitsten als striptekeningen voorbij.

‘Ja,’ zei Yianni. ‘Ik kan ze wel even doornemen. Om er zeker van te zijn dat ze compleet zijn. Misschien nog een paar kaartschetsen, nu we hier nog zijn.’

Hij keek weer het dal door. Geen wonder dat de Groenlanders geen kaarten maakten. Het land moet verdeeld zijn geweest in dat wat ze als hun broekzak kenden en dat wat totaal onbekend was. Weinig reden en nauwelijks middelen om verder dan hun eigen boerderijen te reizen over land. Yianni doorzocht zijn laptoptas. Ik keek omhoog. Ruth klom snel, een rood met groen insect dat zich naar de losse stenen rept. De nieuwe cairn stond er nog, zwart tegen de bleke hemel. Ik vroeg me af of ze daarheen op weg was.

Op zee rolden witte golven over donker water. Toen ik daar heel stil zat en het geritsel van mijn jas en het krabbelen van mijn vingers die warm in mijn zakken zaten bedwong, kon ik de hogere tonen van Nina’s stem horen en vervolgens, tot mijn verrassing, het gelach van Ben. Nina lijkt – soms – weer te zijn wie ze in het begin was, nu andere mensen haar verschijningen ook zien. En Ben is goed gezelschap voor haar, goed in de zin dat hij niet bang is. Ik keek weer omhoog naar de cairn. Ruth had de onderkant van de puinhelling bereikt en minderde vaart, maar het leek er eerder op dat ze op weg was naar de cairn dan naar het volgende dal.

8.21 uur. Ik haalde mijn bijbel uit mijn zak. Die ene die ik van oma heb gekregen. Hij begint te verslijten. Ik heb Hannah haar eens horen vragen of pinguïns de ark in gingen of gewoon in de zondvloed bleven zwemmen; ze gingen naar haar slaapkamer om het op te zoeken en te kijken wat daarover in de Bijbel stond. God mag weten waar oma een tekst heeft gevonden die antwoord gaf op die vraag. Ik herinnerde me dat ze dat laatste jaar op kerstavond ons allemaal het kerstverhaal voorlas nadat ik ‘The Night Before Christmas’ aan de meisjes had voorgelezen en zelfs Holly had gedaan alsof ze op het erf naar rendieren zocht. Als we er nog zijn met Kerstmis... Stop. Denk niet zo. Ik hoop dat Hannah weet dat ze nog steeds niet te groot is voor ‘The Night Before Christmas’.

Ik begon in het evangelie volgens Mattheus. Ik zag de kerk thuis voor me, het glanzende hout van de kerkbanken, de hult en klimop

en de rode linten om het altaar en onder de ramen. De grote kaarsen die langs de witte muren stonden en het blinkende kruis vooraan. Die keer dat Holly op kerstavond, toen ze voor het eerst echt de liederen kon lezen, beseftte dat het kindje Jezus en de gekruisigde Christus een en dezelfde persoon waren. Hij ging terug naar God vertelde je haar, mam. Hij was gekomen om bij ons te zijn en toen ging hij weer naar huis. Maar zijn moeder dan? bleef ze maar vragen. Hoe zat het dan met de mammië van het kindje Jezus die zag dat hij aan het kruis werd genageld? Dat was niet het kindje Jezus, zei je, maar de volwassen Jezus. Bijna even oud als papa. Nou, waar zullen we je kous ophangen? Ze heeft het er niet meer over gehad. Weet je nog? Je ging naar de pastoor en sprak met hem over kinderen en de kruisiging en hij gaf je een stapel boeken die gedurende de hele vastentijd door de keuken verspreid lagen, meestal onder de berg met brieven en tekeningen van Hannah en vergeten boodschappenlijstjes, waarvan ik vermoed dat die nog steeds op de keukentafel ligt. Toen het Pasen werd waren we allemaal voorbereid, maar het enige wat haar interesseerde was het eieren zoeken. En nu zit ze achter de jongens aan.

Het valt me best zwaar om die delen van de evangelies nu te lezen, ik ken ze zo goed. Mijn gedachten dwaalden af, van de herbergier naar de engelen, van de herders naar de wijzen. Herodes en de moord op de onschuldigen.

Om 8.51 uur kwamen Nina en Ben terug. Ik zag Nina snel naar de noordelijke hemel en toen het dal door kijken. Ruth klom nu langs de heuvelkam, naar de pas.

‘Er is niets gebeurd,’ zei ik.

‘Mijn aquarel is af,’ zei Catriona. Ze schudde haar haar naar achteren en keek op. Ze had Yianni en mij en de zwerfkeien geschilderd, allemaal ineengedoken op een laagje grijsgroen met kluiten riet ertussen. De lucht was blanco.

Nina glimlachte. ‘Het is prachtig. Het is net als die Noorse volksverhalen waarbij je niet kunt zeggen wat een boom is en wat een trol.’

‘Het is nog niet af.’ Ze doopte haar penseel in het water in het ko-

kertje voor fotorolletjes dat ze bij zich had en begon de kromme lijn van de rivier op de achtergrond toe te voegen.

Ben kwam naast me zitten. 'Wat heb jij gedaan?'

'Niet veel.' Ik legde de bijbel weg. 'Hoe was het op het strand?'

Hij haalde zijn schouders op.

Om 9.30 uur was Ruth in het volgende dal verdwenen.

Nina keek op van *Romola*, nog zo'n George Eliot waarvan ik me herinner dat Rachel erover zei dat die onleesbaar was toen ze een college over victoriaanse schrijfsters volgde. 'Ze moet verder weg zijn dan twintig minuten.'

Yianni zat nog steeds in zijn aantekeningen te kijken, hoewel ik hem al een tijdje had zitten observeren en hij geen bladzijde had omgeslagen. Hij keek niet op.

'Ik kan er weinig tegen doen, toch? Ik weet zeker dat ze terugkomt als – nee, niet als, maar wannéér – het vliegtuig komt.'

'We zouden het niet weten als haar iets overkwam,' hield Nina vol. 'Je hebt tegen haar gezegd dat ze in de buurt moest blijven.'

Yianni keek op. 'Wil je dat ik achter haar aan ga?'

'Ik zeg het alleen maar.'

Catrina legde haar schetsboek neer en verzwaarde het bovenste vel met haar verfdoois. 'Kun je me een paar van die steentjes aangeven, Jim? Bij je voeten.'

Ze scheurde het blad eruit en legde het zorgvuldig op de platte kant van haar rugzak, met een kiezelsteen op elke hoek. Yianni sloeg een bladzijde om en noteerde iets in de kantlijn. Nina was teruggekeerd naar het middeleeuwse Florence en Ben zat met zijn ogen dicht tegen zijn rugzak geleund. Zijn ademhaling ging te snel voor iemand die sliep.

'Ik ga even naar het huis,' zei ik. 'Er een laatste blik op werpen.'

Niemand gaf antwoord.

Ik hoopte half een schoenafdruk of een kaarsstompje te vinden, een teken dat de andere persoon in het dal een fysiek lichaam en moderne attributen had, maar de boerderij was net zo stil en leeg als op de

dag dat we aankwamen. Ik bleef in de ingang staan, waar we een aantal verspreid liggende scherpe voorwerpen hadden gevonden, neergegoot door mensen die lastige klusjes op zich hadden genomen waar licht bij nodig was.

Catriona zei toen dat er op sommige Noord-Atlantische eilanden een laatmiddeleeuwse traditie schijnt te zijn geweest om een baby of klein kind onder de drempel te begraven, en Yianni had gezegd dat hij daarvan geen Groenlandse voorbeelden kende. Dat wil nog niet zeggen dat er hier geen zijn, maar we hebben de enorme platte steen bij de deur niet opgetild. Tenzij de kustlijn erg veranderd is, zouden ze van hier ver over zee hebben kunnen kijken. Vrouwen die uitkeken naar de thuiskomst van zeelieden, of gewoon de mannen die vis mee naar huis brachten, die op houten rekken werd vastgepind om te drogen voor de winter. Wij hebben niets. We hebben het tegenovergestelde gedaan van wat de Groenlanders deden. We hebben in de zomer onze hele voorraad op zitten eten, en het enige wat we hebben geoogst zijn droge botten en potten die vijfhonderd jaar geleden kapotgegooid zijn.

Ik stapte naar buiten om naar de lucht te kijken. Niets. Ik speurde de zee af, alsof er iemand van die kant zou kunnen komen. Als er, lang geleden, iemand kwam en er vierkante zeilen aan de horizon opdoemden, betekende het voor de mensen thuis dat het vetgemeste lam moest worden geslacht en dat de beste mede aangebroken moest worden. Of dat ze moesten maken dat ze wegwamen. Ik spiedde de kustlijn af en concentreerde me op de plek waar het land terugweek bij de volgende baai, de plaats waar de schaapherders in ons dal waren opgedoken. Daarlangs kunnen mensen komen. Als dat te paard mogelijk is, moet dat toch ook te voet kunnen?

Iets pakte de achterkant van mijn jas vast. Ik draaide me om en ving, vermoed ik, een glimp van mijn eigen schaduw op; in de volgende kamer hoorde ik een steen rollen. Ik wilde daar niet meer blijven en liep de heuvel af, terwijl ik mijn best deed niet om te kijken en bedacht hoe het zou zijn om dit weekend thuis te komen en aan tafel te zitten en aan jullie te proberen de omgeving hier te beschrijven.

Catriona zat nog te schilderen. Nina zat nog te lezen. Yianni zat nog in zijn aantekeningenboek te turen. Ben had zijn vliegticket tevoorschijn gehaald en zat alle o's aan de achterkant van het mapje in te kleuren.

'Ben je de datum aan het controleren?' vroeg ik hem.

Hij keek op en liep rood aan. 'Ik kijk gewoon even. Ik heb het een hele tijd niet gezien.'

'Paspoort?'

'Ja, hier.'

Nina keek op. 'Goh, dat is gloednieuw. Het mijne is aan flarden.'

'Ach, ja,' hij stopte het terug in zijn portemonnee. 'Het vorige is per ongeluk meegewassen.'

'O.'

Ze verdiepte zich weer in haar boek. Ben ging verder met kleuren. Catriona had wat kiezelsteentjes in een nestje van riet gerangschikt en zat elke rietstengel apart in haar schetsboek te schilderen met een penseeltje ter grootte van een luciferhoutje. Ze pointilleerde donkerbruine strepen op het dode geelgroen. Ruth was nog steeds onzichtbaar en ik begon te wensen dat ik met haar mee was gegaan. 10.27 uur. Ik overwoog zelf een eindje te gaan wandelen en herinnerde me toen de hand die aan mijn jas had getrokken. Ik overwoog mijn eigen paspoort en tickets te controleren, alsof ik ze die ochtend niet meteen boven in mijn rugzak had gestopt, in een afsluitbaar plastic zakje voor het geval dat het zou gaan regenen. Ik overwoog mijn schoenen waterdicht te maken. Ik overwoog nog wat in Mattheus te lezen. Ik overwoog te proberen me te scheren, zodat ik er in het vliegtuig niet als een zwerver uit zou zien, ook al kan ik er niets aan doen dat ik wel zo ruik.

'Alsjeblieft, zeg,' zei Nina. 'Pakeen boek en ga lezen.'

'Hoezo?'

'Ik kan me niet concentreren als je de hele tijd zo zit te wiebelen en te draaien. Neem een boek van mij.'

'Ik heb zelf een boek.'

'Neem er een waar je zin in hebt. Ik kan je *Persuasion* aanbieden, maar dat is niets voor jou. *Villette*? Dat is een goede afleiding, het

speelt zich af in Brussel. Er zijn veel interieurbeschrijvingen en er wordt veel in gekookt.'

'Wordt er ook nog in getrouwd?'

Ze keek me aan alsof ik een bijzonder domme leerling was.

'Er gaan geen mannen naar bruiloften in dit boek. Ze trouwt niet. De antiheldin wel, maar het stelt niet veel voor.'

Ik keek weer naar de horizon. 'Wat nog meer?'

'Ik heb *Middlemarch* uit. Daarin wordt wel getrouwd, maar ze maken elkaar ongelukkig. Allemaal, eigenlijk. Of *Return of the Native*, maar dat zit vol open vlaktes en special effects en daar hebben we waarschijnlijk zelf al genoeg mee te stellen. Wat zou je zeggen van *Waverley*? Dat is wel wat voor jou. Walter Scott.'

'Waar gaat het over?'

'Voornamelijk mannelijkheid en nationale identiteit. Of het beter is om Schots en romantisch te zijn of Engels en rationeel.'

Op zee ook niets. Het enige wat hier nu beweegt, zijn het gras en het water.

'Nee, waar gaat het echt over? Wat gebeurt er?'

Ze trok een wenkbrauw op.

'*Waverley* gaat naar de Hooglanden en raakt betrokken bij verscheidene veldslagen en een concurrentiestrijd om het meisje.'

Catriona spoelde het penseeltje uit en begon de kiezelstenen schaduwen te geven die er niet waren.

'O, goed dan.'

Even na enen zag ik Ruth van de heuvel naar beneden komen. De lucht was nog steeds leeg. Catriona had een minigalerie van aquarellen gemaakt op de gepolsterde achterkant van haar rugzak en zat gevlochten rietstengels om een steen te winden. Nina was over de helft in *Romola*. Ben deed weer alsof hij sliep en Yianni zat iets in zijn aantekeningenboek te noteren wat niet erg op werk leek. *Waverley* heeft zo'n slowmotionplot dat om een aandachtig publiek vraagt. Je zou er een intercontinentale vlucht voor nodig hebben, liefst een intercontinentale vlucht in je eentje waarop de film in een vreemde taal is, om *Waverley* leuk te vinden. Ik deed mijn best er niet aan te

denken, maar mijn maag knorde zo luid dat Catriona opkeek van haar vlechtwerk.

‘Aye, jij hebt trek in een lunch.’

Nina grijnsde naar haar. ‘Aye, zeg dat wel.’

‘Hou je mond,’ zei Catriona. ‘Jij spreekt geen Schots.’

‘Wel.’ Nina legde haar vinger op de bladzijde waar ze was gebleven en sloeg het boek dicht. Ze wierp een blik in noordelijke richting. ‘Mijn vader is opgegroeid in Edinburgh, toevallig.’

Catriona schudde haar hoofd. ‘Dat zou je niet zeggen. Kijk, mooi hè? Ik dacht aan een edelsmid thuis, zij maakt een soort zilveren zeewier om glanzende stenen.’

Ze hield ons de kalkachtige steen in een net van glanzend groen riet voor.

‘Ritueel of speels voorwerp, betekenis onbekend,’ zei Nina.

Catriona bekeek het taxerend.

‘Ik wil wedden dat we wel een ritueel zouden kunnen bedenken.’

‘Dat denk ik wel, als we hier nog veel langer blijven.’ Nina keek weer op. ‘Bezwingingen om een toestel uit de lucht te roepen. Dat gaat makkelijker, denk je niet, als we het erover eens zijn dat het niet komt.’

Yianni gooide zijn aantekeningenboek op de grond.

‘Sorry,’ zei Nina. ‘Zullen we gaan lunchen? Jim heeft honger.’

‘Jij niet dan?’ vroeg ik.

Ze haalde haar schouders op. ‘Het is niet erg smakelijk, wat we hebben.’

Catriona legde haar steen weg.

‘Wat hebben we eigenlijk precies? Ik bedoel, stel dat het vliegtuig niet komt. Voor hoelang?’

‘Het komt wel.’ Yianni pakte zijn aantekeningenboek weer op en stopte het in zijn aktetas.

‘Stel je voor dat het niet komt. Stel je voor dat er onweer is en dat ze moeten omkeren. Stel je voor dat er een verdoemde meteoriet inslaat op de landingsbaan in Nuuk. Hoeveel reserve hebben we? Voor hoeveel dagen?’

Yianni keek fronsend naar zijn rugzak en maakte het clipje los en weer vast.

‘Catriona, hier hoeven we het niet over te hebben.’ Hij stond op. ‘Roep jij Ruth maar, dan pak ik wat te eten voor de lunch.’

Het was geen lunch. Crackers en water. Ik keek op en zag Catriona’s strakke blik. Ze keek alsof ze een klap in haar gezicht had gekregen.

‘Wat armzalig. Nu al?’

‘Er is nog wel deegwaar,’ zei ik tegen haar. ‘Maar het heeft geen zin om nu de primus te gebruiken.’

‘Dan moet er weer meer opgeborgen worden. Ze kunnen elk moment komen. We kunnen ze niet laten wachten.’ Yianni speurde de lucht weer af. Ik heb het gevoel dat ik een soort radar in mijn hoofd heb, iets wat de ether afzoekt op gebrom of een rechtlijnige beweging. Of een vermanende vinger of een noodsignaal. Lieve God, maak dat we hier weggkomen.

‘Er is daarboven niemand,’ zei Ruth. ‘Ook niet in het volgende dal. De cairn moet er al de hele tijd hebben gestaan.’

Catriona draaide een cracker om tussen haar vingers. ‘Dan zouden we hem toch hebben gezien, Ruth?’

Tegen drie uur zaten we allemaal victoriaanse fictie te lezen. Zelfs Ben waagde zich aan een Dickens. Rond halfvier begonnen de woorden op de bladzijden te vervagen en was het voor een vliegtuigje al te donker om op een onverlicht veld te landen. Ruth legde met een zucht *Villette* weg, waarvan Nina had beweerd dat het net zo bij haar paste als haar French manicure. Op het omslag zat een meisje in een laag uitgesneden witte jurk in een leunstoel over een brief gebogen, met pijpenkrullen aan weerszijden langs haar gezicht. Het lag in het gras.

‘Yianni? Ze komen vandaag niet meer. Het is al te donker. We moeten onze tenten weer opzetten voor vannacht.’

Catriona maakte een onderdrukt geluid. Yianni keek naar de schemerende lucht en vervolgens vluchtig naar de nieuwe cairn. Ik huiverde.

‘Ze komen morgen,’ zei hij. ‘Ze moeten hebben gedacht dat we een dag langer wilden blijven, toen onze oproep uitbleef.’

‘Nee.’ Catriona liet *Middlemarch* vallen. ‘Nee.’ Haar strakke blik schoot van het ene gezicht naar het andere.

‘Nee, we zetten de tenten niet weer op, of nee, ze komen morgen niet?’ Ruth is zo kalm alsof we het de hele tijd zo gepland hebben. Alsof ze hier is gekomen met de bedoeling niet meer terug te gaan.

Catriona begon te huilen. ‘Nee, dit kan niet waar zijn. Nee. Gewoon nee.’

De zee ging langzaam over in de lucht en de kleur boven op de heuvel was al aan het verdwijnen. ‘Nee’ was wel een adequate reactie. Ik kon geen troostende woorden bedenken.

Nina ging bij Catriona zitten, met haar vinger nog op de plek achter in *Romola* waar ze gebleven was. Ze sloeg haar arm om haar heen.

Catriona bleef gewoon doorhuilen. Met huilen verander je niets.

‘Cat?’ zei Nina. ‘We kunnen er nu niets aan doen. Je moet... je moet gewoon geloven dat het goed met ze gaat. Je familie, of wie dan ook. Je moet gewoon geloven dat ze ’s morgens opstaan en... naar hun werk gaan en de hele dag bezig zijn.’ Er stonden tranen in haar ogen. ‘En je moet je voorstellen dat ze naar huis gaan en dat jij er niet bent. Jij bent er niet, maar met hen is alles in orde. Met hen gaat het goed.’ De tranen begonnen te stromen, maar ze bleef praten. ‘En je moet je voorstellen dat ze zitten te eten en naar bed gaan – zonder jou – en lezen en koken en tv-kijken en dat het goed met ze gaat. En het gaat ook goed met ze. Met ons niet, maar met hen wel.’

Catriona’s schouders schokten. Nina legde haar gezicht op Catriona’s schouder en ging verder, met rauwe stem. ‘Je moet bedenken: als jij doodgaat, hebben zij nog een toekomst. Of niet soms? Ze zullen op plaatsen komen waar jij nooit bent geweest en ze zullen gerechten klaarmaken waar jij nog nooit van hebt gehoord en ze zullen mensen ontmoeten die jij nooit hebt gekend. En je moet denken... dat ze dat allemaal doen. Dat móét.’

Catriona draaide zich om; ze klampten zich aan elkaar vast. De anderen en ik wendden onze blik af. De lucht werd donkerder, maakte de cairn boven ons en de einder, waar geen vliegtuig ronkte, onzichtbaar. Golven spoelden het strand schoon.

‘We kunnen de tenten net zo goed hier opzetten, toch?’ vroeg Ruth.

Yianni haalde zijn schouders op, met afgewend gezicht. ‘Dat bespaart ons de moeite om alles weer over de stenen te slepen.’

Hij wierp een blik op de lange dozen, waar we de hele dag niet naar hadden omgekeken.

‘We zullen de vondstentent weer moeten opzetten. Voor het geval dat het gaat regenen.’

‘Nina?’ Catriona wreef met haar knokkels in haar ogen en keek op, met een vlekkerig, betraand gezicht. ‘Denk je... dat zij hier ook komen? Je weet wel.’

Ze knikte naar de heuvel en het graf. Het plateau was duidelijker zichtbaar vanaf deze kant van de rivier. We hadden het gras teruggelegd, maar dat zou niet gaan wortelen voor het voorjaar werd.

Nina’s gezicht was droog maar bleek. ‘We zijn dichterbij de kappel.’ Ze wachtte even en luisterde. ‘Ik hoor nare geluiden daarvandaan. Er was iemand binnen toen hij afbrandde.’ Ze keek naar de ruïne. ‘Ik zou willen dat we hier niet nog een nacht hoefden door te brengen. Ik heb... heb gehoord hoe hij eruit probeerde te komen. Uit de brand.’

‘Catriona?’ zei Ben. ‘Pas op. Dat meen ik serieus.’

‘Oké.’ Yianni gaf *Jane Eyre* aan Nina terug. Ze pakte het aan zonder oogcontact te maken. ‘We gaan de tenten weer opzetten. Eerst de vondstentent. Over de voorraden hoeven we alleen maar zeildoek te leggen, lijkt me. Dan onze tenten. We zullen weer vroeg op moeten om klaar te staan.’

Catriona en Nina wisselden een blik uit.

‘Yianni?’

‘Wat is er?’

Catriona keek naar *Middlemarch*, waar op het omslag een vrouw in een zwarte jurk en een man in een zwart pak bij een tafel staan in een kamer met oranje gordijnen.

‘Hoelang gaan we dit doen? Ik bedoel, hoeveel dagen? Voor we concluderen dat ze niet komen?’

‘Hou je kop.’ Hij stond op en torende boven haar uit. ‘Hou verdomme je kop.’

Ik schoot overeind en legde mijn hand op zijn rug.

‘Kalm aan, oké? Ze is bang.’

Hij draaide zich om, rechte zijn schouders en stak zijn kin in de lucht. Ik kan zo over Yianni heen kijken. De laatste keer dat ik heb gevochten was toen Bobby Martin zei dat Hannah eruitzag als een gedrongen, rood buitenaards wezen toen we haar voor het eerst meenamen naar de kerk. Ik heb toen gewonnen, zoals jullie je misschien herinneren. Ik zat boven op hem en sloeg zijn hoofd tegen het gras tot hij zei wat hij van mij moest zeggen en meneer Martin en jullie kwamen aanrennen. Ik hoorde jullie met mevrouw Martin praten over jaloezie en nieuwe baby’s en toen namen jullie me mee naar huis en sloten me de hele middag op in mijn kamer en we moesten allemaal bidden dat Jezus in mijn hart kwam voordat we konden gaan eten. Ik keek Yianni aan. Zijn neus stak als een uitgangsbord van een winkel uit zijn gezichtsbehang. In de roos.

Nina pakte hem bij zijn elleboog.

‘Yianni, het is niet jouw schuld, niemand rekent het je aan.’

‘Natuurlijk is het verdomme mijn schuld, stomme trut. Ik heb jou mee hiernaartoe genomen. Ach, laat me toch met rust.’

Hij liep weg naar de rivier. De kustlijn begon te vervagen en de wind blies kermend door het gras. Jou, dacht ik. Enkelvoud.

‘Is dat het probleem?’ vroeg Ben. ‘Geeft hij zichzelf de schuld?’

‘Niet onlogisch.’ Ruth gaf *Villette* aan Nina. ‘Maar het blijft een raadsel waarom mannen vrouwen moeten bedreigen wanneer ze zich ergens schuldig over voelen. Kom op. Ik denk dat we beter de tenten kunnen gaan opzetten.’

Nina pakte het boek. ‘Het is zijn schuld. Hij heeft de leiding. En zo te zien is er geen plan B.’

‘De tenten,’ zei ik, ‘vooruit.’

Ik stak mijn handen naar Nina uit en trok haar op. Catriona bleef ineengedoken op haar rotsblok zitten. Ik stak haar ook mijn handen toe.

‘Ik weet bijna niet of ik banger ben voor Yianni of voor de Groenlanders,’ zei ze. ‘Ik blijf maar hopen dat ik weer wakker word.’

‘Ik zou banger zijn voor de Groenlanders,’ zei Nina. We trokken

Catriona samen op. Ze zijn allebei licht nu, lichter dan de meisjes. ‘Zij hebben minder te verliezen.’

Hoe langer we hier blijven, hoe minder we allemaal te verliezen hebben.

Yianni kwam terug toen we de tenten in een cirkel hadden opgezet en de lamp en de primus aan hadden gekregen. De vondsten en de voorraden lagen nog op hun plaats op de heuvel en zelfs Ruth had daar geen bezwaar tegen gemaakt.

‘Als jullie je zorgen maken om brandstof, zouden jullie de lamp niet moeten gebruiken,’ zei hij.

Nina, die tijd snipperde boven een pan met water, noedels en knoflook, keek op.

‘Ik dacht dat je het niet nodig vond om ergens zuinig mee te zijn?’

Ik stootte tegen haar voet.

‘Dat vind ik inderdaad niet nodig. Maar jij blijkbaar wél.’ Hij kwam dichterbij en keek in de pan. ‘Sorry dat ik zo onaardig deed, Catriona.’

Ze zat in het donker achter hem; het licht van de lamp scheen flikkerend op haar bril, zodat ik haar ogen niet kon zien.

‘Het is al goed. Het was niet mijn bedoeling je te provoceren.’

Nina liet nog wat blaadjes in het water vallen.

‘Dat deed je helemaal niet,’ zei ze.

Ik schopte weer tegen haar voet.

‘Wat eten we?’ vroeg Ben. We wisten het allemaal. We hadden het erover gehad of we het laatste beetje pesto zouden gebruiken.

‘Noedels in *consommé de l’ail*,’ zei Nina. Haar stem klonk krachtig. ‘Noedels met knoflook en verse kruiden van het seizoen. De West-Groenlandse keuken wordt gekenmerkt door een sober, neo-Japans minimalisme. Noedels in heldere bouillon gegarneerd met ter plaatse geplukte biologische groente. Wen er maar aan.’

Catriona trok haar voeten dicht onder haar lichaam.

‘Eerder “groen” dan groente. Nina, is dat hennepgras?’

Er lag een handvol zachte blaadjes in het omgekeerde deksel aan Nina’s voeten.

‘Niet het goede soort voor wiet, vrees ik. Denk je dat de Groenlanders alleen dronken werden in de winter?’

‘Nina, ik ga geen gras eten,’ zei Ben.

‘Dat kunnen we niet verteren.’ Ruth klonk alsof ze een student tot de orde riep. ‘We hebben niet de juiste organen om de vezels te verwerken. Je zou een extra maag nodig hebben. Of twee.’

Nina pakte het hennepgras op en liet het door haar vingers glijden. ‘Dat weet ik. Maar kruiden hebben in elk geval een hoop voedingswaarde. Het leek me gewoon dat het de textuur ten goede zou komen. En het smaakt een beetje zoet. We kunnen de suiker vast wel verteren. Als je het *herbes du Nord* zou noemen, of zoiets, zou je het zó als garnering kunnen gebruiken.’

Ze stak een paar blaadjes in haar mond en kauwde er even op.

‘Bij een niet al te uitgesproken vis. Zoetwaterforel. Ik bedoel: daar wordt van oudsher waterkers voor genomen, maar eigenlijk is dat te sterk van smaak. Beter bij zalm.’

Mijn kruin prikte en ik keek even rond, maar zag niets buiten de kleine kring lamplicht. De primus en de lamp snorden.

‘Nina,’ zei ik. ‘Hou op. Ik krijg er de kriebels van.’

‘Er is er een bij het graf,’ vervolgde Nina. ‘En ik vind de sfeer bij de kapel niet prettig. Ik ben er nooit zo dichtbij geweest in het donker. En wat dat gras betreft, ik wilde alleen een beetje in elke kom snipperen; het oog wil ook wat.’

‘Het is donker,’ zei ik. Donker en koud. Het gras onder mijn schoenen kraakte van de vorst en mijn vingers waren te stijf om ze te kunnen bewegen. Wanneer Nina kookt, kan ze in elk geval haar handen warmen.

Ze kieperde het gras op de grond.

‘Oké, dan niet. Geen garnering. Geen consommé. Geen verse kruiden van het seizoen. Geen nouvelle cuisine. Ordinaire noedels met water en knoflook. Minder calorieën per portie dan een snee ge-roosterd brood, en doe er je voordeel mee, want voortaan zal het voornamelijk water zijn, zolang er tenminste genoeg brandstof is om ijs te smelten. Smakelijk.’

Ze draaide de primus uit en begon de noedels op borden te kwak-

ken. De pan kantelde en ze greep hem met haar ene handschoen beet, maar er klotste heet water uit.

‘O, shit. Shit en nog eens shit. Nu krijg ik naast bevroezingsverschijnselen ook nog eens brandwonden.’

Catriona pakte de pan bij de steel.

‘Doe die handschoen uit en steek je hand in het ijs.’

Haar hand dampte toen de handschoen eraf ging. Er vormde zich al een blaar.

‘EHBO-trommel,’ zei Yianni.

Nina hield haar gewonde hand in haar andere hand. ‘Het gaat wel. Ik heb het erger gehad. Alleen niet in dit verdomde Noordpoolgebied.’

Ze likte aan de brandwond.

‘Doe er een verband om.’ Ruth had zich niet verroerd. ‘Het zou stom zijn om er een infectie aan te krijgen.’

‘Oké,’ zei Nina. ‘Jezus.’

Ben gaf Yianni de EHBO-trommel. Eenmaal open is die angstwekkend beperkt. Ik vermoed dat Nina’s brandwond op de grens ligt van waarop we berekend zijn. De trommel die we thuis in de auto hadden is beter uitgerust. Nina hield haar hand op terwijl Yianni haar mouw opstroopte. Hij stond op het punt desinfecterende zalf op zijn vinger te knijpen toen Ruth zei: ‘Maak je handen schoon. Anders wrijf je alles wat er aan je vingers zit in de blaar.’

‘Dat weet ik wel. Verdorie, Ruth.’

Hij scheurde een zakje met een vochtig doekje open en maakte zijn vingers schoon. Ik keek toe. Hij hield Nina’s blote arm met zijn ene hand vast en smeerde met de andere de zalf op de beschadigde huid.

‘Jullie kijken niet,’ zei Ruth. ‘Geen van beiden.’

Nina’s haar hing voor haar gezicht.

‘Nee,’ zei ze. ‘Ach, zoals Jim zegt: het is donker, toch?’

Ik wendde mijn blik af.

‘Ga zitten,’ zei Yianni.

Ik keek weer en zag hem voor haar knielen; haar naar boven gedraaide hand rustte op zijn bovenbeen terwijl hij het verband uit-

rolde. Nu keken ze elkaar aan. Je kunt het in de lucht zien wanneer mensen snel ademhalen. Catriona keek ook naar hen. Ze ving mijn blik en draaide zich om om het eten op te dienen.

Het was vreselijk koud de afgelopen nacht. We gingen meteen na het eten naar bed; we hadden het te koud om nog langer in de wind buiten te blijven zitten. Ik had alles aan behalve mijn jas en mijn schoenen: korte broek, lang ondergoed, twee broeken, onder- en bovensokken, twee T-shirts, pulli, twee truien. Wanten en muts, en de capuchon van mijn slaapzak strak om mijn neus en ogen getrokken. De grond onder mijn botten was hard bevroren, en na een tijdje begon de gecondenseerde adem op de slaapzak te bevriezen en te kraken. Mijn maag rammelde van de honger. Honger doet pijn, heb ik ontdekt. Ik zal nooit meer een dakloze voorbijlopen. Ik lag daar maar. Rillen kost energie, die ik niet te over heb, maar het maakt je warm, en dat had ik nodig. Ik deed mijn best niet aan thuis te denken, aan mijn bed met mama's spreij, mijn stereo-installatie met prettige stemmen, het modelvliegtuigje en oma's lappenkleedje. Pap, ik wil dat jullie, als jullie dit krijgen, als ik hier niet voor de wind en het donker zit te schrijven, weten dat het bouwen van dat vliegtuigje tot de gelukkigste uren in mijn leven behoorde. Winter, de sneeuw wervelde buiten langs het raam van de garage en de tocht over het pad dat we hadden vrijgemaakt tussen de werkplaats en de keuken, waar mama en de meisjes kerstkransjes aan het bakken waren, leek een avontuurlijke reis. Voordat ik begreep dat ik eens volwassen zou worden en bij jullie weg zou gaan. Voor jullie erover begonnen dat jullie ooit bij ons weg zouden gaan.

Ik weet niet meer dat mama mijn spreij maakte – die stamt van voor de tijd dat herinneringen een rol gaan spelen – maar ik weet nog wel dat ze die van Holly maakte en daarna die van Hannah, waarbij ze met moeite over haar dikke buik heen de naaimachine bediende en me riep om te komen voelen als de baby schopte. De schok dat er voetjes van een levend wezen in de buik van mijn moeder bewogen. Ik probeerde aan de Groenlanders in hun grote huis boven op de heuvel te denken. Ze wisten hoe ze het warm konden

houden, met dikke stenen muren en plaggendaken en haarden waarin je een os aan het spit zou kunnen roosteren, als je een os had. Die hadden ze niet. Ze brachten de winter door rond het vuur, waar ze sponnen en verhalen vertelden en misschien niet veel te eten hadden, maar wel genoeg. Genoeg gedroogde vis, gedroogde besen, bevroren zeehond en gans en sneeuwhoen en in de zomer ge-oogst graan om het tot het voorjaar te kunnen uitzingen.

Elke keer dat ik mijn ogen opendeed, zag ik nog steeds het schijnsel van Nina's zaklamp. Er klonk geroezemoes van vrouwenstemmen; ik deed mijn ogen weer dicht en dacht aan de avonden van de vrouwenvereniging. Dan zat ik altijd boven aan de trap, rook de verschillende parfums en voelde de koude luchtgolven wanneer de deur open- en dichtging. Later kwam Holly bij me zitten en kroop dan een paar treden achterstevoren omlaag en spioneerde tussen de spijlen door om te zien wat voor taart er rondgingen of er nog iets van de lekkere dingen, de laagjescake en brownies voor ons over zou blijven. Toen ik eenmaal groot genoeg was om te mogen opblijven en de koffie rond te delen, gaf ik koekjes door aan Hannah en Holly, en ik vermoed dat Holly, toen zij groot genoeg was, de minder plakkerige dingen naar Hannah smokkelde. Doe je dat nog steeds, mam? Het is vandaag de tweede donderdag van de maand en jullie lopen zes uur voor. Misschien doet Hannah wel juist op dit moment de deur open voor mevrouw Pearson, legt ze haar jas neer op het bed en pak jij de Tupperware-doos aan en roep je 'o' en 'ah' alsof je de afgelopen twintig jaar niet elke maand zo'n omgekeerde ananastaart hebt gezien. Hoewel het waarschijnlijker is dat Hannah op stap is gegaan, ervandoor met haar vriendinnen in de auto van de een of ander.

Ik moet geslapen hebben. Ik werd wakker van gehuil. Nina's zaklamp was uit en er klonk gesnotter, het aanhoudende, zachte gesnik van iemand die al een hele tijd huilt en geen reden heeft om ermee te stoppen. Het zou Ruth kunnen zijn die verdriet had, of Nina die bang was, of Catriona die alle hoop had verloren. Het zou ook een Groenlander kunnen zijn; het lijkt niet veel meer uit te maken. Levend of niet, hier zijn is reden genoeg om te huilen. Het rillen was

opgehouden. Mijn handen tintelden van de kou, maar in mijn voeten had ik nog geen gevoel. Ik herinnerde me dat oom Bill ons vertelde over de tijd dat opa te lang in de kou was doorgegaan met ploegen, waardoor zijn vingers waren bevroren en zijn handen zwart waren geworden en opzwellen als die van een lijk voordat de nagels loslieten en de huid begon te genezen. Waarna Holly tot mei geen stap buiten de deur zette zonder handschoenen. Ze moeten hebben geweten hoe ze bevroeringsverschijnselen moesten behandelen, de Groenlanders, met hun sauna's en bontwanten. Een van de bijgebouwen hier lijkt op een sauna, maar wij hebben natuurlijk geen brandstof en ook al is het zo koud als de hel, we zullen moeten wachten tot we een ons wegen voor Yianni ons toestaat een turfvuur te maken. Sorry. Niet als de hel, natuurlijk. Er is nog altijd hoop op redding, een warme hemel, een walhalla met dampende mede en laaiende vuren.

Ik blijf mijn best doen om te bidden. De zinnen zijn te afgezaagd. Ik kan de woorden niet meer vinden. Geloof moet sterker zijn dan lijden; de gekruisigde Christus laat ons zien dat de mens geworden God pijn kan verdragen. Ik heb het steenkoud en heb vreselijke honger en het spijt me, maar ik ben heel bang voor kou en honger en voor wat kou en honger bij ons allemaal zullen aanrichten. Je voelt je hier al gauw verlaten.

Er klonk een schot. Dat heb ik altijd al willen zeggen. Het is net zoiets als 'volg die auto'. Ik heb dat een keer gezegd; tenminste, 'volg die bus', toen ik de Greyhound uit Chicago net had gemist. Dat schijnen taxichauffeurs nogal vaak te horen. Hoe dan ook, het was natuurlijk geen schot. Als we geweren hadden, konden we vogels schieten, of zelfs een zeehond. Het was vuur, het knetteren van brandend hout, en de geur kwam mee. Maar de geur van houtblokken, van de grote kamer in de boerderij, bracht die van gebraden vlees met zich mee en met het geknetter kwam de muziek van het slechte moment in een slechte film, het soort film dat de meisjes nooit zouden moeten zien. Nina's tent, dacht ik, alsof een zaklantaarn met batterijen op een of andere manier ijskoud brandwerend

tentdoek in brand zou kunnen zetten, maar de geur was die van hout en de stem die van een man. Er is geen hout in Groenland, afgezien van die afgedreven boot. Ik ging overeind zitten, maar, moge God het me vergeven, ik had het te koud. En was te moe. En toen ik weer wakker werd, was er stilte en duisternis en kou.

Het vliegtuig komt niet. Daar zaten we weer, in de grijze kou die voor de dag moet doorgaan. De rivier is nog dichter bevroren en onze brandstof begint op te raken. Er waren crackers; toen we die op hadden liep ik rond, pikte Nina's kruimels uit het gras en at ze op. Ik wilde *Waverley* uitlezen, maar ik kan me niet eens op één enkele zin concentreren. Het is niet verschrikkelijk. Ik wil dat jullie dat weten. Ik heb het koud, ben moe en heb honger, maar na verloop van tijd wen je eraan. Ik ben veel bij jullie, gluur thuis door de spijlen van de trap of sta te dralen op de overloop om de ademhaling van de meisjes te horen voor ik ga slapen, of ik zit aan tafel toe te kijken terwijl mama uien fijnhakt en vals de 'Battle Hymn of the Republic' zingt. Als het einde komt, zal het niet al te erg zijn, en ik wil dat jullie weten dat ik tot mijn laatste hartenklop en mijn laatste snik van jullie heb gehouden.

Catriona

Het vliegtuig is niet gekomen. Ik hoop dat je op me zat te wachten. Ik dacht aan jou, je was de kipkerrie aan het klaarmaken die de laatste keer zo is mislukt, en aan Rudi, die naar de markt ging om goedkoop fruit te halen om die rare geleimousse te maken waarvan zijn moeder het recept had gestuurd. Ik wil wedden dat de kaarsen nog op precies dezelfde plaats op tafel staan als waar ik ze heb neergezet, tenzij Tibor van de zomer is geweest. En dat geen van jullie nog een ui heeft gesnipperd sinds mijn vertrek. Ik dacht dat bij mijn terugkeer de geur van kokos in de hal zou hangen en dat jij in je kamer poker zat te spelen op internet en koekjes zat te eten die je moeder tien dagen terug in Canada op de post had gedaan. Rudi zou aan het werk zijn, maar wanneer hij ons hoorde zou hij zijn kamer uit komen, zich irritant gedragen en je beletten me te vertellen wat Tibor was overkomen. Ik vrees dat ik in ruil daarvoor geen roddels te bieden heb. Tenzij we een manier vinden om condooms te gebruiken om vis te vangen, komen die net zo ongerept terug als ik. Maar het was een aardige gedachte, en in plaats daarvan had ik je alles kunnen vertellen over de Harvardstudent uit een plaatsje uit het Midden-Westen, de rouwende New Yorkse en Nina, en wanneer Rudi terugging naar zijn kamer, de afwas aan jou kunnen overlaten en weg kunnen glijpen naar LJ's om giechelend thuis te komen wanneer hij allang in bed lag.

Alleen is het vliegtuig niet gekomen. Misschien komt het nog. Er is geen reden waarom het niet zou komen. Ze weten waar we zitten en

ze moeten weten dat we er nog zijn. Misschien denken ze gewoon dat we extra tijd nodig hebben, of hebben ze de verkeerde datum, of is er een technisch probleem en horen we later op de dag geronk in de lucht en zullen we nooit iemand vertellen dat we dachten dat het einde nabij was. Ik geloof dat we dat nu allemaal denken. Dat betekent een zekere opluchting, net als die keer dat ik eindexamen moest doen en in de National Gallery betrappt werd op spijbelen en alle gevolgen waarvoor ik weken had gevreesd ten slotte werkelijkheid werden, een werkelijkheid waarvoor ik een oplossing moest zoeken in plaats van een vage zorg die 's nachts aan me vrat. Daar zitten we dan, uiteindelijk, de bom is afgegaan, de ijstijd komt eraan, de reuzenasteroïde is geland, de apocalyps het tweede bedrijf ingegaan. De epidemie heeft jullie 's nachts allemaal opgeslokt en wij zijn de laatste mensen op aarde, ook al weet ik heel goed dat epidemieën niet zo werken. De succesvolle ziekteverwekker doodt niet al zijn gastheren.

Het probleem is dat deze opgraving niet zo goed is geregeld als je zou hopen, en ons eten raakt al op. Een jammerlijk einde. Vanmorgen hebben we het uitgezocht. Er zijn nog drie pakjes crackers, twee pakjes noedels, een zakje met wat Nina GGF (gemengd gedroogd fruit) noemt, een halve tube tomatenpuree, een halve doos melkpoeder en twee pakjes hemelse modder. Als ook maar één combinatie van bovengenoemde producten lekker klinkt, weten we dat we aan het verhongeren zijn. Ik heb nog wat Kendal-muntcake, Nina heeft een blikje kappertjes en chique chocola met een handgeschreven etiket. Ben heeft wat M&M's over van een grote zak en de drie anderen hebben geen lekkers meegenomen, hebben het al opgegeten of houden het nog verstopt. Het is waarschijnlijk de hoogste concentratie geraffineerde suiker binnen een straal van een paar honderd kilometer, maar het zal ons zessen niet erg lang op de been houden. Jij zou het waarschijnlijk in een middag ongemerkt kunnen opeten onder het uitwerken van je aantekeningen.

We probeerden te praten over overleven, maar we kwamen niet erg ver. Misschien zijn promovendi een doodlopende straat in de evolutie. Alleen zou je denken dat archeologen er meer idee van

hebben dan, laten we zeggen, beoefenaren van symbolische logica, of specialisten in laatlatijnse poëzie. Nina, die zich bezighoudt met negentiende-eeuwse reisverhalen, weet alles van mislukte expedities. Maar tot nog toe heeft ze zich slechts afgevraagd hoe de overlevenden van de Franklinexpeditie hun collega's bereidden – de in stukken gehakte botten zijn aangetroffen in kookpotten – en geopperd dat er een manier moet zijn om vis te vangen met behulp van panty's.

‘Wat, netkousen?’ vroeg ik. Daar lijkt ze de persoon niet naar, en hier al helemaal niet.

‘Nee, de wollen kousen van Marks and Spencer. Die zijn heel warm.’

‘Nou, in dat geval wil je ze toch niet gebruiken om te vissen, idioot!’

Toen vroeg Jim wat netkousen waren, en werden we allemaal afgeleid door een discussie over dameskousen en trans-Atlantische termen daarvoor. Jim en Ben zeiden dat er in het Amerikaans geen verschil was tussen panty's en kousen, en we moesten wachten tot Ruth kwam en het over ‘pantyhose’ had, wat volgens Nina veel onbeschaafder klonk dan kousen. Het was allemaal te prefereren boven verdere gedachten aan kannibalisme. Ik wil niet eindigen in Nina's pan met tijm en engelwortel. (Het klinkt als een folkband, nietwaar: Catriona, Angelica and Thyme? Liever een folkband dan een recept.)

Ruth merkte op dat we het lang zouden kunnen uithouden op een zeehond. Ben zei dat hij niet zeker wist of hij wel zeehond zou kunnen eten, en hoe zat het ook alweer met trichinose? Nina zei dat opeten het probleem niet was; ze zou het zelfs klaarmaken, als iemand haar een mooie steak overhandigde.

‘We hebben geen geweer,’ zei Jim. (Gelukkig.) ‘Hoe zou je hem dan doden?’

‘De Groenlanders kregen het voor elkaar,’ zei Nina.

‘De Groenlanders waren erin getraind,’ bracht ik naar voren. ‘En daarbij hadden ze de hele zomer om zich erop voor te bereiden.’

We brengen nu bijna al onze tijd bij de tenten door. We keken al-

lemaal rond naar voor de hand liggende wapens.

‘We zouden een soort boog kunnen maken.’ Ben klonk alsof hij voorstelde dat we een door kernenergie aangedreven robot zouden gaan bouwen.

‘Waarmee, met een laptopshoes?’ vroeg Nina.

‘Een tentstok,’ zei ik. Daar was ik tamelijk trots op.

‘Dan zou je moeten oefenen,’ zei Jim. ‘Ik bedoel: ik denk niet dat we moeten hopen dat we een pijl-en-boog kunnen maken van een tentstok en er dan alleen maar op uit hoeven te gaan om een zeehond te doden.’

Ik ving Nina’s blik en schoot in de lach, en toen lachten we allemaal. Het is niet grappig. Ik heb het de hele tijd koud en krijg het maar niet warm, zelfs ’s avonds niet, terwijl ik toch samen met Nina in een tent lig. Kou doet pijn. Ik heb winterhanden, ze zien paars, alsof ze gekneusd zijn, en als ik mijn voeten voel, doen ze zeer alsof ze in schoenen zijn geperst die twee maten te klein zijn. Mijn broek zit veel te wijd om mijn middel, waar ik nog steeds tamelijk enthousiast over ben, bij de gedachte aan alle baklava en chocoladecake en pizza die ik later zal kunnen eten, maar ik denk dat ik over een paar weken een stuk minder enthousiast zal zijn. Mijn botten doen pijn wanneer ik op de rotsen zit. Stel je eens voor dat je een knokig kontje hebt. Ik hoop dat je er bent en dit leest. Ik hoop dat je er het grappige van inziet.

‘Heeft iemand van jullie ooit iets gedood?’ vroeg Nina. ‘Afgezien van insecten?’

‘Ik maak geen insecten dood,’ zei ik. Ik dacht aan al die bijen in je kamer toen de kersenboom in bloei stond.

‘Wat, nooit?’ Yianni probeerde een gat in zijn want dicht te naaien en geen van de vrouwen hielp hem, uit principe, hoewel we alle drie toekeken en vonden dat hij er een zootje van maakte. Nina had de draad in de naald gestoken en ik had tegen haar gezegd dat ze de vrouwenbeweging verried.

‘Muggen,’ zei ik.

‘Ik heb een keer een konijn geraakt,’ zei Ben. ‘Met de auto.’ Hij huiverde. ‘Je kon de klap voelen. Op de terugweg lag het er nog, met de pootjes omhoog. Vreselijk.’

‘Bedoel je dat je niet bent gestopt om het af te maken?’ vroeg Ruth. Ze is een kalm type. We hebben behoefte aan kalmte. Ik kan me voorstellen dat ze ieder levend wezen zou afmaken in alle gevallen waarin dat nodig was.

‘Mijn vader heeft een vijver aangelegd in onze tuin,’ vertelde Jim. ‘Dus wat krijg je dan? Kikkers. En toen ik een keer het gras maaide, ik was een jaar of tien...’

Ik stak mijn vingers in mijn oren, maar dat werkt niet echt. Het is hier soms alsof je probeert niet naar een enge film te kijken. Alleen houdt die film een keer op, en dan loop je weer naar buiten en moet je een buskaartje kopen en je sleutels zoeken, waardoor de dood uit je gedachten wordt gebannen.

‘Hou op,’ zei ik. ‘Ik wil het niet weten.’

Yianni prikte zich aan de naald en zoog op zijn vinger. De want dreigde in een sok te veranderen.

‘Dus het primaire moordenaarsinstinct roert zich niet bepaald,’ zei Nina. ‘Wat zouden jullie zeggen van zeeslakken?’

We hebben bij de opgraving een heleboel huisjes van zeeslakken gevonden, maar we hebben ook beenderen van geslachte honden aangetroffen en dat lijkt evenmin een goed idee, zelfs als we een hond hadden gehad.

‘Misschien zijn ze lekker,’ zei ze. ‘Misschien is het de volgende grote ontdekking op het gebied van zeevruchten.’

Ik zág haar denken aan noedelsoep met zeeslakken of haverkoekjespap met zeeslakken. Ik stopte mijn zere handen in mijn mouwen. Zeeslakkensorbet.

‘Het gaat om overleven,’ zei ik. ‘Niet om kokkerellen.’

Nina hield op met glimlachen.

‘Daar is momenteel ook geen sprake van,’ zei ze. ‘Er is geen lunch.’

We hebben veel te lang alleen maar zitten hopen. Het is overdag slechts een paar uur licht en we komen als beren onze tenten uit waggelen en gaan zitten praten over wat we zouden kunnen doen. Langs de kust lopen op zoek naar een boerderij, zegt Ben, maar we weten heel goed dat we daarvoor niet de energie en de uitrusting

hebben. Het zou weleens prettiger kunnen zijn om in een paar dagen tijd van de kou te sterven dan na enkele weken van de honger, maar het lijkt beter later dood te gaan dan eerder. De kans blijft bestaan dat het vliegtuig nog komt. Nina zegt dat de geschiedenis van poolexpedities aantoonde dat tenzij je precies weet wat je doet, zoals Shackleton, je beter kunt blijven waar je bent en op redding wachten, maar dat is natuurlijk in de veronderstelling dat de redding niet wordt verhinderd door een epidemie, en ze voegde eraan toe dat het wel een jaar of twee kan duren. We hebben overwogen een van de kleine kamers in het huis op te bouwen, plaggen te steken en er een dak op te maken, maar Yianni wil er niet van horen het onderzoeksterrein te 'ontwijken'. Dat lijkt heilig te zijn voor de loopbaan van Yianni Papadatos, niet bepaald een zaak waarvoor de anderen en ik staan te trappelen om ons op te offeren. We hebben overwogen te proberen een lichtbaken op de heuveltop te maken, maar wanneer de brandstof opraakt, wat over een paar dagen zal gebeuren, zullen we alles wat brandbaar is nodig hebben om ijs te smelten voor drinkwater. En we hebben hier toch geen schepen of vliegtuigen gezien. Hooguit wat condenssporen van vliegtuigen, in het begin, toen de lucht nog blauw was en de grond warm, maar nooit zo laag dat ze ons konden zien. De tweede dag dat we wachtten, hebben Yianni en Jim een pijl van stenen gelegd die naar onze tenten wees, maar de volgende ochtend waren de stenen verplaatst, en ik kan me eigenlijk niet voorstellen dat iemand die onze tenten over het hoofd ziet een pijl van stenen in een veld vol rotsblokken wel opmerkt.

Er is namelijk iemand of iets bij ons in de buurt, die voorwerpen verplaatst. Hij gooit dingen vanuit de mist en sluipt 's nachts rond en verplaatst van alles. Ik weet dat het idioot klinkt. Ik kan me voorstellen dat je Rudi nu aankijkt en niet weet of je me moet geloven. (Ik stel me voor, besef ik, dat dit op een of andere manier zal worden gepost en in de gang zal neerploffen bij de afhaalmenu's en aanmaningen. Het spijt me trouwens dat ik geen cheque voor de telefoonrekening heb achtergelaten. Ik vermoed dat jullie intussen twintig pond hebben voorgesloten of zijn afgesloten. Het spijt me ook dat ik niet genoeg huur heb achtergelaten. Ik weet zeker dat

mijn ouders zullen helpen als jullie het ze vragen – je kunt hun adres van de universiteit krijgen – maar ik neem aan, alweer, dat jullie het hebben geregeld of eruit zijn gezet. Sorry.) Het heeft even geduurd voor ik erin ben gaan geloven, die geestverschijningen of inwoners of wat het ook zijn. Eerst dacht ik dat Nina het deed. Ik neem het je niet kwalijk als je me niet gelooft, ik begrijp dat antropologen, net als archeologen, het zich niet kunnen permitteren om geesten te zien. Maar Ruth is hier de enige met een zo grondige academische scholing dat ze wat ze met haar zintuigen waarneemt kan afdoen als een cultuurverschijnsel. Ik weet wat ik heb gezien. Wat ik hoor.

Het heeft vannacht gesneeuwd. Er zijn eerder wat lichte sneeuwbuien geweest, een poederlaagje dat over de rotsen stoof, maar dit is het complete spectaculaire Arctische fenomeen met special effects, met inbegrip van, eindelijk, het noorderlicht. Daardoor ben ik weer gaan schilderen. Ik had al een paar mooie aquarellen gemaakt voordat het zo donker werd en we het water steeds moesten ontdooien. Ze zitten in de map in mijn rugzak. Ik dacht dat dat de laatste waren, maar ik ben nu weer begonnen; ik blijf in de ingang van de tent zitten tot ik geen grip meer heb op het penseel en dan kruip ik in mijn slaapzak tot mijn vingers ontdooien en dan ga ik weer naar buiten zolang het licht is. Het heeft wel iets om iets te schilderen met waterverf, dat dezelfde materie zich buiten in vaste vorm bevindt en eruit ziet als licht, terwijl die vloeibaar is in het potje voor mijn penseel. Water schilderen met water; het is alsof je glas probeert te schilderen. Ik heb een poging gewaagd met het noorderlicht, maar het was verf- en papierverspilling. Er zullen wel manieren zijn om met waterverf op A5-papier elektriciteit in een donkere lucht te schilderen – Marguerite Donaldson zou het kunnen – maar mij lukt het niet. Ik weet dat het lijkt alsof ik doorga met dansen op de Titanic, of wat ze daar dan ook deden, maar je kunt dat net zo goed wel doen. Eigenlijk doen we dat allemaal, met onze grapjes over eten. Dansen terwijl we ten onder gaan. Lachen en kunst zijn uitingen van onverzettelijkheid, een manier om menselijk te blij-

ven. En ik zou anders heus niet buiten met mijn blote handen ijsberen wurgen om ze naar Nina te slepen voor in de stoofpot. Het verdrijft de tijd en als we hier weggkomen, heb ik een paar mooie aquarellen. Net alsof je Keats of Sylvia Plath bent, maar dan terwijl je probeert te overleven om roem te vergaren, zegt Nina, maar reken maar niet op mijn schilderijen voor de huur. (Je zou ook niet op Plath of Keats kunnen rekenen voor de huur, zegt Nina erbij. Of eigenlijk iedere goede dichter die ze kan bedenken, de latere Wordsworth misschien uitgezonderd, die minder goed is dan de vroege en minder betrouwbare Wordsworth. Nu weet je ongeveer wat voor iemand Nina is.)

Nina is hier ook. We slapen samen in één tent sinds het vliegtuig niet is gekomen. Ik kan me niet voorstellen hoe het voor de anderen is om zoveel uren in hun eentje in het donker opgesloten te zitten, maar Nina heeft batterijen voor haar zaklamp en boeken, en maakt tevens zinnige opmerkingen over het verband tussen dichterlijke genialiteit en financiële betrouwbaarheid. Ik zal niet van verveling sterven zolang Nina in de buurt is, en dat is wel iets waard.

Ben en Yianni hebben ruzie gehad. Dat hebben we tot nog toe zoveel mogelijk vermeden; we speelden het klaar om ons te gedragen alsof we in de universiteitskantine waren en de koekjes begonnen op te raken, maar honger, heb ik gemerkt, begint na een tijdje aan je geest te vreten. Nina's verhalen zijn een stuk minder grappig dan eerst. We zullen hier waarschijnlijk niet allemaal tegelijk gaan. Iemand zal de eerste zijn. Op ruimdenkender momenten heb ik er geen bezwaar tegen opgegeten te worden, zolang ik maar vóór die tijd dood ben gegaan aan iets anders dan iemands wens om me op te eten, maar ik wil niet meemaken dat we allemaal bang voor elkaar worden. Ben wil naar de boerderij verhuizen, waar we tenminste beschut zitten en de boel enigszins kunnen isoleren, om maar te zwijgen van een min of meer functionerende haard, en Yianni zegt dat hij niet wil worden herinnerd als de figuur die zijn eigen onderzoeksterrein heeft verwoest. Er wordt niet verhuisd, zegt Yianni, over mijn lijk. Ben zei dat Yianni nog wel zou gaan beseffen dat er

een tijd komt dat het die prijs waard is. Het duurde even, terwijl ik in Nina's bleke gezicht keek, voor ik het doorhad. Het was een doodsb bedreiging. Weet je, Ruth heeft gelijk: het is idioot om bang te zijn voor de doden wanneer de levenden zich zo evident angstaanjagend gedragen. Het zijn niet meer de geesten waar ik me zorgen over maak. (Dat heb je nooit gedaan, zegt Ruth. Je projecteerde alleen maar je grootste angsten op iets wat minder vreeswekkend is dan het leven. Die psychologie van de koude grond ben ik beu, zegt Nina, het is niet mijn grootste angst die de cairn heeft gebouwd. Ik leid hen beiden af door me af te vragen of die nepstapel het geloofwaardig heeft gemaakt dat er hier geesten zouden kunnen rondwaren, en of we een manier konden bedenken om ze te betrappen.)

Jim zei dat we erover zouden kunnen stemmen of we naar de boerderij zullen verhuizen, Ruth zei dat er geen ruimte is voor democratie wanneer het om overleven gaat, Nina zei dat Ruth zojuist de beperkingen van de Amerikaanse politiek had samengevat, Yianni zei dat Nina verdomme haar verdomde bek moest houden en ik zat te rillen, en bedacht dat ik zou hebben overgegeven als ik iets in mijn maag had gehad. Zo voelde ik me ook voordat ik ging bellen voor de uitslag van mijn eindexamen, steeds erger naarmate die dag dichterbij kwam, maar het was nergens voor nodig. Het was mogelijk, zelfs waarschijnlijk, dat de uitslag positief was. Onzekerheid is onze laatste luxe en die is er steeds minder.

Maar Ben heeft gelijk. Naar het onderzoeksterrein verhuizen is waarschijnlijk onze beste optie. We hebben niet gestemd, wat althans op de korte termijn positief is, omdat het doorzetten van de democratische uitkomst absoluut rampzalig zou zijn, maar als we het doen – wanneer we het doen – zet ik mijn geld op de Groenlanders. We beschikken niet over hun vaardigheden, laat staan over hun voorraden vlees, vis en gedroogde bessen, maar ze hebben ons tenminste hun huis nagelaten. We weten niet hoe we het dak er weer op moeten zetten, maar weten hoe je het afbreekt is vast een goed begin. (Slopen als handleiding om te overleven, zegt Nina peinzend. Het is gruwelijk waarschijnlijk als einde van de menselijke evolutie, vind je niet?) Genoeg. Ik moet hiermee ophouden.

Er is nog iets wat ik tegen je wil zeggen. Dat is ook de reden waarom ik jou schrijf, en niet mijn ouders. Ik hou van jou. Ik hou van de manier waarop je door je haren heen opkijkt wanneer je lacht, en ik hou van de manier waarop je om je verschrikkelijke kookkunsten lacht. Toen je vorige zomer naar huis ging, kreeg ik geen werk gedaan en zwierf ik door de Botanic Gardens terwijl ik aan jou dacht en e-mails schreef die ik nooit zou kunnen versturen. Soms ging ik naar huis en typte ze uit; ik lette erop dat ik de 'aan'-regel openliet zodat ik er niet per ongeluk een zou kunnen verzenden. Toen je terugkwam en me omhelsde, wilde ik je kussen, de eerste keer in mijn leven dat ik zo'n verlangen had, en het hele jaar door ben ik blijven verlangen. Ik denk nu de hele tijd aan jou, aan de boog van je wenkbrauwen, de kromming van je schouders in dat vest. De manier waarop de zon op je scheen op mijn feestje. Je hebt Tibor, dat weet ik. Je houdt van hem, in zekere zin, voor zover je van iemand kunt houden als het niet wederzijds is. Ik zal je hiermee niet lastigvallen. Je zult dit waarschijnlijk niet onder ogen krijgen. Maar het zou te triest zijn om het ongezegd te laten.

Yianni

Ik heb het verknald. Het spijt me. Het is mijn schuld. Dat is eigenlijk alles wat ik wil zeggen. Het spijt me voor jullie. Het spijt me voor mijn familie. Maar het spijt me vooral voor de anderen. En hun familie. Voor David, dat ik Nina van hem afneem. Niets wat ik zeg zal daar iets aan kunnen veranderen, hè? Dit is zo'n droom waarin je iets zo verschrikkelijks hebt gedaan dat het alleen maar de manifestatie kan zijn van de slechterik waarvoor je jezelf altijd hebt gehouden. Als je wakker wordt, voel je je vies, alsof het misdrijf het bewijs van je stiekeme slechtheid is, omdat, ook al heb je het (deze keer) niet echt gedaan, je geest eraan heeft gedacht, het heeft voorbereid, het heeft uitgevoerd. De executie heeft voltrokken. Het is slechts een kwestie van geluk dat je op dat moment sliep.

Laatste woorden. Laat ik het maar doen. Niet dat ik het zal weten als jullie dit hebben gelezen. Vannacht dacht ik dat ik haar had vermoord. Liep op haar af, beneden bij de rivier, terwijl ze ijs brak voor drinkwater, sleepte haar over de sneeuw aan haar dunne armpjes; ze was verrassend zwaar, en haar schoenen groeven zich in in het gras toen ze ronddraaide. Ik sloeg haar in haar gezicht, weer. En nog een keer. En toen datgene wat ik niet kan zeggen. Haar witte benen die als vleugels op de sneeuw sloegen. Zelfs het opschrijven ervan doet me nog niet beseffen *dat ik het niet heb gedaan*. En toen huilde ze, en als ze op die manier huilt, houdt ze nooit op, dus pakte ik een kei en sloeg ermee op haar hoofd tot ze ophield.

Daarna kwam het opruimen. Bloed aan de kei, natuurlijk, en in

de sneeuw. Bloed en ergere dingen. Ik gooide de kei in de rivier, goed ver, in het midden; er klonk een klap en daarna een zuigend geluid toen hij in het water terechtkwam. Je kunt daar nergens een lijk verbergen. De rivier is bevroren, het strand te open, de sneeuw niet diep genoeg. Als ik haar naar boven had kunnen krijgen de grafkuil in, zou dat een goede plek zijn geweest, in elk geval een poëtische plek, maar die hebben we dichtgegooid voordat we weg zouden gaan. Misschien kon ik haar later daarheen verplaatsen. Uiteindelijk vouwde ik haar dubbel onder een rotsblok en rolde nog twee andere keien over het lichaam heen. Er bleven onbedekte stukken zichtbaar, en er stak haar tussen de rotsen uit, als je goed keek, maar wie zou er goed naar kijken?

Ik heb het niet gedaan. Ik heb het niet gedaan. Vergeef me.

Ik denk dat we hier allemaal zullen sterven. Eigenlijk zijn we al stervende, en dat is mijn schuld. Vijf mensen heb ik gedood, zal ik straks hebben gedood. Ik kan er niets aan doen. Ik zal vrijwel zeker minstens enkelen van hen moeten zien sterven. Een oplossing voor de lichamen moeten zien te vinden. Ik had nooit kunnen denken dat het hierop zou uitdraaien. Dat kwam niet in mijn plannen voor. Onderzoeksbeurs. Monografie. Belangrijk fondsaanbod. Verwijtbare nalatigheid. Dood door verhongering en blootstelling aan kou. Nina kan nu geen vijfliterfles water meer tillen. Er zitten zwarte plekken op Catriona's handen en voeten. Jim ligt in zijn slaapzak tegen zijn ouders te praten, die duizenden kilometers verderop zijn, en waarschijnlijk dood zijn. Ik betrapte Ben terwijl hij korstmos van de rotsen schraapte om op te kauwen en je ziet de beenderen in zijn gezicht bewegen wanneer hij praat. Ik heb de leiding. Misschien hadden we moeten proberen langs de kust te lopen, de route van de schaapherders te nemen, maar we weten niet precies waar ze heen zijn gegaan. Jullie weten toch waar jullie ons hier moeten zoeken, als jullie besluiten te gaan kijken? Jullie weten waar we zitten. Daarom dacht ik dat we het best hier konden blijven.

Strikt genomen denk ik dat dit een succes is geweest. De aantekeningen staan in mijn laptop, die nog lijkt te werken. Mijn wachtwoord is Marielen1973, en de map heet 'Aantekeningen locatie Groenland'. In het ritsvakje van mijn tas zit de rode geheugenstick waar een kopie op staat en er zit er nog een in de binnenzak van mijn jas. Ik was van plan *Acta Archaeologica* te benaderen voor de vondsten uit het graf; James Richardson is voor komend najaar bezig met een speciale uitgave over middeleeuwse gevallen op het slagveld en ik dacht dat dit een interessant perspectief zou bieden. Ik heb de foto's geüpload. Ik geloof dat de tweede serie van drie onder 'graf sept. week 1' de verwondingen het duidelijkst laat zien.

Ik heb de voorschriften van de BAA zo goed mogelijk nagevolgd. De meeste vondsten zullen de winter wel goed doorstaan, tenzij ze worden verstoord. Ik denk dat als er ijsberen komen, ze eerst ons zullen opeten voordat ze aan de geraamtes beginnen, maar ik weet niet hoe ik ook maar iets naar behoren veilig kan stellen in kartonnen dozen en tenten. Ik heb mijn best gedaan.

Sommigen van de anderen willen naar de onderzoekslocatie verhuizen. Ik weet niet wie er hier het eerst zal gaan, maar ik wil dat jullie weten dat als ze dat hebben gedaan, en vooral als ze schade hebben aangericht of vuur hebben gemaakt, ze dat alleen hebben kunnen doen toen ik fysiek niet meer in staat was om het te voorkomen. Nina zegt dat het een archeologenversie is van het dilemma van het oude dametje in de brandende kunstgalerie: red de archeologen of red de archeologie, maar daarin vergist ze zich. (Nina voegt een typisch terzijde toe met de vraag waarom het een dametje moet zijn en waarom oude dames niet in staat geacht worden zichzelf te redden, laat staan de *Mona Lisa*.) Het punt met de brandende kunstgalerie is dat je de keuze hebt tussen kunst en een leven, maar als ik die keuze heb gemaakt, heb ik dat onopzettelijk gedaan toen ik verzuimde de telefoon te controleren voordat we hem nodig hadden. (Van alles wat ik verkeerd heb gedaan, voel ik me daar, denk ik, het meest schuldig over. Ik heb de doos niet eens opengemaakt tot we geen internetverbinding meer hadden; bij mijn weten ontbreekt er

een elementair onderdeel, dat in Christines kast op de faculteit is blijven liggen.) Ik heb het niet gecontroleerd. Ik heb niet het budget opgebruikt door meer eten te laten invliegen dan we volgens mij nodig hadden. Ik heb geen FM-radio meegenomen als reserve. Het oude dametje zou er weken geleden al aan zijn gegaan. We zullen dit niet overleven, maar ik wil niet dat de verwoesting van een onderzoekslocatie waarvoor ik honderdduizend pond ESRC-geld heb gekregen, mijn beroepsmatige erfenis is. Het spijt me. Ik zou willen dat het anders was gelopen. Nu het zo gegaan is, hoop ik dat jullie alles in goede orde aantreffen. Ik hoop dat de onderzoekssubsidie uiteindelijk niet is verspild.

Doe iedereen de groeten van me. Jullie zijn mijn Engelse familie geweest en ik ben erg dankbaar voor jullie begeleiding en vriendschap in de afgelopen tien jaar. Ik ben niet vergeten dat jij en Helen me die zomer uit de brand hebben geholpen, en ik denk nog vaak aan de dagen in jullie tuin, toen ik met mezelf in het reine probeerde te komen. Als ik iets heb bereikt, komt dat door jullie steun, en ik hoop dat jullie geloven dat ik nooit de bedoeling heb gehad jullie uiteindelijk op deze manier teleur te stellen.

Ben

Nina vindt dat we allemaal brieven moeten achterlaten. Ik geloof niet dat er veel te zeggen valt. Ik schrijf niet om afscheid te nemen. Nog niet. Als het erop aankomt, sterf ik lopend, op weg naar huis. Op dit moment is het beter om hier te blijven. We zijn verhuisd naar de boerderij, allemaal behalve Yianni. Nina heeft hier geesten gezien. Ik denk dat als je dan toch geesten gaat zien, dit er een goede plaats voor is. Ze zegt dat ze zich stilhouden sinds het daglicht is verdwenen. In de saga's zijn zelfs de geesten 's zomers actiever. Geesten of niet, ik zou hier de dag nadat het vliegtuig had moeten komen al zijn gaan zitten. Ik heb het dak gerepareerd en de schouw opnieuw opgebouwd, bedacht hoe we een zeehond te pakken kunnen krijgen en misschien wat vis voordat de baai dichtvriest. Ik heb er nu spijt van dat ik niet heb doorgezet. Ruth en ik hebben een bergplaats voor turf gemaakt voor het begon te sneeuwen, voor de grote ruzie. Yianni vroeg ons of we wisten hoeveel tijd veen nodig heeft om te herstellen. Jawel, zei ik: langer dan mensen nodig hebben om aan onderkoeling te sterven, en als we dan toch moeten kiezen, vind ik mensen belangrijker dan veen. En archeologische onderzoekslocaties. En de ongerepte status van de West-Groenlandse kust. Dus nu zit hij daarbeneden in zijn tent te piekeren over de artefacten, en zitten wij hierboven. Althans fysiek. Jim praat veel, maar niet tegen ons. Hij lijkt in Deer Creek te vertoeven en in een Amerikaanse droomwereld te leven met zijn vader en moeder, zijn zussen en de hond. Soms lijkt zijn oma er ook te zijn. In elk geval is hij gelukkig. Steeds zwakker, maar gelukkig. Zoals antropologen bewe-

ren, zijn er tijden dat het in evolutionaire zin een voordeel is om klein van stuk te zijn. We vragen Jim niet langer veel te doen, en eerlijk gezegd is hij op zijn beurt opgehouden veel te vragen. Het lijkt zinnig om datgene wat we nog hebben aan de mensen te geven die meer kunnen halen. Hij heeft Nina ongevraagd zijn laatste zeeslakken gegeven. Zij is beneden op het strand geweest om ze van de rotten te peuteren zolang het licht was. Twee uur lang. In zekere zin is het niet verkeerd dat Yianni beneden blijft. Het is maar zestig meter hiervandaan, maar dat lijkt nu behoorlijk ver. Hoe meer ik beseef hoe hij deze expeditie heeft voorbereid, of niet heeft voorbereid, hoe minder tijd ik met hem wil doorbrengen. Hij heeft een EHBO-trommel meegenomen die je op een basisschool zou verwachten. Geen glucosetabletten, ontdekten we, toen Catriona de laatste keer dat ze op het strand was helemaal bleek en duizelig werd. Het strand is nu de enige plaats waar we nog naar eten kunnen zoeken, en we hebben ook wel wat gevonden. Een dode meeuw. Een voordeel van de kou is dat dode dieren niet gaan rotten. Ik weet niet waaraan hij is gestorven, maar ik weet wel waar wij aan zullen sterven als we kieskeurig zijn. Nina zegt dat we hem kunnen koken met zeewier. Ze zegt dat mensen wel ergere dingen hebben gegeten, en we gluren naar beneden om te zien of Yianni's zaklamp het nog doet. Ik zou nog ergere dingen eten als het moest. Ik zou niet doden, maar wel eten. We zijn niet meer zo goed zijn portie naar beneden te brengen, zoals eerst. Brengen zou ons meer energie kosten dan het opeten hem zou geven. Nina gaat bijna elke dag bij hem langs.

We blijven plannen maken voor maaltijden. Herinneren jullie je nog dat Death Row-receptenboek dat Liz ons toestuurde? En dat we ons afvroegen hoe iemand die ter dood veroordeeld is nog aan eten kon denken? Nou, je denkt aan eten omdat dat het enige is wat over is, en nu we op de locatie boven zitten, praten we er ook allemaal over. Hierboven is het beter. Natuurlijk wordt het steeds kouder en krijgen we steeds meer honger. Ik zag dat Ruth tussendoor moest uitrusten toen ze vandaag bezig was sneeuw voor drinkwater in de emmer te schrapen. Maar er brandt een turfvuur in de oude schouw,

we hebben één keer per dag iets warm te drinken dat we soep noemen, we bewaren flessen water in onze slaapzak zodat het niet bevriest en we liggen veel in de tenten. Nu er geen kans op regen bestaat, heb ik de ruimte tussen de binnen- en buitenmuren ter isolatie opgevuld met gras. Op de begane grond hebben we wat grote ronde keien gevonden. We kwamen er niet achter wat ze in het huis deden, maar Ruth heeft ze in de schouw gelegd en wanneer het vuur tempert, wikkelen we ze in onze handdoeken en stoppen ze in onze slaapzakken. Dat zouden jullie de komende winter eens moeten proberen. Ze worden heter en blijven warmer dan rubberen kruiken en ze lekken niet. Ik heb hier dat badlaken dat Liz van Cyprus heeft meegebracht, dat met die dolfijn erop waar jij altijd zo'n hekel aan had, ma. Het is tot op de draad versleten. Het is groot en ik ging ervan uit dat je het niet zou missen; het is raar om nu aan de handdoeken thuis te denken. Blauwe voor pa, groene voor ma, die van Liz paars en de mijne bruin. Kleine handdoeken, grote handdoeken, badlakens en washandjes. Die mis ik bijna net zo erg als eten. Een warme douche, een ruwe handdoek. Scheren en een gestreken overhemd. Louise zou in lachen uitbarsten als ze me nu zou zien, met een baard. Misschien.

De anderen praten alleen maar over eten. Nina had het er altijd al over, maar nu doet iedereen mee, zelfs Jim. Catriona wil Libanees uit een restaurantje in Edinburgh waar ze altijd met haar huisgenote naartoe gaat. Jim noemde gebraden lam, de laatste keer dat hij tegen ons sprak, en Ruth zei wat ik dacht. Dat had hij kunnen krijgen als we hadden geweten wat er zou gebeuren. Of niet zou gebeuren. We hadden nog lamsvlees kunnen hebben als we de oude ijzeren haken in de schoorsteen hadden gebruikt, of de vroegere kelder in het vertrek hiernaast. Ruth wil kaas van een speciale winkel in Parijs en brood waarvoor de mensen tot om de hoek in de rij staan, en toen zei Nina dat zelfs de meeste Franse bakkers deeg tegenwoordig inkopen. Dat weet ik, zei Ruth, maar die in de Rue St. Cathérine doet dat niet, en daarom zijn de mensen er dol op, oké? We moeten het hier doen met gesmolten sneeuw en warme stenen en dat stel bekecht over bakkerijen in Parijs.

Jullie reis naar Parijs zal wel afgelast zijn vanwege de epidemie. Wat mij betreft zal ik verder niet veel meer veronderstellen. Ik denk aan jullie tweeën in de volkstuin, pa die tussen de groenten onkruid wiedt en ma in de ligstoel met de zondagskrant alsof achter het hek de Middellandse Zee ligt in plaats van de snelweg. Nu oktober verstrijkt, denk ik aan Bonfire Night; dat we zomaar brandstof gebruikten, alleen maar voor het plezier om dingen te zien branden, dat we snoepjes uitdeelden alsof het allemaal niet op kon. Ik denk aan Louise op de hei met de grijze lucht achter haar, terwijl ze op haar oude schoenen de beekjes oversteekt, en dan weet ik dat het wel goed komt met haar. En als ik hier degene ben die geluk heeft, met zeeslakken en een dode meeuw, dan wil ik dat nu even niet weten.

Ik neem geen afscheid. Ik ben er nog. En jij ook, nietwaar, wie het ook is die dit leest?

Nina

Toen ik vandaag terugkwam van de boerenmarkt, lag er een dunne blauwe brief tussen de bruine enveloppen en de folders van afhaalrestaurants op de mat. Het lijkt wel alsof luchtpostpapier alleen maar uit het verleden kan komen, een tijdperk vóór e-mail, toen de mensen probeerden geld te besparen op een postzegel, en het is trouwens niet de tijd van het jaar voor handgeschreven brieven. Ik raapte hem op en voelde me net iemand die op het strand een explosief vindt, zag het houterige handschrift in een ander alfabet en voelde mijn hart bonken. Ik legde hem terug, heel zorgvuldig, alsof de ongebruikelijke vorm onder het zeewier inderdaad een landmijn was gebleken, en bracht de tassen naar de keuken. Ik had met de boodschappen lopen zeulen, had er wel aan gedacht een canvas tas mee te nemen (gratis bij mijn nieuwe abonnement op *Gastronomica*) en vervolgens zoveel gekocht dat ik me toch tot plastic moest verlagen, één in chirurgisch blauw, nu bevekt met het bloed van een stuk lamsschouder dat met zijn koude vlees de hele weg naar huis tegen mijn been aan sloeg, en één van een Franse boekwinkel die in de doos met het voorraadjke hergebruiktasjes van de wilde-groentekraam was achtergelaten door iemand met een ruim budget voor cultuur. De handvatten hadden groeven in mijn vingers gemaakt en mijn haar plakte op mijn voorhoofd van het zweet, dus had ik een excuus om de brief te laten liggen terwijl ik de boodschappen uitpakte en mijn handen en gezicht waste. Ik zette een ketel water op en zocht de blauwe mok die ik van jou heb gekregen. Ik leegde het theefilter, spoelde het om, vulde het en bleef daar maar

staan. In de flat aan de overkant waren de gordijnen nog dicht. Het water kookte nog steeds niet. Ik liep de gang in. De brief lag er nog; hij was niet ontploft. Ik pakte hem weer op en ontcijferde het adres van de afzender. Kreta, niet Athene, hoewel het pas mei is. Je vader moet nog steeds vrij hebben van zijn werk. Het water begon te koken en ik nam de brief mee naar de keuken, schonk de thee op, overwoog een koekje te nemen en waste toen in plaats daarvan wat meikersen. Ze had verscheidene velletjes papier gebruikt, meer dan je nodig zou hebben voor de uitnodiging die we verwachtten. Ik besloot het lamsvlees toch maar te marinieren, liep naar het balkon voor rozemarijn en liet de brief naast de waterkoker liggen.

Het is een dag van uitstel geweest, een van de dagen waarop ik moet wachten tot mijn geest de balans vindt tussen de tegenzin om aan het schrijven van de conclusie te beginnen en het onbevredigende gevoel rond te blijven lopen zonder die te schrijven. Ik merk dat ik, wanneer ik aan mijn proefschrift denk, zo langzamerhand kotsmisselijk word en dat het me de keel uit begint te hangen, maar ik moet toegeven dat mijn alternatieven vrijwel uitgeput zijn. Er komt een moment dat alleen een onvoorziene ramp verder uitstel nog kan legitimeren, en ik neem aan dat jouw moeders blauwe envelop vanuit dat gezichtspunt een soort respijt betekende. Vanmorgen heb ik het geweldig gedaan, dat uitstellen. Ik ben in bed gebleven tot *Today* had plaatsgemaakt voor een programma waarin mensen die beter zouden moeten weten discussieerden over boeken en toneelstukken waarvan ze geen flauw benul hadden, at wat yoghurt met appelmoes, kleepte me aan, ging de flat uit, liep over de markt, gaf Davids geld uit en had er een lang gesprek met de slaager over de vraag of ze in het najaar weer wild zouden mogen verkopen. Hij denkt van niet, is van mening dat hoewel alle tekenen erop wijzen dat het vee herstellende is, er geen manier bestaat om vogels of zelfs herten systematisch te testen. Ik maak me zorgen; het lijkt erop dat dit alles de klok in de voedingssector zo'n twintig jaar terug zal zetten. Mensen hebben liever gesteriliseerd, ingeblikt of diepgevroren eten of producten uit kassen met hydrocultuur, dan dat ze het risico nemen een bacterie op te lopen die naar zon of aarde

smaakt, of, in het geval van het lamsvlees, zout moerasgras. Ik zou toch zeggen dat het een tamelijk duidelijk teken is dat iemand weer aan haar proefschrift moet gaan werken wanneer ze pas bereid is om door te lopen als de slager er genoeg van krijgt over vlees te praten. Ik ging naar de wilde groentekraam voor wat van dat paarse zee-wierachtige spul dat ze vorig voorjaar hadden. Toen heb ik het klaargemaakt met zalm, wat lekker was, maar ik had het idee dat het heel goed bij het lamsvlees zou passen. En het lijkt al bijna net zo belangrijk de verkoper het gevoel te geven dat hij geliefd en gewild is als mezelf vrijstelling te verlenen van het schrijven van de conclusie. Ollie is er niet meer, denk ik. Ik heb hem niet meer gezien sinds ik terug ben en ik heb niet naar hem gevraagd, maar Jason was er wel, evenals het paarse zeewier, en we hebben gepraat – nou ja, ik heb gepraat – over het gedeelte in *King Lear* met degene die zeekraal verzamelt en hij zei dat er geen reden is om aan kliffen te hangen, omdat je het als mosselen van de rotsen op het strand kunt plukken; ik dacht aan de mosselschelpen onder de muur en kreeg het koud, hoewel het zo'n dag is waarop zelfs in Londen de wind naar blade-ren ruikt en ik de afgelopen week in een voorbarige vlaag van uitstelgedrag de winterjassen heb weggeborgen. Ik heb rabarber gekocht bij de macrobioten (bij volle maan geoogst onder het teken van Jupiter of zoiets, maar ik subsidieer liever onzin dan pesticiden en luchtverkeer) en toen was het allemaal zo zwaar geworden dat ik echt naar huis moest. En de brief moest vinden. Toen het lamsvlees was ingesmeerd met olijfolie met honing, rozemarijn en knoflook, deed ik de afwas. Ik droogde zelfs af en zette alles weg. Ik draaide de brief weer om. Ze moest hem aan de keukentafel hebben geschreven, met de icoon op de achtergrond, terwijl de olijfboom tegen het raam met uitzicht op de Egeïsch blauwe zee tikte. Het zal haar tijd hebben gekost, in het Engels op dat blauwe rijstpapier; daarna moet ze alle blaadjes hebben opgevouwen, aan de envelop hebben gelikt en misschien direct naar het dorp beneden zijn gelopen, voor ze van gedachten zou veranderen. Ik schoof hem weg en begon aan de polentacake met rabarber en honingsiroop, waarbij ik in een kring om de envelop heen werkte, alsof er vergif uit lekte. Toen de

cake in de oven stond, waste ik weer af en ging zitten. Het was al lunchtijd geweest, bijna tijd voor *The Archers*, en normaal gesproken had ik een sandwich gemaakt en me weer op de hoogte laten stellen van het reilen en zeilen in Ambridge, maar ik had niet veel trek. De geur van vanille steeg op uit de oven. De brieflag op tafel. Ik pakte hem en maakte hem open.

In eerste instantie voelde ik me misselijk worden. Mijn handen trilden toen ik de kraan opendraaide en de blauwe mok met koud water vulde. Ik leunde tegen het aanrecht. Er was een kind op de binnenplaats beneden, ze liep een rode bal heen en weer te stuiteren alsof ze daarmee ons allemaal in leven moest houden. Ze is meestal in de weekends hier, dan is ze bij haar vader op de andere trap. Er was ook altijd een klein broertje. Ze miste de bal bijna, haalde uit en ging weer door. De klap van de bal op asfalt weergalmde tegen de muren, versterkt. Weet je, we hebben gezworen dat we nooit meer terug zouden gaan. Wij allemaal, toen we definitief afscheid namen in Nuuk. Cat en ik zouden samen het vliegtuig naar Kopenhagen nemen; Ben sprak op dat moment al nauwelijks meer tegen me en het laatste wat ik van hem zag, was zijn achterhoofd toen hij zich met zijn ellebogen een weg baande naar de aankomsthal. Ik vermoed dat de kans om de Amerikanen ooit nog eens tegen te komen klein is en op een of andere manier is het een troostrijke gedachte dat Jim zich hier ergens op aarde bevindt. Maar zoals het er in het Britse academische wereldje aan toe gaat, is de kans schrikbarend groot dat ik Ben ooit tegen het lijf loop, terug in Engeland, op een afstudeerfeest of bij de kluisjes in de BL. Het is alsof je weet dat je een misdaad hebt gepleegd en bang bent een getuige tegen te komen, maar ik heb er toch geen gepleegd? Ik heb je eten gebracht tot de storm kwam en ik niet meer kon lopen. Als er iemand schuldig is, is het Ben, de enige die nog mobiel was toen we de boot hoorden. Hij liep vlak langs je heen toen hij naar beneden naar het strand ging.

Ik dronk het water op en liep naar de kamer. Stof dwarrelde in het zonlicht. Mijn laptop stond vanaf het bureau te staren als een soort bewakingscamera die door mijn superego werd bediend, dus liep ik met mijn *id* het balkon op, waar het verkeerslawaaï en het licht dat

op de bladeren van de plataan aan de overkant van de straat schitterde bescherming boden tegen zowel de laptop als de brief. David heeft de opgraving altijd al willen zien en ik weet dat hij denkt dat ik daar met hem zou moeten staan, om datgene wat er is gebeurd een plekje te geven in mijn leven. In ons leven. We hebben niet gepraat over de Groenlanders. Die zijn op het laatst weggegaan, toen de sneeuw kwam en de rivier dichtvroor, en ik ben er niet helemaal zeker van, hier, op mijn balkon met uitzicht op de bushalte en Sams krantenkiosk, nu mijn beeld misschien vertekend is door het prisma van de selectieve serotonineheropnameremmer die ik elke ochtend met de eerste kop earl grey naar binnen werk, of ze er zijn geweest of niet. En ik weet ook niet zeker of ik daar wel achter wil komen.

Ik snoof de Londense lucht op, het soort waarvan je zwart gaat niezen, en leunde over de balustrade. Waarom bestaat gij, Romeo? (Om schilderijen te beoordelen in Chalfont St. Giles, daarom.) Er stond een rij bij de bushalte, een oud dametje met een boodschappenwagentje en een moeder met een buggy en een stelletje onverschillige jongeren met draden uit hun oren, net als vroeger. En meestal gaat het er zo aan toe, in Londen. Ik heb me er altijd over verbaasd dat Virginia Woolf in haar dagboek zo luchthartig kon doen over de Spaanse griep van 1918, dat ze het er en passant over had tussen Lytton Stracheys zwerende vinger en lady Murrays uitnodiging voor de lunch door, toen de sterftecijfers in bepaalde delen van Londen hoger waren dan in de loopgraven en mensen die zich bij het ontbijt nog goed hadden gevoeld tegen bedtijd dood waren, terwijl ze voor iedereen die hen in de tussentijd had gezien net zo dodelijk waren als plutonium, maar ik denk dat ik het nu begrijp. Zolang je niet dood bent, gaat het leven door en zijn er bussen die je moet halen en is er lamsvlees dat je moet klaarmaken. Proefschriften die je moet schrijven. En brieven die je moet lezen, en beantwoorden. Ik dacht erover Cat op te bellen, die met haar proefschrift is gestopt en nu schildert op Skye, om te horen wat zij van je moeders verzoek vond.

Cat zei, heel voorspelbaar, dat ze het een krankzinnig idee vond, maar ik heb nooit beweerd dat ik goed bij mijn hoofd ben, toch? Dus ben ik nu hier. De rivier waaiert nog steeds uit over de stenen, en de donkere puinhelling waar degene stond die ons bespiedde, is niet veranderd. De lucht is grijs vandaag en hangt zo laag boven de zwarte zee dat alles horizontaal lijkt en het voelt alsof er niet veel ruimte is. Er groeien andere bloemen dan toen we vorig jaar aankwamen, fragiele witte klokjes. Ze doen me denken aan porseleinen kopjes die zo dun zijn dat je je vingers erdoorheen kunt zien. Er staan er zoveel dat ik er wel op moet trappen. Voor jou zijn hier dingen werkelijkheid geworden, zegt je moeder. Dit is de plek die zin geeft aan je leven, waarmee ze volgens mij je werk bedoelt, of misschien je dood. Ondanks de pilletjes zie ik nog steeds het dal in mijn dromen, hoor ik de wind langs je tent fluiten en ploeter ik door de sneeuw om bij je te komen, want in mijn dromen is het niet te laat. Van kou dromen en wakker worden met het dekbed van je af en de naar katoen geurende warmte van je geliefde naast je is zelfs een nog groter genot dan van misdaad dromen en onschuldig wakker worden. Weet je, in sommige opzichten had Ruth gelijk, over wat de geest kwelt. Zelfs onze verknalde en angstaanjagende werkelijkheid is maar zelden zo vreselijk als onze dromen. Maar natuurlijk ben jij, net als zij, een van de uitzonderingen en ik zou niet willen dat je denkt dat ik daar niet ook over droom, over die laatste dagen dat je daar alleen in het donker lag, alsof het niemand iets kon schelen toen je je laatste adem uitblies. Onderkoeling, verzekert dokter Jackson me, is een van de minst onprettige manieren om te sterven, vooral wanneer de geest al een eind heen is van de honger. Ik hoop dat iemand dat je moeder heeft verteld.

De zee is leeg als altijd. Er groeit weer gras op de leeggeroofde graven, maar de sporen van ons vuur zijn nog steeds zichtbaar op de stenen van het huis. Ik heb erover gedacht ze er voor je af te poetsen, om me met een soort reconstruerende archeologie bezig te houden, maar dat zou immers alleen maar weer andere sporen nalaten. Zelfs het verbergen van sporen laat sporen na. En we zijn er nu eenmaal geweest. Wij zijn ook geschiedenis. Er dobbert weer een boot bij de

rotsen, maar deze keer zit er een buitenboordmotor op en de kwieke figuren op het strand beneden zijn David en Nils, de piloot, die ons terug naar de boerderij zal brengen voor een avondmaaltijd die, gelukkig, niet traditioneel is, en die evenmin hoofdzakelijk bestaat uit plaatselijke producten. Ik ben niet gek. Ik ben niet van plan hier de nacht door te brengen. Maar ik voel geen geesten nu, zelfs niet die van jou, en het wordt tijd om te gaan.

Ik maak de urn open, strooi je as uit in de wind en zie hem wegwaaien en als donkere sneeuw neerslaan op de bleke bloemen van West-Groenland.

Dankwoord

Dit boek is geworden wat het is door het soort lezers waarvan schrijvers dromen. Dank aan Anna Webber van United Agents, die op zoveel manieren het potentieel ervan werkelijkheid heeft doen worden, aan Amber Dowell en vooral aan mijn redacteur, Sara Holloway, die altijd gelijk bleek te hebben. Scarlett Thomas heeft me al aangemoedigd voor ik begon. Caroline Dawnay, Sarah Ballard en Hannah Griffiths hebben in een vroeg stadium bijzonder waardevolle steun en advies geboden. Ik ben dankbaar voor Katharine MacDonalds deskundige oordeel en tevens voor het geschenk van haar vriendschap.

Ik bedank mijn collega's van de faculteit Engels aan de universiteit van Kent, met name Scarlett Thomas, Jennie Batchelor en Rod Edmond, voor hun morele steun. De laatste versies van dit boek zijn geschreven tijdens een studieverlof van de universiteit in het najaar van 2008 en ik ben vooral Malcolm Andrews dankbaar dat hij die tijd, enigszins ten koste van zichzelf, heeft bewaakt. Het onderzoek in het beginstadium heeft plaatsgevonden met behulp van een subsidie van de Arts and Humanities Research Board en een Blaschkobeurs van Linacre College in Oxford.

Als moeders schrijven, moeten er mensen worden bedankt. Hannah Ludlow, bedankt dat je de ideale kinderjuf was, Georgina Maude omdat je ons herhaaldelijk op korte termijn uit de brand hebt geholpen, Sharon Dixon, Sinead Mooney, Adelina Comas-Herrera, Hilde Hagerup, Diane Houston en Jennie Batchelor voor jullie vriendschap en Anthony Maude, als altijd, voor alles.